

AFRILEX -reeks
series 5B:1995

LEXIKOS 5

BURO VAN DIE WAT

AFRILEX

Reproduced by Sabnet Gateway under licence granted by the Publisher

Lexikos 5

Redakteur

Editor

P. Harteveld

Resensieredakteur

Review Editor

D.C. Hauptfleisch

AFRILEX-REEKS 5B:1995

AFRILEX SERIES 5B:1995

BURO VAN DIE WAT

STELLENBOSCH

Uitgewer   Publisher

**BURO VAN DIE WAT
Posbus 245
7599 STELLENBOSCH**

**Kopiereg © 1995 deur die uitgewer
Alle regte streng voorbehou
Eerste uitgawe 1995**

**Tipografie en uitleg
deur Etienne Botha, Pieter Harteveld en
Hermien van der Westhuizen
Bandontwerp deur Piet Grobler**

Geset in 10 op 12 pt Palatino

**Gedruk en gebind deur Rotapress
Stewartstraat 59 Goodwood**

ISBN 0 9583222 7 9

**Geen gedeelte van hierdie boek mag sonder skrif-
telike verlof van die uitgewer gereproduseer of in
enige vorm of deur enige elektroniese of mega-
niese middel weergegee word nie, hetsy deur foto-
kopiëring, plaat- of bandopname, vermikrofilming
of enige ander stelsel van inligtingsbewaring**

Hierdie vyfde uitgawe van

Lexikos

in die

AFRILEX-REEKS

word opgedra aan

J.P. Coetsee (Mederedakteur 1966 - 1985)

L. Dekker (Mederedakteur 1978 - 1994)

L.H. Gericke (Mederedakteur 1966 - 1977)

— vroeë pioniers in die strewende na

'n meer gebruiksgerigte

WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL

Adviesraad / Advisory Board

- Prof. V. February (Nederland/The Netherlands)
Dr. R.R.K. Hartmann (Groot-Brittanje/Great Britain)
Prof. W. Martin (België en Nederland/Belgium and The Netherlands)
Prof. I.A. Mel'čuk (Kanada/Canada)
Prof. M. Schlaefer (Duitsland/Germany)
Prof. J. Taeldeman (België/Belgium)
Prof. P.G.J. van Sterkenburg (Nederland/The Netherlands)
Prof. H.E. Wiegand (Duitsland/Germany)
Prof. L. Zgusta (VSA/USA)

Redaksiekomitee / Editorial Committee

- Prof. W.R.G. Branford (RSA)
Prof. A. Carstens (RSA)
Prof. W.A.M. Carstens (RSA)
Prof. A.D. de V. Cluver (RSA)
Prof. C.J. Conradie (RSA)
Prof. L.G. de Stadler (RSA)
Prof. R.H. Gouws (RSA)
Drs. M. Haron (RSA)
Prof. M.H. Heliel (Egipte/Egypt)
Prof. E.F. Kotzé (RSA)
Prof. J. Lenake (RSA)
Dr. J.S. Mdee (Tanzanië/Tanzania)
Prof. B.M. Mini (RSA)
Mev. P. Mtintsilana (RSA)
Prof. A.C. Nkabinde (RSA)
Mnr. L. Pokpas (RSA)
Prof. F.A. Ponelis (RSA)
Prof. E.H. Raidt (RSA)
Prof. P.H. Swanepoel (RSA)
Prof. G.J. van Jaarsveld (RSA)
Prof. E.B. van Wyk (RSA)

Inhoud / Contents

Voorwoord	x
Foreword	xii
<i>P. Hartevelt</i>	
Redaksionele doelstellings	xiv
Editorial Objectives	xv
Redaktionelle Ziele	xvi
Navorsingsartikels / Research Articles	
Die invloed van rekenarisering op die leksikografiese terminologie	1
<i>Pieter Hartevelt</i>	
Lexicographical Problems in isiXhosa	40
<i>Buyiswa M. Mini</i>	
Considering Bilingual Dictionaries Against a Corpus. Do English-French Dictionaries Present " <u>Real</u> English"?	57
<i>Dirk Noël, Bart Defrancq and Filip Devos</i>	
Linguistic Assumptions and Lexicographical Traditions in the African Languages	82
<i>E.B. van Wyk</i>	
Beskouende artikels / Contemplative Articles	
Ek meneer en jy meneer: hoe word <i>master</i> dan <i>gesmeer</i> ?	97
<i>W.F. Botha</i>	
Language Teaching and Dictionary Use: An Overview	105
<i>Adelia Carstens</i>	

Technologies in Computerized Lexicography <i>J.G. Kruyt</i>	117
Resensieartikels / Review Articles	
'n Kritiese beskouing van <i>HAT</i> ³ <i>Adelia Carstens</i>	138
Die <i>Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek</i> <i>I.J. Grové</i>	166
'n Eksegese van 'n leksikografiese metode: Die <i>WAT</i> en die probleem van ensiklopedisiteit in die verklarende linguistiese woordeboek <i>Piet Swanepoel</i>	187
Resensies / Reviews	
R.P. Botha, G. Kroes en C.H. Winckler. <i>Afrikaanse Idiome en ander Vaste Uitdrukkings</i> <i>H.J. Lubbe</i>	211
J.K. Kloppers, D. Nakare and L.M. Isala (Compilers), A.W. Bredell (Editor). <i>Bukenkango Rukwangali—English. English—Rukwangali Dictionary</i> <i>Karsten Legère</i>	216
<i>Basiswoordeboek van Afrikaans</i> <i>A.N. Otto</i>	219
Leksikovaria / Lexicovaria	
Beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die <i>Woordeboek van die Afrikaanse Taal</i> <i>P. Harteveld en A.E. van Niekerk</i>	232
Policy for the Treatment of Insulting and Sensitive Lexical Items in the <i>Woordeboek van die Afrikaanse Taal</i> <i>P. Harteveld and A.E. van Niekerk</i>	249

Innovative Approaches in the Training of Lexicographers <i>D.J. van Schalkwyk</i>	267
The National Terminology Services: A New Paradigm <i>Milde Jordaan-Weiss</i>	279
Publikasie-aankondigings / Publication Announcements	289

Voorwoord

In die eerste uitgawe van *Lexikos* (AFRILEX-reeks 1: 1991) het dr. D.J. van Schalkwyk, Hoofredakteur, Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal, die hoop uitgespreek "dat AFRILEX in 'n werklike behoefte sal voorsien en sal groei tot 'n forum en dalk 'n vereniging [...] waarby die hele Afrika betrokke sal raak!" "[O]m die stigting van 'n leksikografiese vereniging vir Afrika te bevorder" was inderdaad een van die Buro se vroegste strewes met hierdie publikasie-reeks, soos blyk uit die "Redaksionele doelstellings" wat sedert die vierde uitgawe van *Lexikos* (AFRILEX-reeks 4: 1994) in die voorwerk opgeneem word.

In 1992 het die Buro 'n omvattende lewensvatbaarheidstudie na 'n intertallige instituut vir Suider-Afrikaanse leksikografie laat onderneem deur 'n komitee van eksterne deskundiges. In sy verslag hieroor wys ook die komitee die behoefte aan 'n leksikografiese vereniging uit en beveel aan dat die stigting van so 'n vereniging liefers voor die totstandbrenging van 'n instituut vir Suider-Afrikaanse leksikografie moet plaasvind. Die Buro het onder andere deur *Lexikos* sy volle steun aan hierdie aanbeveling gegee.

Daarom is die Buro verheug dat 'n onafhanklike groep akademici en leksikograwe danksy inisiatiewe en steun uit verskillende oorde daarin geslaag het om so 'n leksikografiese vereniging vir Afrika te stig.

Hierdie vereniging, AFRILEX, het op 14 Julie 1995 tydens die jaarkongres van die *African Language Association of Southern Africa* (ALASA) op Stellenbosch tot stand gekom en sal 'n groot rol ter bevordering van die leksikografie en meer bepaald die gehalte van woordeboeke in Afrika kan vertolk.

Dit heet *African Association for Lexicography* en het toevallig ook dieselfde akroniem as hierdie publikasie-reeks, naamlik "AFRILEX".

Na aanleiding van hierdie stigting sal die Buro van die WAT sy betrokke strewes met *Lexikos* (AFRILEX-reeks) vorentoe graag wysig tot: "(6) om die doelstellings van die *African Association for Lexicography* (AFRILEX) te bevorder."

In hierdie vyfde uitgawe van *Lexikos* slaag die Buro van die WAT, danksy die goeie samewerking wat hy kry, weer daarin om leksikografiese gedagte-wisseling oor 'n al wyer geografiese en tematologiese terrein te stimuleer en as 'n brugbouer te dien nie alleen in Afrika nie maar ook tussen Afrika, met sy wye taleverskeidenheid en veelvuldige leksikografiese behoeftes, en die res van die wêreld, met sy groot leksikografiese tradisies en ervaring. 'n Lysie van sleutelwoorde uit die titels van die bydraes laat die tematologiese verskeidenheid reeds blyk: leksikografiese terminologie, probleme, korpus, linguistiese aannames, leksikografiese tradisies, taalonderrig, woordeboekgebruik, tegnologieë, gerekenariseerde leksikografie, isiXhosa-woordeboek, Engels-Franse woordeboeke, Engels-Rukwangali-woordeboek, Afrikatale, musiekwoordeboek, leksi-

kografiese metode, ensiklopedisiteit, idioeme, vaste uitdrukings, aanleederswoordeboek, beledigende en sensitiewe leksikale items, opleiding van leksikograawe, terminologiedienste.

Die redaksie het die rubrieke vir die plasing van bydraes tot *Lexikos* weer in oorweging geneem. Daar is besluit om 'n nuwe rubriek, **Leksikovaria / Lexicovaria**, in te voer waarin 'n groot verskeidenheid van artikels, aankondigings, praktykgerigte inligting en nuusvystellings van leksikografiese verenigings opgeneem kan word. *Lexikos* het nou dus die volgende rubrieke:

- (a) Navorsingsartikels / Research Articles
- (b) Beskouende artikels / Contemplative Articles
- (c) Resensieartikels / Review Articles
- (d) Resensies / Reviews
- (e) Leksikovaria / Lexicovaria
- (f) Publikasie-aankondigings / Publication Announcements

Alle bydraes tot die eerste drie rubrieke (a-c) word onderwerp aan streng keuring deur onafhanklike akademiese vakgenote ten einde die internasionale navorsingsgehalte daarvan te verseker. Dit het ook gebeur ten opsigte van bydraes tot hierdie aflewering van *Lexikos*. Bydraes tot die ander rubrieke moet almal aan die eise van akademiese geskrifte voldoen maar sal nie vir keuring voorgelê word nie, aangesien hulle nie as navorsingsbydraes bedoel is nie.

Daar het 'n paar nuwe lede tot ons Redaksiekomitee toegetree. Ek wil hulle graag hartlik verwelkom en bedank vir hulle bereidwilligheid om bydraes vir *Lexikos* te keur ten einde die akademiese gehalte van die eindproduk te help verseker.

Hierdie uitgawe van *Lexikos* word, soos voorin gesien kan word, opgedra aan drie van ons oudkollegas in die Buro van die WAT. Dit word gedoen om hierdie leksikograawe te eer en te bedank vir die groot en vroeë rol wat elkeen op sy eie manier vertolk het ten gunste van 'n meer gebruiksgerigte en minder ensiklopediese *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (WAT). Die teenswoordige gestalte en aansien van die WAT is grootliks ook die vrug op hulle werk. Daarvoor wil die huidige geslag redakteurs in die Buro van die WAT graag hulde bring.

Ten slotte 'n hartlike woord van dank aan die personeel van die afdeling Redaksionele Steundienste in die Buro van die WAT vir hulle onontbeerlike en toegewyde hulp met die totstandbrenging van hierdie publikasie. Mnr. Etienne Botha was grootliks verantwoordelik vir die omvattende administratiewe take terwyl mev. Hermien van der Westhuizen hoofsaaklik vir die elektroniese netwerk gesorg het. Hulle het die take van vertaling en voorlopige redigering gedeel.

P. Harteveld

Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal

Foreword

In the first edition of *Lexikos* (AFRILEX series 1: 1991) Dr D.J. van Schalkwyk, the Editor-in-Chief of the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*, expressed the wish "that AFRILEX will fulfil a real need and become a forum and maybe a society [...] which will involve the whole of Africa!" "[T]o promote the establishment of a lexicographic society for Africa" was indeed one of the earliest aims of this publication series, as can be seen from the "Editorial objectives" which have appeared in the preface since the fourth edition of *Lexikos* (AFRILEX series 4: 1994).

In 1992 the Bureau undertook an extensive feasibility study by a committee of external specialists with regards to an interlingual institute for Southern African lexicography. In its report on this matter, the committee also pointed out the need for a lexicographical society and recommended that the establishment of such a society should rather precede the establishment of an institute for Southern African lexicography. The Bureau fully supported this recommendation, *inter alia* by means of *Lexikos*.

The Bureau is therefore delighted that an independent group of academics and lexicographers have succeeded in establishing such a lexicographic society for Africa thanks to the initiatives and support from various quarters.

This society, called AFRILEX, was founded on 14 July 1995 during the annual congress of the *African Language Association of Southern Africa* (ALASA) in Stellenbosch and will play a valuable role in the promotion of lexicography and more specifically the quality of dictionaries, particularly in Africa.

It is called *African Association for Lexicography* and incidentally bears the same acronym as this publication series, viz. "AFRILEX".

As a result of this founding, the Bureau of the WAT would like to modify its particular aim regarding *Lexikos* (AFRILEX series) in future to: "(6) to promote the goals of the *African Association for Lexicography* (AFRILEX)".

In this fifth edition of *Lexikos*, the Bureau of the WAT, owing to the excellent co-operation it receives, once again succeeds in stimulating lexicographical exchange of ideas over an ever widening geographical and thematological area, and serves as a mediator not only in Africa, but also between Africa, with its wide diversity of languages and multiple lexicographical needs, and the rest of the world, with its great lexicographical traditions and experience. A list of keywords from the titles of the contributions already reflects the thematological variety: lexicographic terminology, problems, corpus, linguistic assumptions, lexicographical traditions, language teaching, dictionary use, technologies, computerized lexicography, isiXhosa dictionary, English-French dictio-

naries, English-Rukwangali dictionary, African languages, music dictionary, lexicographic method, encyclopedicity, idioms, fixed expressions, learner's dictionary, insulting and sensitive lexical items, training of lexicographers, terminology services.

The editors reconsidered the headings under which contributions to *Lexikos* are published. It was decided to introduce a new category *Leksikovaria / Lexicovaria* in which a large variety of articles, announcements, practice-oriented information and news from lexicographical societies can be included. *Lexikos* now has the following categories:

- (a) Navorsingsartikels / Research Articles
- (b) Beskouende artikels / Contemplative Articles
- (c) Resensieartikels / Review Articles
- (d) Resensies / Reviews
- (e) Leksikovaria / Lexicovaria
- (f) Publikasie-aankondigings / Publication Announcements

All contributions to the first three categories (a-c) are subjected to strict evaluation by independent academic peers in order to ensure that the quality of its research is of an international standard. This is also the case with contributions to this edition of *Lexikos*. Contributions to the other categories must all meet the requirements of academic writing, but do not have to be submitted for evaluation, because they were not meant to be research contributions.

There are a few new members on the Editorial Committee. I wish them a warm welcome and thank them for their willingness to judge contributions to *Lexikos* in order to help ensure the academic standard of the final product.

This edition of *Lexikos*, as can be seen in the front matter, is dedicated to three of our former colleagues in the Bureau of the WAT. This is done to honour and thank these lexicographers for the significant and pioneering role which each played in developing a more user-directed and less encyclopedic *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)*. The current form and status of the WAT is to a large extent also the fruit of their labour. The current generation of editors at the Bureau of the WAT wish to pay tribute to them.

In conclusion, a warm word of thanks to the staff of the department Editorial Support Services for their indispensable and dedicated assistance in bringing about this publication. Mr Etienne Botha was largely responsible for the extensive administrative tasks while Mrs Hermien van der Westhuizen was responsible for the electronic typesetting. They shared the tasks of translation and provisional editing.

P. Harteveld

Bureau of the Woordeboek van die Afrikaanse Taal

Redaksionele doelstellings

Lexikos is 'n publikasie vir die leksikografiese vakspesialis en word in die AFRILEX-reeks uitgegee. "AFRILEX" is 'n akroniem vir "leksikografie in en vir Afrika".

Die strewes van die Buro van die WAT met die uitgee van die AFRILEX-reeks is:

- (1) om 'n kommunikasiekanaal vir die nasionale en internasionale leksikografiese gesprek te skep, en in die besonder die leksikografie in Afrika met sy ryk taleverskeidenheid te dien;
- (2) om die gesprek tussen leksikograwe onderling en tussen leksikograwe en taalkundiges te stimuleer;
- (3) om kontak met plaaslike en buitelandse leksikografiese projekte te bewerkstellig en te bevorder;
- (4) om die interdisiplinêre aard van die leksikografie, wat ook terreine soos die taalkunde, algemene taalwetenskap, leksikologie, rekenaarwetenskap, bestuurskunde e.d. betrek, onder die algemene aandag te bring;
- (5) om beter samewerking op alle terreine van die leksikografie moontlik te maak en te koördineer, en
- (6) om die stigting van 'n leksikografiese vereniging vir Afrika te bevorder.

Die totstandbrenging van die AFRILEX-reeks is 'n voortvloeiende uit die strewes en taak van die Buro van die WAT, nl.

- (1) "om met Suid-Afrikaanse en buitelandse leksikografiese en taalkundige instellings te skakel met die oog op die uitruil van leksikografiese kennis, inligting en publikasies", en
- (2) "om 'n groeipunt en stimulus vir leksikografiese aktiwiteite en leksikologiese denke te wees."

Die strewes met die AFRILEX-reeks sal deur die volgende gedien word:

- (1) Bydraes tot die leksikografiese gesprek word in die vakpublikasie *Lexikos* in die AFRILEX-reeks gepubliseer.
- (2) Monografiese en ander studies op hierdie terrein verskyn as afsonderlike publikasies in die AFRILEX-reeks.
- (3) Slegs bydraes wat streng vakgerig is en wat oor die suiwer leksikografie of die raakvlak tussen die leksikografie en ander verwante terreine handel, sal vir opname in die AFRILEX-reeks kwalifiseer.
- (4) Die wetenskaplike standaard van die bydraes sal gewaarborg word deur hulle aan 'n komitee van vakspesialiste van hoë akademiese aansien voor te lê vir anonieme keuring.

Lexikos sal jaarliks verskyn, terwyl verdienstelike monografiese studies sporadies en onder hulle eie titels in die AFRILEX-reeks uitgegee sal word.

Editorial Objectives

Lexikos is a book for the lexicographical specialist and is published in the AFRILEX series. "AFRILEX" is an acronym for "lexicography in and for Africa".

The objectives of the Bureau of the WAT with the publication of the AFRILEX series are:

- (1) to create a vehicle for the national and international discussion of lexicography, and in particular to serve lexicography in Africa with its rich variety of languages;
- (2) to stimulate the discourse between lexicographers as well as between lexicographers and linguists;
- (3) to establish and promote contact with local and foreign lexicographical projects;
- (4) to focus general attention on the interdisciplinary nature of lexicography, which also involves terrains such as linguistics, general linguistics, lexicology, computer science, management, finances, business administration, etc.;
- (5) to further and co-ordinate co-operation on all terrains of lexicography; and
- (6) to promote the establishment of a lexicographical society for Africa.

The publication of the AFRILEX series is a result of the objectives and task of the Bureau of the WAT, viz.

- (1) "to establish contact with South African lexicographical and linguistic institutions, as well as such institutions abroad, with the aim of exchanging lexicographical knowledge, information and publications", and
- (2) "to be a growth point and stimulus for lexicographical activities and lexicological reasoning."

The objectives with the AFRILEX series will be served by the following:

- (1) Contributions to the lexicographical discussion will be published in the specialist publication *Lexikos* in the AFRILEX series.
- (2) Monographical and other studies on this terrain will appear as separate publications in the AFRILEX series.
- (3) Only subject-related contributions will qualify for publication in the AFRILEX series. They can deal with pure lexicography or with the intersection between lexicography and other related terrains.
- (4) Contributions are judged anonymously by a panel of highly-rated experts to guarantee their academic standard.

Lexikos will be published annually, but meritorious monographical studies will appear as separate publications in the AFRILEX series.

Redaktionelle Ziele

Lexikos ist ein Jahrbuch für Fachleute der Lexikographie, das in der AFRILEX-Serie erscheint. "AFRILEX" ist ein Akronym für "Lexikographie in und für Afrika".

Das Büro des WAT verfolgt mit den Publikationen der AFRILEX-Serie die folgenden Ziele: Es möchte:

- (1) ein Medium schaffen für die nationale und internationale Diskussion, besonders aber der Lexikographie in Afrika mit seinen zahlreichen Sprachen dienen;
- (2) die Diskussion fördern, unter Lexikographen als auch zwischen Lexikographen und Linguisten;
- (3) Kontakt herstellen zwischen südafrikanischen und ausländischen lexikographischen Projekten;
- (4) die Aufmerksamkeit lenken auf die interdisziplinäre wissenschaftliche Praxis der Lexikographie, die Beziehung aufweist zur Linguistik, allgemeinen Sprachwissenschaft, Lexikologie, Computerwissenschaft, zum Management und zu anderen Bereichen;
- (5) die Zusammenarbeit auf allen Gebieten der Lexikographie fördern;
- (6) die Gründung einer Gesellschaft für Lexikographie in Afrika vorbereiten.

Die Veröffentlichung der AFRILEX-Serie ergibt sich aus den Zielen des Büros, nämlich:

- (1) "Kontakt mit südafrikanischen und ausländischen lexikographischen und linguistischen Institutionen aufzunehmen mit der Absicht, lexikographische Kenntnisse, Information und Publikationen auszutauschen", und
- (2) "für die Erweiterung und Anregung der lexikographischen Betätigungen und des lexikologischen Denkens zu sorgen."

Gemäß den Zielsetzungen der AFRILEX-Serie werden:

- (1) Beiträge zum lexikographischen Gespräch in der Fachzeitschrift *Lexikos* veröffentlicht;
- (2) monographische und andere Studien auf diesem Gebiet als getrennte Publikationen in der AFRILEX-Serie erscheinen;
- (3) nur einschlägige Beiträge, die sich ausschließlich mit Lexikographie oder mit fachverwandten Gebieten befassen, für Aufnahme in der AFRILEX-Serie in Betracht gezogen;
- (4) Beiträge anonym von einem aus Spezialisten des Faches bestehenden Ausschuß beurteilt.

Lexikos erscheint jährlich. Ausgewählte monographische Studien dagegen erscheinen gelegentlich als getrennte Publikationen in der AFRILEX-Serie.

Die invloed van rekenarisering op die leksikografiese terminologie¹

Pieter Hartevelde, *Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT), Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: **The Influence of Computerization on Lexicographical Terminology.** Where new technological developments like the computer and new scientific disciplines like computer science penetrate existing fields of study, they influence them terminologically. This is also the case with computerized lexicography.

In this article recent lexicographical terminology is looked at inter alia in the light of publications by F.J. Hausmann and H.E. Wiegand in order to make provision in this terminology for the relatively new field of **computer lexicography** which, just like the so-called field of **manual lexicography**, is regarded here as a subfield of lexicography.

In view of their naming, certain lexicographic phenomena are looked into more closely. New terms that refer specifically to computer lexicography, as well as alternatives to certain established terms in lexicographic theory and practice, are consequently proposed. These proposals enable the terminology of computer lexicography and the terminology of the older manual lexicography to join seamlessly. In this way, terminological unity in lexicography is ensured.

Keywords: COMPUTERIZATION, LEXICOGRAPHY, MANUAL LEXICOGRAPHY, COMPUTER LEXICOGRAPHY, LEXICOGRAPHICAL TERMINOLOGY, COMPUTER LEXICOGRAPHICAL TERMINOLOGY, TERMINOLOGICAL UNITY, DICTIONARY ENTRY, FRONT MATTER ENTRY, WORD LIST ENTRY, BACK MATTER ENTRY, INFORMATION ENTRY, STRUCTURAL MARKER, ACCESS ENTRY, USER ACCESS ENTRY, COMPUTER ACCESS ENTRY

Opsomming: Waar nuwe tegnologiese ontwikkelinge soos die rekenaar en nuwe wetenskaplike dissiplines soos die rekenaarwetenskap bestaande vakgebiede binnedring, oefen hulle terminologies 'n invloed daarop uit. Dit is die ook geval in die gerekenariseerde leksikografie.

In hierdie artikel word daar onder andere aan die hand van publikasies van F.J. Hausmann en H.E. Wiegand en gekyk na resente leksikografiese terminologie ten einde in hierdie terminologie voorsiening te maak vir die relatief nuwe terrein van die **rekenaarleksikografie**, wat hier, net soos die terrein van die sogenaamde **handleksikografie**, as 'n subterrein van die leksikografie beskou word.

Met die oog op hulle naamgewing word enkele leksikografiese verskynsels van naderby beskou. Nuwe terme wat spesifiek op die rekenaarleksikografie betrekking het en alternatiewe vir

---

¹ Hierdie artikel is 'n verkorte en aangepaste hoofstuk uit 'n M.A.-verhandeling, *Die invloed van rekenarisering op die leksikografiese praktyk in die Buro van die WAT*, wat in Maart 1994 deur die Universiteit van Stellenbosch aanvaar is.

sekere gevestigde terme in die leksikografieteorie en -praktyk word vervolgens voorgestel. Hierdie voorstelle maak dit moontlik dat die rekenaarleksikografie terminologies naatloos by die ouer handleksikografie aansluit. Sodoende word die terminologiese eenheid in die leksikografie verseker.

Sleutelwoorde: REKENARISERING, LEKSIKOGRAFIE, HANDLEKSIKOGRAFIE, REKENAARLEKSIKOGRAFIE, LEKSIKOGRAFIESE TERMINOLOGIE, REKENAARLEKSIKOGRAFIESE TERMINOLOGIE, TERMINOLOGIESE EENHEID, WOORDEBOEKINSKRYWING, VOORWERKINSKRYWING, WOORDELYSINSKRYWING, AGTERWERKINSKRYWING, AANGAWES, STRUKTUURAAANWYSER, TOEGANGSINSKRYWING, GEBUIKERTOEGANGSINSKRYWING, REKENAARTOEGANGSINSKRYWING

Inhoud

1. INLEIDING
  2. INSKRYWINGS, INLIGTING EN INLIGTINGSTIPES
    - 2.1 Woordeboekinskrywings en woordeboekinligting
    - 2.2 Woordelysinskrywings
    - 2.3 Artikelinskrywings
    - 2.4 Woordeboekinskrywingstipes en woordeboekinligtingstipes
  3. AANGAWES
  4. STRUKTUURAAANWYSERS
    - 4.1 Tipografiese struktuuraanwysers
    - 4.2 Nietipografiese struktuuraanwysers
  5. TOEGANGSTRUKTUUR
  6. TOEGANGSINSKRYWINGS
    - 6.1 Gebruikertoegangsinskrywings
      - 6.1.1 Leksikale gebruikertoegangsinskrywings
      - 6.1.2 Nieleksikale gebruikertoegangsinskrywings
      - 6.1.3 Tipografiese gebruikertoegangsinskrywings
      - 6.1.4 Nietipografiese gebruikertoegangsinskrywings
    - 6.2 Rekenaartoegangsinskrywings
      - 6.2.1 Rekenaarmerkers
      - 6.2.2 Redaksionele kommentaar
  7. SAMEVATTING
- VERWYSINGS
BYLAES: SKEMAS 1-6

1. INLEIDING

Nuwe tegnologiese ontwikkelinge soos die rekenaar en nuwe wetenskaplike terreine soos die rekenaarwetenskap verg elk sy eiesoortige terminologie.

Waar sulke nuwe ontwikkelinge en wetenskappe bestaande vakgebiede sterk beïnvloed, moet verwag word dat hierdie terminologie nie alleen daardie vakgebiede sal binnedring nie maar ook daartoe kan lei dat 'n betrokke vakgebied se bestaande terminologie by die ontwikkeling aangepas sal moet word. Dit geld ook die leksikografie. Die rekenaar as hulpmiddel oefen reeds só 'n ingrypende invloed daarop uit dat rekenaarterme part en deel van die gerekenariseerde leksikografie geword het.

Daar bestaan trouens selfs 'n behoefte om te onderskei tussen hierdie leksikografie met behulp van die rekenaar, wat reeds algemeen as rekenaarleksikografie bestempel word, en die leksikografie soos dit tradisioneel met die hand beoefen is. Ook moet sekere gevestigde terme in die leksikografieteorie en -praktyk deur ander terme vervang of die betekenis daarvan aangepas word om vir die rekenaarleksikografie voorsiening te maak. Op hierdie veranderinge sal daar in dié artikel ingegaan word.

Dit is ten aanvang nodig om 'n onderskeidende term vir die genoemde tradisioneel beoefende leksikografie vas te stel. Hierdie behoefte is ook al deur ander aan gevoel. 'n Mens kry egter die indruk dat ander gewoonlik van omskrywings gebruik gemaak het om die begrippe te onderskei. Van Sterkenburg (1984: 174) stel byvoorbeeld nie eksplisiet 'n term voor nie maar noem "meganies" (wat hier op die rekenaar slaan) teenoor "tradisioneel". Na aanleiding daarvan sou 'n mens "tradisionele leksikografie" as teenhanger vir rekenaarleksikografie kon oorweeg. Aangesien dié term egter nie te kenne gee in watter opsig die leksikografie tradisioneel is nie, lyk handleksikografie na 'n beter onderskeidende en korter term daarvoor. Ook in Engels bestaan daar klaarblyklik 'n behoefte aan so 'n term: Weiner (1990: 23) noem dit nog informeel "the horse-and-buggy method [...] with pen, paper, and dictionary slips". Die volgende vertaalekwivalente word dus voorgestel: Engels *manual lexicography*; Duits *Handlexikographie, manuelle Lexikographie*. Waar die oorweging van teenstelling met rekenaarleksikografie nie geld nie, sal daar in plaas van na handleksikografie steeds bloot na leksikografie verwys word.

In die verdere terminologiese uiteensetting word daar grootliks geleun op die baanbrekende werk van H.E. Wiegand en F.J. Hausmann soos saamgevat in Wiegand (1989, 1989a, 1989b, 1989c) en in Hausmann en Wiegand (1989). Om hierdie rede word hier, waar nodig geag, benewens die Afrikaanse term ook dié outeurs se Engelse en Duitse ekwivalente gegee. Dit maak dit moontlik om meer besonderhede oor die terminologie in te win. Voorstelle vir nuwe terme gaan in hierdie artikel ook sover moontlik gepaard met Engelse en Duitse vertaalekwivalente.

Wiegand en Hausmann benader die woordeboek as 'n eiesoortige teks en is gevolglik sterk teksterminologies georiënteerd in hulle voorstelle vir 'n standaard- leksikografiese vakterminologie. Vergelyk hier veral Hausmann en Wiegand (1989) en Wiegand (1989a, 1989b). In hierdie artikel word daar soms van hulle terminologie afgewyk waar dit bots met die reeds in Afrikaans gevestigde terminologie soos dit veral in die Buro van die WAT gangbaar is. Ook

word die meeste illustrasie materiaal vir hierdie terminologie uit die WAT geneem.

Omdat gerekenariseerde leksikografiese prosesse, soos reeds aangedui, om 'n eie bykomende terminologie vra, sal daar vanselfsprekend soms ook van die terminologie van Hausmann en Wiegand (1989) en van Gouws (1989) afge- wyk word waar dit ter wille van 'n goeie aansluiting tussen die hand- en reke- naarleksikografiese terminologie nodig blyk te wees.

2. INSKRYWINGS, INLIGTING EN INLIGTINGSTIPES

Vervolgens word die belangrikste soorte inskrywings in 'n woordeboek en die inligting wat hulle aan die gebruiker kan verskaf, uiteengesit ten einde enkele voorstelle vir toepasliker en bykomende terme teen die geldende terminolo- giese agtergrond te plaas.

2.1 Woordeboekinskrywings en woordeboekinligting

Dit is hier nodig om tussen die terme woordeboekinskrywing en woorde- boekinligting te onderskei in samehang met enkele aanverwante terme. Gouws (1989: 37) gee die volgende definisie van eersgenoemde: "Die term woordeboekinskrywing verwys na 'n onderafdeling van die woordeboekartikel." Uit die verband kan afgelei word dat hy "woordeboek-" in die samestel- ling "woordeboekinskrywing" beskou as slegs betrekking hebbend op die sen- trale woordelys in 'n woordeboek en nie op die hele woordeboek met sy voor- en agterwerk nie. (Sien Hausmann en Wiegand 1989: 328, 331 vir dié meerdui- digheid van "woordeboek" asook vir 'n uiteensetting van die onderskeid tussen die voorwerk, woordelys en agterwerk van 'n woordeboek en tussen hulle ver- skillende onderafdelings. Oor laasgenoemde drie terme word hier onder meer gesê.)

Vir die doeleindes van hierdie artikel blyk Gouws se verklaring van woor- deboekinskrywing te beperkend te wees aangesien dit daardie funksionele komponente van 'n woordeboek uitsluit wat uiteraard deel van die totale woordeboekinhoud maar nie deel van die woordeboekartikel vorm nie. Voor- beelde van sulke komponente is die toeligting binne die voorwerk van die woordeboek, die indeksletters in die vorm van gewoonlik groot gedrukte hoofletters, wat die ooreenstemmende alfabetiese seksies binne die woordelys van die woordeboek aandui en hulle in die vorm van opskrifte voorafgaan, die sleutelwoorde boaan elke bladsy van hierdie woordelys en verder die biblio- grafiese besonderhede binne die agterwerk van die woordeboek.

Gouws se definisie van woordeboekinskrywing stem inhoudelik groot- liks ooreen met wat Wiegand (1989b: 425) *Textsegment* noem. Omdat albei outeurs se definisies sterk artikelgerig is, sal dit wat Gouws hier bo as woorde-

boekinskrywing en Wiegand as **Textsegment** aandui, in hierdie bespreking **artikelinskrywing** genoem word (voorgestelde vertaalekwivalente: Engels *article entry of article item*; Duits *Artikeleintrag*, as alternatief vir *Textsegment*). Die term **woordeboekinskrywing** (voorgestelde vertaalekwivalente: Engels *dictionary entry of dictionary item*; Duits *Wörterbucheintrag*) sal hier verwys na enige funksionele **komponent** of funksionele **element** (Engels *component part of element*; Duits *Bauteil*) van 'n woordeboek in sy totaliteit (Hausmann en Wiegand 1989: 330; Wiegand 1989b: 425). (Let wel: Duits *Bauteil* moet nie verwar word met *Textbaustein* nie. Vir laasgenoemde sien Wiegand 1989b: 426.)

Onder die funksionele komponente waarna die term **woordeboekinskrywing** in hierdie artikel verwys, word alles gereken wat volgens die teksbeskoulike siening van Hausmann en Wiegand (1989: 330 e.v.) tot óf die tekstuele óf die nietekstuele inhoud van die woordeboek behoort. Die tekstuele inhoud van die woordeboek sluit daarvolgens al die selfstandige teks van die voorwerk, die woordelys(te) en die agterwerk van die woordeboek in. ("Tekstueel" moet hier nie met "leksikaal" verwar word nie.) Die nietekstuele inhoud omvat volgens hulle alles in die woordeboek wat nie 'n selfstandige teks vorm nie. As nietekstuele inhoud reken Hausmann en Wiegand (1989: 330, 335) spesifiek die indeksletters en die sleutelwoorde. Ook 'n tekssegment is nie vir hulle deel van die tekstuele inhoud nie. Dit word duidelik as in gedagte gehou word dat 'n tekssegment selfs niks meer as die vet of kursiewe formatering van teks hoef te wees nie.

Saam maak die woordeboekinskrywings die **woordeboekstruktuur** (Engels *book structure of dictionary structure*; Duits *Wörterbuchstruktur*) uit. Hierdie woordeboekstruktuur kan deur segmentering vasgestel word. Segmentering is 'n wetenskaplike ontledingsmetode waarsonder 'n betroubare en eenvormige metaleksikografiese woordeboekbeskrywing nie moontlik is nie (Wiegand 1989b: 437-440). Dit kan gebruik word om die hele woordeboekstruktuur of sy deelstrukture, byvoorbeeld die woordelys-, makro- en mikrostruktuur, te analiseer. Dit geld die tekstuele sowel as die nietekstuele inhoud. Hausmann en Wiegand (1989: 330 e.v.) en Wiegand (1989b: 423 e.v.) gee duidelike uiteensettings en grafiese voorstellings van die mees tipiese woordeboekstrukture soos tot op mikrostruktuurvlak deur segmentering bepaal.

Die woordeboek bestaan gewoonlik uit die **voorwerk** (Engels *front matter*; Duits *Vorspann*), **woordelys** (Engels *word list*; Duits *Wörterverzeichnis*) en **agterwerk** (Engels *back matter*; Duits *Nachspann*). Die voorwerk is op sy beurt gewoonlik saamgestel uit die titel, impressum, inhoudsopgawe, gebruikstoelichting en redaksionele afkortings; die woordelys bestaan uit die woordeboekartikels en meestal daartussen die indeksletters en boaan elke bladsy een of meer sleutelwoorde; die agterwerk word gewoonlik gevorm deur die bronnelys en die verbeteringe in die woordelys. Binne die woordelys kan daar soms ook een of meer komponente ingevoeg word wat nie deel van hierdie woordelys uitmaak nie. So 'n **invoegsel** (Engels *insert*; Duits *Einschub*) vorm dan deel van die **middelwerk** (Engels *middle matter*; Duits *Zwischenspann*). Omdat middel-

werkinskrywings grootliks van dieselfde aard as agterwerkinskrywings is, word hulle nie verder bespreek nie.

Inskrywings in elk van hierdie geledinge kan met 'n eie term benoem word. Soos reeds aangedui, sal alles wat in die vorm van 'n funksionele komponent (funksionele element) in die woordeboek in sy geheel aangebied word, in hierdie artikel woordeboekinskrywings heet. 'n Woordeboekinskrywing wat spesifiek tot die voorwerk of die agterwerk behoort, word onderskeidelik 'n voorwerkinskrywing (Engels *front matter entry*; Duits *Vorspanneintrag*) en 'n agterwerkinskrywing (Engels *back matter entry*; Duits *Nachspanneintrag*) genoem. Enige funksionele komponent wat net in die woordelys aangetref word, kan as 'n woordelysinskrywing (Engels *word list entry*; Duits *Wörterverzeichnisintrag*) bekend staan. In die woordelys word die funksionele komponente binne die artikel artikelinskrywings genoem. Die segmentering van die hiërgariese woordeboekstruktuur, en daarmee ook die naamgewing vir die geïdentifiseerde inskrywings, kan deurgevoer word tot daardie kleinste ondeelbare funksionele komponente wat Wiegand (1989b: 426) die tekselemente noem.

So hiërgaries gesien, is elkeen van hierdie inskrywings ook 'n woordeboekinskrywing, maar nie andersom nie. 'n Mens het hier dus met 'n hiponimiese verhouding te doen.

Volgens Hausmann en Wiegand (1989: 331) is die meeste van die komponente in die voor- en agterwerk opsioneel; trouens, net die woordelys en die toeligting tot hierdie woordelys, wat deel van die voorwerk uitmaak, is verpligte komponente van die woordeboek. Die woordelys- en voorwerkinskrywings vorm dus in dié orde die kern van enige woordeboek en moet gevolglik ook die nougesetste aandag van die leksikograaf en die metaleksikograaf geniet. In hierdie artikel word hoofsaaklik aan die artikelinskrywings aandag gegee aangesien die rekenaarleksikografie veral hier om terminologiese aanpassing en aanvulling vra.

Woordeboekinligting (Engels *dictionary information*; Duits *Wörterbuchinformation*), ter onderskeiding van **woordeboekinskrywing**, is die funksionele inligting wat deur een of meer woordeboekinskrywings verstrekkend word.

Met "funksioneel" word hier bo en vervolgens telkens, in aansluiting by Wiegand (1989b: 425), aangedui dat iets ten minste een "ware doel" (dit wil sê 'n primêre funksie) het. Wiegand het dit hier oor artikelinskrywings (wat hy "Textsegmente" noem), maar dit is op alle woordeboekinskrywings van toepassing. Die primêre funksie moet nie met enige ander funksie verwar word nie. Wiegand (1989b: 426) wys byvoorbeeld daarop dat 'n betekenisparafrase ook sintaktiese inligting kan verstrekkend, maar die primêre funksie bly enkel dat dit betekenisverklarend is.

'n Woordeboekinskrywing kan ook niefunksioneel wees, byvoorbeeld in die sin dat dit geen onderskeibare ware doel het nie. Dit is veral op artikelvlak 'n groot en aktuele leksikografiese probleem. Wiegand (1988: 770) identifiseer en demonstreer hierdie verskynsel soos dit hom nog in die moderne leksiko-

grafie voordoën. Ooreenkomstig sy opvatting van betekenis verklaar hy sulke inskrywings dan oorbodig ("redundant"). Betreffende die bykans onoorkomelikheid van die probleem om hierdie soort niefunksionele inskrywings van funksionele inskrywings te onderskei, word na Wiegand (1989d: 550 e.v.) verwys. 'n Enkele voorbeeld kan hier ter illustrasie dien.

In die definisie van *kom*² I in WAT deel VII staan daar onder meer:

I/d alg., selfstandig beweeg of, passief, gebring word (lett. of fig. in talryke bepalende verbande) na 'n eind-, doel- of waarnemingspunt [...].

Dit handel hier om die gedeelte tussen *ronde hakies*. 'n Mens sou jou reeds kon afvra of dit nodig is om aan te dui dat 'n lemma letterlik of figuurlik gebruik kan word; as die lemma ten opsigte van hierdie aanwendings ongemerk is, sou dié vermelding sonder nadelige gevolge weggelaat kon word. Daarom kan dit as redundant bestempel word. Tog is daar leksikograwe wat anders hieroor voel. Die redenasie verloop ongeveer soos volg daarvoor: Daar is só baie óf-óf-moontlikhede of -gebruiksvoorwaardes in die taal dat dit beslis leiding aan die gebruiker gee indien die markantstes onder hulle, byvoorbeeld onverwagse alternatiewe optredes, uit die leksikografiese bewerking van die lemma sou blyk en hulle eksplisiet meegedeel word. 'n Tipiese voorbeeld is "van mense en diere" waar dit klaarblyklik net om lewende wesens kán handel, byvoorbeeld in WAT deel VII:

kop'geskud. 1. Hoofgeskud (bet. 1) — van mense en diere: [...].

Wanneer die verwysing na hoofgeskud (bet. 1) opgevolg word, is daar in 'n sekere mate begrip vir die hanteringswyse van kopgeskud. Op die moontlike motivering daarvoor hoef hier nie ingegaan te word nie. Wel blyk daaruit waarom hier bo gepraat is van "die bykans onoorkomelikheid van die probleem om hierdie soort niefunksionele inskrywings van funksionele inskrywings te onderskei".

Tog is daar gevalle waaroor daar nie twyfel hoef te wees nie. So 'n voorbeeld vind 'n mens verder in dieselfde aanhaling "(lett. of fig. in talryke bepalende verbande)". Die gedeelte "in talryke bepalende verbande" dra geen funksionele inligting tot die begrip van die inskrywing of van die lemma by nie, want alle taalgebruik word deur verbande bepaal. Die bepaling "talryke" verteenwoordig 'n bykomende redundansie.

Die konsekwente toepassing van 'n goed ontwikkelde rekenaarveldstruktuur vir die aanbied van die verskillende artikelinskrywings in die woordeboek kan 'n belangrike bydrae lewer om oorbodige artikelinskrywings daaruit te weer. Dit kom daarop neer dat die redakteur deur die veldstruktuur gewaarsku sal word indien hy 'n inskrywing wil maak waarvoor daar nie 'n veld in die struktuur bestaan nie. Alhoewel dit teen growwe foute waak, sal dit nie oorbodige inskrywings binne 'n aangawe kan voorkom nie — korrekt-

heid berus hier volkome op die oordeel van die redakteur.

'n Woordeboekinskrywing kan veral op die vlak van die voor- of agterwerk ook niefunksioneel en oorbodig wees deurdat sy funksie glad nie vir die woordelys van die betrokke woordeboek ter sake is nie. Aan die einde van afdeling 6.1.2 hier onder word 'n voorbeeld uitgewys van 'n niefunksionele voorwerkinskrywing in die *WAT*, naamlik in die vorm van kleurplate van vlae uit die Suid-Afrikaanse geskiedenis. Aangesien sulke inskrywings nie in 'n niensiklopediese woordeboek tuishoort nie en hierdie artikel ook nie in die eerste plek oor voorwerkinskrywings handel nie, sal daar nie indringende aandag hieraan gegee word nie.

Wiegand (1989b: 425) wys daarop en illustreer dat 'n mens by die analise van byvoorbeeld 'n woordeboekartikel ook 'n niefunksionele inskrywing sou kon isoleer wat nie noodwendig die resultaat van verkeerde redaksionele bewerking is nie maar wel van verkeerde segmentering deur die gebruiker. Die verkeerde segmentering openbaar hom daarin dat die vermeende funksionele inskrywing geen onderskeibare enkele ware doel blyk te hê nie. Dit vra dan om 'n nuwe segmentering ten einde te bepaal of die inskrywing inderdaad oorbodig is. Ook hierdie soort probleem sal nie verder hier bespreek word nie.

2.2 Woordelysinskrywings

'n Woordeboekinskrywing wat spesifiek deel van die woordelys in 'n woordeboek uitmaak, is hier bo 'n woordelysinskrywing (Engels *word-list entry*; Duits *Wörterverzeichnisintrag*) genoem. So 'n woordelysinskrywing kan tekstueel of nietekstueel wees. Saam maak die woordelysinskrywings die woordelysstruktuur (Engels *word list structure*; Duits *Wörterverzeichnisstruktur*) uit (sien ook Hausmann en Wiegand 1989: 333 e.v.). Net soos in die woordeboekstruktuur vind 'n mens hier ook 'n hiërgiesse geleding wat deur segmentering vasgestel kan word.

Die woordelys bestaan uit die artikels (gewoonlik in alfabetiese orde volgens die lemma gegropeer) met daartussen die indeksletters. Die artikels is tekstuele inskrywings en behoort tot die tekstuele woordelysstruktuur. In die woordelys het elke artikel 'n mikrostruktuur (Engels *microstructure*; Duits *Mikrostruktur*). Dit is die geordende versameling van al die inskrywings binne 'n woordeboekartikel maar met uitsluiting van die lemma self. (Vergelyk hier Hausmann en Wiegand (1989: 328), Wiegand (1989b: 422) en Gouws (1989: 40)). Die makrostruktuur (Engels *macrostructure*; Duits *Makrostruktur*) is die geordende versameling van al die lemmas in die woordeboek. (Vergelyk Hausmann en Wiegand (1989: 328) en Gouws (1989: 40)). Indien daar twee of meer woordelyste in die woordeboek voorkom, is daar twee of meer woordelystrukture maar slegs een gemeenskaplike makrostruktuur. Alleen indien daar net een woordelys in die woordeboek voorkom, is die makrostruktuur identies aan die woordelysstruktuur.

Die duimindeks, indeksletters en die sleutelwoorde is volgens Hausmann en Wiegand (1989: 330 e.v.) funksionele woordelysinskrywings maar nie selfstandige tekste nie. Hoewel hulle funksies met mekaar vergelykbaar is wat die verlening van toegang tot die inligting in die artikel betref, word hulle nie deur 'n gemeenskaplike metaleksikografiese term aangedui nie. Hulle kan wel in terme van die woordelys waarbinne hulle voorkom, omskryf word as (artikel)-eksterne woordelysinskrywings. In afdeling 6 hier onder word daar 'n ander oorkoepelende term vir hulle voorgestel.

Die belangrikste woordelysinskrywing is die **artikel**. Dit is 'n eenheid in 'n woordeboek wat deur die (van sy homoniem voorsiene) lemma, die leksikale item waaroor die gebruiker inligting in die woordeboek soek, ingelui en net voor die (veronderstelde) volgende bewerkte lemma afgesluit word. (Vir die laaste artikel in die woordelys geld die definisie met insluiting van die teks tussen hakies. Só 'n artikel se einde val dus saam met die einde van die hele woordelys of, anders uitgedruk, die laaste artikel in die woordelys word getermineer net voor 'n veronderstelde volgende bewerkte lemma. Vir woordeboeke met vooropgeplaaste homoniemnommers, soos die *WAT* vanaf deel IX, moet so 'n nummer voor die lemma ingereken word.)

Die vermelding van "voor" en "bewerkte lemma" in die definisie van artikel is belangrik: In die *WAT* staan die onverklaarde samestellings en afleidings byvoorbeeld binne die artikel, en dit terwyl hulle én op die een of ander wyse bewerk is (vergelyk die klem- en woordsoortaanduiding in deel IX) én as lemmas kwalifiseer (sien onder andere Gouws 1989: 36, 77). Die artikel strek hier dus nie van die een bewerkte lemma tot die volgende bewerkte — maar onverklaarde — lemma nie. So 'n definisie sou van 'n woordelys bestaande uit onverklaarde — maar wel bewerkte — lemmas kon geld. In die *WAT* strek die artikel dus van die een verklaarde lemma tot net voor die volgende verklaarde lemma, oftewel soos dit hier bo gedefinieer is.

In die artikel word alle tersaaklike inligting oor die betrokke leksikale item verstrekk. Vergelyk hier Gouws (1989: 36, 38). Die artikel het weer sy eie struktuur en kan verder deur segmentering tot by die kleinste element geanaliseer en benoem word.

Sien Skema 1 onder Bylaes vir 'n kort uiteensetting van die belangrikste woordeboekinskrywings.

2.3 Artikelinskrywings

Onder die term **artikelinskrywing** (voorgestelde vertaling: Engels *article entry* of *article item*; Duits *Artikeleintrag*, as alternatief vir *Textsegment*) word, in aansluiting by Wiegand (1989b: 426 e.v.) se siening van die "Textsegment", enige "funksionele komponent" van die artikel gereken, naamlik alles wat Gouws (1989: 38) as 'n "woord, sin, syfer, lees- of diakritiese teken asook ander tipografiese hulpmiddele" identifiseer.

Elke artikelinskrywing is, soos reeds vermeld, altyd 'n soort woordeboek-

inskrywing, maar die omgekeerde geld nie. Waar daar voortaan van inskrywing sprake is, kan dit dus op enigen slaan. Die bedoeling sal gewoonlik uit die verband blyk. Wanneer daar twyfel kan ontstaan, word die spesifieke vorm van die term hier gebruik.

Die hier bo aangeduide betekenisverruiming van woordeboekinskrywing en die invoer van die subkategorieë, onder andere die term **artikelinskrywing**, is die regstreekse gevolg van die behoefte aan 'n terminologie wat ook die rekenaarleksikografie bedien. As voorbeeld kan genoem word dat die term **woordeboekinskrywing** nou ook voorsiening maak vir inskrywings soos die rekenaarveldstruktuur wat in verskuilde teks binne die teks van die WAT opgesluit lê (sien afdeling 6.2.1 oor **Rekenaarmerkers** hier onder). Alhoewel die gebruiker dit waarskynlik nooit te siene kry nie, moontlik nie eens in 'n elektroniese woordeboek nie, is dit tog deel van die gerekenariseerde WAT en moet dit terminologies geïdentifiseer word. Vir sover Wiegand (1989a: 372) spesifiek van die term **makrostruktuur** sê dat dit van toepassing is op alle "maschinen-externen und nichtelektronischen [...] Wörterbücher", gee hy te kenne dat daar terme in die leksikografie is wat dalk *nie* op elektroniese woordeboeke van toepassing is nie. Daarmee laat hy wyslik in beginsel ruimte vir 'n bykomende terminologie wat wel vir die rekenaarleksikografie voorsiening sal maak.

2.4 Woordeboekinskrywingstipes en woordeboekinligtingstipes

Vervolgens moet woordeboekinskrywingstipe van woordeboekinskrywing en woordeboekinligtingstipe van woordeboekinligting onderskei word:

'n Woordeboekinskrywingstipe is enige klas of soort inskrywing in 'n woordeboek. Een of meer woordeboekinskrywings van 'n bepaalde soort verteenwoordig 'n woordeboekinskrywingstipe. Dienooreenkomstig is 'n woordeboekinligtingstipe enige klas of soort inligting in 'n woordeboek. Voorbeelde van woordeboekinligtingstipes en tewens van woordeboekinskrywingstipes is die toeligting tot die woordeboek en die sleutel vir die fonetiese transkripsie en afkortings in die voorwerk; die woordsoortaanduiding, definisie, sinonieme, homonieme, uitdrukings en voorbeelde in die sentrale woordelys (Hausmann en Wiegand 1989: 341); die bronnelysinskrywings in die agterwerk. In hierdie artikel sal daar in die reël voorkeur aan die term **woordeboekinligtingstipe** bo **woordeboekinskrywingstipe** gegee word, tensy dwingende redes vir die teendeel geld. Die volgende *twee* woordeboekinskrywings (meer bepaald artikelinskrywings), naamlik sitate in WAT deel IX, verteenwoordig *een* woordeboekinligtingstipe (tewens woordeboekinskrywingstipe) omdat hulle soortgelyk is:

Ek het my ... misgis met die breedte van die rivier met die gevolg dat my skote, hoewel raak, almal te leeg was (J. v. Moltke: Veldsmanne, 1958, 114). *Die water is aan die sak en amper op sy leegste* (Sarie, 30 Aug. 1967, 33).

[Onder ²leeg I.]

Binne die leksikografiese konteks en binne die konteks van hierdie artikel word die terme *woordeboekinligting* en *woordeboekinskrywing* dikwels verkort tot onderskeidelik *inligting* en *inskrywing*, terwyl *woordeboekinligtingstipe* en *woordeboekinskrywingstipe* gewoonlik verkort word tot onderskeidelik *inligtingstipe* en *inskrywingstipe*. Die moontlikheid van verkorting geld ook die meeste van die ander terme wat bespreek word, soos reeds onder afdeling 2.3 hier bo ten opsigte van die terme *artikelinskrywing* en *woordeboekinskrywing* aangedui is. Dié feit word gevolglik nie elke keer vermeld nie.

Die terminologie hier bo kan nou nader geïllustreer word aan die hand van die volgende vetgedrukte gedeelte uit 'n artikel van NW: *pre'sies* (-, -e; -er, -ste). Dié gedeelte bevat veertien *artikelinskrywings* (met insluiting van die nieleksikale *inskrywings*, naamlik die *hakies*, lees- en *skryftekens*). In isolasie gesien, lyk dié *inskrywings* waarskynlik nie sinvol nie, maar binne konteks, en veral vir die kundige *woordeboekgebruiker*, verstrekk hulle gewoonlik wel sinvolle *inligting*. Enkele van hierdie *inskrywings*, byvoorbeeld die tweeledige "*-ste*", is só gekonvensionaliseer dat hulle onmiddellike *inligting* oor die eerste *inskrywing*, naamlik die *lemma*, verstrekk. Sommige *inskrywings* is minder eenduidig gekonvensionaliseer, byvoorbeeld die aksentteken wat die *woordklem* by die *lemma* aandui en wat in die een *woordeboek* vóór en in die ander ná die *beklemtoonde lettergreep* geplaas word.

Verskillende van die *inskrywings* hier bo kan ooreenkomstig die gekonvensionaliseerde *inligting* wat hulle verstrekk, in drie redelik eenduidig gestandaardiseerde *woordeboekinligtingstipes* gegroepeer word, naamlik die *LEMMA*, die *UITSPRAAK* (hier beperk tot aksentaanduiding en aangegee in die tweeledige *inskrywing pre'sies*) en die *MORFOLOGIE* (al die *inskrywings* binne die *hakies*), wat bestaan uit die *inskrywings* met *inligting* oor die *attributiewe vorm* (die *inskrywings* binne die *hakies* tot net voor die *kommapun*) en die *inskrywings* met *inligting* oor die *trappe van vergelyking* (die *inskrywings* binne die *hakies* net ná die *kommapun*). (Die benaminge van die *inligtingstipes* is dié wat die *Buro van die WAT* vir sy *rekenaarveldstruktuur* gekies het.)

Nie alle soorte *woordeboekinligtingstipes*, en meer bepaald nie alle soorte wat in die *WAT* voorkom, sal in hierdie artikel bespreek word nie maar hoofsaaklik dié wat deel uitmaak van of *regstreeks slaan* op die *sentrale woordelys*. Onder hulle sal die *mikrostrukturele inligtingstipes* die meeste *aandag* geniet.

Uit die *NW-voorbeeld* hier bo blyk al dadelik dat dit in die *leksikografie* nodig is om die *verskillende woordeboekinskrywings* (en *woordeboekinligtingstipes*) onderling nader te onderskei ooreenkomstig hulle *aard* en *funksie*. Dit geld nog meer op die redelik nuwe *terrein* van die *rekenaarleksikografie*.

3. AANGAWES

Die belangrikste soort *inskrywing* in die *woordeboek* is die *aangawe* (Engels *information entry / information item*; Duits *Angabe*). *Aangawes* is die *funksionele inskrywings* wat in 'n *woordeboekartikel* aangebied word en waarna die

gebruiker volgens die betrokke woordeboek se konvensie sal soek om die bedoelde inligting wat daarin vervat is, te ontsluit (Wiegand 1989b: 427). Hierdie inskrywings kan sowel na items binne die artikel as na items buite die artikel heenwys. Aangawes kan ook gerig wees op slegs die lemma (leksikale item) wat in die woordeboek verklaar word of op daardie lemma en die vorm van die woordeboek. Anders gestel: die inskrywings kan inhoudsgerig of inhouds- én struktuurgerig (oftewel vormgerig) wees. Die inskrywings wat ook struktuurgerig is, help die gebruiker om die inligting in die aangawe te ontsluit.

Gouws maak ook af en toe — byvoorbeeld 1989: 37 — melding van "aangawes" maar verleen daar blykbaar nie termstatus aan die woord nie.

Vir die rekenaarleksikografie soos in die Buro van die WAT beoefen, moet daar dadelik 'n aanpassing aan hierdie definisie gemaak word in die sin dat nie alle aangawes noodwendig in die konvensionele oftewel gedrukte weergawe van die woordeboek vir die gebruiker toeganklik sal wees nie. Masereeuw en Serail (1992: 259) waarsku dat daar by die samestelling van 'n elektroniese woordeboek gelet moet word op "a clear distinction between the content of the dictionary and its printed output". Die Engelse vertaalekwivalent wat tans in die rekenaarveldstruktuur van die WAT opgeneem word, verskyn byvoorbeeld nie in die gedrukte weergawe van die woordeboek nie aangesien die WAT 'n eentalige woordeboek is. In 'n elektroniese weergawe sou dit miskien wel opgeneem word. Verder is dié aangawes in die elektroniese WAT-tekse van groot waarde vir die toekomstige samestelling van satellietprodukte, dit wil sê van produkte soos kleiner woordeboeke wat van die WAT afgelei is. Hierdie aangawes moet onderskei word van dié waarvan die ware doel is om die rekenaar te help in sy datasoektogte (vergelyk die term **rekenaartoegangsinskrif** daarvoor in afdeling 6 hier onder). Ter onderskeiding van laasgenoemde word hier voorgestel dat inskrywings soos die gemelde Engelse vertaalekwivalent **gereserveerde aangawes** (Engels *reserved entries*; Duits *reservierte Angaben*) genoem word: hulle ware doel is dat hulle te eniger tyd in die toekoms in 'n gedrukte of elektroniese woordeboek gepubliseer kan word.

'n Aangawe moet verder gesien word as 'n artikelinskrif wat die resultaat is van 'n leksikografiese formuleringsproses. Dit bring mee dat die lemma en selfs die hele artikel ook as aangawes beskou kan word omdat die vormlike weergawe daarvan ook die resultaat van so 'n formuleringsproses is (Wiegand 1989b: 427-429). Wiegand (1989b: 428) wys pertinent daarop dat die term aangawe se bestek ("Extension"), waar daar behoefte voor bestaan, uitgebrei kan word om juis die lemma self of die hele artikel of 'n verwysing alternatiewelik kruisverwysing in te sluit. Die artikel maak dan die grootste aangawe in die woordeboek uit.

Aangawes word op die makrostrukturele en mikrostrukturele vlak van die woordelys aangetref. Wiegand (1989c: 468) onderskei 'n stuk of neëntig soorte gestandaardiseerde leksikografiese aangawes. Volgens Hausmann en Wiegand (1989: 341 e.v.) is die lemma die belangrikste aangawe op die makro-

strukturele vlak. Wat die mikrostrukturele vlak betref, stel Hausmann en Wiegand (1989: 342) dit dat die volgende inligtingstipes die belangrikste binne die raamwerk van die "klassieke opvatting" in die leksikografie is (die mees tipiese aangawes word by elke inligtingstipe tussen hakies verstrekk): die **verklarende inligting** (die definisie), die **sintagmatiese inligting** (die gebruiksvoorbeelde) en die **paradigmatiese inligting** (die sinoniem en antoniem). Dit blyk egter dat die volgende mikrostrukturele inligtingstipes soos deur Hausmann en Wiegand (1989: 341) onderskei, al hoe meer en noukeuriger aandag in moderne omvattende en gespesialiseerde eentalige woordeboeke begin geniet: **synchronies onderskeidende inligting** (spelling, uitspraak, woordsoortelikheid en verbuiging), **diachronies onderskeidende inligting** (etimologie) en **diastematiese etiketteringsinligting** (temporele, regionale, stilistiese, spesialiteits-, frekwensie- en normatiewe merkers).

'n Aangawe kan na iets binne of buite die artikel heenwys (Wiegand 1989b: 427). So wys byvoorbeeld die definisie heen na die lemma binne dieselfde artikel, die sinoniemverwysing na 'n definisie in 'n ander artikel in dieselfde woordeboek en die sinoniemvermelding weer na 'n ander leksikale item wat in dieselfde woordeboek as lemma opgeneem behoort te wees.

Wiegand (1989b: 429 e.v.) onderskei tussen 'n aantal klasse waarin aangawes ondergebring kan word, naamlik talige (leksikale) en nietalige (nieleksikale), linguistiese en ensiklopediese, implisiete en eksplisiete, gestandaardiseerde en niegestandaardiseerde aangawes. Die verskille wat vir hierdie artikel die swaarste weeg, is dié wat terminologiese implikasies het. Omdat aangawes so uiteenlopend van aard kan wees, naamlik van woordteks (byvoorbeeld die teks van die definisie) tot tekens en simbole (byvoorbeeld alfanumeriese tekens soos "1 a" wat betekenisonderskeidings aandui, simbole wat in sekere woordeboeke as gebruiksetikette diens doen, aksenttekens, sillabeskeidingstekens en wiskundige simbole) tot formules (byvoorbeeld "H₂O" vir "water"), sal terme soos "tekstuele inskrywing" en "leksikale inskrywing" nie vir hierdie begrip deug nie. Ook "inhoudelike inskrywing" is nie 'n goeie alternatief vir "aangawe" nie aangesien alle inskrywings, ook dié wat nie aangawes is nie, inhoudelik van aard behoort te wees.

Wiegand (1989c: 468) gee verder 'n oorsig in gealfabetiseerde orde van die neëntig soorte leksikografiese aangawes wat hy as gestandaardiseerd beskou. Hy bepleit nie alleen die verdere standaardisering van hierdie aangawes nie maar ook van die volgorde waarin hulle in eentalige woordeboeke aangebied word (1989: 424). Dit kan volgens hom tot groter teksverdigting ('n kriptieser aanbod) lei sonder dat die gebruiker probleme met die ontsluiting daarvan ondervind. Hy sê verder: "Standardisierung [...] ermöglicht, wenn sie mit Textverdichtung verbunden ist, eine Einsparung von Druckraum" (1989: 425).

Dit is inderdaad so dat woordeboekteks weens die gekonvensionaliseerdeheid en selfs gestandaardiseerdeheid daarvan 'n groter teksdigtheid as ander geskrewe bronne toelaat. Tog moet daar in die algemeen teen 'n te hoë teksdigtheid gewaak word. Teksverdigting mag nooit die deursigtigheid van die

inhoud en gevolglik die ontsluitbaarheid van die woordeboek in die gedrang bring nie. Daar moet ook met die geleentheidsgebruiker wat nog nie die betrokke woordeboek se toegangskonvensie ken nie, rekening gehou word.

Die gevaar van te hoë teksdigtheid geld in 'n nog groter mate die gerekenariseerde woordeboek. 'n Gerekenariseerde omvattende en meerdoelige woordeboek soos die WAT laat om verskeie redes nie altyd dieselfde teksverdigtig toe as 'n ongerekenariseerde woordeboek nie. Dit het te doen met die feit dat daar by die rekenarisering van 'n woordeboekprojek ook ander woordeboekaanwendinge en gevolglike toeganklikheidsvereistes as die konvensionele in die spel kom. Die belangrikste vereiste is dat daar in die aanbod van aangawes voorsiening gemaak moet word vir die eventuele onttrekking van inligting per rekenaar. Elke inligtingstipe (bestaande uit een of meer aangawes) moet nog volkome deursigtig wees wanneer dit eenmaal binne of buite sy rekenaarinskrywingsveld van die omringende teks geïsoleer is. Dit geld byvoorbeeld waar hierdie inligting vir taalnavorsingsprojekte, die samestelling van kleiner satellietwoordeboeke of vir die aanwending in 'n elektroniese woordeboek met skermtogang onttrek word.

'n Aangawe kan uit een of meer inskrywings en selfs uit verskillende samestellende aangawes bestaan (Wiegand 1989b: 428 e.v.). So byvoorbeeld word die sinonieme en alle teks wat die sinonieme as sodanig ekspliseer en gevolglik van die ander aangawes help onderskei, tot die aangawe SINO-NIEME gereken, terwyl elkeen van die elemente waaruit die aangawe saamgestel is, inskrywings genoem word waarvan sommige ook weer aangawes oftewel deelaangawes kan wees. 'n Voorbeeld uit WAT deel IX sal dit illustreer:

lyf s.nw., lywe; lyfie.

1 Fisieke geheel waaruit 'n mens bestaan; dikw., in minder formele verband, sin. met *liggaam* en soms met *korpus*: *Fris, groot, swaar, skraal van lyf.* [...]

Die hele teksgedeelte van "dikw." tot "korpus" vorm die aangawe SINONIEME. Die sinonieme *liggaam* en *korpus* is elk 'n deelaangawe. Die inskrywing "sin." tree as eksplisiete merker van hierdie deelaangawes se sinoniemstatus op en vorm soos elk van die ander kwalifikasies een van die samestellende inskrywings van hierdie aangawe. Die inskrywing "soms met" is 'n merker wat alleen op *korpus* slaan en inligting oor die gebruiklikheid daarvan verskaf.

Alle aangawes wat uit deelaangawes bestaan, en waarvoor die Buro van die WAT vanaf WAT deel IX voorsiening maak, sal saam met ander woordeboekinligtingstipes (oftewel woordeboekinskrywingstipes) voortaan in hierdie artikel bloot inligtingstipes (oftewel inskrywingstipes) genoem word, tensy ander oorwegings geld. Dieselfde geld die deelaangawes, met ander woorde: tensy oorwegings ter onderskeiding geld, sal hulle bloot aangawes heet. Verder geld dat inligtingstipe in hierdie artikel kan verwys na een aangawe of meer as een verwante aangawes wat onderskeidelik alleen of saam aangebied

word om 'n bepaalde soort inligting te verstrek.

Daar moet in gedagte gehou word dat alle aangawes en deelaangawes woordeboekinligtingstipes en tewens woordeboekinskrywingstipes verteenwoordig (nie omgekeerd nie). Daarom kon daar onder afdeling 2.4 hier bo gesê word dat **woordeboekinligtingstipe** en **woordeboekinskrywingstipe** in hierdie artikel gewoonlik verkort word tot onderskeidelik **inligtingstipe** en **inskrywingstipe**. Anders gestel: aangawes is altyd ook woordeboekinligtingstipes en laasgenoemde is altyd ook inligtingstipes; maar inligtingstipes (in die algemeen, dit wil sê ook buite die leksikografie gesien) is nie altyd woordeboekinligtingstipes nie en laasgenoemde is ook nie altyd aangawes nie.

Sien Skema 2 onder Bylaes vir 'n kort uiteensetting van die aangawe.

4. STRUKTUURAAANWYSERS

'n **Strukturaanwyser** of **struktuurmerker** (Engels *structural marker / structural indicator*; Duits *Strukturanzeiger*) is enigeen van 'n verskeidenheid woordelysin-skrywings waarvan die ware doel is dat hulle die woordeboekgebruiker help om aangawes beter te identifiseer en sistematies op te spoor ten einde die inligting daarin vinniger te ontsluit (Wiegand 1989b: 428; 433 — skematiese voorstelling). Die gemelde ware doel van die strukturaanwyser onderskei dit van daardie aangawe wat benewens inhoudsgerig ook struktuurgerig kan wees maar nooit slegs struktuurgerigheid as ware doel (oftewel primêre funksie) het nie.

Alhoewel strukturaanwysers se funksie altyd op die artikelstruktuur gerig is en hulle gewoonlik binne die artikel aangetref word, kan hulle volgens Hausmann en Wiegand (1989: 335) ook buite die artikel in die woordelys voorkom. Hiervan is die indeksletters **A, B, C**, ensovoorts, voor die onderskeie alfabetiese seksies van die woordeboek goeie voorbeelde.

Aangesien strukturaanwysers sowel binne as buite die artikel kan voorkom, word hier voorgestel dat daar tussen die **interne strukturaanwyser** (Engels *inner structural marker / inner structural indicator*; Duits *innerer Strukturanzeiger*) en die **eksterne strukturaanwyser** (Engels *outer structural marker* of *outer structural indicator*; Duits *äußerer Strukturanzeiger*) onderskei word.

Omdat daar soms na bepaalde strukturaanwysers as "funksionele merkers" verwys word (vergelyk Kruyt en Van der Voort 1992: 205 se gebruik van "functional mark"), beteken dit nie dat "funksionele merker" of "funksionele inskrywing" goeie alternatiewe terme vir "struktuuraanwyser" vorm nie aangesien alle inskrywings, insluitend aangawes, volgens Hausmann en Wiegand (1989: 330 e.v.) funksioneel behoort te wees. (Vergelyk afdeling 2.1 hier bo vir die interpretasie wat hier in ooreenstemming met Wiegand 1989b: 425 aan die term "funksioneel" geheg word.) Aangawes is volgens die definisie hier bo nie strukturaanwysers nie. Dit geld selfs aangawes in die vorm van simbole wat benewens die verskaffing van woordeboekinligting ook toegangstrukture sou

kon aandui (die sogenaamde "Angabesymbole für Markierungsangaben" — Wiegand 1989b: 430). Alternatiewe terme soos "funsionele merker" en "funsionele inskrywing" onderskei dus nie tussen struktuuraanwysers en aangawes van watter aard ook al nie en moet daarom verwerp word.

Struktuuraanwysers kan in verskeie klasse onderverdeel word waarvan die volgende twee die belangrikste is:

4.1 Tipografiese struktuuraanwysers

Tipografiese struktuuraanwysers is grafiese middele wat die teks of teksgeheeltes van bepaalde aangawes visueel met dié van ander aangawes laat kontrasteer. Voorbeelde hiervan is onderskeidende onderstreping, kursief- en vetdruk, hoofletter- en kleinhoofletterdruk, verhewe skrif en druk in verskillende lettersoorte (onder andere skreef- en skreeflose letters). Selfs die blanko ruimte (Engels *blank space*; Duits *Leerzeichen*) dien as 'n belangrike tipografiese struktuuraanwyser (Wiegand 1989a: 375). Die kontrasterende teks geld hier telkens as tipografies gemerk terwyl die gewone teks as tipografies ongemerk beskou word.

Om te illustreer hoe tipografiese struktuuraanwysers met aangawes kombineer en hulle ondersteun, kan verwys word na die volgende in die WAT gebruiklike hiërgiemarkers²: I, II, III (wat woordsoortelike funksies aandui); en 1, 2, 3; a, b, c; i, ii, iii; α, β of kombinasies daarvan, byvoorbeeld 1 a en 3 b ii β (wat betekenisonderskeidings aandui); asook 'n kombinasie van die hiërgiemarkers vir woordsoortelike funksies aan die een kant en betekenisonderskeidings aan die ander kant, byvoorbeeld I 4; I 5 a; II 3 c iv α (wat betekenisonderskeidings binne bepaalde funksieafdeling aandui). Dit is almal aangawes — nie struktuuraanwysers nie — wat as sodanig nie baie opvallend vertoon nie. Deur hulle van tipografiese struktuuraanwysers in die vorm van vetdruk te voorsien, val hulle aansienlik sterker op. Die resulterende vet I, II, III; 1, 2, 3; ensovoorts, is nou weliswaar elk 'n kombinasie van 'n aangawe en 'n

2 In die hiërgiese strukturering of geleding van sy artikels gebruik die Buro van die WAT Arabiese syfers (1, 2, 3), alfabetiese karakters (a, b, c), Romeinse syfers (I, II, III en i, ii, iii) en Griekse alfabetiese karakters (α, β) of 'n kombinasie daarvan, byvoorbeeld I 3 a ii α. Omdat nie al hierdie karakters binne die sogenaamde alfameriese of alfanumeriese indeling-, geleding- of "nommering"-stelsel as "nommers" bestempel kan word nie, sal daar vervolgens, waar nodig geag, na hulle gesamentlik as hiërgiemarkers verwys word. In die rekenaarsleksikografie en veral binne die Buro se rekenaarveldstruktuur vir inligtingstipes staan hulle as **artikelvlakmerkers** bekend. 'n Bykomende rede vir die voorkeur vir hiërgiemarkers en artikelvlakmerkers bo "betekenisnommers" is dat die hiërgiese strukturering van die artikel nie alleen met die indeling in betekenisonderskeidings te doen het nie, maar ook met die indeling in onder andere woordsoortelike funksies. Anders gestel: die hiërgiemarkers dui alle soorte artikelvlakke aan.

tipografiese struktuuraanwyser maar bly primêr 'n aangawe. Die vetdruk hef eersgenoemde se status dus nie op nie maar ondersteun dit bloot. Sien ook Wiegand (1989b: 450) hieroor.

4.2 Nietipografiese struktuuraanwysers

Nietipografiese struktuuraanwysers is fisiese karakters wat verskillende soorte aangawes of hulle komponente merk, hulle van mekaar skei of tot 'n eenheid bind. Voorbeelde hiervan is skeidingstekens soos die komma en kommapunt, bindingstekens soos die verskillende soorte hakies, grafiese karakters soos die aandagstreep, die soliede vierkantige blokkie en verskillende tiperende simbole. Hulle dien as aanwysers of merkers van 'n bepaalde strukturele ordening in die aanbod van die aangawes. Gerzymisch-Arbogast (1989: 950 e.v.) gee nie alleen 'n verdere tipering van hierdie klas struktuuraanwysers nie maar ook 'n skematiese voorstelling van hulle aanwending en funksies.

Die komma, kommapunt en aandagstreep se optrede as struktuuraanwysers moet onderskei word van hulle optrede as gewone interpunksietekens. Wiegand (1989b: 428) verduidelik die verskil soos volg: "Strukturanzeiger operieren auf der Ebene der Wörterbuchform, Interpunktionszeichen auf der des Wörterbuchgegenstandes." Anders gestel: Eersgenoemde onderskei verskillende soorte aangawes; laasgenoemde onderskei veral sintaktiese geledinge in die woordeboekteks.

Verder moet die hiërgiëmerkers *a*, *b*, *c* voor betekenisonderskeidings onderskei word van die indeksletters *A*, *B*, *C* voor die alfabetiese seksies van 'n woordeboek. Eersgenoemde is aangawes en kan slegs binne die artikel voorkom, terwyl laasgenoemde nietipografiese struktuuraanwysers is wat weer buite die artikel staan en deel van die woordelys uitmaak. Die soliede swart kolletjies en blokkies asook die gegolfde $\approx$ -teken wat die Buro in WAT deel IX as merkers van sekere inligtingskategorieë binne die artikel ingevoer het, is ook nietipografiese struktuuraanwysers. Hulle moet weer onderskei word van ander simbole binne die artikel, byvoorbeeld 'n motortjie, musieknoot of tandrat, wat in sekere, veral tegniese, woordeboeke as merkers in die plek van gebruiksetikette diens doen en as aangawes beskou word. Merkers soos die swart kolletjie is struktuuraanwysers omdat hulle verskillende soekareas (Engels *search areas*; Duits *Suchbereiche*) skei waarbinne die gebruiker die verlangde aangawes kan soek (Hausmann en Wiegand 1989: 338). Merkers soos die motortjie en musieknoot is aangawes omdat hulle leksikale begrippe voorstel en in eie reg gebruiksinligting verstrek.

Wiegand (1989b: 428) wys daarop dat nietipografiese struktuuraanwysers soos die komma en die kommapunt (albei in die hoedanigheid van skeidingstekens) nie self aangawes vorm nie maar wel binne aangawes kan optree.

Sien Skema 3 onder Bylaes vir 'n kort uiteensetting van die struktuuraanwyser.

5. TOEGANGSTRUKTUUR

Wiegand (1989a) asook Hausmann en Wiegand (1989) sit slegs twee soorte artikelinskrywings uiteen, naamlik aangawes en struktuuraanwysers. Hier bo is aangetoon dat hulle onderskeidelik ten dele en in die geheel sterk struktuurgerig (oftewel vormgerig) is. Hierdie struktuurgerigheid is nie alleen medebepalend vir die mikro- en makrostruktuur van die woordeboek nie maar ook vir die ontsluiting van die inligting wat opgeneem is.

Wiegand (1989a: 393) sê dat die makrostruktuur in 'n woordeboek een of meer verskillende deelstrukture in die vorm van woordelyste kan hê. Elk van hierdie deelstrukture is 'n *op die gebruiker gerigte ordening- en aanbiedingsstelsel vir woordeboekinligting* en word 'n **toegangstruktuur** genoem. Die toegangstruktuur is identies aan die makrostruktuur wanneer die woordeboek uit slegs een deelstruktuur van dié aard bestaan (Hausmann en Wiegand 1989: 329). Die WAT is so 'n woordeboek met slegs een makrostrukturele deelstruktuur oftewel woordelys³. Wanneer 'n woordeboek twee of meer makrostrukturele deelstrukture bevat, word gesê dat hy twee of meer toegangstrukture maar slegs een oorkoepelende makrostruktuur het.

Met die keuse van die term **toegangstruktuur** word daar besondere klem op 'n belangrike inherente funksie van elke makrostrukturele deelstruktuur geplaas: dit is dat dié struktuur in 'n beduidende mate help om die woordeboekgebruiker vinnig by die einddoel, die inligting wat in die aangawes vervat is, uit te bring. Kennis van 'n woordeboek se toegangstruktuur vergemaklik naamlik die *sistematiese opsoek van aangawes* (Wiegand 1989a: 393) omdat die gebruiker dan weet waar om hulle relatief binne die artikel te vind. Dit geld natuurlik slegs as die redaksie hom by die samestelling van die woordeboek konsekwent aan hierdie struktuur hou. Anders gestel: Die toegangstruktuur bepaal die *soekroete* (Engels *search path*; Duits *Suchpfad*) in die woordeboek (vergelyk Hausmann en Wiegand 1989: 338).

Daar word onderskei tussen die eksterne en die interne toegangstruktuur (Wiegand 1989a: 393). Die **eksterne toegangstruktuur** (Engels *outer access*

---

3 In beginsel is dit juis; in die praktyk klop dit nie altyd nie aangesien daar in die meeste WAT-dele een, soms twee, aparte woordelyste in die agterwerk opgeneem is, byvoorbeeld "Voorlopige Byvoegsel" (in die agterwerk van WAT deel I) en "Verbeteringe in deel II van die Afrikaanse Woordeboek wat in die tweede oplaag daarvan reeds aangebring is" (in die agterwerk van WAT deel III). Hulle verteenwoordig telkens die aanvulling van leemtes en die regstelling van foute in dieselfde en/of die voorafgaande deel. Hierdie bykomende woordelyste moet deur die gebruiker in die sentrale woordelys van die betrokke woordeboekdeel geïntegreer of ingedink word. Met ander woorde hulle moet tot dieselfde makrostruktuur as die as die alfabeties ooreenstemmende sentrale woordelys gereken word. In 'n heruitgawe van die WAT-dele sal die aparte woordelyste almal verval omdat die inskrywings dan fisies deur die redaksie op die bedoelde plekke in die sentrale woordelys opgeneem sal wees.

structure; Duits *äußere Zugriffsstruktur*) is die toegangstruktuur (soos hier bo gedefinieer) van alles wat buite die mikrostruktuur geleë is (gevolglik met insluiting van die lemmas en die homoniemnommers) en wat die gebruiker in sy soekroete tot by die lemma lei. Die interne toegangstruktuur (Engels *inner access structure*; Duits *innere Zugriffsstruktur*) is die toegangstruktuur van alles wat in die mikrostruktuur geleë is en die gebruiker in sy soekroete tot by die aangawes lei. Wiegand (1989a: 393) wys daarop dat die interne toegangstruktuur nie 'n deelstruktuur van die eksterne toegangstruktuur is nie. Hausmann en Wiegand (1989: 339) gee 'n duidelike grafiese tipologie van toegangstrukture, sodat dit nie nodig is om hier meer oor die algemene aard daarvan te sê nie.

6. TOEGANGSINSKRYWINGS

Dit is opvallend dat Hausmann en Wiegand (1989: 338-339) en Wiegand (1989a: 394 e.v.) baie aandag bestee aan die toegangstruktuur self en aan die toegangsroete wat dit tot die woordeboekinligting verskaf. Hulle identifiseer daarteenoor blykbaar geen behoefte om alle woordeboekinskrifings wat primêr of sekondêr 'n toegangsfunksie het (oftewel ontsluitend van aard is) en wat tot verskillende woordeboekstrukture behoort, tog wel op grond van hulle gemeenskaplike ontsluitingsfunksie saam in een aparte kategorie van inligting-ontsluitende inskrifings te plaas en as sodanig te behandel nie.

In die rekenaarsleksikografie kry 'n mens verskeie eiesoortige inskrifings wat deur die rekenaar in sy soektoegte gebruik kan word om artikelinligting mee te identifiseer, byvoorbeeld vir dataonttrekking. Daarom bestaan daar veral in dié vertakking van die leksikografie 'n groot behoefte aan 'n omvattende term vir al daardie inskrifings wat die ware doel het om die aangawes toeganklik te maak en te help ontsluit, met ander woorde ook vir al daardie inskrifings wat meehelp om die eksterne en interne toegangstruktuur van die woordeboek te bepaal. Hier onder sal so 'n term aan die hand gedoen en verskillende subkategorieë van dié inskrifingsoort dan op grond van nuwe onderskeidingsbehoefes benoem en bespreek word.

Daar is reeds in afdeling 2.2 hier bo aangedui dat die duimindeks, indeksletters en sleutelwoorde volgens Hausmann en Wiegand (1989: 330 e.v.) almal funksionele woordelysinskrifings is, nieselstandige tekste uitmaak en vergelykbare funksies het. Ten spyte hiervan word hulle nie met 'n gemeenskaplike term aangedui nie. Die rede is waarskynlik dat hulle tot twee verskillende struktuurtypes behoort:

Die duimindeks en die sleutelwoorde is deel van die **eksterne kitstoe-gangstruktuur** (Engels *outer rapid access structure*; Duits *äußere Schnellzugriffsstruktur*) en verteenwoordig **gidselemente** (Engels *guiding elements*; Duits *Leit-elemente*) in die soekroete van die woordeboek (Hausmann en Wiegand 1989: 333, 335, 338).

Die indeksletters, daarenteen, is nie elemente van die toegangstruktuur nie en verteenwoordig eksterne struktuuraanwysers (Hausmann en Wiegand 1989: 335, 338).

Daar word gevolglik voorgestel dat **toegangsinskrywing** (of **ontsluitingsinskrywing**) (Engels *access entry / access item*; Duits *Aufschlüsselungseintrag*) as so 'n omvattende term in die metaleksikografie gebruik word. (Vergelyk ook Gerzymisch-Arbogast 1989: 950 se gebruik van "Aufschlüsselung".) 'n Toegangsinskrywing is dan enige funksionele woordeboekinskrywing wat die gebruiker of die rekenaar direk of indirek help om bepaalde aangawes in die woordeboek te identifiseer ten einde die bedoelde inligting daaraan te kan onttrek.

Die invoer van die term hoef nie die aard en status van die verskillende struktuurtypes en inskrywingstipes wat daardeur gedek word, wesenlik te verander nie. Dit vereenvoudig wel die naamgewing op 'n bepaalde aanwendingsterrein, in die besonder op die terrein van die rekenaarleksikografie.

'n Toegangsinskrywing kan, soos in onderstaande subkategorieë aange-
toon sal word, hoofsaaklik enigeen van die volgende wees: 'n struktuurgerigte aangawe, 'n struktuuraanwyser, 'n kombinasie van die twee, enige ander inskrywing wat slegs deur die rekenaar as hulpmiddel gebruik word (byvoorbeeld as identifikasiemerker), asook toeligtende, identifiserende en motive-
rende kommentaar. Hierdie inskrywings bly primêr ook deel van die katego-
rieë waaronder hulle tradisioneel, soos hier bo bespreek, ingedeel word. Hulle word vervolgens bloot in bykomende en nuwe funksies aangewend.

Die term **toegangsinskrywing** vind sy regverdiging onder andere ook daarin dat dit in die rekenaarleksikografie as sodanig nie meer so belangrik is of die woordeboek in boekvorm of in elektroniese vorm gepubliseer sal word nie; so iets is bloot afhanklik van 'n redaksionele besluit. Wat wel belangrik is, is dat die woordeboek só op rekenaar gekonsipieer word dat dit vir albei voor-
siening maak. Databasisse word nie meer net een maal gebruik nie maar by
herhaling. Dit is die gedagte agter die sogenaamde "open end"-databasis. 'n
Belangrike uitspraak in dié verband is: "[A]n important change of perspective
was required: if dictionary data are to be exploited for several purposes, the
electronic form of the dictionary should no longer be considered a spin-off of
the printed form, but rather the other way around" (Masereeuw en Serail 1992:
258). Hierdie moderne opvatting van die leksikografie vra daarom ook om 'n
oop en omvattende terminologie wat vir enige aanwending van die woorde-
boekdatabasis toepaslik is.

Die toegangsinskrywings kan ooreenkomstig hulle belangrikste of "pri-
mêre" aanwending (as gedeeltelik nuwe inskrywingstipe) in twee subkatego-
rieë ingedeel word, naamlik dié wat deur die gebruiker van *die woordeboek in
gedrukte vorm* benut word om inligting te ontsluit en dié wat deur die rekenaar
benodig word om inligting in *die elektroniese woordeboekteks* te identifiseer met
die oog op dataonttrekking, byvoorbeeld in die voorbereiding van 'n gedrukte
of 'n elektroniese weergawe van 'n woordeboek of enigeen van sy satel-

lietprodukte. Hierdie subkategorieë heet onderskeidelik die **gebruikertoe-ganginskrywings** en die **rekenaartoe-ganginskrywings**.

Sien Skema 4 onder Bylaes vir 'n kort uiteensetting van die toegang-inskrywing.

6.1 Gebruikertoe-ganginskrywings

Enige woordeboekinskrywing wat die toegangstruktuur bepaal, word hier in aansluiting by Hausmann en Wiegand (1989: 337 e.v.) se siening van die toe-gangstruktuur die **gebruikertoe-ganginskrywing** genoem (Engels *user access entry of user access item*; Duits *Zugriffseintrag* of *Zugriffssegment* of, binne die hier voorgestelde terminologiese skema, *Benutzeraufschlüsselungseintrag*).

Gebruikertoe-ganginskrywings is al daardie woordeboekinskrywings wat die gebruiker help om vinniger toegang tot die aangawes in die gedrukte woor-deboek te verkry. Dit spreek ook hier vanself dat die vinniger toegang tot die aangawes verlang word ten einde die inligting wat daarin vervat is, makliker te ontsluit. Hierdie subkategorie van die ontsluitingsinskrywings is hoofsaaklik maar nie uitsluitlik nie, soos later sal blyk, saamgestel uit alle struktuur-aanwysers en alle struktuurgerigte (oftewel vormgerigte) aangawes soos hier bo uiteengesit en kan dienooreenkomstig ruweg ingedeel word in die tipogra-fiese en nietipografiese, die leksikale en nieleksikale gebruikertoe-ganginskry-wings. Die term **gebruikertoe-ganginskrywing** slaan onder andere op sowel die eksterne as die interne struktuuraanwysers in die woordeboek.

Dit is duidelik dat alle gebruikertoe-ganginskrywings die toegangstruk-tuur dien. Volgens Hausmann en Wiegand (1989: 333) maak hulle egter nie almal self deel van die toegangstruktuur uit nie. As voorbeeld noem hulle die struktuuraanwysers A, B, C, ensovoorts. Daar kan sonder twyfel aanvaar word dat hierdie indeksletters (wat voor die onderskeie alfabetiese seksies van die woordeboek staan en, soos reeds aangedui, daarom nie deel van die artikel-struktuur kan wees nie) tot die woordelysstruktuur behoort. 'n Saak kan egter verder daarvoor uitgemaak word dat hulle wel ook elemente van die toegang-struktuur vorm. Dit kan miskien die maklikste gedoen word deur op 'n moontlike inkonsekwentheid in Hausmann en Wiegand (1989) se eie argumen-tering hieroor te wys:

Aan die een kant beweer hulle (1989: 333): "The elements 'Y = I', 'Y = J', 'Z' [...] are neither elements of the *microstructure* nor elements of the *macrostructure* nor of the *access structure*". Aan die ander kant sê hulle (1989: 335): "The bold face capitals A, B, ..., Z are *structural indicators* [...]. The structural indicators represent the access alphabet of the dictionary". Die stelling dat die indekslet-ters behoort tot die "access alphabet" maar nie tot die "access structure" nie, wek reeds die vermoede van 'n benoemingsprobleem. Hierdie vermoede word kort daarna (1989: 335) bevestig waar hulle dit het oor die woordeboek se duimindeks ('n stel indeksletters wat van buite die geslote boek sigbaar is) en

dan praat van "a *thumb index* [...] which is a *rapid access structure*". Nog 'n entjie verder (1989: 338), waar dit oor sowel die deurloopteks (onder andere die sleutelwoorde) as die duimindeks handel, stel hulle dit pront: "Together the running heads of the dictionary form the *outer rapid access structure*. [...] Some dictionaries have a second rapid access structure, namely the *thumb index*."

Of die metaleksikograwe inderdaad die indeksletters as deel van die (eks-terne) toegangstruktuur beskou, soos dit die geval met die duimindeks en die sleutelwoorde is, raak nie die benaming en benutting daarvan as gebruikertoe-gangsinstrywings nie. Daar moet verder op gewys word dat hoewel die reke-naar ook etlike van die gebruikertoe-gangsinstrywings in sy soektogte kan gebruik, sal dit nog nie ware rekenaarontsluitingsinstrywings van hulle maak nie.

Hier onder word enkele voorbeelde van gebruikertoe-gangsinstrywings binne die belangrikste kategorieë gegee.

6.1.1 Leksikale gebruikertoe-gangsinstrywings

Alle struktuurgerigte leksikale aangawes kan ook as leksikale gebruikertoe-gangsinstrywings optree. Hulle help die gebruiker om die inhoudsgerigte aangawes makliker te vind. Hulle speel daarom 'n groot rol in die voorkoming van 'n te hoë teksdigtheid. In die WAT verrig die volgende tipiese interne inskrywings so 'n funksie:

Die opskrifte "UITDR. IDIOMATIES" bo die betrokke rubriek en die soek-woord "Donderdagnag" voor die idiomatiese uitdrukking "so lelik soos Don-derdagnag (om) twaalfuur", byvoorbeeld:

UITDR.
IDIOMATIES

Donderdagnag: so lelik soos Donderdagnag (om) twaalfuur Uiters lelik.
[Onder lelik.];

die aanloop "Ook fig." voor die sitaat wat die figuurlike toepassing van die lek-sikale item illustreer, byvoorbeeld:

- Ook fig.: *Die son speel-speel so luilekker deur die jakarandatakke* (E. Spence: Kaleidoskoop, 1970, 1).
[Onder luilekker.];

die eksplisiete "sin." voor die vermelding van die sinoniem self, byvoorbeeld:

sin. *laringaal*
[klank: laringale klank onder laringaal I.];

sowel die opskrif "OPM." as die inhoud van die opmerking self wat 'n aangawe toelig, byvoorbeeld:

OPM. Dit is mntl. dat met *leeg*, wanneer dit i.v.m. die see(water) gebruik word, ¹*leeg* bedoel word. Hierdie gevalle is dan nie wisselvorme van *laag* nie. Vgl. LEEGWATER, opm. [Onder ²*leeg* I.].

Wat laasgenoemde betref, meld Hausmann en Wiegand (1989: 342) dat die gebruik van opmerkings in die leksikografie toeneem en dat daarmee na groter gebruikersvriendelikheid gestreef word deurdat opmerkings gewoonlik uit maklik leesbare teks binne die gewoonlik hoogs verdigte teks van die artikel bestaan.

Ook eksterne leksikale of deels leksikale inskrywings in die WAT verrig soms so 'n toegangsfunksie. Die bekendste is die sleutelwoord boaan elke bladsy. Hulle bestaan nie altyd net uit leksikale teks nie. Dikwels verskyn daar 'n hiërgiëmerker (nommer) by wat die sleutelwoord aan die betrokke betekenisonderskeiding van die artikel koppel, byvoorbeeld: "KOMMUNIKASIE, 1 a ii α" (WAT deel VII); "ILIG I, uitdr." (WAT deel IX).

Die sleutelwoord self wys hier dan na die lemma in die makrostruktuur heen, terwyl die hiërgiëmerker op 'n betekenisonderskeiding in die mikrostruktuur slaan. Sleutelwoorde en gevolglik ook die gidselemente kan die gebruiker daarom sowel na aangawes in die makrostruktuur as na aangawes in die mikrostruktuur toe lei.

6.1.2 Nieleksikale gebruikertoegangsinskrywings

Alle nieleksikale aangawes kan ook as nieleksikale gebruikertoegangsinskrywings optree. Die mees tipiese voorbeelde hiervan is illustrasies, tabelle, simbole en formules wat deel van die artikel vorm en die gebruiker help om aangawes soos die definisie makliker te ontsluit. Ook hulle speel 'n groot rol in die voorkoming van 'n te hoë tekstdigtheid.

In WAT deel VII het inskrywings soos die molekulêre struktuur binne die definisie van die artikel klavasiën en in mindere mate die illustrasies by klaphaak en kleurpiramide 'n ontsluitings- of toeligtingsfunksie. Die kleurplate by kleuromskrywing en die illustrasie van alle soorte knope by knoop¹ in dieselfde WAT-deel is weer besonder ensiklopedies van aard.

Hier word vir 'n wye toepassing van die term toegangsinskrywing gepleit. Volgens hierdie ruim aanwending hoef die gebruikertoegangsinskrywings ook nie net tot die artikel of die woordelys beperk te wees nie; hulle moet wel die inligting in die artikel of artikels help ontsluit. Hulle is dus altyd struktuurgerig ten opsigte van artikelinskrywings. Illustrasies in die voorwerk vertolk in dié opsig 'n besonder interessante rol as nieleksikale gebruikertoegangsinskrywings. 'n Afbeelding van 'n tipiese artikel uit die woordelys, veral

een wat voorsien is van byskrifte (dit wil sê van leksikale gebruikertoegangsinskrywings) om die verskillende inligtingstipes in so 'n artikel uit te wys en toe te lig, kan waardevolle inligting vir die ontsluiting van alle artikels in die woordelys bied. In die voorwerk van *Webster* en *WAT IX* word sulke nuttige toeganginskrywings aangebied.

Die illustrasies in die voorwerk van die *WAT* het nie altyd 'n ontsluitingsfunksie nie: die kleurplate van die vlage in verband met die Suid-Afrikaanse geskiedenis voor in deel II (D-F) hou geen verband met enige inskrywing in die woordelys nie — geeneen van die vlagname begin byvoorbeeld met die letters D tot F nie. Ook dit verteenwoordig dus ensiklopediese inligting. Anders gestel: dit is 'n niefunksionele voorwerkinskrywing aangesien sy funksie glad nie vir die woordelys van die betrokke woordeboek ter sake is nie. Trouens, volgens Wiegand (1988: 770) is so 'n inskrywing ook nie eers ensiklopedies funksioneel nie omdat dit 'n woordeboekinskrywing uitmaak "dem der Lexikograph als Ganzem keinen genuinen Zweck zugeordnet hat".

6.1.3 Tipografiese gebruikertoegangsinskrywings

Tipografiese gebruikertoegangsinskrywings is almal primêr ook struktuuraanwysers. Die mees tipiese voorbeeld hiervan is die onderskeidende formatering van karakters en paragrawe. Karakters kan byvoorbeeld in vet-, kursiewe, verheewe druk, onderstreep en in kleinhoofletters geplaas word; paragrawe kan in- of uitspring. Ook die blanko ruimte speel in die reël 'n belangrike rol in die tipografie, ofskeun dit in sekere gevalle ook as een van die "alphabetexternen Buchstaben" (Wiegand 1989a: 375 en 380) en dus as 'n nietipografiese struktuuraanwyser of gebruikertoegangsinskrywing gesien sou kon word. Wiegand (1989a: 385) tipeer die tipografiese funksie van vetdruk en blanko ruimtes soos volg: "Die Eigenschaft 'halbfett' wirkt strukturanzeigend: ein neuer Wörterbuchartikel (hier zugleich ein neuer Textblock) beginnt; der Abbruch der letzten Zeile des Artikels (und damit die — meistens — leere Textzeile bis zum Zeilenende) wirkt ebenfalls strukturanzeigend."

Die tipografiese gebruikertoegangsinskrywing kombineer met en ondersteun al die ander soorte inskrywings, byvoorbeeld in die artikelstruktuur. Dit moet nie as 'n eksterne toevoeging tot die teks gesien word nie maar as 'n integrale deel van die woordeboekstruktuur. Anders gestel: die ondersteuning wat tipografiese gebruikertoegangsinskrywings aan ander inskrywings bied, vorm deel van 'n teksinterne samehang. Die ware doel daarvan is dat dit die gebruiker help om aangawes soos die lemma en die sinate makliker te identifiseer vir ontsluiting. Omdat hulle konvensionalisierbar en grootliks selfs reeds gestandaardiseer is, speel hulle ook 'n belangrike rol in die voorkoming van 'n te hoë teksdigtheid.

6.1.4 Nietipografiese gebruikertoegangsinskrywings

Nietipografiese gebruikertoegangsinskrywings bestaan uit alle nietipografiese struktuuraanwysers, alle struktuurgerigte aangawes en enkele ander soorte inligtingontsluitende inligtingstipes in die woordeboek. Die mees tipiese voorbeelde hiervan word deur Hausmann en Wiegand (1989: 344) saamgevat as "figures, letters, brackets, punctuation marks, symbols." In die *WAT* is dit op mikrostrukturele vlak (intern) onder andere die twee soorte hakies (), [] (vergeelyk egter die hakies <>, {} en «» in afdeling 6.2.1 hier onder); betekenisnommers en ander hiërargiemerkers soos 1, 2, 3; a, b, c; I 1 a, 2 b; die streep wat 'n koppeltekenlemma aandui; die kommapunt, dubbelpunt; swart kolletjies en blokkies en die –teken. Buite die artikelstruktuur (ekstern) is dit die indeksletters A, B, C voor die alfabetiese seksies binne die woordelys.

Tot die nietipografiese gebruikertoegangsinskrywings en gedeeltelik die leksikale gebruikertoegangsinskrywings moet ook die kort kieslys (binne die mikrostruktuur) gereken word van al die betekenisonderskeidings wat in die betrokke artikel volg. Dit word teenswoordig al meer in veral aanleerderwoordeboeke opgeneem om die gebruiker te help in sy keuse van die betekenisonderskeiding wat hy soek. Die hiërargiemerkers in die kieslys stem met die hiërargiemerkers van die betekenisonderskeidings ooreen; hulle verteenwoordig die nietipografiese gebruikertoegangsinskrywings. Die teks daarby vat byvoorbeeld die definisies kripties saam; hulle verteenwoordig weer die leksikale gebruikertoegangsinskrywings. Vergelyk in dié verband Tono (1992).

Van Sterkenburg (1976: 101) beveel die kieslys, of wat daarop neerkom, selfs selektief vir omvattende woordeboeke aan: "Richt de artikelen doorzichtig in en geef een inhoudsopgave bij grotere artikelen." Woordeboeke soos die *WAT* en die *WNT* sou dié gebruik inderdaad op groter skaal by langer artikels kon oorweeg. Laasgenoemde het dit byvoorbeeld nagelaat by WIJD (I), wat oor 65 kolomme strek, ofschoon die hiërargiemerkers A), B), C) en D) voor elkeen van dié afdelings hulle uitstekend tot so 'n inhoudsopgawe of kieslys leen. Selfs net hulle saamgevoegde opname heel aan die begin van die artikel sou die inligting daarin makliker ontsluit het. A) lui byvoorbeeld soos volg:

A) In tweedimensionalen zin in toep. op een oppervlakte met als kernbet. 'uitgestrekt', en in daarby aansl. gebr.

Die *WAT* gee hierdie kieslys baie sporadies vooraan langer artikels, byvoorbeeld by kom² I in deel VII. Dié voorbeeld vertoon egter tipografies nie opvallend genoeg nie en die inhoud kon kriptieser en baie eenvoudiger gestel gewees het. Trouens, soos dit nou daar staan, werk dit eerder begripsverswarend as begripsverhelderend en bevorder daarom nie die toeganklikheid van die woordeboek nie. 'n Deel van hierdie artikel volg hier onder saam met afbeeldings van twee geslaagde kieslyste uit Japans-Engelse aanleerderwoordeboeke (Tono 1992: 240).

kom². I w., komend(e); gekom of soms (veroud. en (of) digt.) gekome; byw. (gew. attr.) en byw. komend(e), gekome. I/d alg., selfstandig beweeg of, passief, gebring word (lett. of fig. in talryke bepalende verbande) na 'n eind-, doel- of waarnemingspunt, gesien vanuit dié punt, of ook, gesien i/d rigting v/d beweging uit die gesigspunt v/d bewegende—gebruik as selfst. ww. (meestal onoorganklik), as hulpw. (bet. I, C, 2) of ook soms, in verswakte sin, as koppelw. (bet. I, C, 3), met beklemtoning in meerdere, mindere of gemengde mate van A. die beweging van nadering self in sy voortdoring, gew. as iets wat a/d gang is, aanhoudend herhaal word of gebruiklik is, hom altyd so voordoen (duratiewe aspek), B. die beginpunt (soms 'n punt onderweg), of die rigting waaruit die beweging plaasvind (inchoatiewe aspek), of, veral, C. die eindpunt (soms 'n punt onderweg), of die rigting waarin die beweging plaasvind (perfektiewe aspek); dikw. teenoor gaan.

A. (met beklemtoning van 'n beweging van nadering in sy voortdoring) I. a. Selfstandig, of as sodanig voorgestel, nader beweeg, onderweg, in aantog wees [soos bepaal] of, passief, so gebring, vervoer word—gesé v/d beweging van persone, diere, sake, oorwegend in ruimtelike sin; van 'n ongebore kind—verwag word: *Ons kom al en sal nou-nou daar wees. Ons kom al 'n hele ent, en dit word tyd om te rus. Hy kom altyd per motor. Al my goed kom per spoor. Met volle vaart, uit alle mag kom. Hy kom altyd of die duiwel agter hom is. Hier peul mos toe vir jou 'n buffelbul . . . uit die riet en hy kom soos die donderweer* (E. F. Potgieter: Rietbos, 1964, 64). *Ek loop skuins sodat die golwe van die kant af kom* (P. J. Haasbroek: Skrikbewind, 1976, 101). *Noudat hy 'n kind het wat kom, hoef hy hom nie meer so in te span nie* (I. Jonker in Windroos, 1964, 46). In 'n herhalingsreeks om 'n bepaalde gevoel soos van opwinding, blydschap weer te gee: *Kyk hy kom | kyk hy kom | daar is seep aan 'ie onderkant | kyk hy kom, kom, kom* (N. P. v. W. Louw: Nuwe Verse, 1954, 44). In 'n herhalingsreeks met en om veelheid, voortdurendheid aan te dui: *Nog kom en kom ruiters koel en moedig met handperde* (L. Maré: Nuwejaarsfees, s.j., 76); *Daar is baie water. Dit kom en kom* (H. A. du Toit, e.a.: Son, s.j., 7).

b. Gereeld, reëlmstig, van tyd tot tyd beweeg [soos bepaal]: *Die man kom (elke mōre) met hierdie straat langs. Daar kom nog wel mense met hierdie pad. Hier kom baie busse langs.*

take (tek) (v TAKELE)
 ① (v-e) ①: 過去 took (tek); 過去
 take-om (tekum); take-(ing) ②

I	取る	1-16
	(獲得する)	1-9
	(運ぶ)	10, 11
	(取り込む)	12, 13, 14
	(獲得する)	15, 16
II	受け入れる	17-21
III	利用する	22, 23
IV	遊ぶ	24
V	行く	25
VI	占める	26, 27

I (取る)
 ①獲得する ① (V-O (名)) 取る, 捕らえる (V-O (名)) ① (名) ① つかまえて (と) する take a fox in a snare ネットをわなで捕らえる He took the opportunity to leave. 彼は機会を捕らえて退席した He was taken prisoner. 彼は捕縛された 2 受け(ら)取り(こ)む 取り(こ)む (上) ① 受け(ら) ② (人) の 命 を 奪(う) from ... take the money from the safe 金庫から金を盗む He took my ideas for his invention of this machine. 彼は私のアイデアを盗んでこの機械を発明した ③ If you take 2 from 5, that leaves 3 5から2を引くと3が残る ④ The flood took many families. 洪水は多くの家族の命を奪った ⑤ 破壊(さ)かか(る) 茶碗(ちawan)を割(や)る (人) を 傷(た) ⑥ take (a) cold 風邪を引く (to catch (a) cold) が普通 ⑦ I was taken ill. 破綻(はたん)がかった (to I fell ill. のほうが普通) ⑧ A panic took him. 彼は突然の恐怖に襲われた。

Learner's Progressive (1990)

take (タキ tek) (他) (一) 出現 takes/
 過去形 took/過去分詞 taken/現在
 分詞 taking

- ① (手)に—をとる, つかむ, つかまえる
- ② —を受けとる, 手に入れる
- ③ —をもっていく, 連れていく
- ④ —をからすのり(に)とり(こ)める, —を受け(ら)る, (盗)む(を)む
- ⑤ —を引(く), (崩)壊(と)せ(と)る
- ⑥ (性)交(せ)合(ごう)と(も), 受(け)る
- ⑦ (行)動(どう)と(も)る
- ⑧ (運)り物(ぶつ)に(乗)る
- ⑨ (行)動(どう)と(も)る, ぶ(る)
- ⑩ (病)川(びやがわ)が(か)かる
- ⑪ Will you take the hand of the little child? あの手の子を手をとって(れ)させませんか—あの子の手をつかんでください。
- ⑫ Jiro will take the first prize in the marathon race. 次郎君はマラソンで1等賞を手に入れるだろう—1位になるだろう。
- ⑬ Don't take these books to your room, Tom. トム, この本はあなたの部屋にもっていかないで。
- ⑭ Will you take the boy to his house in your car? この子をお車でうちまで連れていって(く)れませんか。
- ⑮ You must take three meals a day. 1日に3回の食事をとらなければいけません—3回食(た)べ(な)さ(な)ら(な)い。
- ⑯ Take this medicine, and you will be all right. この薬をのみなさい, そうすれば, だいじょうぶ。

First (1986)

Tono (1992: 240)

kom² I (WAT deel VII)

Op makrostrukturele vlak bestaan daar volgens Wiegand (1989a: 375) etlike minder gebruiklike nietipografiese gebruikertoegangsinskrywings wat by die alfabetisering van lemmas in ag geneem moet word. Hy gee as voorbeeld die nie-alfabetiese simbole "H₂O" en "H₂SO₄". Die gebruikertoegangsinskrywings bestaan op dié vlak gewoonlik uit 'n streng alfabetiese ordeningstelsel en 'n verskeidenheid tipografiese hulpmiddels. Die bekendste nietipografiese gebruikertoegangsinskrywing op makrostrukturele vlak is waarskynlik die onderskeidende nommers (homoniemnommers) wat dikwels, vanaf deel IX ook in die WAT, in verhewe skrif voor homonieme lemmas gegee word, en die tilde wat in sekere woordeboeke om ruimtebesparingsredes as sogenaamde herhalingsimbool (Hausmann en Wiegand 1989: 344) in die plek van herhalende komponente in opeenvolgende lemmas ingeskuif word.

Toegangsinsligting word ook aan die gebruiker verstrekk deur die totale aanbod van inskrywings oftewel deur die algehele interne toegangstruktuur van die woordeboek. Dit kom daarop neer dat die *opeenvolging van inligtingstipes* (in die rekenaarsleksikografie soos bepaal deur die rekenaarveldstruktuur) die toeganklikheid van die verskillende aangawes in die woordeboek help bepaal. Is die opeenvolging baie konsekwent, dan sal die woordeboek vir die gereelde gebruiker baie meer toeganklik wees as die woordeboek met 'n wisselende opeenvolging van inligtingstipes, aangesien die gebruiker met verloop van tyd leer waar om sekere aangawes binne die artikel te vind. In die Buro se geval het die vaslegging van so 'n rekenaarveldstruktuur vir inligtingstipes 'n belangrike ordenende rol in die WAT gespeel.

Sien Skema 5 onder Bylaes vir 'n kort uiteensetting van die gebruikertoegangsinskrywing.

6.2 Rekenaartoegangsinskrywings

Vervolgens word 'n stelsel van toegangsinskrywings spesifiek vir die rekenaarsleksikografie voorgestel wat analoog aan Hausmann en Wiegand (1989: 339 e.v.) se uiteensetting van die toegangstruktuur in die gedrukte woordeboek geformuleer is.

Die toegangsinskrywings wat vir die rekenaar bedoel is, met ander woorde die inskrywings wat deur die rekenaar benodig word om inligting in die elektroniese woordeboekteks te identifiseer met die oog op dataonttrekking, kan die rekenaartoegangsinskrywings of rekenaarontsluitingsinskrywings genoem word (Engels *computer access entries / computer access items*; Duits *Computeraufschlüsselungseinträge*). Rekenaartoegangsinskrywings bepaal dus die rekenaartoegangstruktuur (rekenaarontsluitingstruktuur). 'n Hele aantal van hierdie inskrywings, byvoorbeeld die rekenaarveldstruktuur, setkodes en redakteursidentifikasie, sal waarskynlik nooit eers deur die gebruiker gesien word nie, hoogstens miskien ten dele in 'n ruimer elektroniese weergawe van die woordeboek, byvoorbeeld op laserskyf.

Die toekomstige reikwydte vir die benutting van hierdie inskrywings en van die verskillende soorte merkers kan moeilik bepaal word. Op hierdie terrein sal die leksikografie moontlik nog die grootste en ingrypendste ontwikkelinge ondergaan. 'n Mens hoef bloot aan die huidige aanwending van die hiperteksfasiliteit en die konsep van multimedia met sy dinamiese verbinding van teks, beeld en klank te dink om 'n indruk van die toekomstige benutbaarheid daarvan te kry. Vir hierdie verwagte ontwikkelinge moet die verskillende rekenaartoegangsinskrywings reeds voorsiening probeer maak.

6.2.1 Rekenaarmerkers

Die rekenaartoegangsinskrywings kan in twee hoofkategorieë ingedeel word. Die belangrikste is die rekenaarmerkers, byvoorbeeld die formele rekenaarvelde in verskuilde teks waarbinne die inskrywingstipes deur die redaksie aangebring word en waarvolgens die belangrikste dataonttrekkings met die rekenaar gedoen word, die setkodes wat deur die redaksie en die KTP-programmatuur self in die teks aangebring word en wat hoofsaaklik die paragraaf- en karakterformatering van die drukteks bepaal, sekere soorte hakies en tekens, byvoorbeeld <>, {} en «», wat instruksies aan die rekenaar gee, asook die logiese hiërargiemerkers wat die betekenisonderskeidings ("artikelvlakke") vir die rekenaar aandui maar nooit gedruk word nie.

Daar sou geargumenteer kon word dat die setkodes se primêre funksie dié van vormgewing en sekondêre funksie dié van toegangsverlening is, met ander woorde dat dit nie ware rekenaartoegangsinskrywings is nie. Hier moet egter in gedagte gehou word dat byvoorbeeld digitale karakterformatering as sodanig nie grafies sigbaar is nie; eers op 'n rekenarskerm of op papier kan dit grafies vergestalt word. Digitaal gesien, is die setkodes dus sinoniem met vetdruk, kursief, boskrif, blanko ruimte en dergelike struktuuraanwysers. Aangesien die rekenaartoegangsinskrywings juis al die struktuuraanwysers insluit, moet die setkode as "digitale struktuuraanwyser" ook daarby ingereken word.

'n Ander soort rekenaarmerker is die sogenaamde sorteerlemma (binne die SORTEERLEMMA-velde). Dit is 'n gestroopte weergawe van die lemma (binne die LEMMA-velde) sodat daar geen aksentteken, sillabeskeidingsteken of struktuuraanwyser soos onderskeidende vetdruk in voorkom nie. Dit het tans slegs een ware doel: die rekenaar gebruik dit vir sy soektogte deur alle artikels met die oog op sortering en dataonttrekking. Wat sy gestroopte voorkoms en funksie betref, kan die sorteerlemma enigsins met die sleutelwoord in die gedrukte woordeboek vergelyk word. In afdeling 6 hier bo is genoem dat die sleutelwoord, 'n gidselement, deel van die eksterne kitstoegangstruktuur uitmaak. Omdat die rekenaar in die reël egter ewe vinnig data aan enigeen van die formele soekvelde in die databasisstruktuur kan onttrek, hou dit geen werklike terminologiese voordeel in om die sorteerlemma nou as 'n soort "interne kitsrekenaartoegangsinskrywing" te beskou nie.

Meijs (1992: 144) maak ook melding van inskrywings wat net vir die rekenaardoel is:

The computer was also used to register additional information not meant for inclusion in the book in its printed form. Thus there are markings to be found for (semantic) subject fields, register, regional origin, etc. on the tape, but not in the book.

Sekere rekenaarmerkers, soos dié deur Meijs hier bo vermeld en die sorteerlemma wat in die WAT se elektroniese teks voorkom, sou later moontlik ook as gedrukte inskrywings in die woordeboek opgeneem kon word, maar dié moontlikheid verander nie hulle ware funksie nie. Hulle is dus nie gereserveerde aangawes nie.

6.2.2 Redaksionele kommentaar

Daar is 'n verdere inligtingsdraer wat ook as 'n rekenaartoegangsinskrywing beskou kan word, naamlik die redaksionele kommentaar wat op die artikelinhoud gerig is. In die rekenaarleksikografie maak dit teenswoordig deel van die elektroniese woordeboekteks uit terwyl dit in die handleksikografie tot die ontstaansproses van die woordeboek — die "proses agter die boek" — gereken word. Daar het dit gewoonlik 'n eenmalige funksie by die totstandbrenging van die woordeboek. Daarna kan dit vir alle praktiese doeleindes as verlore beskou word omdat dit waarskynlik slegs nog in 'n woordeboekargief op die manuskrip of drukproewe van die gepubliseerde woordeboek bestaan.

Ook in die Buro van die WAT vorm die redaksionele kommentaar nou grootliks deel van die voltooid elektroniese woordeboekteks. Dit bestaan gewoonlik uit die betrokke Redakteur se voorletters plus die datum waarop die manuskrip van die artikel voltooi is, motivering vir opname en hantering, asook bewysplase en toeligting. Tekens soos "K" en "v", wat in die WAT-manuskrip aandui dat die inskrywings waarop hulle slaan respektiewelik gekontroleer en verwys is, kan ook hierby ingereken word. Hulle ressorteer nie onder die rekenaarmerkers nie omdat hulle beswaarlik deur die rekenaar in sy soekroetines gebruik sal word. Sodanige aanwending sou hoogstens 'n sekondêre funksie van die tekens kon uitmaak.

Redaksionele kommentaar word by uitstek daardeur gekenmerk dat dit hom primêr tot die redaksie van 'n woordeboek rig. In die Buro van die WAT is dit veral vir die Senior Mederedakteur en in finale instansie vir die Eindredakteur se kennisname bedoel. Dit verstrek nie alleen belangrike identifiserende en ondersteunende inligting nie maar help ook met die ontsluiting van die inhoudsgerigte aangawes in die woordeboek. Dit word in die vorm van verskuilde teks bewaar sodat dit nie in die gedrukte woordeboek sal verskyn nie. Ofskoon dit ook nuttige inligting vir die gebruiker kan bevat en daarom

byvoorbeeld in 'n meer volledige elektroniese weergawe van die woordeboek opgeneem sou kon word, is die ware funksie daarvan soos hier bo aangedui. Dit kan ook vir verskillende soorte navorsing, byvoorbeeld oor die betrokke woordeboek self of oor die algemene leksikografie, aangewend word.

Sien Skema 6 onder Bylaes vir 'n kort uiteensetting van die rekenaartoe-gangsinskrywing.

7. SAMEVATTING

Die rekenaarleksikografie word in hierdie artikel beskou as 'n vertakking van die leksikografie. Om by hierdie beskouing aan te sluit, is daar gepoog om die rekenaarleksikografie ook terminologies in die leksikografie in te bed in plaas daarvan om dit in isolasie te benoem. By die beskrywing van dié terminologie is daar gevolglik ook na die algemene leksikografiese terminologie gekyk en waar nodig aanpassings daaraan voorgestel ten einde hierdie vertakking terminologies volledig te akkommodeer.

Daar kan dus oor die invloed van rekenarisering op die leksikografiese terminologie gesê word dat die invoer van enkele nuwe terme en die aanpassing van bestaandes die regstreekse gevolg is van die behoefte aan 'n terminologie wat ook vir die rekenaarleksikografie voorsiening maak. Van hierdie nuwe terminologie is toegangsinskrywing (in die voorgestelde uitgebreide betekenis), en veral rekenaartoe-gangsinskrywing (waarvan die funksie miskien beter uit sy sinoniem rekenaarontsluitingsinskrywing blyk), waarskynlik die belangrikste voorbeelde.

VERWYSINGS

A. WOORDEBOEKE EN WOORDELYSTE

1. Sleutel tot woordeboeke en woordelyste

(Die verwysings hier onder is na die lys 2. Bronne)

NW = De Villiers e.a. (1985)

WAT deel I = Schoonees (1950).

WAT deel II = Schoonees (1955).

WAT deel III = Schoonees (1957).

WAT deel VII = Hauptfleisch (1984).

WAT deel IX = Van Schalkwyk (1994).

WNT = De Vries e.a. (1882-).

2. Bronne

- De Villiers, M. e.a.** 1985⁶. *Nasionale Woordeboek*. Kaapstad: Nasou.
- De Vries, M. e.a. (Reds.)**. 1882-. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Den Haag: M. Nijhoff / 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Gove, P.B. (Red.)**. 1961. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Hauptfleisch, D.C. (Red.)**. 1984/1991. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel VII/VIII. Pretoria: Staatsdrukker / Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Schoonees, P.C. (Red.)**. 1950/1955/1957/1961. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel I-IV. Pretoria: Staatsdrukker.
- Van Schalkwyk, D.J. (Red.)**. 1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel IX. Stellenbosch: Buro van die WAT.

B. ANDER BRONNE

- Gerzymisch-Arbogast, Heidrun**. 1989. Standardisierte Wörterbuchartikel des allgemeinen einsprachigen Wörterbuches als Texte: Probleme der Kohärenz und der Thema-Rhema-Struktur. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 946-956. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Gouws, R.H.** 1989. *Leksikografie*. Pretoria: Academia.
- Hausmann, Franz Josef en Herbert Ernst Wiegand**. 1989. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 328-360. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Kruyt, J.G. en J.J. van der Voort van der Kleij**. 1992. Towards a Computerized Historical Dictionary of Dutch: from Printed Dictionary to Correct Text File. Kiefer, Ferenc, Gábor Kiss en Júlia Pajzs (Reds.). 1992. *Papers in Computational Lexicography*. COMPLEX '92: 203-210. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Masereeuw, Pieter C. en Iskandar Serail**. 1992. DictEdit: A Computer Program for Dictionary Data Entry and Editing. Tommola, Hannu, Krista Varantola, Tarja Salmi-Tolonen en Jürgen Schopp (Reds.). 1992. *EURALEX '92 Proceedings I-II: Papers submitted to the 5th EURALEX International Congress on Lexicography in Tampere, Finland*. (Studia Translatologica Series A Volume 2). Deel I: 257-264. Tampere: University of Tampere.
- Meijs, Willem**. 1992. Computers and Dictionaries. Butler, Christopher S. (Red.). 1992. *Computers and Written Texts*: 141-165. Oxford: Blackwell.
- Tono, Y.** 1992. The Effect of Menus on EFL Learners' Look-up Processes. *Lexikos* 2: 230-253.
- Van Sterkenburg, P.G.J.** 1976. Een woordarchief als basis voor de Nederlandse lexicologie. Van Sterkenburg, P.G.J. (Red.). 1976. *De Nederlandse lexicologie tussen handwerk en machine*: 83-109. Groningen: H.D. Tjeenk Willink.
- Van Sterkenburg, P.G.J.** 1984. *Van woordenlijst tot woordenboek: Inleiding tot de geschiedenis van woordenboeken van het Nederlands*. Leiden: E.J. Brill.

- Weiner, Edmund S.C.** 1990. Editing the OED in the Electronic Age. *Dictionaries in the Electronic Age: Proceedings of the Fifth Annual Conference of the UW Centre for the New Oxford Dictionary*: 23-31. Waterloo, Ontario: UW Centre for the New Oxford English Dictionary.
- Wiegand, Herbert Ernst.** 1988. Was eigentlich ist Fachlexikographie? Munske, Horst Haider, Peter von Polenz, Oskar Reichmann en Rainer Hildebrandt (Reds.). 1988. *Deutscher Wortschatz: Lexikologische Studien*: 729-790. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst.** 1989. Der gegenwärtige Status der Lexikographie und ihr Verhältnis zu anderen Disziplinen. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 246-280. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst.** 1989a. Aspekte der Makrostruktur im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch: alphabetische Anordnungsformen und ihre Probleme. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 371-409. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst.** 1989b. Der Begriff der Mikrostruktur: Geschichte, Probleme, Perspektiven. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 409-462. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst.** 1989c. Formen von Mikrostrukturen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 462-501. Berlyn: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst.** 1989d. Die lexikographische Definition im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand en Ladislav Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Eerste deel: 530-588. Berlyn: Walter de Gruyter.

BYLAES

SKEMA 1: STRUKTUUR VAN WOORDEBOEKINSKRYWINGS

Afrikaans: *woordeboekinskrywing*
Engels: *dictionary entry / dictionary item*
Duits: *Wörterbucheintrag*

Voorbeelde:

Enigeen van die funksionele⁴ leksikale items, teksgedeeltes, karakters, simbole, prent- of ander diagramme op enige plek in die woordeboek, m.a.w. in enigeen van onderstaande woordeboekafdelings en met insluiting van die afdelings self.

Onderskeibaar in:

- A. Afrikaans: *voorwerkinskrywing*
Engels: *front matter entry / front matter item*
Duits: *Vorspanneintrag*

Voorbeelde:

titel
impressum
inhoudsopgawe
gebruikerstoelighting
lys van redaksionele afkortings

- B. Afrikaans: *woordelysinskrywing*
Engels: *word list entry / word list item*
Duits *Wörterverzeichnisintrag*

Voorbeelde:

alfabetiese seksie in die woordelys
indeksletter
sleutelwoord
artikel
artikelinskrywing, o.a. aangawe

---

⁴ Met "funksioneel" word hier in aansluiting by Wiegand (1989b: 425) aangedui dat iets ten minste een "ware doel" oftewel 'n primêre funksie het.

- C. Afrikaans: *agterwerkinskrywing*
Engels: *back matter entry / back matter item*
Duits: *Nachspanneintrag*

Voorbeelde:

bronnelys

lys van verbeterings aan of toevoegings tot die woordelys van dieselfde of 'n vorige deel

lys van algemene afkortings

lys van mitologiese of ander name

SKEMA 2: AANGAWE

Afrikaans: *aangawe*

Engels: *information entry / information item*

Duits: *Angabe*

Kenmerke:

1. Kom slegs in die artikel voor
2. Is inhoudsgerig (verskaf die inligting wat gesoek word) of inhouds- en struktuurgerig (verskaf die inligting wat gesoek word en die inligting wat daarnatoe lei)

Tipes:

1. Leksikale aangawe, bv. lemma, definisie, sinoniem, gebruiksvoorbeeld
2. Nieleksikale aangawe, bv. betekenisnommer, aksentteken, wiskundige simbool, formule (soos H₂O vir "water"), simboliese voorstelling van 'n spesialiteitsgebied (soos 'n vliegtuig vir "lugvaart")
3. Verdere onderskeidings is moontlik, bv. tussen linguisties en ensiklopedies, implisiet en eksplisiet, gestandaardiseerd en ongestandaardiseerd (Wiegand 1989b: 430 e.v.)

Funksie:

Teksverdigting en besparing van drukruimte (veral waar aangawes gestandaardiseerd is)

SKEMA 3: STRUKTUURAAHWYSER

Afrikaans: *struktuuraanwyser / struktuurmerker*

Engels: *structural marker / structural indicator*

Duits: *Strukturanzeiger*

Kenmerke:

1. Kom hoofsaaklik binne die artikel en in enkele gevalle op ander plekke in die woordelys voor
2. Is struktuurgerig ten opsigte van artikelinskrywings

Tipes:

1. Tipografiese struktuuraanwyser (grafiese middel wat 'n teksgedeelte laat kontrasteer), bv. kursief, onderstreep, vet, hoofletter, superskrif, ongemarkeerd, blanko ruimte
2. Nietipografiese struktuuraanwyser (fisiese karakter wat 'n aangawe of sy komponente skei, bind of merk), bv.
  - intern: skeidingsteken (nie interpunksieteken nie), soos komma, kommapunt, dubbelpunt, aandagstreep; bindingsteken, soos 'n stel hakies; merkteken, soos = en ■ voor bepaalde soorte aangawes
  - ekstern: indeksletter, soos A, B, C, voor die ooreenstemmende alfabetiese seksie van die woordelys

Funksies:

1. Bepaling van die toegangstruktuur
2. Onderskeiding van sowel aangawes as inskrywings binne 'n aangawe (deelaangawes)

SKEMA 4: TOEGANGSINSKRYWING

Afrikaans: *toegangsinstrywing / ontsluitingsinstrywing*

Engels: *access entry / access item*

Duits: *Aufschlüsselungseintrag*

Kenmerke:

1. Kom hoofsaaklik binne die artikel en in enkele gevalle op ander plekke in die woordeboek voor
2. Is struktuurgerig ten opsigte van artikelinstrywings

Tipes:

1. Enigeen van die deels struktuurgerigte aangawes
2. Enigeen van die struktuur-aanwysers
3. Enige ander instrywing in die woordeboek wat toegang tot inligting in die artikel verbeter

Funksie:

Bepaling van die toegangstruktuur met hulpmiddele binne en buite die artikelstruktuur

Kommentaar:

Die nut van hierdie term is daarin geleë dat dit alle inligtingontsluitende woordeboekinsstrywings, ook dié wat nie goed onder enigeen van die ander genoemde instrywingskategorieë teregkom nie, saam benoem en sodoende vir die terrein van die uitsluitlik rekenaarleksikografiese terminologie voorsiening maak op 'n wyse wat hierdie terminologie by die bestaande (hand)leksikografiese terminologie laat aansluit

SKEMA 5: GEBRUIKERTOEGANGSINSKRYWING

Afrikaans: *gebruikertoegangsinskrywing / gebruikerontsluitingsinskrywing*

Engels: *user access entry / user access item*

Duits: *Zugriffseintrag / Zugriffssegment / Benutzeraufschlüsselungseintrag*

Kenmerke:

1. Kom hoofsaaklik binne die artikel en in enkele gevalle op ander plekke in die gedrukte woordeboek⁵ voor
2. Is struktuurgerig ten opsigte van artikelinskrywings in die gedrukte woordeboek

Tipes:

1. Enigeen van die deels struktuurgerigte aangawes, bv.
  - leksikaal: soekwoord in gemerkte leksikale items (die inleidende "lede" in die gelemmatiseerde uitdrukking "lede: met lede oë"); deelaangawe "sin." wat die formele sinoniem in die aangawe voorafgaan en merk ("sin. lede-voorstel"); aanloop voor sekere voorbeelde ("Ook fig."); opskrif "UITDR. IDIOMATIES" bo die artikelrubriek vir idiomatiese uitdrukkings
  - nieleksikaal: hiërargiemerker (soos 'n betekenisnommer); simboliese voorstelling van 'n spesialiteitsgebied (soos 'n vliegtuigie vir "lugvaart"); grafiese illustrasie
2. Enigeen van die struktuuraanwysers, bv.
  - tipografies: kursief, onderstreep, vet, superskrif, blanko ruimte
  - nietipografies: skeidingstekens, soos kommapunt, dubbelpunt, aandagstreep; hakies; merkteken (soos = en ■ voor bepaalde soorte aangawes)
3. Enige eksterne inskrywing wat gebruikerstoegang tot inligting in die artikel verbeter, bv. sleutelwoord en gepaardgaande interne vindplekaanduiding (soos "1LIG I, uitdr.") boaan elke bladsy; indeksletter (soos A, B, C) voor elke alfabetiese seksie van die woordelys

Funksie:

1. Bepaling van die toegangstruktuur van die gedrukte woordeboek
2. Voorkoming van te hoë teksdigtheid

⁵ Die feit dat 'n gebruikertoegangsinskrywing primêr 'n inskrywing vir die gebruiker van die gedrukte woordeboek is, beteken nie dat dit nie ook in die teks van die elektroniese woordeboek kan voorkom en selfs deur die rekenaar in sy datasoektoegte gebruik kan word nie. Dit verander in so 'n geval egter nie sy status tot dié van 'n rekenaartoegangsinskrywing nie; dit bly primêr 'n gebruikertoegangsinskrywing. Die vervolgens aangeduide tipes en funksies het dus, ook waar dit nie uitdruklik vermeld word nie, primêr betrekking op toegangsinskrywings in die gedrukte woordeboek.

SKEMA 6: REKENAARTOEGANGSINSKRYWING

Afrikaans: *rekenaartoevangsinskrywing rekenaarontsluitingsinskrywing*

Engels: *computer access entry / computer access item*

Duits: *Computeraufschlüsselungseintrag*

Kenmerke:

1. Kom hoofsaaklik binne die artikel en in enkele gevalle op ander plekke in die elektroniese woordeboek⁶ voor
2. Is struktuurgerig ten opsigte van artikelinskrywings in die elektroniese woordeboek

Tipes:

1. Rekenaarmerker (enige funksionele inskrywing van die redaksie of die rekenaar self, wat deur die rekenaar gebruik word om ander inskrywings vir die woordeboekgebruiker te identifiseer en die inligting daarin te ontsluit), bv.
  - rekenaarveldmerker: enigeen van die begin- of eindmerkers wat die rekenaarvelde aandui waarbinne die redaksie inligting in die vorm van inskrywings aanbied, soos <LEMMA/> ... <LEMMA\>; <DEFINISIE/> ... <DEFINISIE\>
  - programmeerkode: kode wat instruksies aan die rekenaar gee, soos sekere soorte hakies en tekens, o.a. <>, {} en «»
  - logiese hiërargiemerker: merker wat die betrokke betekenisonderskeiding ("artikelvlak") vir die rekenaar aandui
  - setkode: kode wat deur die redaksie of die program self in die teks aangebring word en wat as digitale struktuuraanwyser hoofsaaklik die karakter- en paragraaformatering van die drukteks bepaal
  - enige ander redaksionele inskrywing wat deur die rekenaar vir die ontsluiting van inligting gebruik word, soos die sorteerlemma (weergawe van die lemma sonder enige formatering of aksentteken binne die SORTEER-LEMMMA-veld), waarvolgens die rekenaar artikels bv. alfabeties orden

---

⁶ Met die term "elektroniese woordeboek" word hier nie net die kommersiële rekenaartoevanglike woordeboek, bv. op CD-ROM, bedoel nie, maar ook die elektroniese woordeboekteks wat vir veeldoelige dataonttrekking gestruktureer is en bv., soos in die WAT se geval, gebruik word vir die totstandbrenging van die gedrukte woordeboek, die rekenaartoevanglike woordeboek en verskillende afgeleide produkte.

2. Redaksionele kommentaar (enige inskrywing deur die verantwoordelike redakteur, wat toeliggende, identifiserende, motiverende of ander ontstaansinligting oor ander artikelinskrywings bevat, primêr vir redaksionele kennisname bedoel is en as integrale deel van die elektroniese woordeboekteks bewaar word), bv. die redakteur se naam, die datum waarop die manuskrip voltooi is, motivering vir opname en hantering, bewysplase, aanvullende materiaal en tekens soos "K" en "v", wat aandui dat die inskrywings waarop hulle slaan, respektiewelik gekontroleer en verwys is

Funksies:

1. Bepaling van die toegangstruktuur
2. Volledige demarkering van inligting deur sowel die begin as die einde van veldgewys gestruktureerde inskrywingstipes aan te dui
3. Fisiese onttrekking, lysting en aflaai van inligting in elektroniese vorm
4. Verskaffing van toegang tot ontstaans- en ander inligting oor die woordeboek wat primêr aan die redaksie geadresseer is

---

Lexicographical Problems in isiXhosa

Buyiswa M. Mini, Xhosa Dictionary Project,
University of Fort Hare, Alice

Abstract: Working on the lexicography of isiXhosa has led to the interesting experience of discovering that the description of the lexicon of isiXhosa poses innumerable challenges of both a semantic and a non-semantic nature. The problems encountered, some of which this article is an account of, include lack of understanding of the nature, depth and volume of work involved in compiling dictionaries, complexities idiosyncratic to the language itself, factors affecting consistency in methodology and other aspects, as well as extra-linguistic issues like orthography, finance, technology and relevant skills. Some of the problems rise from the very recognition of the fact that dictionaries play a significant role in "... eliminating obstacles in communication" (Alberts 1992: 1) and the consequent desire or ambition to produce as perfect a dictionary as possible.

Keywords: ISIXHOSA, TRILINGUAL DICTIONARY, MULTI-VOLUME DICTIONARY, CULTURAL CONTEXT, ADDENDA, INCLUSION, AUTHENTICITY, ACCURACY, LANGUAGE CHANGE, SELF CREATED TERMS, INDETERMINACY, ALPHABETIZATION, NATURALITY, ORTHOGRAPHY, COMPUTER LEXICOGRAPHY, RESEARCH, LANGUAGE REPRESENTATIVENESS, LANGUAGE PLANNING

Opsomming: **Leksikografiese probleme in isiXhosa.** Werk aan die isiXhosa-leksikografie het gelei tot die interessante ontdekking dat die beskrywing van die isiXhosa-leksikon talle uitdagings van beide semantiese en nieseantiese aard bied. Die probleme wat teengekom is, waarvan sommige in hierdie artikel beskryf word, sluit in: gebrekkige begrip vir die aard, diepte en omvang van die werk betrokke by die saamstel van woordeboeke, ingewikkeldhede eie aan die taal, faktore wat die konsekwentheid in metodologie en ander aspekte beïnvloed, asook nielinguistiese sake soos ortografie, finansies, tegnologie en relevante vaardighede. Sommige van die probleme ontstaan uit die blote besef dat woordeboeke 'n belangrike rol speel in "... eliminating obstacles in communication" (Alberts 1992: 1), en die gevolglike wens of strewe om sover moontlik 'n perfekte woordeboek daar te stel.

Sleutelwoorde: ISIXHOSA, DRIETALIGE WOORDEBOEK, MEERDELIGE WOORDEBOEK, KULTURELE KONTEKS, ADDENDA, INSLUITING, OORSPRONKLIKHEID, AKKURAAATHEID, TAALVERANDERING, EIESKEPPINGS, ONBEPaaldHEID, ALFABETISERING, NATUURLIKHEID, ORTOGRAFIE, REKENAARLEKSIKOGRAFIE, NAVORSING, TAALVERTEENWOORDIGENDHEID, TAALBEPLANNING

1. Introduction

This article highlights some of the problems encountered in the practice of lexicography in isiXhosa as well as in related issues. The main focus is on the work done at Fort Hare University's Xhosa Dictionary Project, whose three volume trilingual dictionary is called *The Greater Dictionary of Xhosa* (GDX).

One of the major problems facing lexicographers in general is the uninformed view of society that lexicography is an easy exercise, a view which may well gain support from the apparently simplified definition given by the Reader's Digest (1986: 885), though not intentionally, viz., "the writing or compilation of a dictionary or dictionaries".

This results in criticism about taking too long to finish a dictionary. Yet lexicography should be viewed, and rightly so, as part of the description of a language, which it is. Lombard (1994: 208) sees lexicography as one of the "ways of describing language".

The view stated by Fromkin and Rodman (1978: 2) (as well as others) that "in order to understand our humanity one must understand the language that makes us human" applies not only to linguistics as a science but is also directly relevant to lexicography. Viewed in this light lexicography will cease to be seen as "umdlalo wabantwana" (child's play). Taking into consideration the complexity which characterises our humanity, people will realise that lexicography too is not a simple matter of writing a word and giving its equivalent in the same or another language.

For example, the meaning of some of the entries of *The Greater Dictionary of Xhosa* is so closely tied with certain cultural aspects of the life of amaXhosa that this cultural context needs to be included in the definition of such entries as these. Sometimes it becomes necessary to give a fuller account of the cultural context than merely mentioning it, sort of in passing, in the definition. In such a case then the cultural information is catered for not in the main body of the Dictionary, but in the Addenda section (see 52 Addenda, *The Greater Dictionary of Xhosa*, Vol 3, 1989: 685-754). The cultural explanations are significant in that they help in understanding the humanity of amaXhosa by understanding their culture, contained in their language, both of which make amaXhosa human. This idea is supported and further clarified by T. Bynon who points out, though in another context, that "the lexicon is the part of a language which has the most direct links with the spiritual and material culture of its speakers and ... semantic developments may only be comprehensible by reference to the cultural background" (1977: 63).

However, the question of addenda has its own problems.

2. Problems in connection with inclusion

A major part of lexicography practice concerns the question of which lemmas

to include and which not to, and why. The following are some of the problems encountered in this regard.

2.1 Self-created lexical items

The Xhosa Dictionary Project's first premise in making the Dictionary is that we describe the existing lexicon of isiXhosa as it occurs in the linguistic competence of amaXhosa, as evidenced mostly in their performance (cf. *inter alia* Langacker 1967: 34),

The implication of this premise is that we do not, or should not, create new terms even if we may feel that they need to occur in the vocabulary of isiXhosa, perhaps because concepts do exist which, it is reasonable to reckon, will soon become part of the life of amaXhosa and so will have to be referred to by means of appropriate terms of the language.

The obligation which ensues from this is that vocabulary items which may be uncommon or obscure, and therefore doubtful, are tested for their authenticity and for accuracy of the definitions we assign to them, by the competence as well as performance of the speakers of the language.

But because of personnel shortage and time limitation, one cannot claim that this happens adequately. However, these constraints aside, there would be no willingness to undertake verification activities of such terms on the part of lexicographers if such terms are self-created.

A few of such cases as referred to by Kennedy (1984: 1) as "deliberate language change for specific aims, ... to accomplish ... goals ...," do occur, however, in the GDX. Some of them have been unavoidable. In order to facilitate the lexicographical work in which we are engaged, we sometimes find ourselves faced with the necessity to create terms which have to be used in the definition of other words, objects of nature, certain concepts, or as generic terms, etc. A few examples of such originally non-existent terms, which in their turn have been made entries in the Dictionary, are the following:

- (2.1.1) (a) isihluma = something that grows; a plant, wild or not
- (b) isingxaza = liquid
- (c) umthethi } = speaker/s (of a language, as distinct
- } from isi / izithethi = people who render
- (d) abathethi } = speeches or arguments, say in a meeting)
- (e) ithetha-siXhosa } = speaker/s of isiXhosa
- } (f) amathetha-siXhosa }

- (g) isikhongozeli = a container
- (h) isikhaphi = a form word (associated with a grammatical function)

The important question to ask in this connection is whether or not lexicographers should engage in such an exercise and if so, how far should they go? What are the guidelines and the boundaries, if any?

2.2 Forced lexical items

A related problem to the one just outlined is that of forced lexical items, which in turn is a result of the occurrence of borrowing and of borrowed terms or loan words (cf., *inter alia*, Lyons 1968: 25), with isiXhosa as the recipient language and especially English and, to a very great extent, Afrikaans, as the source languages. What is problematic here is not only the forced terms themselves but also the difficulty to determine whether some are forced or genuine loan-words.

The problem is further compounded by lack of exact definition of the process of borrowing, and lack of knowledge about procedures which should be used to identify words as loan-words and to test and prove the extent to which loan-words have become an integral part of the recipient language. This poses a challenge to scholars of linguistics to investigate ways in which it can be done.

A few examples from the work of the Xhosa Dictionary Project will illustrate this problem:

- (2.2.1) (a) ukuprakhthiza (meaning: to practise)
(b) izonka eziyi'two' (two loaves of bread)
(c) iposmothem
(d) iprem
(e) imanganiz
(f) ilayibrari

In rural areas where isiXhosa exists in the competence of amaXhosa in its most natural form and where bilingualism is limited to teachers and maybe the nurses at clinics, where there are clinics, as well as to showy code-switching, the examples in (2.2.1) are either never used or of very low frequency in the speaker-hearers' linguistic competence and performance.

For instance, with regards to (2.2.1)(a), if, say, pupils have sports or music practices people say "baye emidlalweni / ezipothsini" or "baye emculweni", respectively, the same syntactic forms they use to refer to the actual competition in sports, music, etc. (Eng.: baye = they have gone (to); emidlalweni /

ezipothsini = to the sports (practice or competition, etc.); emculweni = to music (practice or competition, etc.)). In other words, that which they have gone to practise is mentioned directly and uttered in the form of a locative adverb, instead of the verb, "- prakthiza".

(2.2.1)(c) and (e) are not known, in the cultural setting of rural amaXhosa. Words like (2.2.1)(d) and (f), if known, are usually encoded in compound nouns or whole phrases, like "into yokuqhuba umntana / usana" for (d) and "ithala leencwadi" or "indlu yeencwadi" for (f) (Eng.: (d) the thing to push a child / baby with; (e) a room / house / hut for books).

The case of (2.2.1)(b) is a rather more complicated one, which must be looked at more from a syntactic than a purely lexical point of view. The English words for the numerals, one, two, three and so on, have become an almost inherent part of the day-to-day speech (performance) of amaXhosa, not in all speech contexts, but in certain syntactic forms only. The most common is when amaXhosa refer to time. To the question by one speaker-hearer, to another "ngubani ixesha?" (what is the time?), the other will almost invariably say, in reply, "nguthu" (it is two o'clock) or "ngufo" (it is four o'clock), etc. In such cases, it is easy to see that these terms are genuine loan-terms.

However, the syntactic form presented in (2.2.1)(b) is controversial. So far as it can be ascertained this form may occur in two types of linguistic performance only. In hlonipha language, in which case it is a deliberate substitution of the English word for the one of isiXhosa which substitution is conscious and is due to social constraints rather than linguistic competence or language change. The second type is the speech of a person who has lived for long in a bilingual (or multi-lingual) setting. Again here, the substitution is quite conscious, though it may not always be deliberate, depending on the extent to which English has an influence on the speech of the individual concerned. One may further say that to say "... eziyitwo" may be an instance of style, of code-switching, especially in children.

My presentation of "two" in its English spelling and between inverted commas in (2.2.1)(b) is meant to reflect the fact that when amaXhosa substitute English words like the words for numerals, for words of isiXhosa, they are generally aware that they are mixing English with isiXhosa, perhaps for stylistic reasons or because they have temporarily forgotten the appropriate words of isiXhosa, or because there is no word of isiXhosa for a particular concept or object they wish to refer to. Because of all this, the examples in (2.2.1) seem more a case of forced loan-words than of a genuine outcome of borrowing. Mtuze (1992: 170) supports this view where he complains that "This is sometimes done so liberally that one tends to develop some skepticism about the wisdom of such wholesale borrowing."

Lombard's contention (1994: 208) that "The presentation of language in a dictionary must reflect that which is common and collective to the language of all speakers of a particular language" cuts across the acceptance of code-switching instances as dictionary entries.

Of course, a number of important questions arise here, viz.:

- (i) Should we regard cases of bilingualism as cases of genuine borrowing?
- (ii) How far is it possible to distinguish between genuine borrowing and bilingualism?
- (iii) Should we regard a case like that of the words for numerals as one of bilingualism or of borrowed terms?
- (iv) Taking into account the modern scientific understanding of the nature of language, which of the two major communities (for our present purposes) who speak a form of isiXhosa, viz. the rural and the urban, should we consider as more representative of natural isiXhosa?
- (v) If the concept, language, is understood to be a set of principles or rules (cf. *inter alia*, Smith and Wilson 1979: 13) which govern the structure or form of language in the minds of all speaker-hearers, and which thus ensure intelligibility among the members of a homogeneous group speaking the same language or language variety (cf. *inter alia* Langacker 1967: 23-24), do we have any justification to choose the least adulterated variety over the variety in which bi- / multi-lingual interference (see, *inter alia* Bynon, *op cit*: 239f) is most manifest, as a basis for our decision that some lexical items are proper isiXhosa and so must be entered in our Dictionary, whilst others are not and so cannot be entered? There are, possibly, many more related questions which cannot all be answered successfully yet.

2.3 Language change or not?

Tied to this problem is the question of language change which takes place in many ways, one of which is the very phenomenon of borrowing. There are words which came from English and Afrikaans which have so merged with the natural phonological and semantic subsystems of isiXhosa that we are hardly able to recognize them as loan-words. Such words as

- (2.3.1) (a) *itshomi* (a close friend)
 (b) *ukusetsha* (to look for something; to investigate something)
 (c) *uloliwe* (train)
 (d) *iswekile* (sugar)
 (e) *ivasi* (clothes which must be or have been washed)

etc., sound so natural and their meaning so familiar that not all isiXhosa speaker-hearers can easily identify them as originating from English *chum*, *search*, *railway*, and from Afrikaans *suiker* and (*om te*) *was*, respectively.

Because of instances like those in (2.3.1), some lexicographers and linguists are tempted to accept words like those in (2.2.1) as cases of language

change by the addition of lexical items. Again here, it is difficult to determine how far the idea of language change can be stretched, or what the boundaries are or should be.

Words like those in (2.2.1) may be described as mixing or language-corruption. They may or may not be the beginnings of future language change. At present they do not represent language change in so far as the lexical structure of isiXhosa is concerned. I am inclined to align myself with Langacker's view that "most new lexical items spread and come into general use much more slowly" (1967: 193), than the changes some people are only too eager to impose on isiXhosa.

On the other hand, it is perhaps wise that, because of the incredible amount of emotionalism and sentimentality which usually accompany these and related arguments, lexicographers should leave to language planners (who are usually more politicians than linguists or language-practitioners) the decision to prescribe and effect "the modification ..., the modernisation and standardisation of the lexicon" (Rubin 1984: 4).

3. Problem of indeterminate category assignment and / or semantic content

This is a case of indeterminacy of a different kind. In this case the difficulty is in determining what syntactic categories, what parts of speech, certain words belong to, and what their meaning exactly is. So far we have not been able to come up with a solution concerning the categorization and definition of words like

- (3.1) ke (meaning: only possible in speech contexts)
- (3.2) kaloku (meaning: only possible in speech contexts)
- (3.3) akwaba (meaning: I wish that ...)
- (3.4) ngathi (eg ndibona ngathi nguye: he looks like him, etc.)
- (3.5) -anga, as in *yanga iNkosi ingeva umthandazo wethu* (may the Lord hear our prayer)
- (3.6) nje, as in, for example, the following utterances:
ukuhamba nje
ndiyabuya nje bantwana bam!
(meaning: can only be described as a form-word, viz. isikhaphi, which term is more syntactic than semantic.)
- (3.7) qhâ, as in, for instance,
bakhona, qha basalele (they are present, however they are still in bed)
(meaning: however)
- (3.8) ngamana (meaning: may), e.g. *ngamana iNkosi ikugcine*.

Also, to define some of the words such as those mentioned under 3 above in a way that will make some sense at all we have had to resort to syntactic context and state the various meanings each of these words conveys in various sentences or phrases. For example, the only way we could define kaloku was as follows:

kàlóku

1. nakuba eli gama likholisile ukwenza umsebenzi wesihlanganisi phakathi kwesivakalisi elisingenisayo nesivakalisi, nesenzo okanye nemeko ebeseyi-khankanyiwe, ikakhulu eli gama linceda ukuba ube nokuyiqonda ingqondo okanye umoya walowo uthethayo malunga nalowo athetha naye okanye naloo nto kuthethwa ngayo; ngoko ke lisetyenziswa ukubonakalisa:

1. although this word often serves as a connective between the statement it introduces and a previous statement or action or situation, it is essentially a word that serves to convey the mood or attitude of the speaker towards the person addressed or the subject under discussion; it is thus used to express:

1. hoewel hierdie woord dikwels dien as verbinding tussen 'n stelling wat dit inlei en 'n vorige stelling of handeling of situasie, dien dit eintlik om die gesindheid of luim van die spreker teenoor die aangesprokene of die saak onder bespreking aan te dui; op hierdie wyse word dit gebruik om die volgende uit te druk:

- (a) imbeko: kaloku mama, andivanga ukuba uyandibiza:
- (a) politeness: oh, mummy, I did not hear you call me;
- (a) beleefdheid: dit spyt my, moeder, ek het u nie hoor roep nie;
- (b) isicelo, isicengo: khawundincede kaloku, mhlobo wam:
- (b) appeal, pleading: please help me, my friend;
- (b) pleit: help my asseblief, my vriend;
- (c) ugxininiso ekuchazeni okanye ekunikeri inkcazo: yimfundo kaloku eyenza ukuba sibe nempumelelo:
- (c) emphasis of an explanation or of information: you see, it is education that enables us to achieve success;
- (c) beklemtoning van 'n verduideliking of inligting: begryp goed, dit is opvoeding wat ons welslae laat behaal;
- (d) ugxininiso ekuyaleleni: mntwana wam, kaloku kufuneka ubonise imbeko ebantwini abakhulu:
- (d) emphasis of an instruction: my child, you must show respect to adults
- (d) beklemtoning van 'n bevel: luister, my kind, jy moet eerbied aan alle grootmense betoon;
- (e) ukukhumbuzo: kaloku bawo, ubuthe uza kundithengela ilokhwe:
- (e) reminding: remember, father, you said you would buy me a dress;
- (e) herinnering: onthou, vader, u het gesê u sal vir my 'n nuwe rok koop;

- (f) ukungqinisisa: ewe kaloku, le ndlela isinga eDikeni;
(f) affirmation: yes, of course, this road leads to Alice;
(f) bevestiging: ja, natuurlik, hierdie pad lei na Alice;
(g) ukuthundeza okanye ukukhuthaza: baleka kaloku mfondini, uyashiywa ngabanye;
(g) urging or encouraging: run, man, run; you are being left behind by the others;
(g) aanmoediging of bemoediging: hardloop, man, hardloop, jy bly agter by die ander;
(h) ukubophelela umntu kwisigqibo sakhe: ndibethe kaloku, ubuthe uya kundibetha:
(h) challenge: come on, beat me! you said you would beat me;
(h) uitdaging: slaan my dan! jy het mos gesê jy sal;
(i) ukunqanda: hayi kaloku Kholisile, musa ukusikrazula isigqubuthelo sam:
(i) admonition: no man, Kholisile, don't tear my head cloth;
(i) betraffing: nee, verbrands, Kholisile, moenie my kopdoek skeur nie;
(j) ukuthethisa: nguwe kaloku, ongcolise igama lam:
(j) reproach: it is you who have slandered my name;
(j) verwyt: dit is mos jy wat my naam belaster het;
(k) ukucaphuka, ubungxamo: arha makwenzeke leyo yenzekayo kaloku, mna ndikruqukile nguwe:
(k) annoyance, impatience: no, damn it, I am sick and tired of you now;
(k) ergernis, ongeduld: nee, genugtig, ek is nou siek en sat van jou;
(l) isisongelo: ndiya kukubetha kaloku mna:
(l) threat: you look out, I'll beat you;
(l) dreiging: ek sal jou voorwaar foeter;
(m) ukumangaliswa: ngaba kaloku yenzeka njani into yokuba nithi ningabemi baseJerusalem, ringazazi ezi zinto?
(m) surprise: how is it possible that you who are inhabitants of Jerusalem do not know these things?
(m) verbasing: hoe is dit moontlik dat julle wat inwoners van Jerusalem is, hierdie dinge nie weet nie?
(n) into ecacileyo okanye eyaziwayo ngulowo kuthethwa naye: sibuye singathenganga evenkileni; kaloku, njengokuba usazi, besingenamali:
(n) something obvious or known to the person addressed: we returned empty-handed from the shop; as you know, we had no money;
(n) vanselfsprekendheid: ons het met leë hande van die winkel teruggekeer; ons het mos nie geld gehad nie;

2. u-kaloku uyasetyenziswa njengesihlanganisi okanye igama lokubonisa apho makubekho ukunqumama ukwenzela ukuvakala kamnandi koko kubaliswayo: ke kaloku kwakuhlwa safika mzini uthile:

2. kaloku is also used as a connective or stopword to ensure continuity and fluency in narration.

2. kaloku word ook gebruik as verbindings- of glywoord om gang en vloeiendheid in 'n vertelling te bevorder.' (*The Greater Dictionary of Xhosa*, Volume 2. Not yet published).

4. Problems in the alphabetisation of certain nouns

Alphabetisation simply means the arrangement of lexical entries in an alphabetical order. This, in *The Greater Dictionary of Xhosa*, is done by considering the first letter of the stem of each lexical entry. The prefix is down-played, not generally, but only in alphabetising and only for that purpose. Certain nouns of isiXhosa pose a problem in alphabetisation in that it is not easy to determine their first stem-letter. The following groups of nouns are mentioned for illustration:

4.1 Nouns of Classes 9 and 10

Class 9 nouns and some Class 10 nouns do not have a prefix-proper, synchronically speaking. The form *-ni- which is sometimes referred to in language description is a diachronically reconstructed form (cf. inter alia Langacker 1972: 329, 352; Meinhof 1932). The N- written in capital (inter alia Welmers 1973: 165f) does not truly function as a prefix which can be separated from the stem as easily as Class 7 isi-, for example, can be separated from the stem of a noun like isikolo. Moreover, the nasal /n/ or /m/ following the pre-prefix i- in Class 9 nouns, and following the full prefix izi- and its variant ii- in nouns of Class 10, has become so homorganic with the stem-consonant which follows it that it has merged with the stem. Synchronically speaking, it is part of the stem, at least in isiXhosa. Also, if we consider the little theory about the evolution of nasal compounds in languages like isiXhosa, which theory is ascribed to Carl Meinhof, it is logical to assume that nouns like inkomo, impempe, etc. (in Class 9) and izintso, iintambo, iimpumlo, etc. (in Class 10) all have the nasal /n/ or /m/ as the first letter of the stem. Therefore, in the Xhosa Dictionary Project we find it more natural to alphabetise such nouns under the letters N or M rather than under those letters that follow N or M. The same applies to deverbative nouns of these classes as well as plural forms (which are in Class 10) of nouns which do not have a nasal as the first letter of their stem in the singular: e.g.

deverbatives: intsalela (remnant) < ukusalela
imfuyo (livestock) < ukufuya

plural forms: iintsana (babies) < usana
iimpawu (signs, characteristics) < uphawu.

However, my predecessor felt that they must be under, say k, p, t, f, etc. as the case may be. But since this is not in harmony with the intuitions of many isiXhosa speaker-hearers either, be they unschooled or students of the language, including mine, we have decided to alphabetise these nouns under either the letter N or the letter M. Consequently there are some nouns of Classes 9 and 10 which at present do appear in Volume 3, the only volume of our Dictionary published yet, but which will appear in Volume 2 as well, since Volume 2 will contain the letters K to P.

4.2 Nouns the stems of which appear to commence with vowels

It is difficult to identify the first letter of the stem in nouns like

- (i) Ulwandle (sea)
- (ii) ulwamvila (sting)
- (iii) ulwabhici (confusion; intricate / difficult matter)
- (iv) isandla (hand)
- (v) amehlo (eyes)

This difficulty thwarts attempts at simplicity, explicitness and user-friendliness which are some of the main guiding principles in the making of *The Greater Dictionary of Xhosa*. And the only solution we have come to, so far, which is far from being the best, has been recourse to technicality, in direct contravention of the criterion that "the less technical the linguistic knowledge presupposed by a dictionary, the more user-friendly it will be" (Van Wyk 1989, in Mtintsilana, 1990: 9).

We have had to apply a morphological analysis to come to the conclusion that in the case of (i), (ii), (iii) and (iv) above, the first stem-letter is A. The case of (v) was a bit tricky in that with a genuine application of morphological analysis we ended up with I as the initial letter of the stem of the noun amehlo (cf. ama + (i)hlo).

Then this sounded most unnatural and so we adopted, quite arbitrarily, the attitude that for the purposes of the Dictionary only, the first letter of the stem of this noun is H.

5. Other problems relating to form

5.1 Adjectives and relatives

The problems elucidated in 4 above are related to the form or structure of the different entries are meant to assume in the Dictionary. A similar problem is encountered with regards to adjectives and relatives, this time not with the shape or alphabetical position of these lexical items themselves, but with the form or structure of some of the key words used in defining them. My argument here is based on examples like the following:

(5.1.1) '-nyhidi-nyhidi bj / cop; -nyhìdì-nyhìdì bl / rel:

1. -dyojwe amafutha yachininika; okwamehlo okanye ubuso: -manzi ziinyembezi; okomzimba: -manzi dyubhu kukubila:
  1. smeared with grease or fat; of the eyes or face: soiled or wet with tears; of the body: wet with perspiration;
  1. besmeer met vet of teer; van die oë of gesig: vuil of traanbesmeerd; van die liggaam: natgesweet;
  2. okomntu: -nesiqu esikhulu ekhohlwe kukuhamba:
    2. of a person: corpulent, obese, very fat.
    2. van 'n persoon: uitermate vet, swaarlywig, drillend van vet. (*The Greater Dictionary of Xhosa*, Vol 2: not yet published).

(5.1.2) '-rholofu bj / cop b1 / rel < Afr:

1 okoboya begusha: -ngathambile, -ngasongananga, -ntsaka-ntsaka' ..."
(Pahl, et al, 1989: 130).

The forms in question are the verbs used without their concords, viz. -dyojwe ... in (5.1.1) and -ngathambile and -ngasongananga in (5.1.2) as well as the shortened relative copulative, -nesiqu ... in example (5.1.1).

These forms represent incomplete utterances, and are cut in syllables where a natural speaker of the language would not normally shorten them. The sense they convey is reduced, thus sacrificing authenticity of form, so far as the language is concerned, for technicality. It being our editorial policy to present the language as naturally as possible in the definitions, thus to maintain and preserve naturalness, a change of form was thus proposed, though when presented to interested outside people, it was not received with any zeal and yet not rejected outrightly. This change involves the use in the definition of the qualifiers in question, of full nouns in some cases and of infinitive forms in many other cases. Thus the qualifier in example (5.1.1) would be defined in the following way:

1. -nyhìdi-nyhìdi bl / rel, bj / cop: isibaluli, isibanjalo / isichazi esichaza: ukuchininika kwento edyojwe amafutha kakhulu; ukuba manzi kobuso okanye amehlo ziinyembezi; ukuba manzi dyubhu komzimba kukubila;
2. ukuba nesiqu esikhulu, de ukhohlwe kukuhamba:

And the definition of the qualifier in (5.1.2) would have a format like the following:

-rholofu bl / rel, bj / cop < Af: 1 isichazi / isibaluli, isibanjalo esichaza: ukungathambi, ukungasongani, ukuba ntsaka-ntsaka kwento enjengoboya begusha; etc.

As has been said, this method is not readily welcomed. It is felt, especially by those who have for a long time been familiar with the form I am inclined to reject, that with the use of infinitive forms there is little distinction now between the definition of verbs and that of relatives and adjectives. However, I feel that there is a difference, and that however marginal, it is significant in distinguishing between verbs and qualifiers as entries in the Dictionary.

6. Orthography-related problems

6.1 The orthography of compounds

The general public's attitude toward a dictionary as a source of "accurate" language and thus as an influencing factor in the standardization of a language, the fact that a dictionary has an influence on people's use of language (Mtuze 1992: 166), as well as the fact that lexicographers of isiXhosa see their work as preservation of isiXhosa as a language, all place a heavy responsibility on the lexicographers to ensure that they maintain a very high standard of accuracy in all aspects of their work. One of the obligations which result from this outlook is that of dealing with some inconsistencies in orthography. The most problematic case in this regard is the presentation of compounds.

The superficial treatment of the orthography of compounds in the "blue book", the *Xhosa Terminology and Orthography No. 3* of the then Department of Bantu Education (1972: 35, 37) gives the impression that it is easy to simply write compounds with an apostrophe or a hyphen, with the option to leave out these writing devices at will. This option, which we find exercised by authors and other users or practitioners of isiXhosa, results in inconsistency in the presentation of compound words as lemmas in the dictionary.

Besides the problem of inconsistency, we have another consideration, viz. that of enabling the readers / users of our dictionary to identify the two or more lemmas which combine to form each compound. The need for the easy identification becomes more urgent when we consider the trilingual nature of

our dictionary and thus its potential contribution to communication in the multi-lingual country that South Africa is. In some kinds of compounds because of their nature, this identity is clear, e.g.

ubulawu bamagqirha
ubulawu obumhlophe / ubulaw' obumhlophe

In others it is not so clear, e.g.

isijamkungwini
ungxowayizali
idlakudla, etc.

Not only because of the knowledge that a dictionary is not only a semantic description of language but also a guide to other aspects of language study, and of the influence of the public's view — as well as that of ours — that isiXhosa lexicographers are among the most influential and important custodians of the language, but also for consistence in our own work, we have decided to present compounds like the latter three above either with a hyphen, or an apostrophe, whichever is appropriate, as in

isijama-nkungwini and idla-kudla, and ungxow' ayizali, respectively.

But the problem does not end there. There are compounds which it has become a norm to write conjunctively, and this happens predominantly in the written literature of isiXhosa. Cases like

ndawonye, ngandletyananye, untlalontle untsukumbini, oonyawontle, ndlelantle, unamnawe, etc.,

illustrate this position. The "blue book" says that they are written "conjunctively or hyphenated" and that "hyphenation is optional" (Department of Bantu Education 1972: 35).

Even to us, it seems natural to write some of them conjunctively, thus treating them as consisting of a single lexeme, as in the case of those which are italicized in the paragraphs above. I do not know if their appearance, in Volume 2 or in Volume 1 in the following hyphenated form, will not raise a storm from both professional and lay-users of the dictionary:

idla — kudla
ndawo — nye
unyawo — ntle
ndlela — ntle, etc.

6.2 Where to put capital letters

It is a stated editorial policy of the GDX that lemmas are entered in appropriate alphabetic positions by considering the first letter of the stem. The exception is where a word has become a proper noun as in

uLizwi (Jesus Christ), uMlungisi (a male person's name), uMongameli (a male person's name or title).

Treated as ordinary lemmas the above cases begin with Z, L and O respectively. However, to revere God, all terms referring to Him or to something connected with Him are written with capitals even in ordinary discourse. Here is an interesting example:

iLizwi likaThixo laphefumlelwa nguYe. (The Word of God was inspired by Him)

ILizwi and nguYe are ordinary words and not proper nouns. It is my contention that the placement of the capital in "nguYe" is appropriate, but not in iLizwi, where it should be on the stem-initial consonant Z, and not on the prefixal element, viz. L.

To me, the same applies to titles given to books, to people holding certain positions, etc. Thus, cases like

abaPostile, amaKrestu, abaFundisi, abaHloli, abaNuzana, ubuRhulumente, ubuKumkani, isiKolo saseLovedale, abaPhathiswa. (Department of Bantu Education 1972: 27).

are appropriate, whereas the following cases

iMbongi yeSizwe Jikelele, uMfundisi, uMlungiseleli, uMphathiswa wezeMfundo, iZenzo zabaPostile, uMongameli weMfundo, aBongameli beMfundo, iLizwi likaThixo; iSitya seSizwe (Ibid).

would have been appropriate, and will be entered in the GDX, with the capitals on the first letter of the stem, as follows

iMbongi yesiZwe Jikelele, umFundisi, umLungiseleli, umPhathiswa, umPhathiswa wezeMfundo, izEnzo zabaPostile, umOngameli weMfundo, abOngameli beMfundo, iliZwi likaThixo, isiTya sesiZwe, etc.

7. Automation of data

As pointed out by Mtintsilana (1990: 20 et al) there is very little that has been done in our Dictionary Project in this regard. Initially, isolation and therefore lack of knowledge concerning computational lexicography were the chief culprits. At present we are on our way to building an electronic data-base. And the problems we face in this regard now include lack of trained personnel to do this. This, in turn, is delaying the progress of the work as time has to be spent on the empowerment of, especially, the editorial staff. On the positive side, our linking to the University's local area network has ultimately become a reality. And the generous assistance offered by the Bureau of the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*, of Stellenbosch, since the beginning of this year (1995) is appreciated.

8. Problems with research

Apart from the familiar problems associated with field research, which is the backbone of our Dictionary work, shortage of staff to engage fully in research and shortage of funds to get more staff are some of the problems in this connection. At present there are only two people responsible for field- and other research, in addition to their heavy load of editorial duties. The foremost hurdle, however, is again lack of funds to provide for transport to all the isiXhosa speaking areas, and for other expenses directly connected with the research. This situation is to be lamented because research, especially field research, is the most important way in which we can ensure that our work is authentic and is on the right track, at least so far as representativeness of all varieties of isiXhosa is concerned.

9. Conclusion

Various problems relating to orthography in isiXhosa as experienced by the lexicographers of the Xhosa Dictionary Project of the University of Fort Hare (situated in Alice, in the Eastern Cape) have been highlighted albeit inexhaustively. There are other concerns of equal dimension which have not been included here because of the limited scope of this paper. Some of the problems discussed have implications for, or solutions in, language planning; others have implications for orthography. Some pertain to editorial policy (e.g. inclusion), some emanate from the structure of the language itself, whilst others are extra-linguistic.

References

- Alberts, Mariëtta. 1992. Behoeftebepaling in die leksikografie. *Lexikos 2* (AFRILEX-series 2: 1992): 1-27.
- Bynon, T. 1977. *Historical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Department of Bantu Education. 1972. *Xhosa Terminology and Orthography No. 3*. Pretoria: Government.
- Fromkin, V. and Rodman, R. 1978. *An Introduction to Language*. 3rd ed. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kennedy, C. (Ed). 1984. *Language Planning and Language Education*. London: George Allen & Unwin.
- Langacker, R.W. 1967. *Language and Its Structure*. 2nd ed. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Langacker, R.W. 1972. *Fundamentals of Linguistic Analysis*. New York: Harcourt Brace Jovanovich
- Lombard, F.J. 1994. Lexicographer, Linguist, Dictionary User: An Uneasy Triangle. *Lexikos 4* (AFRILEX-series 4:1994): 204-214.
- Lyons, J. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mini, B.M. et al. *The Greater Dictionary of Xhosa*. Volume 2. (Unpublished).
- Mtintsilana, P.N. 1990. *Lexicographic Work in Xhosa*. Pretoria: Human Sciences Research Council.
- Mtuzze, P.T. 1992. A Critical Survey of Xhosa Lexicography 1772-1989. *Lexikos 2* (AFRILEX-series 2:1992): 165-177.
- Pahl, H.W. et al. 1989. *The Greater Dictionary of Xhosa*. Volume 3. Alice: University of Fort Hare Press.
- Reader's Digest. 1987. *Universal Dictionary*. Cape Town: The Reader's Digest Association Limited.
- Rubin, J. 1984. Bilingual Education and Language Planning. Kennedy, C. (Ed). 1984. *Language Planning and Language Education*. London: George Allen and Unwin.
- Smith, N. and D. Wilson. 1979. *Modern Linguistics, The Result of Chomsky's Revolution*. Hammondsworth: Penguin Books.
- Stockwell, R.P. 1977. *Foundations of Syntactic Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Welmers, Wm. E. 1973. *African Language Structures*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Considering Bilingual Dictionaries Against a Corpus. Do English-French Dictionaries Present "Real English"?

Dirk Noël, Bart Defrancq and Filip Devos,
CONTRAGRAM, University of Gent

Abstract: This article investigates the extent to which four representatives of the latest generation of English-French / French-English dictionaries present "real English", i.e. actually used meanings of actually used English word patterns. The findings of a corpus study of the verb CONSIDER are confronted with the entries for this verb in the English-French sections of these dictionaries, leading to the conclusion that there are important gaps in both the semantics and the lexicogrammar they cover, and that the organization of entries does not match the corpus frequency data. Corpus research could help to fill the gaps and should therefore be taken seriously by compilers of bilingual dictionaries.

Keywords: LEXICOGRAPHY, BILINGUAL DICTIONARIES, CORPUS RESEARCH, CONTRASTIVE GRAMMAR, VERB VALENCY

Samenvatting: *Considering / concidereren van tweetalige woordenboeken ten opzichte van een corpus. Geven Engels-Frans woordenboeken "echt Engels" weer?* Dit artikel onderzoekt in welke mate vier belangrijke vertegenwoordigers van de nieuwste generatie vertaalwoordenboeken Engels-Frans / Frans-Engels "echt Engels" weer-geven, d.w.z. werkelijk gebruikte betekenissen van werkelijk gebruikte Engelse woordpatronen. De resultaten van een corpusstudie van het werkwoord CONSIDER worden vergeleken met de ingangen voor dit werkwoord in de delen Engels-Frans van deze woordenboeken, wat tot de conclusie leidt dat deze belangrijke hiaten bevatten, zowel semantische als grammaticale, en dat de organisatie van de ingangen niet overeenkomt met de frequentiegegevens uit het corpus. Corpusonderzoek kan bestaande leemtes opvullen en moet dus ernstig genomen worden door samenstellers van vertaalwoordenboeken.

Trefwoorden: LEXICOGRAFIE, VERTAALWOORDENBOEKEN, CORPUSONDERZOEK, CONTRASTIEVE GRAMMATICA, WERKWOORDVALENTIE

1. Introduction¹

No self-respecting English publishing house would nowadays dare to bring an explanatory dictionary on the market that does not make reference to extensive

---

¹ The research reported on here was made possible by the Research Fund of the University of Gent (Bijzonder Universitair Onderzoeksfonds contract no. 12052095 - G.O.A.).

corpus research. To be able to compete with HarperCollins' pioneering *Collins COBUILD English Language Dictionary*, publishers like Cambridge University Press, Longman, and Oxford University Press have all produced learners' dictionaries whose covers boast that they are based on computerized corpora ranging from 30 plus to 100 million words. The Collins Cobuild 1995 catalogue, announcing the publication of the second edition of the COBUILD dictionary, now proudly introduces the "Bank of English", "a data bank containing over 200 million words of modern English from hundreds of different sources". We clearly have the technology now to "help learners with real English", i.e. to present them with actually used meanings of actually used lexicogrammar, rather than with the perhaps mistaken intuitions of the arm-chair lexicographer, and not to use this technology would be inexcusable.

The same must be true for the bilingual dictionary, the language learners' tool *par excellence*, but here things seem to be developing more slowly. Of the three very recent English-French dictionaries dealt with in this article (Collins Robert 1993, Hachette Oxford 1994, and Larousse 1993), only one devotes a whole paragraph of the preface to corpus research:

This is the first French and English dictionary to have been written using electronic corpora: two huge databases of electronic texts, one of current French and the other of current English. Each database contained over 10 million words of language in use. Access to these databases has provided accounts of words and their translations which are always authentic and often revealing. Users of the dictionary can feel confident that translations presented derive from study of real language as it has actually been used in a wide range of contexts. The resulting text provides modern idiomatic coverage of general French and English, with many new words, extensive treatment of colloquial expressions, and thousands of example sentences showing real language in action. (Hachette Oxford 1994: v)

Another one is rather vague about a corpus in one single subclause:

Historical events, breakthroughs in science and technology, new fashions in music, in eating habits and leisure activities all produce their own new vocabulary at a startling rate. Some of these new words, like the phenomena themselves, will fade and be forgotten. Others will last and become established.

A good dictionary reflects such linguistic developments and our team of British and French lexicographers has been monitoring developments as closely as ever, aided by Collins' growing databank of real written and spoken language. (Collins Robert 1993: xiii)

Moreover, these two paragraphs seem to suggest that the corpus only served to help in the decisions about which entries the dictionary should have and played no part in the construction of entries, i.e. in the decisions about which

meanings and which lexigrammatical patterns should be represented.

The third dictionary makes no mention of a corpus at all:

Prepared over a period of several years by an international team of lexicographers based in London, Edinburgh and Paris, with contributions from consultants in several countries, this is the latest addition to a long-standing Larousse tradition of excellence in dictionary publishing.

[...]

Every effort has been made to ensure that example sentences reflect authentic usage and that translations are accurate and up to date. Detailed glosses are provided wherever it is necessary to clarify usage or avoid confusion. (Larousse 1993: vii)

It may be, of course, that the last publisher is just less in touch with the latest trends in dictionary advertising in England than the others, and it is certainly not our intention to take the statements in these prefaces (or the lack of them) at their face value. Instead, what we propose to do in this article is to confront the three dictionaries already mentioned, as well as Larousse (1994), an abridged version of Larousse (1993) (because it might be interesting to compare the coverage of an abridged and an unabridged version), and the older, authoritative, *Harrap's Standard Dictionary* (Harrap 1980), with corpus data, with the aim to find out how well they represent "real English".²

The tester we are going to use is the verb CONSIDER. We will investigate its use in the LOB corpus, categorizing its meanings and the patterns it enters into, and establishing links between meanings and patterns. These findings will then be put next to the treatment of this verb in the English-French sections of the dictionaries under consideration.

2. CONSIDER in the LOB corpus³

The lexical item CONSIDER occurs 368 times in the LOB corpus; that is to say, there are 131 tokens of the base form *consider*, 42 tokens of the preterite form *considered*, 135 tokens of the past participle *considered*, 15 tokens of the *s*-form *considers*, and 45 tokens of the *ing*-form *considering*. The following meanings can be distinguished:⁴

² An added investigation of how well they represent "real French" would make the article too bulky. The question is addressed in Noël, Defrancq and Devos (in prep.).

³ The Lancaster-Oslo/Bergen (LOB) Corpus was compiled in the 1970s under the direction of Geoffrey Leech, University of Lancaster, and Stig Johansson, University of Oslo. It is a 1-million-word corpus containing 500 2,000-word text samples selected from texts printed in Great Britain in 1961. A full description of the corpus is given in Johansson et al. (1978). We used the tagged version available on the ICAME Collection of English Language Corpora CD-ROM, distributed by the Norwegian Computing Centre for the Humanities.

⁴ The examples provided hint at the collocational evidence that could be adduced for this

1. "have the opinion that (someone or something is something)"

This is the meaning most frequently expressed by CONSIDER and when it does it is very often (for precise frequencies see Table 1) complemented by a noun phrase plus another constituent, either an adjectival phrase (1), another noun phrase (2), a *to*-infinitive (3), or a prepositional phrase which is normally introduced by *as* (4), though *beyond* also occurs (5). Quite often as well when it has this meaning, CONSIDER is followed by a *that*-clause (6). The patterns exemplified in (7) and (8) are rarer. (7) is an example of free direct speech and in (8) the complement is a WH-clause.

- (1) She attributes to me the words "the worst country under socialism is better than the best country under capitalism", and then claims that the labour party will only flourish when it gets rid of people like myself who "consider freedom relatively unimportant." (LOB Press:editorial B09:13)
- (2) "You may consider him a man, I would say he was a mentally adolescent cad." (LOB P:Romance,love story P02:92)
- (3) The speed with which water could be heated was considered to be particularly important. (LOB E:Skills,hobbies E25:88)
- (4) We do not consider the resolutions adopted by the consultation as in principle incompatible with the above statement. (LOB D:Religion D17:36)
- (5) With by wisdom compare Job 28.12, where the quest for wisdom is considered beyond man's capacity. (LOB D:Religion D03:70)
- (6) Although the number of boilermakers who are out of work has been reduced steadily during the past year, the society does not consider that the time is opportune to relax the ban so far as welders, riveters, burners and heaters are concerned. (LOB Press:editorial B18:38)
- (7) There must also be a better staffing ratio — 16 students to one teacher in a kitchen were too many, he considered. (LOB E:Skills,hobbies E31:21)
- (8) The Prime Minister has never given the slightest indication who he considers should follow him in office. (LOB B:Press:editorial B08:41)

2. "to look at or call to mind"

Under this heading we subsume cases like (9), where a physical entity is observed, and which are rather rare, as well as more frequently occurring cases like (10), where what is observed is less palpable.

---

partitioning of the conceptual area covered by CONSIDER. Arguing our way through this evidence would put us too much off course, however. We agree with Moon (1987: 86) that "descriptions in dictionaries need to satisfy intuition in order to be satisfactory overall" and the examples will go a long way towards enabling readers to judge whether our classification of senses meets this criterion at least.

- (9) He paused to consider her. (LOB P:Romance,love story P08:159)
- (10) Consider the difference between saying "I don't know" in answer to the question "do you, on an average, take longer steps left foot forward than right foot forward?", and the same answer given to the question "do you intend to come on this cruise next month?" (LOB G:Belle lettres,biog G63:27)

In cases like these CONSIDER is typically complemented by a single noun phrase (11, 12) or a noun phrase plus a prepositional phrase (13, 14). There is one example of a WH-complement (15).

- (11) But although her recognition of me was moderately welcoming, she was still looking beyond me, and whom-ever she was considering appeared more like the gap between me and my brother than a real personage. (LOB G:Belle lettres,biog G26:14)
- (12) To fix ideas, consider a fuselage with two bays where only one set of primary redundancies Y arises at the intermediate frame station. (LOB J:Learned,scientific J80:31)
- (13) It would hardly, in fact, be going too far to say that the similarities between Proust and Joyce, considered as psychological types, outweigh their differences. (LOB G:Belle lettres,biog G41:60)
- (14) Chemical conversion coatings have been summarised by Ayres, considering them principally from the point of view of corrosion resistance, which is conferred by low chemical activity and solubility. (LOB J:Learned,scientific J77:58)
- (15) Consider how much of our constitutional history has turned on the issue of the standing army. (LOB G:Belle lettres,biog G74:86)

3. "to think carefully about / study something"

Here as well noun phrase complements are the commonest (16), though there are also a few cases each of *if / whether*- (17) and WH-clause complements (18). It is noteworthy that CONSIDER only occurs without complements (19) when it has this meaning.

- (16) The more we consider the most prominent subject in your letter, the more we are convinced of the truth of that dreadful history connected with it. (LOB G:Belle lettres,biog G07:63)
- (17) It has therefore been necessary to consider whether there are still circumstances in which the continued administration of dangerous drugs, even under the conditions strictly defined by the Rolleston committee, can be justified. (LOB H:Miscellaneous H02:82)
- (18) If we ever stopped to consider how much energy — and time — we lose this way in the course of a day we would be staggered. (LOB D:Religion D06:68)

- (19) He paused to consider and then chatted on. (LOB P:Romance,love story P28:93)

4. "to deal with in a text"

It is remarkable how often CONSIDER has a metatextual meaning, introducing topics dealt with in a text. Most often in this case the complement of the verb is a noun phrase (20), though WH- (21) and *if*-clause complements (22) are not impossible.

- (20) In her history of the Seljuks of Asia Minor, Mrs. Tamara Talbot Rice considers the achievements of the Islamised group which settled in Rum, the Byzantine Anatolia. (LOB G:Belle lettres,biog G45:71)
- (21) We must keep this dualism in mind when we come to consider what Kant says about the relation of goodness and happiness. (LOB D:Religion D09:33)
- (22) I have argued that knowledge of performance, and hence of action, involves observation and inference; now I want to consider if observation and inference are necessary for us to know that we intend something. (LOB G:Belle lettres,biog G63:26)

5. "to contemplate a possibility, offer, suggestion, future action"

Again noun phrase complements (23) are the most frequent additions, occasionally supplemented with an *as*-phrase (24), and there is one occurrence each of WH- (25) and *whether*-clauses (26). Significant, however, is that *ing*-clause complements (27) can only occur in this category.

- (23) The tragic part is that so many don't bother to consider promotions and sometimes even regard special offers as a waste of time. (LOB E:Skills,hobbies E30:57)
- (24) Interviews with about half these men quickly convinced the panel that any approach at sixty-four — which had been considered as a possible interim stage — was unlikely to be profitable, and a decision was taken to plan a scheme of preparation for retirement suitable for men who had just reached the age of fifty. (LOB F:Popular lore F02:5)
- (25) The touchstone, for a man of mature years considering what to take up next, must always be [...] (LOB F:Popular lore F21:30)
- (26) The Prime Minister disclosed in the Commons last night that he had considered early in the parliamentary recess whether to mobilise reserves necessary to bring the British army of the Rhine on to a war footing. (LOB A:Press:reportage A05:59)
- (27) The only Brecht play he would consider directing is "Mother Courage". (LOB Press:reportage A18:77)

6. "to bear in mind"

Again the commonest addition is a noun phrase (28), and there is one WH candidate (29). Notable as well, however, is that a *that*-clause can also be used (30).

- (28) Certainly his compatriots in the labour party would do well to grasp the fact that the onus is now very definitely on local authorities to consider all sections of the community of ratepayers when formulating their rent policies, instead of merely where political advantage may be gained or lost. (LOB Press:editorial B23:47)
- (29) "America!" she breathed, and for a moment could not make herself consider how her delight must wound him, compunction killed by the realisation of a thousand dreams. (LOB N:Adventure,western N28:72)
- (30) Many well-informed Americans welcomed his rising against President Batista, and consider that he only turned towards Moscow when he was rebuffed during his visit to the U.S.A. in 1959, perhaps chiefly because the American companies with investments in Cuba disliked his proposals for land reform. (LOB G:Belle lettres,biog G76:64)

7. "to discuss in a meeting"

Also here noun phrase additions (31) are the most typical complements, sometimes accompanied by a *with*-phrase (32). WH-clauses are possible complements as well (33).

- (31) Senator Robertson's committee has to pass Mr Weaver's nomination before it can be considered by the full Senate. (LOB A:Press:reportage A01:56)
- (32) With summit diplomacy revived in a spectacular fashion by the Vienna meeting with Mr Krushchev, the President considered with the Prime Minister the chances of a meeting of the big four soon. (LOB A:Press:reportage A28:107)
- (33) Even so headmaster and school had a conscience, and we know that at one time the assistant masters formed a committee of their own to consider what could be done educationally for the town. (LOB F:Popular lore F28:48)

Table 1 displays how often each meaning is present in the corpus and also provides a frequency breakdown per complementation type.

Approaching these findings from the formal end, we can summarize the facts of the use of CONSIDER in "real English" as follows, listing the kinds of complements it can take according to diminishing frequency:

- i. CONSIDER + a single noun phrase can mean "to look at or call to mind", "to think carefully about something", "to deal with in a text", "to contemplate a possibility", "to bear in mind" and "to discuss".
- ii. CONSIDER + a noun phrase + an adjectival phrase, another noun phrase or a *to*-infinitive can only mean "to have the opinion that somebody or something is something".
- iii. CONSIDER + a noun phrase + a prepositional phrase can mean "to have the opinion" (normally *as*), "to look at or call to mind" (*as* and other prepositions), "to contemplate a possibility" (*as*) and "to discuss" (*with*).
- iv. CONSIDER + *that*-complement either means "to have the opinion" or "to bear in mind".
- v. CONSIDER + WH-complement can have any of the meanings specified.
- vi. CONSIDER + *ing*-complement can only mean "to contemplate a future action".
- vii. CONSIDER + *if* / *whether*-complement can mean "to think carefully about something", "to deal with in a text", or "to contemplate a possibility".
- viii. CONSIDER without any complements can only mean "to think carefully about something".

It is clear that the patterns CONSIDER enters into are not equally distributed over all its meanings. When comparing the corpus data about CONSIDER with its treatment in the dictionaries under consideration here, there are therefore three questions that need to be answered:

1. Are all the meanings of CONSIDER represented?
2. Are all the patterns CONSIDER enters into represented?
3. Are the right patterns linked up with the right meanings?

In addition, the order in which meanings and forms are presented must be looked at. It would seem reasonable to expect that dictionaries would treat the most frequent meanings and forms first and marginal meanings and forms last, so as to convey the right impressions about what is typical and less typical. An additional question is therefore:

4. Does the organization of the material in the CONSIDER entries reflect the above frequency data?

The first of these questions will be addressed in section 3.1, the second and the third will be considered together in section 3.2, and the last one in section 3.3.

3. CONSIDER in English-French dictionaries

Table 2 displays the entries for CONSIDER in the five dictionaries we have examined, not in the way they can be found there, but cast into the mould of

table 1; i.e. the entries were torn apart and each bit was put in the appropriate slot in the table. The typographic peculiarities of each dictionary were retained as much as possible.

3.1. Which meanings?

To facilitate answering the first of the questions formulated above — which meanings are represented? — we list in Table 3 which meaning glosses each of the dictionaries provides, indicating how they correspond to the distinctions we have made in section 2.

The numbers between brackets indicate the order in which the different senses are presented; senses that bear the same number are conflated by the dictionary in question.

It is obvious from Table 3 that there is some difference of opinion about the conceptual area covered by CONSIDER and the way this should be partitioned. The following observations can be made in this respect:

1. None of the dictionaries recognizes what we have identified as the fourth most frequent meaning of CONSIDER: "to deal with in a text". What separates this sense from the others, and to our minds therefore warrants it to be differentiated from the others, is that it is metatextual in nature: it is used to express what a writer (or speaker) does in a text or part of a text. A few more examples:
  - (34) Before I consider the other dishes I must come on to the crown of lamb, for it is a splendid dish deserving a splendid wine. (LOB E:Skills,hobbies E19:96)
  - (35) The bulk of my discussion so far could be regarded as an attempt to stress the importance of performance in action, but now I want to consider intention. (LOB G:Belle lettres,biog G63:25)
  - (36) Tonight I will be considering some aspects of life in Zululand and change has been as violent here as elsewhere on the continent. (LOB J:Learned,scientific J22:7)
  - (37) The effect on the data of using applicators of different design or end-plate thickness will be considered further in a separate publication. (LOB J:Learned,scientific J15:22)

More than 10% of all tokens of CONSIDER in the LOB corpus have this metatextual meaning, and separating it from the "to think about" meaning, as we have done, therefore does not seem unwarranted, especially because this kind of CONSIDER allows translations like *traiter*, *parler de*, *passer à*, which other uses of the verb do not allow.

2. All other meanings we have identified are covered by the Larousse dictionaries, but Collins Robert and Hachette Oxford do not mention the "to look at" meaning, and neither Collins Robert, Hachette Oxford nor Harrap's mention the "discuss" meaning. An explanation for the first difference might be that the meaning "to look at something in the outside world", as exemplified in (9), (11), and also (38), is not very common these days and that cases where the considered entity is less palpable or not at hand to be looked at, like (10) and (39-40) are treated on a par with the "think about" instances.
  - (38) He leaned away, considering her, his eyes teasing. (LOB P:Romance,love story P13:94)
  - (39) If one considers as a whole the work done in modern languages in Scottish schools during the last few years, there is no doubt that the most significant advance has been in the field of understanding by ear and speaking the foreign language. (LOB H:Miscellaneous H03:44)
  - (40) Consider, for example, the meeting-house at Old Meeting, Norwich, or Swanland, east Yorkshire, or Tadley, Hants; or any of those whose appearance is preserved only in faded prints in the vestries of more modern churches [...] (LOB D:Religion D02:6)

Collins Robert, Hachette Oxford, and Harrap's would probably also treat instances where two or more people jointly consider a question, and therefore "discuss" it, as instances of the "think about" meaning. In other words, some dictionaries probably do not recognize some of the meanings we have distinguished because they conflate them with other senses.

3. Other meanings are covered but not treated separately. For instance, the "think about" and "contemplate a possibility" meanings are treated together under the same sense gloss in Collins Robert, Hachette Oxford and the Larousse dictionaries, and are dealt with in the same part of the entry in Harrap's as well, which uses sense glosses rather sparingly, letting the examples speak for themselves as it were.
4. All dictionaries, except Collins Robert, sometimes make finer distinctions than we have done. Hachette Oxford covers our fifth meaning ("to contemplate a possibility, future action") under two separate sense glosses ("give thought to, study" and "envisage, contemplate"), and the Larousse dictionaries do the same with our sixth meaning ("to bear in mind"), fine-tuning it into "bear in mind" and "show regard for". In Harrap's the examples found under 2b and 4c seem to be covered by our fifth meaning.

To be able to decide which partitioning of the semantic extension of CONSIDER is the best it is not enough to consider the dictates of the monolingual source language corpus. The requirements of the target language have to be borne in mind as well, for one might argue that if meaning differences in the source language do not result in different translations, there is really no need to draw attention to the semantic distinctions. Two questions must be answered, therefore:

- a) are the meaning distinctions that can be made in the source language well represented, so that the users of the dictionary can easily trace the senses for which they require equivalent expressions in the target language? and
- b) if different meanings require different translations is this made sufficiently clear?

As far as a) is concerned the dictionaries with the least empty slots in Table 3 might be scoring better than the others. Harrap's really only fills two slots here (since there are only two glosses), and is therefore perhaps doing the worst job as far as helping the user with identifying meanings is concerned. The Larousse dictionaries fill all slots except one. Interestingly, the only difference (meaning-wise) between the abridged and unabridged versions of the Larousse is that in the former "faces" are not mentioned as examples of things that can be "contemplated" (our sense 2), and "candidates" as topics that can be "discussed" (our sense 7).

With respect to b) it may be pointed out that:

- Collins Robert, which does not distinguish between our sense 3 ("think carefully about / study something") and sense 5 ("contemplate a possibility / future action"), does recognize that a sentence like *I had not considered taking it with me* needs another verb than the ones proposed in the list of possible translations at the start of its section of the entry, and uses the verb ENVISAGER in the translation of the example sentence, but had the example been part of a different section in the entry, it would have been easier to give ENVISAGER the status of target language equivalent, on a par with CONSIDERER and EXAMINER, and ENVISAGER would have been less hidden away.
- The Larousse dictionaries do not explicitly differentiate between thinking about problems and thinking about possibilities either, also proposing CONSIDERER and EXAMINER for both, but in the translation of the example sentence *have you ever considered becoming an actress?* the verb SONGER is used. Again, if this part of the entry had been split up, SONGER could have been given more prominence.
- The Larousse dictionaries split up our "bear in mind" meaning in "bear in mind points, facts, etc." and "show regard for feelings and wishes"

proposing *prendre en considération* and *tenir compte de* for the first meaning and only *tenir compte de* for the second, but an example of the second meaning, *he has a wife and family to consider*, receives the translation *il a une femme et une famille à prendre en consideration*, perhaps proving that making this meaning distinction is not really necessary.

In other words, the demands of the target language seem not to contradict the findings of our corpus study. Meaning differences in one language often result in different translations in another, which makes it all the more necessary that these differences in meaning receive due attention.

3.2. Which forms (for which meanings)?

All five dictionaries under consideration use explicit grammatical information rather sparingly. Collins Robert and Harrap's inform us that CONSIDER is a transitive verb, the Larousse dictionaries also make mention of its intransitive use, and Hachette Oxford also explicitly mentions its use as a reflexive verb and the use of the form *considered* as an attributive adjective. None of the dictionaries, however, offers an exhaustive list of the kinds of complement CONSIDER allows. Instead, they present a fairly fragmentary picture of its grammatical potential through the use of examples (see Table 2).

One might argue that grammar belongs in explanatory learners' dictionaries, not in bilingual dictionaries, but this would be arguing the wrong way: if not all patterns go with all meanings, then the inclusion of grammatical information may be very useful in helping users to disambiguate words, facilitating the choice of an equivalent word in the target language. Users of Harrap's, for example, are at a disadvantage because the *consider + ing-form* pattern is not exemplified. How are they to decide on the meaning of *consider* in (41)? If they mistake Dr. Verwoerd for a scientist, they might interpret (41) to mean that he refuses to study the abolition of apartheid.

- (41) They point out that Dr Verwoerd refuses to consider abandoning the apartheid policy. (LOB Press:editorial B01:17)

Supplying incomplete information may do more harm than good. Hachette Oxford, for instance, mentions the pattern *to consider sb/sth as sth* under the gloss "envisage, contemplate" (our sense 5), but does not exemplify it under "regard" (our sense 1). This would lead to a correct interpretation of (42), where the proposed translation *penser àqn/qch come qch* can be used, but to a misinterpretation of (43), where *considérer comme* is a better translation.

- (42) Or, a Middlesex federation of labour parties working within a regional council covering the northern home counties might be considered as a possible solution. (LOB F:Popular lore F16:60)

- (43) The importance has been previously stressed of considering the production, handling, storage, packaging and processing of food as links in one continuous chain of operations, the final objective of which is to provide the nation with food of the highest quality at the lowest economic price. (LOB H:Miscellaneous H10:32)

Other noteworthy gaps are the absence of

- the CONSIDER + *that*-clause construction in the Larousse dictionaries,
- the CONSIDER + NP + *to*-infinitive construction in Collins Robert,
- the intransitive use in Collins Robert.

Worth mentioning as well is that most dictionaries supply very little grammatical information, either explicitly or in the form of examples, about the CONSIDER + NP pattern, unless one treats as such the nouns which form part of the sense glosses, like (*think about*) *problem, possibility* in Collins Robert, (*take into account, bear in mind*) [*risk, cost, difficulty, matter*] in Hachette Oxford, and [*contemplate - face, picture, scene*] in Larousse.

3.3. Ranking senses (and forms)

Another glaring difference between the corpus data as we presented them and the dictionaries, and between individual dictionaries, is the order in which the different senses are presented. There is a fair amount of agreement between the ranking in the Larousse dictionaries and the corpus frequency data (the only deviation being the result of a difference in the partitioning of the semantic field covered by the verb), but there are greater differences with and between the other dictionaries. Most striking is that Harrap's starts with a use of CONSIDER which it qualifies as "archaic" and that Collins Robert, Hachette Oxford, as well as Harrap's end with the meaning with which it is most frequently used. A ranking of both senses and forms more in line with frequency data would not only add to the userfriendliness of the dictionaries — because the more likely uses would be retrieved faster — it would also paint a truer picture of both the conceptual area covered by the entries as well as their typical lexicogrammatical patterning.

4. Conclusion and a plea

When considering bilingual dictionaries against a corpus of real language (however modest in scope this little exercise has been), it becomes clear that there are important gaps in both the semantics and the lexicogrammar they cover. It is interesting to note that the Larousse dictionaries, which do not make explicit mention of corpus research, stand comparison with the two recent ones that do: they do not contain more gaps, just different ones. Hachette Oxford,

which is the most explicit about the use of a corpus, is slightly better in its coverage of grammatical patterns, but not in its coverage of meanings, and it does not structure entries on the basis of frequency of use. Collins Robert, whose reference to corpus research is hazier, is the least detailed of the newer dictionaries, offering fewer meanings and fewer patterns, and here as well the organization of entries does not seem to be based on a frequency study. The older Harrap's dictionary presents many examples, but hardly any explicit semantic information, though entries seem on the whole to be organized according to meaning.

An often-heard complaint from language teachers is that "students can't use dictionaries" — "they just pick the first translation the dictionary offers without thinking about its appropriateness" — but the fact is that dictionaries could do more to make it easier for them to make judgements about appropriateness. All the dictionaries we have examined here already do a lot in this respect, in different ways and to varying degrees, but there is certainly room for improvement. What is needed is, first of all, greater explicitness about the meanings of entry words and about the relation between meaning and form⁵, and second, an organization of entries on the basis of frequency. Corpus research could do much to help to fill the gaps and is a *sine qua non* to meet the second need. Compilers of bilingual dictionaries would therefore be well-advised to take corpora seriously.

References

- Collins, Robert. 1993. *The Collins Robert French Dictionary*. Third edition. London and Paris: HarperCollins and Dictionnaires Le Robert.
- Defrancq, Bart, Filip Devos and Dirk Noël. In prep. *Réflexions sur l'approche contrastive: Les verbes prétendre, claim et bewerren*. Manuscript. (Revised version of a paper read at the Première Rencontre des Jeunes Linguistes, Université du Littoral (France), 17-18 March 1995.)
- Devos, Filip, Bart Defrancq and Dirk Noël. In prep. *Contrastive Verb Valency and Conceptual Structures in the Verbal Lexicon*. Manuscript. (Revised version of a paper read at the First International Conference in Contrastive Semantics and Pragmatics, University of Brighton, (U.K.), 6-9 April 1995.)
- Harrap's. 1980. *Harrap's Standard French and English Dictionary*. Edinburgh: Harrap.
- Johansson, Stig, Geoffrey Leech and Helen Goodluck. 1978. *Manual of Information to Accompany the Lancaster-Oslo / bergen Corpus of British English, for Use with Digital Computers*. Oslo: Department of English, University of Oslo.

---

5 For the same reason as it is necessary to do so in the source language the meaning-form relation should also be given due attention in the target language, but it falls beyond the scope of the present article to argue for this. For an outline of a fully-contrastive corpus-based methodology for verb valency research that could inform compilers of bilingual dictionaries, see Defrancq, Devos and Noël (in prep.), Devos, Defrancq and Noël (in prep.) and Noël, Defrancq and Devos (in prep.).

- Larousse.** 1993. *French-English / English-French Dictionary: Unabridged.* Paris: Larousse.
- Larousse.** 1994. *Standard French-English / English-French Dictionary.* Paris: Larousse.
- Moon, Rosamund.** 1987. *The Analysis of Meaning.* J.M. Sinclair (Ed.). 1987. *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing and the Development of the Collins COBUILD English Language Dictionary:* 86-103. London: HarperCollins.
- Noël, Dirk, Bart Defrancq and Filip Devos.** In prep. *Grammar in Bilingual Dictionaries and the CONTRAGRAM Experience.* Manuscript. (Revised version of a paper read at the Fifth European Second Language Acquisition Conference, University College Dublin, 7-11 September 1995.)
- Oxford Hachette.** 1994. *The Oxford-Hachette French Dictionary.* Oxford and Paris: Oxford University Press and Hachette Livre.

Table 1: Frequency breakdown of complementation types per meaning

	meaning type of complementation	No. of tokens	%	No. of tokens	%
1.1	have the opinion that NP + ADJ	42	11.41	123	33.42
1.2	have the opinion that NP + NP	24	6.52		
1.3	have the opinion that NP + to-infinitive	16	4.35		
1.4	have the opinion that NP + as	16	4.35		
1.5	have the opinion that NP + beyond	1	0.27		
1.6	have the opinion that that	22	5.98		
1.7	have the opinion that (vrije) directe rede	1	0.27		
1.8	have the opinion that WH	1	0.27		
2.1	to look at or call to mind NP	37	10.05	64	17.39
2.2	to look at or call to mind NP + prep	26	7.06		
2.3	to look at or call to mind WH	1	0.27		
3.1	to think carefully about/study something NP	40	10.87	53	14.40
3.2	to think carefully about/study something if/whether	6	1.63		
3.3	to think carefully about/study something WH	4	1.09		
3.4	to think carefully about/study something absoluut	3	0.81		
4.1	deal with in a text NP	36	9.78	39	10.60
4.2	deal with in a text WH	2	0.54		
4.3	deal with in a text if/whether	1	0.27		

5.1	to contemplate a possibility, future action NP	22	5.98	37	10.05
5.2	to contemplate a possibility, future action NP + as	4	1.09		
5.3	to contemplate a possibility, future action -ing	9	2.44		
5.4	to contemplate a possibility, future action WH	1	0.27		
5.5	to contemplate a possibility, future action if/whether	1	0.27		
6.1	to bear in mind NP	24	6.52	28	7.61
6.2	to bear in mind that	3	0.81		
6.3	to bear in mind WH	1	0.27		
7.1	to discuss in a meeting NP	20	5.43	24	6.52
7.2	to discuss in a meeting NP + with	2	0.54		
7.3	to discuss in a meeting WH	2	0.54		
TOTAL		368	100	368	100

Table 2: *CONSIDER* in English / French dictionaries

	sense form	Collins Robert	Hachette Oxford	Harrap's	Larousse Grand Dictionnaire	Larousse Dictionnaire Général
1.1	have the opinion that NP + ADJ	<i>c</i> (<i>be of the opinion</i>) considérer, tenir. <i>she ~s him very mean</i> elle le considère comme très avaré, elle le tient pour très avaré; <i>to ~ o.s. happy</i> s'estimer heureux; <i>~ yourself lucky</i> estimez-vous heureux; <i>~ yourself dismissed</i> considérez-vous comme renvoyé	(I 4) <i>to ~ sb/sth favourably</i> voir qn/qch sous un jour favorable; <i>~ the matter closed</i> considérez que l'affaire est close; <i>~ It done/forgotten/...</i> tiens-le pour fait/oublié/...	4. (a) <i>I c. him</i> (to be) crazy, je le considère, regarde, comme fou; <i>je le tiens pour fou</i> ; <i>the doctor considers his case hopeless</i> , le médecin le juge perdu; <i>c. yourself dismissed</i> , tenez-vous pour congédié; <i>considérez-vous comme congédié</i> ; <i>I c. the book bad</i> , je trouve le livre mauvais; <i>he is considered rich</i> , il passe pour riche; on le dit riche; <i>to c. oneself happy</i> , s'estimer heureux; <i>the measures considered necessary</i> , les mesures dont on envisage la nécessité	(-1.) <i>she ~s it wrong to say such things</i> elle pense qu'il est mauvais de dire de telles choses; <i>I ~ myself lucky</i> je m'estime heureux	(-1.) <i>she ~s it wrong to say such things</i> elle pense qu'il est mauvais de dire de telles choses; <i>I ~ myself lucky</i> je m'estime heureux

1.2	have the opinion that NP + NP	(c) I ~ It an honour to help you je m'estime honoré de (pouvoir) vous aider	I 4 (regard) I ~ her (to be) a good teacher/choice je pense que c'est un bon professeur/choix; I ~ It my duty to warn him j'estime de mon devoir de le prévenir; ~ it .../a deal tiens-le pour affaire conclue IV v refl to ~ oneself (to be) a writer/genius se prendre pour <i>pej</i> or se considérer comme un écrivain/génie	(4 a) I c. It my duty to..., j'estime qu'il est de mon devoir de...	vt -1. [believe] considérer, estimer, penser; I've always ~ed her (to be) a good friend je l'ai toujours considérée comme une bonne amie; I would ~ It an honour je m'estimerais honoré	vt -1. [believe] considérer, estimer, penser; I've always ~ed her (to be) a good friend je l'ai toujours considérée comme une bonne amie;
1.3	have the opinion that NP + to-inf.	x	I 4 (regard) I ~ her (to be) a good teacher/choice je pense que c'est un bon professeur/choix IV v refl to ~ oneself (to be) a writer/genius se prendre pour <i>pej</i> or se considérer comme un écrivain/génie	4. (a) I c. him (to be) crazy, je le considère, regarde, comme fou; je le tiens pour fou	vt -1. [believe] considérer, estimer, penser; I've always ~ed her (to be) a good friend je l'ai toujours considérée comme une bonne amie	vt -1. [believe] considérer, estimer, penser; I've always ~ed her (to be) a good friend je l'ai toujours considérée comme une bonne amie
1.4	have the opinion that NP + as	(c) to ~ sth as done tenir qch pour fait	x	(4 a) c. It as done, tenez cela pour fait	x	x
1.5	have the opinion that NP + beyond	x	x	x	x	x

1.6	have the opinion that that	(c) I ~ that we should have done it je considère que or à mon avis nous aurions dû le faire	(4) to ~ that considérer or estimer que	(4 b) we c. that he ought to do it, à notre avis il doit le faire	x	x
2.1	to look at or call to mind NP	x	x	1. A: (look at) considérer, contempler	-6. [contemplate - face, picture, scene] examiner, observer	-6. [contemplate - picture, scene] examiner, observer
2.2	to look at or call to mind NP + prep	x	x	x	x	x
2.3	to look at or call to mind WH	x	x	x	x	x

3.1	to think carefully about sth/study NP	a (<i>think about</i>) <i>problem</i> , ...considérer, examiner; <i>question, matter, subject</i> réfléchir à <i>everything or all things</i> -ed tout bien considéré, tout réflexion faite, tout compte fait	I I (give thought to, study) considérer [...], ..., facts, ..., question, beauty]; examiner [<i>case, evidence, letter, problem</i>]; ...; ~ <i>this</i> sachez que; ...	2. (a) (<i>reflect upon</i>) considérer (une question); songer à, réfléchir à (qch.); to c. <i>the facts</i> , interroger les faits; among the measures considered up to the present time, parmi les mesures envisagées jusqu'ici; I will c. it, j'y réfléchirai; j'y songerai; all things considered, tout bien considéré; tout compte fait; (toute) réflexion faite; à tout prendre: eu égard aux circonstances; en dernière analyse;	-2. [ponder - problem, ...] considérer, examiner	-2. [ponder - problem, ...] considérer, examiner
3.2	to think carefully about sth/study if/whether	x	(I I) to ~ whether décider si	x	x	x
3.3	to think carefully about sth/study WH	x	(I I) to ~ how réfléchir à la façon dont; to ~ why examiner les raisons pour lesquelles	x	x	x
3.4	to think carefully about sth/study absolut	x	II <i>vi</i> réfléchir; I need some time to ~ j'ai besoin d'un peu de temps pour réfléchir	(2 a) he paused to c., il s'est arrêté pour réfléchir	<i>vi</i> réfléchir; I need time to ~ j'ai besoin de temps pour réfléchir	<i>vi</i> réfléchir

4.1	deal with in a text NP	x	x	x	x	x
4.2	deal with in a text WH	x	x	x	x	x
4.3	deal with in a text if/whether	x	x	x	x	x
5.1	contemplate a possibility/future action NP	a (<i>think about</i>) ..., <i>possibility</i> considérer, examiner he is being ~ed for the post on songe à lui pour le poste	1 (give thought to, study) considérer [<i>alternatives, options, ..., proposal, ..., ...</i>]; ...; étudier [<i>offer</i>] 3 (<i>envisage, contemplate</i>) envisager [<i>course of action, purchase</i>]; to ~ sb for a role penser à qn pour un rôle; she ~ed me for second prize elle a pensé à moi pour le deuxième prix	(2 a) to c. a possibility, envisager une possibilité (2 b) to c. an offer, prendre une offre en considération: to c. a proposal, étudier, examiner, une proposition	-2. [<i>ponder - ... offer, possibility</i>] considérer, examiner; I'm willing to ~ your offer je suis prêt à examiner votre proposition	-2. [<i>ponder - ... offer, possibility</i>] considérer, examiner
5.2	contemplate a possibility/future action NP +as	x	(1 3) to ~ sb/sth as sth penser à qn/qch comme qch	x	x	x
5.3	contemplate a possibility/future action ing	(a) I had not ~ed taking it with me je n'avais pas envisagé de l'emporter	(1 3) to ~ doing envisager de faire	x	(-2.) have you ever ~ed becoming an actress? avez-vous jamais songé à devenir actrice?	(-2.) have you ever ~ed becoming an actress? avez-vous jamais songé à devenir actrice?

5.4	contemplate a possibility/future action WH	x	x	x	x	x
5.5	contemplate a possibility/future action if/whether	x	(1 1) to ~ whether décider si	(4 c) he was considering whether to go out when the telephone rang, il se demandait s'il sortirait quand le téléphone a sonné.	x	x
6.1	bear in mind NP	b (take into account) facts prendre en considération; person's feelings avoir égard à, ménager; cost, difficulties, dangers tenir compte de, considérer, regarder à	1 2 (take into account, bear in mind) prendre [qch] en considération [risk, cost, difficulty, matter]; songer à [person]; faire attention à [person's feelings, wishes]; all things ~ed tout compte fait	3. (a) to c. s.o.'s feelings, avoir égard à la sensibilité de qn: to c. the expense, regarder à la dépense; we must c. him a little, il faut lui montrer de la considération. le ménager; he is a man to be considered, c'est un homme dont on faut tenir compte	-3. [bear in mind - points, facts] prendre en considération: [-costs, difficulties, dangers] tenir compte de; all things ~ed tout bien considéré -4. [show regard for - feelings, wishes] tenir compte de; he has a wife and family to ~ il a une femme et une famille à prendre en considération	-3. [bear in mind - points, facts] prendre en cbsidération: [-costs, difficulties, dangers] tenir compte de; all things ~ed tout bien considéré -4. [show regard for - feelings, wishes] tenir compte de; he has a wife and family to ~ il a une femme et une famille à prendre en considération
6.2	bear in mind that	(b) when one ~s that... quand on considère or pense que...	(1 2) when you ~ that quand on songe que	3. (b) when one considers that he is only twenty..., quand on pense qu'il n'a que vingt ans	x	x

6.3	bear in mind WH	x	x	x	(-3.) we got off lightly, when you ~ what might have happened nous nous en sommes bien tirés, quand on pense à ce quit aurait pu arriver	(-3.) we got off lightly, when you ~ what might have happened nous nous en sommes bien tirés, quand on pense à ce quit aurait pu arriver
7.1	discuss NP	x	(1 1) the jury is ~ing its verdict le jury délibère	(2 b) the jury retired to c. its verdict le jury se retira pour délibérer	-5. [discuss - report, case, candidate] examiner, considérer; she's being ~ed for the post of manager on pense à elle pour le poste de directeur	-5. [discuss - report, case] examiner, considérer; she's being ~ed for the post of manager on pense à elle pour le poste de directeur
7.2	discuss NP + with	x	x	x	x	x
7.3	discuss WH	x	x	x	x	x

Table 3: Sense glosses

	sense	Collins Robert	Hachette Oxford	Harrap's	Larousse Grand Dictionnaire	Larousse Dictionnaire Général
1	have the opinion that	(3) be of the opinion	(4) regard	(4) (a)(b)	(1) believe	(1) believe
2	to look at or call to mind			(1) look at	(6) contemplate: face, picture, scene	(6) contemplate: picture, scene
3	to think carefully about/study something	(1) think about: problem, question, matter, subject	(1) give thought to, study: facts, question, beauty; case, evidence, letter, problem	(2) (a) reflect upon	(2) ponder: problem	(2) ponder: problem
4	deal with in a text					
5	to contemplate a possibility, future action	(1) think about: possibility	(1) give thought to study: alternatives, options, proposal; offer (3) envisage, contemplate: course of action, purchase	(2) (b) (4) (c)	(2) ponder: offer, possibility	(2) ponder: offer, possibility
6	to bear in mind	(2) take into account: facts; person's feelings; cost, difficulties, dangers	(2) take into account, bear in mind: risk, cost, difficulty, matter; person; person's feelings, wishes	(3) (a) (b)	(3) bear in mind: points, facts; costs, difficulties, dangers (4) show regard for: feelings, wishes	(3) bear in mind: points, facts; costs, difficulties, dangers (4) show regard for: feelings, wishes
7	to discuss in a meeting				(5) discuss: report, case, candidate	(5) discuss: report, case

---

Linguistic Assumptions and Lexicographical Traditions in the African Languages

E.B. van Wyk, *Jeffreys Bay, South Africa*

Abstract: Two lexical traditions exist in the African languages of South Africa. According to the word tradition, lemmas are based on complete written words, and there is a one-to-one correspondence between written words and lemmas. According to the stem tradition, lemmas are based on the stems of written words without their prefixes. It is pointed out that the difference between these traditions lies mainly in the treatment of nouns. It is also shown that the stem tradition, uncritically regarded by many linguists as more scientific, is based on incorrect assumptions with reference to the morphology of nouns, that it is not applied consistently and that it is less user friendly. It is concluded that the word tradition is based on sounder lexicographical principles.

Keywords: LEXICOGRAPHY, DICTIONARY, AFRICAN LANGUAGES, NGUNI LANGUAGES, ZULU, SOTHO LANGUAGES, NORTHERN SOTHO, SOUTHERN TRADITION, SOTHO, VENDA, TSONGA, MORPHOLOGY, MORPHOPHONOLOGY, WORD DIVISION, TRADITION, ASSUMPTION

Opsomming: *Linguistiese aannames en leksikografiese tradisies in die Afrikatale.* Twee leksikografiese tradisies kom in die Suid-Afrikaanse Afrikatale voor. Volgens die woord-tradisie word lemmas gebaseer op geskrewe woorde en is daar 'n een-een-verhouding tussen geskrewe woorde en lemmas. Volgens die stam-tradisie word lemmas gebaseer op woordstamme wat ontgaan is van prefikse. Daar word aangetoon dat die verskil slegs op naamwoordlemmas betrekking het en dat die stambenadering, wat deur baie linguïste onkrities as meer wetenskaplik beskou word, gebaseer is op foutiewe aannames i.v.m. die morfologie van naamwoorde, dat dit nie konsekwent toegepas kan word nie, en dat dit minder gebruikersvriendelik is. Die gevolgtrekking is dat die woordtradisie op suiwerder leksikografiese beginsels berus.

Sleutelwoorde: LEKSIKOGRAFIE, WOORDEBOEK, AFRIKATALE, NGUNITALE, ZULU, SOTHOTALE, NOORD-SOTHO, SUID-SOTHO, VENDA, TSONGA, MORFOLOGIE, MORFOFONOLOGIE, WOORDVERDELING, TRADISIE, AANNAME

A dictionary is a compilation of lexical items, not a grammar. It is impossible to learn a language by consulting a dictionary only. All dictionaries therefore assume grammatical knowledge on the part of the user. At the very least the user is required to know the rules of the syntax of the language concerned. In the case of most languages a knowledge of important facts concerning the mor-

phology and even some morphophonological processes are also regarded as a necessary prerequisite to the use of a dictionary.

Lexicography requires, amongst others, a balancing act between linguistic assumptions on the one hand and user friendliness on the other. These two requirements are seldom compatible. It could be stated axiomatically, therefore, that the more specialized the linguistic knowledge required of the user, the less user friendly a dictionary will be. And conversely, the more user friendly a dictionary is, the less sophisticated the linguistic knowledge it assumes.

In most languages the linguistic assumptions underlying dictionaries are agreed upon by tacit conventions giving rise to more or less standard lexicographical traditions. In most European languages, for instance, verbs are lemmatized in their infinitive forms. Thus the equivalent of English *speak* will be found under *sprechen* in German, under *spreken* in Dutch, under *parler* in French, under *parlare* in Italian, under *hablar* in Spanish, and under *falar* in Portuguese. In Japanese the informal positive forms of verbs serve as lemmas and in Biblical Hebrew the second person singular masculine of the perfect (Qal forms) and/or where such forms are not found, the stem forms without vowels. The equivalent of English *speak* is lemmatized as *hanasu* in Japanese and the equivalents of English *say* and *speak* as *'amar* and *dbr* respectively in Hebrew. In all these cases users are assumed to be able to derive the correct tenses, moods, persons, negatives and other verbal forms from such lemmas.

In the case of the African languages two lexical traditions exist, based upon different linguistic assumptions. For the lack of better terms I shall, inappropriately as it will appear later, refer to them as the "word" and "stem" traditions respectively. The word tradition originated in the Sotho languages, Venda and Tsonga, and requires that lexical entries be based on complete written words. In the stem tradition, which is characteristic of the Nguni languages, but is also followed in some Sotho dictionaries, the stems of written words form the basis of lexical entries.

It will be noticed that I refer specifically to *written* words, the reason being that the languages concerned have different traditions of word division. The Nguni languages employ a conjunctive system, whereas the Sotho languages, Venda and Tsonga are written disjunctively. The difference between conjunctivism and disjunctivism concerns the status of certain linguistic elements, which are joined to following elements in the Nguni languages, but written separately in the other languages. Thus the equivalent of the English sentence *the woman is speaking to the child* is written as *umfazi ukhuluma nomntwana* in Zulu, but as *mosadi o bolela le ngwana* in Northern Sotho.

Although the phonological structures of the languages concerned are to a certain extent predisposing factors,¹ conjunctivism or disjunctivism is purely a matter of orthographical convention. The Nguni languages could just as well have been written disjunctively, as it was in older Bible translations, and the other languages conjunctively, as Cole (1955) did for Tswana and Doke and Mofokeng (1957) for Southern Sotho. The two sentences above could in other

words also have been rendered as *umfazi u khuluma no mntwana* and *mosadi obolela lengwana* respectively.

Conjunctive writing has had the benefit of having been championed by C.M. Doke, who attempted to justify it on phonological grounds,² whereas no authors tried to provide a theoretical basis for disjunctivism. As a result, conjunctivism has been accepted uncritically by many African linguists as the only linguistically correct method, on the unjustifiable assumption that there is a one-to-one correspondence between conjunctively written, phonologically defined "words" on the one hand and grammatical words on the other. It has been proven conclusively, however, that neither conjunctivism nor disjunctivism is linguistically justified and that, like disjunctivism, conjunctivism is merely an orthographical convention. Cf. Van Wyk 1994.

The conjunctive system of word division has given rise to the stem tradition in the Nguni languages and disjunctivism to the word tradition in the other South African languages. The five words of the Northern Sotho sentence *mosadi o bolela le ngwana* are therefore entered as five separate lemmas in Northern Sotho word dictionaries, whereas the three words of the Zulu sentence *umfazi ukhulumu nomntwana* are lemmatized as *-fazi*, *-khuluma* and *-ntwana* respectively in stem dictionaries of Zulu.

Assuming uncritically that conjunctivism is the only linguistically valid method of word division, many lexicographers have come to the erroneous conclusion that only the stem tradition is linguistically justified. Ziervogel (1965: 45), for example, claims that it is scientifically sound, and Ziervogel and Mokgokong (1975: 87) (henceforth referred to as ZM) state categorically that it is the only scientific method. It is for this reason that it has been applied in some dictionaries of non-Nguni languages, notably ZM (1975) for Northern Sotho, Mabile et al (1974) and Du Plessis et al (nd) for Southern Sotho, and Snyman et al (1990) for Tswana.

In the word tradition, of which Kriel (1976) for Northern Sotho, Mabile and Dieterlen (1937) for Southern Sotho, Matumo (1993) for Tswana, Van Warmelo (1989) for Venda, and Cuenod (1976) for Tsonga are examples, each written word is entered as a separate lexical item. There is therefore, a one-to-one correspondence between written words and lexical entries in these dictionaries. A one-to-one relation is theoretically also possible in conjunctively written languages, but would result in prohibitive redundancy. It would require, for instance, that verbs with the same stem be entered separately for each different combination of a stem plus subject marker, object marker, modal morpheme and negative morpheme, and this could result in thousands of entries per stem.

The solution which is adopted in the stem tradition is to base lexical entries on the positive forms of infinitive verb stems, leaving it to the user to combine such stems with the required prefixal morphemes. The user is therefore assumed to be au fait with the prefixal morphology and morphophonology of the verb in the language concerned. Now, this is precisely what is

assumed by word dictionaries too. Verbal lemmas are based on the positive infinitive "verbs" and the user is expected to be able to combine these with the appropriate prefixal "words". The two types do not differ on this point, therefore, except for the notational device of a hyphen to indicate verb stems in most stem dictionaries. The entry for 'see' will therefore be found as *bona* in word dictionaries and as *-bona* in stem dictionaries.

The main difference between word and stem dictionaries lies in the treatment of nouns. Nouns pose no problem in the case of the word tradition. They are entered in their complete forms, i.e. prefix plus stem, and classified under their prefixes. The Northern Sotho word for a person, consisting of the prefix *mo-* and the stem *-tho* is consequently lemmatized as *motho*, and the related word for humanity, consisting of *bo-* and *-tho* as *botho*. In the case of stem dictionaries it does pose a problem, however. Since the principle is accepted that lexical entries should be shorn of their prefixes, as in the case of verbs, it is assumed to be logical to do the same with regard to nouns. Like verbs, nouns are therefore classified according to their stems and not to their class prefixes. The two Northern Sotho words referred to above will therefore both be entered under the lemma *-tho*. The terms "word tradition" and "stem tradition", it will now be obvious, refer only to the treatment of nouns and not on other parts of speech.

I do not know of any attempt to justify word dictionaries linguistically. Although stem dictionaries are uncritically regarded as being scientifically superior, not many authors have tried to justify this assumption either. I am acquainted with only two attempts. Ziervogel (1965: 45) claims that:

Entries must be arranged under their stems with cross-references where necessary. This method is scientifically sound. A systematized survey of word-formation in the language is given; it shows word and lexical relationships and prevents repetition.

Paroz states the following in Mabile et al (1974: xii-xiii) a propos of his approach:

... this has the great advantage of bringing words together which are similar in origin and related in meaning, and of showing better the relative place of a given word in the language.

These authors offer four arguments in favour of the stem principle, viz. (1) it gives a survey of word-formation, (2) it shows the relative place of a word in the language, (3) it reveals lexical relations, and (4) it avoids repetition. The implication is that word dictionaries are lacking, or at least inferior, in all these respects.

In this paper I will critically analyze the claims, implicit as well as explicit, of the stem tradition, and compare stem dictionaries with word dictionaries with regard to their linguistic justification and user friendliness. I will not be concerned with practical issues such as the selection of lexical entries or the

handling of exceptions, but only with the morphological structure of lemmas. I shall base my discussion mainly on two representative stem dictionaries, viz. Doke and Vilakazi's *Zulu-English Dictionary* (henceforth DV), and ZM's *Comprehensive Northern Sotho Dictionary*. Examples from these and other dictionaries will contain only those details which are pertinent to the context in which they are quoted.

Of the four arguments mentioned above, the first two can be rejected immediately. It is the task of a grammar, not a dictionary, to give an account of word-formation.³ Showing the relative place of a word in a language can only be taken to mean the same as giving an account of word-formation, or to refer to the grammatical categorization of a word, which can be indicated as well in a word dictionary as in a stem dictionary. Only the remaining two arguments therefore merit consideration.

The basic assumption of stem dictionaries is that the morphology of the verb and the noun is identical in that prefixal elements can be attached freely to stems in both cases. Paroz, explaining his approach in Mabile, Dieterlen and Paroz (p. xii-xiii), says:

... we have ... considered the prefix as *a mobile and exchangeable element*, and classified words according to their stems, or as near to them as could be ascertained or was practicable. (Italics mine, EBvW).

This assumption is, however, wrong; *the morphology of the noun differs in crucial ways from that of the verb. The noun prefix is not mobile or freely exchangeable as Paroz claims.*

The morphology of the verb in the South African languages is completely regular and fully productive. The prefixes concerned, words according to the disjunctive approach, are without exception grammatical morphemes, i.e. negative morphemes, modal and aspectual morphemes, subject markers and object markers. These are arranged as follows, with reference to the Zulu stem *-bona* 'see':

NEG	SUBJ	NEG	MOD	OBJ	STEM (= Root ⁴ + Final Vowel)
(k)a	<i>ngi</i>	<i>nga</i>	<i>ya</i>	<i>ngi</i>	bona (bon + a)
	<i>u</i>	<i>nge</i>	<i>zo</i>	<i>ku</i>	
	<i>si</i>		<i>yo</i>	<i>si</i>	
	<i>ni</i>		<i>sa</i>	<i>ni</i>	
	<i>u/a</i>		<i>ka</i>	<i>m(u)</i>	
	<i>ba</i>		<i>nga</i>	<i>ba</i>	
	<i>u</i>			<i>wu</i>	
	.			.	
	.			.	
	.			.	
	(18)		(19, including the reflexive marker)		

Any verb root can be combined with any subject marker, any modal or aspectual morpheme plus a compatible final vowel, and any appropriate negative morpheme. If it is a transitive root, it can moreover be combined with any object marker (or the reflexive morpheme). The number of combinations possible for a suitable transitive verb stem is, therefore, $18 \times 19 \times 6 \times 2$.

The morphophonological processes to which verbal prefixes are subject in Zulu, are fairly simple too. These are again regular, and involve mainly vowel deletion and glide formation. The user is therefore assumed to know only such comparatively simple rules as $*u + a \rightarrow wa$ and $*zi + a \rightarrow za$. There are similar rules in the Sotho languages, Venda and Tsonga, but they occur in fewer contexts than in the Nguni languages.

None of this applies to the noun. Noun stems can be preceded by only one type of prefix, the class prefix. There are anything between 13 and 15 of these in the South African languages, excluding the three locative classes. In the Nguni languages class prefixes are in most contexts preceded by an individualizing morpheme which is euphonicly determined in that it duplicates the vowel of the prefix. In conjunctive word division prepositions, which are strictly speaking words and will therefore be ignored here, are joined to nouns. The structure of the Zulu noun can be schematized as follows:⁵

(Prep.)	IND	PREF	STEM
(na)	u	m(u)	zi
(nga)	a	ba	
(ku)	i	mi	
.	.	.	
.	.	.	
.	.	.	
		(13)	

Class prefixes are partially semantic and partially grammatical classifiers, comparable to the gender markers of European languages. The crucial difference with verbs is that *noun class prefixes are combined largely in an ad hoc manner with stems*. It is *not* possible to combine any noun stem freely with any class prefix as Paroz claims. In the case of the Zulu stem *-ntu*, for example, only four prefixes are found, i.e. *umu-ntu* 'person', *isi-ntu* 'African culture', *ubu-ntu* 'human nature' and *u(lu)-ntu* 'common people'. It is also difficult, and in some cases indeed impossible, to abstract the meaning of a noun stem from the meanings of the complete words in which it occurs. Thus Zulu *-ntu*, could be defined only vaguely and artificially as 'human' or 'African', whereas the meanings of verb stems can be defined or translated unambiguously.

This results in a *fundamentally different handling of verbs and nouns in stem dictionaries*. For any given verb stem only the positive infinitive form is given, with an unambiguous meaning or meanings. In the case of nouns, on the other

hand, it is necessary to specify all the prefixes with which each stem is found and to give the meaning of each combination of prefix plus stem separately. This means, on the one hand, that separate entries must be made for each combination of a prefix plus a stem, or that sub-entries added under the main entry, and that the meaning of each entry or sub-entry must be given separately. The stem of the word for a person, for instance, is handled as follows in four different stem dictionaries of South African languages:

DV: -**ntu** (**isintu**), [< umuntu.] African characteristics, culture.
      -**ntu** (**ubuntu**), [< umuntu.] Human nature.
      -**ntu** (**u(lu)ntu**), [< umuntu.] Common people.
      -**ntu** (**umuntu, abantu**) [**ubuntu; isintu; u(lu)ntu**] Human being.

ZM: -**THO, bo-** humanity.
      -**THO, mo-/ba-** human being.
      -**THO, n-** pl. **mantho** person, mankind.
      -**THO, se-** African culture.

Mabille et al:

mo.tho (ba.), human being, person.
setho, human manners or customs.
botho, condition of a person.

Snyman et al:

tho, bo-, personality, **mo-**, mankind, **mo- ba-**, person, human being, **se-**, humanely.

This brings no gain in economy compared with word dictionaries. The number of entries is the same for both types, the only difference being the structure and the alphabetic classification of the entries. Kriel, for example, has the following entries corresponding to those of ZM:

botho n., state of being a human being.
motho n., human being, a person.
ntho n., mankind.
setho n., human, human manners or customs.

This does certainly not avoid repetition, as Ziervogel would have it. The only advantage of stem dictionaries would then seem to be that they reveal the lexical relations between nouns with the same stem by grouping them together in one way or another.

It is questionable, however, whether linguistically less sophisticated users of a dictionary would be interested in lexical relations per se. Would the user of an English dictionary, for example, take kindly to the lemmatization of *perception*, *conception*, *reception* and *deception* as -ception just because they are lexically related? Or to *pre-empt* and *empty* being lemmatized as -empt- (as ZM would do)? Imagine entries like the following:

-ception (conception)	-CEPTION, con-	<i>con.ception</i>
-ception (deception)	-CEPTION, de-	<i>deception</i>
-ception (perception)	-CEPTION, per-	<i>perception</i>
-ception (reception)	-CEPTION, re-	<i>reception</i>

ception, con-, de-, per-, re-

The reader will recognize the formats of the four stem dictionaries referred to above in these examples.⁶

Let us assume that revealing lexical relations is nevertheless an important advantage and that the user is only required to get accustomed to an unfamiliar format. The question then arises whether stem dictionaries are more user friendly than word dictionaries in their handling of nouns. The answer to this seems also to be negative. The prefix morphology of nouns, apart from being irregular, is also subject to fairly complex morphophonological rules.

This is especially true of Classes 9 and 10, where the nasal of the prefix causes various changes in the initial consonants, and in some languages also the initial vowels, of stems. In Zulu the nasal causes affricativization of fricatives, [v], for example, becoming [bv]. This is not reflected in the orthography, however, with the fortunate result that stems with fricatives can be entered under the fricative letter, irrespective of whether it represents a fricative or an affricative. *Imvula* 'rain' and *inhloko* 'head' are therefore lemmatized as -vula and -hloko respectively in DV. Nasals also cause egressivization of the implosive labial [ɓ]. This change was reflected in the old orthography, but not in the current orthography, so that this does not cause problems either. DV were, however, compelled to enter *imbongi* 'praiser' as -bongi, since it is derived from the verb stem -bonga 'praise', but *imbuzi* 'goat' as -buzi, because it is a basic stem.

It is fortunate for stem dictionaries of Zulu that the orthography ignores the above-mentioned two morphophonological rules. The orthography is not so cooperative in the case of stems with aspirated explosives, however. Nasals require these consonants to be de-aspirated. This accounts for the fact that the plural of *inkosi* 'king' is *amakhosi*. This leaves the lexicographer with the dilemma to decide whether the stem of this word should be lemmatized as -kosi or as -khosi. DV decided on -khosi on the grounds that it represents the "basic" form, but lemmatized *inkabi* 'bull' as -nkabi, because there is no basic form *-khabi corresponding to it.

The least this approach requires of the user, is that he should know the de-aspiration rule in order to look up nouns of Classes 9 and 10. This in itself does not, of course, decrease user friendliness seriously. The problem confronting the user, however, is that not all stems with voiceless explosives in Classes 9 and 10, are deverbatives like *impilo* 'health' which is derived from *phila* 'live', or have counterparts with the corresponding aspirated consonants in other classes, like *inkosi*. This forces the lexicographer to choose between four options. (1) He may lemmatize all such stems with aspirated consonants, irrespective of whether they occur in this form or not, e.g. *impala* 'impala', *intaba* 'mountain', *impilo* and *inkosi* as **-phala**, **-thaba**, **-thombi** and **-khosi** respectively. (2) He may enter all stems with unaspirated consonants, i.e. **-pala**, **-taba**, **-tombi** and **-kosi**. (3) He may enter those stems which also occur with aspirates under the aspirates, and stems which do not under the unaspirated explosives, e.g. **-thombi**, **-khosi**, **-pala** and **-taba**. (4) Or he may enter stems with corresponding aspirates under the aspirates, and those without under the relevant nasal compounds, e.g. **-thombi**, **-khosi**, **-mpala** and **-ntaba**.

DV, and virtually all other stem lexicographers, opt for the fourth option. This puts the onus on the user to know which nouns have stems to which the de-aspiration rule applies and which not. The result is quite confusing, as the following examples show:

NOUN	LEMMA
<i>impala</i> 'impala'	-mpala (impala)
<i>impilo</i> 'health'	-philo (impilo) [<phila]
<i>intaba</i> 'mountain'	-ntaba (intaba)
<i>intombi</i> 'girl'	-thombi (intombi) [<thomba]
<i>ubuntombi</i> 'maidenhood'	-ntombi [<intombi]
<i>inkosi</i> 'king'	-khosi (inkosi, amakhosi)
<i>inkabi</i> 'ox'	-nkabi (inkabi)

The paradox of this option is that it involves the abandonment of the stem principle and a compromise with the word principle, as the nasal which is included with such stems is in fact the prefix of Class 9, shorn of its individualizer.

The prefixes of Classes 3 and 14 are subject to palatalization in certain environments in Zulu. This masks the prefix to the extent that the uninitiated will not recognize it. *Umu-ezi, for example, becomes *unyezi* 'moonlight' and *ubu-ala utshwala 'beer'. Consequently the stem principle has again to be abandoned in favour the word principle by entering such nouns under the prefix without its individualizer. DV lemmatize these words as follows:

<i>unyezi</i>	-nyezi (unyezi)
<i>utshwala</i>	-tshwala (utshwala, ... with palatalization of original prefix <i>ubu-</i>)

The confusion is compounded in the case of nouns with irregular correspondences between their singular and plural forms. *Iso* 'eye' is entered by DV under its stem *-so*, with its plural *amehlo* given between brackets, i.e. *-so (i(li)so, ... amehlo)*. There is no corresponding stem entry for the plural form, however, evidently because of the difficulty of disentangling it orthographically from the underlying **ama+ihlo*.

It is no wonder, then, that Doke, with the admirable honesty typical of this great scholar, had to admit that this is a problem which requires more or less subjective decisions. Cf. DV (1948: viii):

There are cases where the stem-form is in doubt, particularly with certain nouns of Classes 9 and 10 with a nasal compound in the prefix. In such doubtful cases the entry has been made under the nasal. The word *intini* (otter) ... has been entered under *-thini*, the variant form *umthini* demonstrating that *-thini* is the stem; but in the case of *intindili* (useless person), the derivation being unknown, the entry is made under *-ntindili*. Naturally further information upon derivation *may necessitate a later alteration* in the position of certain words. (Italics mine, EBvW).

If the situation is confusing in Zulu, it is even more so in the Sotho languages, where more extensive changes are caused by the nasals of Classes 9 and 10, and where the process is complicated by a nasal deletion rule. The following examples from ZM illustrate the problems of looking up words under "stem" lemmas in Northern Sotho:

NOUN

kgomo 'bovine'
magomo 'cattle'
thaba 'mountain'
thuto 'lesson'
phala 'impala'
phošo 'mistake'

LEMMA

KGOMO, (n-)/di-
 -GOMO, ma- (magomo), cf. kgomo
 THABA, (n-)/di-
 thuto, (n-)di- v. RUTA
 PHALA, (n-)/di-
 -phošo, (n-)/di- v. FOŠA

This certainly does not prevent repetition. On the contrary it causes redundancy by having to resort to unnecessary cross-referencing.⁷

Certain nouns of Classes 1, 3 and 14 are subject to morphological changes which render the prefixes opaque. The following examples show how confusing ZM's handling of such nouns can be:

NOUN	STRUCTURE	LEMMA
<i>ngwana</i> 'child'	* <i>mo+ana</i>	NGWANA [cl. 1]
<i>mмуšo</i> 'government'	* <i>mo+bušo</i>	mмуšo pl. mebušo v. BUŠA
<i>mmutla</i> 'hare'	* <i>mo+butla</i>	MMUTLA pl. mebutla
<i>muši</i> 'smoke'	* <i>mo+uši</i>	muši v. muŠI
<i>moya</i> 'wind, spirit'	* <i>mo+oya</i>	MOYA ... pl. meoya
<i>meoya</i> 'winds, spirits'	* <i>me+oya</i>	-OYA, m-/me-
<i>bjako</i> 'haste'	* <i>bo+ako</i>	BJAKO ... (<*boako) ... cf. nako
<i>bjang</i> 'grass'	* <i>bo+ang</i>	BJANG pl. mabjang
<i>bjala</i> 'beer'	* <i>bo+ala</i>	BJALA [cl. bo-]

In most of these Northern Sotho examples, and there are many others, the lemmas are words, not stems. This proves that the stem principle cannot be applied consistently, in a "scientific" manner, to this language either.

In the case of Venda and Tsonga morphophonological rules applying to nouns are even more complicated than in the Sotho languages. The prefix of Class 3 is changed drastically in certain morphophonological contexts in Tsonga. Compare the following cases:

<i>nambu</i> 'river'	pl. <i>milambu</i>
<i>ndzoho</i> 'vegetables'	pl. <i>miroho</i>
<i>ndzhwalo</i> 'load'	pl. <i>mirhwalo</i>
<i>mongo</i> 'marrow'	(<i>mu + ongo</i>)
<i>munyu</i> 'salt'	(<i>mu + unyu</i>)
<i>n'wala</i> 'nail'	(<i>mu + ala</i>)
<i>mombo</i> 'face'	(<i>mu + ombo</i>)

In Venda the stems of Class 5 nouns are subject to extremely complicated morphophonological changes, e.g.

<i>fumi</i> 'ten'	pl. <i>mahumi</i>
<i>furi</i> 'pumpkin'	pl. <i>mafhuri</i>
<i>pfumo</i> 'spear'	pl. <i>mafumo</i>
<i>shambo</i> 'bone'	pl. <i>marambo</i>
<i>voho</i> 'arm'	pl. <i>mavhoho</i>
<i>dzembe</i> 'hoe'	pl. <i>malembe</i>
<i>gole</i> 'cloud'	pl. <i>makole</i>

In this language there is also a so-called partial denasalization rule applying to Class 20, which is responsible for word-pairs like the following:

<i>mulambo</i> 'river'	: <i>kudambo</i> 'small river'
<i>khali</i> 'pot'	: <i>kukali</i> 'small pot'
<i>lufhafha</i> 'wing'	: <i>kupapa</i> 'small wing'

When partial denasalization co-occurs with derivations in Class 5, the situation gets extremely complicated. Cf e.g.

<i>kholomo</i> 'bovine'	cl. 9
<i>golomo</i> 'large, ungainly bovine'	cl. 5
<i>makolomo</i> 'large, ungainly bovines'	cl. 6

All this can be handled in a stem dictionary, of course, but it will require considerable ingenuity if the stem principle is to be applied without resorting to word entries and extensive cross-referencing. It can only result in unnecessary repetition and increased user unfriendliness. No wonder, then, that no serious lexicographer has as yet attempted a stem dictionary for either of these two languages.

All these problems are avoided in word dictionaries, since nouns are entered as complete words, as they appear in the first columns of the examples above. One has to conclude, then, that the debatable gain of stem dictionaries in indicating lexical relations is more than offset by the complexity of the linguistic knowledge they assume, and the consequent loss of user friendliness.

The application of the stem principle results in still other linguistic inconsistencies. No stem dictionary enters pronouns such as Zulu *bona* 'they', *bonke* 'all' or *bodwa* 'only' under their stems. According to DV (1948: viii) it is impossible to do so. Yet the rules concerning their prefixal elements are the same as those that apply to subject markers of verbs. Morphophonologically there is no difference between, for instance, *bonke* (**ba+onke*) and the verb *bosa* (**ba+osa*) in *bosa inyama* 'they are frying (meat)'. Again, this implies a concession to the word principle.

For some strange reason which I cannot discover, derived adverbs are not listed under their stems either. *Kathathu* 'three times' and *kamnandi* 'pleasantly' are entered by DV as full words and not under the stems *-thathu* 'three' and *-mnandi* 'sweet', as one would expect. The Northern Sotho equivalents, *gararo* and *gamonate* are treated in the same manner by ZM. The word principle is again resorted to in these cases.

The final proof that the stem principle is based on erroneous linguistic assumptions lies in the fact that, unlike verbs, nouns are handled differently in monolingual dictionaries and, for instance, Zulu-English dictionaries, on the one hand, and, English-Zulu dictionaries on the other. In DV *umuntu* 'person', for example, is lemmatized as *-ntu*. In Doke, Malcolm and Sikakana, however, the translation of *person* is given as *umuntu*, not as the "scientifically correct" *-ntu*! This inconsistency is avoided in the word approach, since it appears in the same form in all these types of dictionaries.

It is clear, then, that neither the basic assumptions of, nor the claims made for stem dictionaries are valid. The stem principle is, in fact, less "scientific" than the word principle, since it is based on erroneous assumptions as regards noun morphology. It is not and cannot be applied consistently, as many nouns have of necessity to be lemmatized with their prefixes. Its only possible gain is

that it reveals lexical relations, which is in any case questionable from the point of view of the general user. In addition, it looses in user friendliness in that it assumes considerable linguistic sophistication on the part of the user. ZM (1975: 87) admit this by implication in the introduction to their dictionary, where they specify that Section 1, consisting of 8 pages of fine print, must be studied before using the dictionary.

No wonder, then, that ZM's stem dictionary, the only one of its kind in Northern Sotho, has proved to be unpopular with the general public. For the linguist it is a valuable source of information. If one wants to look up linguistic niceties and has enough time to do so, it is the obvious source to consult. If, however, one needs to look up the meaning of a Northern Sotho word, one is much better served by Kriel's supposedly unscientific word dictionary. And this includes the linguist.⁸

It has been argued, by Benson (1964) amongst others, that word dictionaries cause an imbalance in the alphabet classification through an accumulation of lemmas under specific letters. This is, of course, not a linguistic argument, but could conceivably bear on user friendliness. On closer analysis it proves to be unconvincing. If correct, it would mean that the letters **M**, **L**, **S** and **B** would carry an inordinately high number of entries in the Sotho languages, these being the consonants that occur in singular class prefixes of nouns. What are the facts, however?

The letter with the most entries in Snyman, Shole and Le Roux's stem dictionary of Tswana is **T**, accounting for 21,6% of all entries.⁹ In Matumo's word dictionary **M**, **L**, **S**, and **B** account for 13,7%, 6,6%, 11,9% and **B** for 4,4% of all entries respectively, and **T** for 11,9%. The lower percentage for **T** is largely due to the fact that noun stems starting on this letter are found under their prefix letters in Matumo.¹⁰

In Zulu the imbalance will be much more marked, since all nouns will be found under **U**, **I** and **A**, due to the occurrence of the euphonicly determined individualizing morpheme. At a rough guess **U** would contain about 18% of all entries, with **I** accounting for a maximum of 20% and **A** for perhaps 5%, i.e. a total of approximately 43%. I am not sure that the high percentages for the first two vowels is a serious objection either. No language seems to have a balanced distribution of entries over the alphabet in the sense that each letter in a 26 letter alphabet has approximately 4% of all entries. The following percentages of letters with most entries, calculated from dictionaries in my possession, indicate that alphabetic imbalance is unavoidable in most, if not all, languages:

Afrikaans:	S	14%
English:	S	12,6%
Italian:	C	12,3%
Japanese:	H	18%
	S	15,3%
	T	10,1%
Nama:	G	21,8%

In the standard Romanized Japanese dictionary consulted, 43,4% of all entries are concentrated under three letters, which is about the highest percentage which U, I and A together would carry between them in a word dictionary of Zulu. Yet this does not seem to pose serious problems to users of the Japanese dictionary.

Should alphabetic imbalance nevertheless be felt to be an obstacle, there are options that could be considered to assist the user in overcoming the problem. One possibility is to introduce a hyphen after the individualizing morpheme, e.g. **u-muntu** 'person', **u-thando** 'love', **u-buntu** 'human nature', **u-muzi** 'village', **i-hashhi** 'horse', **i-silo** 'wild animal', **i-mvu** 'sheep', **a-manzi** 'water', **a-makhosi** 'kings'. Once under U, I or A, it will be easy to find the next consonant alphabetically.

Another option is to drop the individualizer and to enter nouns under the first letter of the prefix, e.g. **muntu**, **thando**, **buntu**, **muzi**, **hashhi**, **silo**, **mvu**, **manzi**, **makhosi**, etc. This is surely easier to handle than being required to drop the prefix, with all the attendant morphophonological problems. This format will bring the alphabetic distribution of word dictionaries of Zulu in line with the Sotho languages, where it appears to be quite normal.

It has to be concluded, then, that stem dictionaries are in no way superior to word dictionaries, and that claims on their behalf are not only exaggerated, but also unfounded. On the contrary, word dictionaries prove to reflect the differences between the morphology of nouns and verbs more accurately, and to be more consistent and more user friendly, i.e. they are based on sounder linguistic and lexicographical principles.

Notes

1. Vowel deletion and vowel coalescence occurs across word boundaries in Nguni languages, making it difficult to separate the words concerned orthographically. These rules apply rarely outside words in the Sotho languages, Venda and Tsonga.
2. Doke put forward his views in a number of publications. A fairly complete exposition is found in Doke 1932, and his definition of the Zulu word in Doke 1945: 28.
3. Word-formation is, in fact, treated by ZM in an extensive grammatical introduction to their dictionary.
4. Roots may be extended by adding suffixal morphemes such as the passive and perfect morphemes. Since these morphemes do not bear on the problem, they are ignored here.
5. Noun stems may include a diminutive and/or a locative suffix. These are ignored here, because they have no bearing on the problem.
6. I am, of course, aware that morphemes like *per-*, *con-*, *de-* and *re-* are not classifiers like the class prefixes of the African languages. The assumptions regarding noun morphology having been proved to be unfounded, it is the indication of lexical relations in the case of nouns which is at issue here. These examples are therefore to the point.

7. Unlike DV, ZM lemmatize deverbatives under the verb stems involved. This necessitates additional cross-references.
8. It must be mentioned that the lack of user friendliness of ZM is aggravated by a so-called phonemic classification, by extensive cross-referencing and by the inclusion of virtually all conceivable derived stems under verbal lemmas.
9. The high percentage is due to Snyman et al's strict adherence to alphabetical classification. The letter T represents no fewer than 8 phonemes in Tswana, viz. /t/, /th/, /tl/, /tlh/, /ts/, /tsh/, /tj/ and /tjh/. Another contributing factor is the fact that Tswana has /tlh/ where other Sotho languages have /t/. All this applies to Matumo as well.
10. I realize, of course, that these percentages can be misleading, as they depend to a large extent on the authors' selection of lexical entries. They nevertheless serve to prove that the problem is not as serious as Benson implies.

References

- Benson, T.G. 1964. A Century of Bantu Lexicography. *African Language Studies* V: 64-91.
- Cole, D.T. 1955. *An Introduction to Tswana Grammar*. London: Longmans Green.
- Cuenod, R. 1976. *Tsonga-English Dictionary*. Braamfontein: Sasavona Books.
- Doke, C.M. 1935. *Bantu Linguistic Terminology*. London: Longmans Green.
- Doke, C.M. 1945. *Text-Book of Zulu Grammar*. London: Longmans Green.
- Doke, C.M., D.McK. Malcolm, and J.M.A. Sikakana. 1958. *English and Zulu Dictionary*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Doke, C.M. and S.M. Mofokeng. 1957. *Textbook of Southern Sotho Grammar*. Cape Town: Longman.
- Doke, C.M. and B.J. Vilakazi. 1948. *Zulu-English Dictionary*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Du Plessis, J.A, J.G. Gildenhuys, and J.J. Moiloa. nd. *Bukantswe ya maleme-pedi*. Cape Town: Via Afrika.
- Kriel, T.J. 1976. *The New Northern Sotho Dictionary*. King William's Town: Educum.
- Mabille, A. and H. Dieterlen. 1937. *Sesuto-English Dictionary*. Morija: Sesuto Book Depot.
- Mabille, A., H. Dieterlen, and R.A. Paroz. 1974. *Southern Sotho-English Dictionary*. Morija: Sesuto Book Depot.
- Matumo, Z.I. 1993. *Setswana English Setswana Dictionary*. Gaborone: MacMillan Boleswa.
- Snyman, J.W., J.S. Shole and J.C. le Roux. 1990. *Dikišinare ya Setswana*. Pretoria: Via Afrika.
- Van Warmelo, N.J. 1989. *Venda Dictionary*. Pretoria: Government Printer.
- Van Wyk, E.B. 1994. C.M. Doke. A Critical Review by a Believing Outsider. Herbert, R.K. (Ed.). 1994. *Not with One Mouth*: 21-34. Johannesburg: Witwatersrand University Press.
- Ziervogel, D. 1965. Probleme van leksikografie in die Suid-Afrikaanse Bantoetale. *Taalfasette* 1: 45-53.
- Ziervogel, D. and P.C. Mokgokong. 1975. *Comprehensive Northern Sotho Dictionary*. Pretoria: JL van Schaik.

Ek meneer en jy meneer: hoe word *master* dan gesmeer?*

W.F. Botha, *Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal,
Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: A new approach to the treatment of racist lexical items. Views on the treatment of racist lexical items are marked by the two extreme viewpoints of exclusion and inclusion with exhaustive treatment. Exclusion may be judged by posterity as falsification of history and inclusion with exhaustive treatment as insensitivity. The article focuses on a new approach in the way of inclusion with limited visible treatment. Racist lexical items are included in the printed dictionary, but with limited and sensitive treatment. An exhaustive treatment in electronic format is however available to the dictionary user on request.

Keywords: LIMITED VISIBLE TREATMENT, ELECTRONIC TREATMENT, ENCODING, EXCLUSION, INCLUSION, MACROSTRUCTURE, MICROSTRUCTURE, RACIST LEXICAL ITEMS

Opsomming: Menings oor die opname van rassistiese leksikale items wissel tussen die twee uiterstes van weglating en opname met volledige behandeling. Weglating mag in die toekoms as verdoeseling of geskiedvervalsing veroordeel word en volledige behandeling as onsensitiwiteit. Die artikel vestig die aandag op 'n nuwe benadering gekenmerk deur opname met beperkte sigbare bewerking. Rassistiese leksikale items word ingesluit in die gedrukte weergawe van die woordeboek, maar met beperkte, sensitiewe bewerking. 'n Volledige elektroniese bewerking is egter op versoek aan die woordeboekgebruiker beskikbaar.

Sleutelwoorde: BEPERKTE SIGBARE BEWERKING, ELEKTRONIESE BEWERKING, ENKODERING, INSLUITING, MAKROSTRUKTUUR, MIKROSTRUKTUUR, RASSISTIESE LEKSIKALE ITEMS, WEGLATING

1. Inleidend

Rassistiese taalgebruik kom waarskynlik in elke taalgemeenskap voor (Hauptfleisch 1993: 87) en dit sou daarom nie vreemd wees as rassistiese taaluitings van een taalgemeenskap na 'n ander oorspoel nie. Vir die doel van 'n bespreking van die leksikografiese hantering daarvan, wil ek 'n rassistiese taaluiting definieer as 'n woord of uitdrukking wat meerderwaardigheid, vooroordeel,

---

* Hierdie artikel is 'n gewysigde weergawe van 'n referaat wat in Julie 1995 by die LVSA jaarkongres gelewer is.

antagonisme, diskriminasie of vernedering ten opsigte van 'n bepaalde ras weerspieël.

2. Ontlening van rassistiese taalgebruik

In Engels is die woord *kaffir* oorspronklik gebruik om te verwys na 'n inwoner van Kaffraria, 'n streek in Noordoos-Kaapland. Die neerhalende gebruik van *kaffir* in Suid-Afrikaanse Engels, wat die oorspronklike neutrale betekenis verdring het, is ontleen aan die Afrikaanse gebruik van *kaffer* (<Arab. *kafir*, 'n "ongelowige"). Of die neerhalende gebruik van *kaffer* teruggevoer kan word na die gebruik daarvan in Nederlands is moeilik om vas te stel. In die Oos-Indiese besittings van Nederland is die woord gebruik om te verwys na 'n *swart slaaf* (Beets 1926: 862 (4)). Van Riebeeck het in sy dagboek op neutrale wyse met dié woord na swart mense verwys en in die Kompanjiesyd is die woord ook gebruik om na die swart helper van die geweldigere of beul te verwys (Schoonees 1968: 128).

2.1 "Omgekeerde" rassistiese taalgebruik

In die meeste gevalle van rassistiese taalgebruik maak die spreker van 'n taaluiting as aanspreek- of verwysingsvorm gebruik wat deur die aangesprokene of persoon na wie verwys word as beledigend ervaar word. Daar is egter 'n kategorie rassistiese taaluitings wat deur die spreker as beledigend ervaar word, maar nie deur die aangesprokene of die persoon na wie verwys word nie.

Aanspreek- en verwysingsvorme soos die Engelse woorde *master* en *madam* is bedoel om respek te betuig maar word in Suid-Afrika deur sommige sprekers as beledigend ervaar omdat die aangesprokene of persoon na wie verwys word se meerderwaardigheid daardeur te kenne gegee word. Hier is sprake van 'n ongelykheid omdat die respektbetuiging nie wederkerend is nie en die sprekers wat *master* en *madam* gebruik, uitgelewer is aan voornaamaanspreking of -verwysing of rassistiese vorme soos *boy*, *girl*, *nanny* of *maid*. Hierdie tradisie is voortgesit toe *master* en *madam* as leenwoorde in Afrikaans opgeneem is. Naas voornaamaanspreking en -verwysing is tot in die onlangse verlede ook rassistiese vorme soos *outa*, *aia* en *jong* in Afrikaans gebruik in reaksie op respektbetuiging deur middel van *master* en *madam*.

Die gebruik van *master* en *madam* in Afrikaans is egter slegs deel van 'n patroon wat baie lank in Afrikaans gevestig was. *Madam* en sy variante *mêdem* en *mêrrim* vorm deel van die paradigma *miesies*, *missies*, *mies* en *miesie* (al vier lg. vorme uit die Engels *missis* / *missus*), *noi*, *nooi*, *oumies*, *oumiesies*, *ounoi*, *ounooi* met dié verskil dat *madam* as effens minder rassisties as die res van die paradigma aangevoel word. Die hele paradigma kan egter tans as verouderend geëtiketteer word en word verdring deur *mevrou* en *mejjuffrou* wat ook in toeneemende mate wederkerend gebruik word.

Master vorm deel van die paradigma *baas, basie, oubaas, oubie* en *seur*. Soos *madam* word *master* eweneens as effens minder rassisties as die res van die paradigma aangevoel. Die hele paradigma kan ook tans as verouderend geëtiketteer word en word al hoe meer deur *meneer* verdring. Insgelyks het *outa* en *jong* verouderd geraak en wen die gebruik van *meneer* al hoe meer veld. Dié ek-meneer-en-jy-meneer-situasie was egter vroeër nie aanvaarbaar nie. 'n Huidige parlamentslid het by geleentheid vertel hoe hy as plaaskind op vindingryke wyse die rassistiese aanspreekvorme tot sy eie voordeel ingespan het. Hy het gereeld die eienaar van die plaas en sy vrou as *ou haas* en *ou ooi* aangespreek sonder dat iemand ooit sy eie slim omkeer van die beledigende situasie ontdek het.

3. Leksikografiese hantering van rassistiese taalgebruik

Die artikel wil voorts fokus op die leksikografiese weerspieëling van rassistiese taalgebruik met spesifieke verwysing na die *master*- en *madam*-paradigmas.

3.1 'n Beleid t.o.v. die hantering van rassistiese taalgebruik deur middel van deursigtige medewerking

Die blote opname van beledigende leksikale items, ongeag daarvan hoe sensitief die items hanteer is, kan in 'n sosiaal-politieke oorgangstyd, soos tans in Suid-Afrika die geval is, as kwetsend beleef word. Hieroor is deeglik besin by die internasionale kongres oor die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT wat van 8 tot 10 Februarie 1994 op Stellenbosch gehou is. Die kongresgangers was verteenwoordigend van al die Afrikaanse spraakgemeenskappe en het ook deelnemers uit Nederland ingesluit. Stukke is vooraf aan kongresgangers beskikbaar gestel met voorbeelde van die hantering van rassismes in vorige WAT-dele en voorstelle vir die toekomstige behandeling van rassismes. Uit die daaropvolgende besprekings tydens die kongres het die Buro 'n voorlopige beleid vir die bewerking van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT geformuleer. Die voorlopige beleid is aan al die deelnemers aan die genoemde kongres, asook taalgebruikers, taalpraktisyne, taalkundiges en internasionale leksikograwe en metaleksikograwe gestuur vir kommentaar¹.

3.2 Opname van rassistiese leksikale items sonder sigbare bewerking

In die voorlopige beleid is voorgestel dat geen rassistiese leksikale items in die gedrukte WAT verklaar word nie. Simplekse met 'n rassistiese karakter word

¹ Die voorlopige beleid is aan 302 persone gestuur vir kommentaar van wie 63 gerespondeer het.

slegs as trefwoorde opgeneem, as rassisties geëtiketteer en verwys na die volledige behandeling in elektroniese vorm wat op aanvraag beskikbaar is. Komposita waarin hierdie simplekse een van die samestellende komponente is, word slegs elektronies bewerk (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 3). Dit kom neer op die opname van rassistiese leksikale items, maar sonder sigbare bewerking in die gedrukte medium.

Indien hierdie beleid op *master* en *madam* toegepas word, sou die artikels in die gedrukte WAT soos volg daar uitsien:

master s.nw. (*rassisties*) Sien Toeligtig 5.1.

madam s.nw. (*rassisties*) Sien Toeligtig 5.1.

In die Toeligtig in die voorwerk van die woordeboek word die gebruiker dan daarop gewys dat die volledige behandeling van rassistiese woorde soos *master* en *madam* en hul komposita in elektroniese vorm bestaan en dat dit op aanvraag beskikbaar is. In die elektroniese manuskrip is die etikettering en meta-taal so neutraal en sensitief as moontlik. Besondere aandag word aan voorbeeldmateriaal bestee: geen kollokasies word gegee nie en sitate waarin rassismes gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor bevolkingsgroepe uit te spreek, word ten alle koste vermy (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 3).

Die Buro het uiteenlopende reaksie op hierdie beleid ontvang. Dit het gewissel van goedkeuring tot voorwaardelike goedkeuring tot ernstige kritiek. Die belangrikste kritiek was:

- Die Buro mag nie nou inligting weerhou of selfsensuur toepas waar die land wegbeweeg van 'n politieke sisteem wat juis vir die weerhouding van inligting gekritiseer is nie.
- In die gedrukte weergawe van die WAT gee die Buro 'n valse beeld van die werklikheid en maak hom ten opsigte van die hantering van rassismes skuldig aan geskiedvervalsing.
- Dit is die plig van 'n omvattende woordeboek soos die WAT om alle soorte leksikale items op te neem, te verklaar en van gebruiksinligting te voorsien.
- Die koper van 'n gesensureerde WAT sal lewenslank tot 'n woordeboek met onvolledige inligting verbind wees.
- Die elektroniese weergawe is nie toeganklik genoeg nie.
- Die toepassing van die beleid bring 'n opvallende diskrepansie in die hanteringswyse van verskillende soorte lemmas mee (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 4).

3.3 Opname van rassistiese leksikale items met beperkte sigbare bewerking

In die tydperk van 'n jaar en 'n half wat verloop het sedert die aanbieding van

die genoemde kongres het Suid-Afrika demokrasie beleef en het daar in die land 'n proses van herbesinning en politieke sowel as sosiale katarsis op dreef begin kom (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 5). Die gees van aanvaarding en versoening gee 'n nuwe perspektief op beledigende taalgebruik uit 'n era wat finaal verby is. Teen hierdie agtergrond en met inagneming van alle ontvange kommentaar op die voorlopige beleid, het die Buro die beleid herformuleer.

Dit is in wese 'n beleid van die opname van rassistiese leksikale items, maar met beperkte bewerking in die gedrukte WAT. Rassistiese leksikale items word opgeneem, gedefinieer en van etikette voorsien soos (*rassisties; die gebruik hiervan is uiters neerhalend en aanstootlik*), maar geen voorbeeldmateriaal, kwetsende sinonieme, semantiese opposisies of verwysings word opgeneem nie. Geen enkoderende inligting oor rassistiese leksikale items word dus in die gedrukte WAT verstrekk nie. Daar word wel 'n volledige elektroniese bewerking gedoen wat op aanvraag aan gebruikers beskikbaar gestel kan word.

Indien hierdie beleid op *master* en *madam* toegepas word, sou die artikels in die gedrukte WAT soos volg daar uitsien:

master [ma:s'tər] s.nw., masters; mastertjie. (*rassisties; die gebruik hiervan is aanstootlik*) (*geselstaal; verouderend; as aanspreek- en verwysingsvorm gebruik om respek te betuig, soms ook voor 'n eiennaam*) (Eng.) Meneer. (Veral i.d. W.Kaap opgeteken).
Sien Toeligting 5.1.

Master word na die neutrale sinoniem *meneer* verwys en geen voorbeeldmateriaal word verstrekk nie. Geen verband word gelê met *madam* wat in semantiese opposisie met *master* verkeer nie. As die gebruiker die verwysing na die Toeligting opvolg, word hy daarop gewys dat hy die Buro se elektroniese manuskrip kan raadpleeg vir 'n volledige bewerking van *master*.

By *meneer* tref die gebruiker die volgende bewerking aan:

meneer [mə:ner'] s.nw., menere; meneertjie. (*dikw. as aanspreekvorm en voor 'n eiennaam gebruik*) Manlike persoon, dikw. 'n werkgewer; teenoor *mevrou*: Voorbeeldmateriaal (*kollokasies en sitate*) ...
Sien Toeligting 5.1.

Voorbeeldmateriaal word wel verskaf en die verband word vermeld met *mevrou* wat in semantiese opposisie met *meneer* staan. Die verouderende rassistiese sinoniemparadigma *baas*, *basie*, *master*, *oubaas*, *oubie* en *seur* word egter nie by *meneer* as neutrale sinoniem vermeld nie. Die gebruiker word na die Toeligting verwys waar verduidelik word dat 'n volledige bewerking in elektroniese vorm bestaan.

Madam word op soortgelyke wyse as *master* hanteer, maar met dié verskil dat *madam* ook 'n nie-rassistiese betekenisonderskeiding het, wat volledig bewerk word:

madam [ma'dəm] s.nw., madams; madampie.

1 (*rassisties; die gebruik hiervan is aanstootlik*) (*geselstaal; verouderend; as aanspreek- en verwysingsvorm gebruik om respek te betuig, soms ook voor 'n eiennaam*) (Eng.) Mevrouw of juffrou.

(Veral i.d. W.Kaap opgeteken).

Sien Toeligting 5.1.

2 (*neerhalend of skertsend; as aanspreek- of verwysingsvorm gebruik*) Vroulike persoon wat haar meerderwaardig, gemaksugtig of onwillig gedra: *Die chauffeur reken tog seker op 'n pond ... Om niks te sê van die madam wat na jou slaapkamer kom ... — jou sakkie uitpak, en al jou klere ... weg pak ... nie, en dan later heel neerbuigend kom sê, dat sy ... gestuur is om te kom vra of sy nie jou hare vir jou sal kam nie* (Die Burger, 23 Jul. 1927, 5). "*Het jy jou tande geborsel?*" *vra my ma. Ansie lag. "Ek bedoel ordentlik, madam"* (J. Goosen in Sarie, 9 Jun. 1993, 119).

Mevrou en juffrou word volledig bewerk, maar die verouderende rassistiese sinoniemparadigma *madam, mêdem, merrim, mies, miesie, miesies, missies, noi, nooi, oumies, oumiesies, ounoi, ounooi* word nie na die definisies vermeld nie.

3.4 Opname en bewerking van rassistiese leksikale items in onsigbare vorm

Alle rassistiese leksikale items wat in afgeskaalde vorm in die gedrukte weergawe van die WAT opgeneem is, word volledig in die elektroniese weergawe bewerk en vir beskikbaarstelling in elektroniese vorm geberg.

Etikettering geskied sorgvuldig en sensitief en die metataal is so neutraal en sensitief as moontlik. Rassistiese sinonieme en semantiese opposisies word vermeld.

Besondere aandag word aan voorbeeldmateriaal bestee. Geen kollokasies word opgeneem nie, en geen sitate word opgeneem waarin rassismes gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor enige bevolkingsgroep uit te spreek nie. Geen sitate word opgeneem waarin die goedkeuring van rassisme weer-spieël word nie.

Die bewerking in elektroniese vorm sal op aanvraag ooreenkomstig die Buro se geldende beleid ten opsigte van toegang tot sy databank beskikbaar wees.

Manuskrip van rassistiese leksikale items, elektronies én gedruk, word deur adviseurs van die Buro gekontroleer ten opsigte van korrektheid en sensitiewe hantering (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 9).

Die artikel van *master* sou soos volg uitsien in die elektroniese manuskrip:

master [ma:s'tər] s.nw., masters; mastertjie. (*rassisties; die gebruik hiervan is aanstootlik*) (*geselstaal; verouderend; as aanspreek- en verwysingsvorm*

gebruik om respek te betuig, soms ook voor 'n eiennaam) (Eng.) Meneer; teenoor madam: Master, hulle het vir my gesê ek moet die karretjie dryf (P.J. Fourie: Kavaliers, 1962, 18). Sy het mooi geleer by haar oorlee miesies en sy ken haar master se smaak (W. Stockenström: Abjater wat so lag, 1991, 28).

(Veral i.d. W.Kaap opgeteken).

Aanvullend by die gedrukte weergawe word daarop gewys dat *master* in semantiese opposisie staan met *madam*. Sorgvuldig gekose voorbeeldmateriaal word gegee waarin rassismes nie gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor enige bevolkingsgroep uit te spreek nie.

Die neutrale sinoniem *meneer* word op soortgelyke wyse hanteer en die gedrukte weergawe word aangevul met die aangawe van die verouderende rassistiese sinoniemparadigma:

meneer [møne:r'] s.nw., menere; meneertjie. (*dikw. as aanspreekvorm en voor 'n eiennaam gebruik*) Manlike persoon, dikw. 'n werkgewer; teenoor mevrou; sin. baas (rassisties; verouderend), master (rassisties; verouderend), oubaas (rassisties; verouderend), oubie (rassisties; verouderend), seur (rassisties; verouderend): Voorbeeldmateriaal (kollokasies en sitate) ...

4. Ten slotte

Die uiteengesette beleid is 'n daadwerklike poging om sensitief te wees ten opsigte van 'n pynlike sosiale werklikheid sonder om ontrou te raak aan die opdrag en tipologiese aard van die WAT as omvattende verklarende woordeboek.

Dit sou nie strydig wees met die sterk preskriptiewe of normatiewe karakter van 'n handwoordeboek indien rassismes eenvoudig net nie in die makrostruktuur opgeneem word nie. Aan die omvattende woordeboek word egter die eis gestel dat die hele woordeskat van 'n taal weergegee moet word en dat die artikels die volle spektrum van taalkundige inligtingstipes moet bevat (Gouws 1989: 69). 'n Omvattende woordeboek mag dus nie die taal- en sosiale werklikheid van sy tyd verdraai deur selektiewe opname in die makrostruktuur nie.

In die toepassing van die uiteengesette beleid ten opsigte van rassistiese taalgebruik, word daar steeds op makrostrukturele vlak voldoen aan die eis van omvattendheid deurdat alle rassistiese items opgeneem word. Daar is egter 'n afskaling van die mikrostrukturele inligting. Die minimum enkodeerende inligting word verstrek deurdat geen voorbeeldmateriaal by rassistiese items verstrek word nie. Binne die Suid-Afrikaanse konteks is dit waarskynlik nie bevorderlik om aan die gebruikers van die WAT hulp te verskaf om self aktief met rassistiese taal om te gaan soos wat die teorie vereis nie.

'n Allesomvattende bewerking in elektroniese formaat is egter op aanvraag tot die beskikking van gebruikers. Die beskikbaarstelling geskied ooreenkomstig die Buro se geldende beleid ten opsigte van toegang tot sy dataverzameling.

Menings oor die opname van rassistiese leksikale items wissel tussen die twee uiterstes van weglating en opname met volledige behandeling. Weglating mag in die toekoms as verdoeseling of geskiedvervalsing veroordeel word en volledige behandeling as onsensitiwiteit. Die nuwe benadering van opname met beperkte sigbare bewerking is 'n poging om 'n bydrae te lewer tot die normalisering van menseverhoudinge in Suid-Afrika sonder om onwetenskaplik te wees.

Verwysings

1. Woordeboeke

- Schoonees, P.C. (Hoofred.). 1968. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal V*. Pretoria: Staatsdrukker.
- Beets, A. e.a. (Reds.). 1926. *Woordenboek der Nederlandse Taal VII*. 'S-Gravenhage: Marthinus Nijhoff.

2. Ander bronne

- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Kaapstad: Academica.
- Hauptfleisch, D.C. 1993. Racist Language in Society and in Dictionaries: A Pragmatic Perspective. *Lexikos* 3 (AFRILEX-reeks 3:1993): 83-139.
- Redaksie, Buro van die WAT. 1995. *Beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Ongepubliseerde beleidstuk. Stellenbosch: Buro van die WAT.

Language Teaching and Dictionary Use: An Overview

Adelia Carstens, *University of Pretoria,
Pretoria, South Africa*

Abstract: The main objective of language teaching is to improve language proficiency with regard to reading, writing, speaking and listening. The dictionary is one of the aids that can be used to attain this goal. There are however a number of stumbling blocks in the way of optimal utilization of dictionaries. Poor reference skills and a lack of knowledge with regard to dictionary typology seem to be the most prominent among these. It is argued that reference skills could be developed by the teaching of reference strategies, preferably by integrating dictionary-using exercises with other language learning activities, and by structuring these exercises according to the stages of the actual reference process. Dictionary pedagogy should ideally be introduced in the L1 class during primary education, but students will definitely still benefit if dictionary skills are taught during the intermediary stages of second or foreign language learning. It is anticipated that students who have become convinced of the problem-solving potential dictionaries through personal experience will become independent learners who will continue using dictionaries even after the years of formal education.

Keywords: DICTIONARY PEDAGOGY, DICTIONARY-USING SKILLS, LANGUAGE PROFICIENCY, LANGUAGE TEACHING, REFERENCE SKILLS

Opsomming: Taalonderrig en woordeboekgebruik: 'n oorsig. Die hoofoogmerk in taalonderrig is om die taalvaardigheid van leerlinge te verbeter met betrekking tot lees, skryf, praat en luister. Die woordeboek is maar een van die hulpmiddels wat gebruik kan word om hierdie doel te bereik. Daar is egter 'n aantal struikelblokke wat in die weg lê van die optimale benutting van woordeboeke. Swak naslaanvaardighede en gebrekkige kennis aangaande woordeboektipologie blyk die belangrikste probleme te wees. Daar word van die standpunt uitgegaan dat woordeboekgebruiksvaardighede wel verbeter kan word deur die onderrig van naslaanstrategieë, verkieslik deur woordeboekgebruiksoefeninge met ander leeraktiwiteite te integreer, en deur die oefeninge te struktureer op basis van die verloop van die naslaanproses. Die ideaal is dat daar met woordeboekpedagogiek in die moedertaalklas gedurende die primêre onderwysfase begin word. Leerlinge en studente sal egter beslis ook daarby baar as woordeboekvaardighede gedurende die intermediêre fases van tweede en vreemdetaalonderrig onderrig word. Die verwagting word gestel dat leerlinge wat proefondervindelik oortuig geraak het van woordeboeke se probleemoplossende potensiaal, selfstandige leerders sal word wat sal aanhou om woordeboeke te gebruik selfs nadat die tydperk van formele taalonderrig afgesluit is.

Slutelwoorde: WOORDEBOEKPEDAGOGIEK, VAARDIGHEDE IN WOORDEBOEKGE-
BRUIK, TAALVAARDIGHEID, TAALONDERRIG, NASLAANVAARDIGHEDE

1. Introduction

The main objective of language teaching is to improve language proficiency with regard to speaking, listening, reading and writing. A variety of tools can be employed as facilitators, for instance textbooks, grammar exercises, games, role play, translations, voice recordings, video tapes, creative writing, and dictionaries. Dictionary use must however not be seen as an end in itself. The dictionary is but one of the aids available to the language teacher to help students help themselves (cf. Hartmann 1987: 181, Béjoint 1989: 209).

The extent to which dictionaries do (or could) contribute towards language acquisition and the improvement of language proficiency has not been researched conclusively. The only real evidence that we have, is that students who know their dictionaries well, perform better in language tasks than those who do not. The main problem in this regard is that reference skills do not develop naturally, but must be learnt. Furthermore, students do not exhibit a natural affinity to dictionaries. The bright side of the picture is, however, that dictionary-using skills can be learnt and improved by principled teaching of reference strategies. (cf. Béjoint 1989: 212).

This overview firstly intends to provide reasons why lay persons (including students) are reluctant to use dictionaries. It secondly intends to demonstrate that these reasons can essentially be reduced to lack of knowledge with regard to dictionary typology (appropriateness of the dictionary type) and to poor dictionary-using skills. The suggestion which is offered, is that reference skills must be taught by integrating dictionary-using exercises with other language learning activities. Dictionary-teaching should however be structured according to the stages of the actual reference process. Along this way skillful (but not uncontrolled!) dictionary use can indeed facilitate more independent language learning.

2. Why are dictionaries under-utilized?

Even where dictionaries are available, they are often not utilized to the full and are frequently regarded as a last resort when the student "can't work out" what a word means (cf. Scholfield 1982: 185). A number of factors may contribute towards this situation.

2.1 Language syllabuses

In South Africa, as in many European countries (see Blok 1994: 279 and Olijkan 1994¹: 280 with regard to the situation in the Netherlands), school syllabuses merely state that pupils have to be able to use general sources of reference. In other words no direct mention is made of dictionary use or dictionary-using

skills. It is therefore not surprising that textbooks do not offer any information or exercises on dictionary use nor any strategies for integrating dictionary use with language learning activities. This unfortunate situation causes many teachers to regard dictionary use as peripheral to language learning and the language-teaching programme.

2.2 Availability of dictionaries

Due to a system of education which has for more than four decades offered little support to the majority of South African school pupils, dictionaries (even the pocket-size editions) have become a luxury in many language classrooms. Next to largely inadequate textbooks the teacher is usually the only source of linguistic information. This untenable situation is partially responsible for totally inadequately equipped second and foreign language speakers in the South African work force.

2.3 Aversion to dictionary use

Resistance to dictionary use is a world-wide tendency, especially among school pupils (cf. Houtman and Wouters 1994: 307). It is probably due to the fact that most students lack adequate reference skills and that dictionaries have resolutely frustrated them or let them down.

2.4 Communicative interference

According to Beattie (1973: 161) looking up a word in a dictionary during decoding activities such as reading, may cause the reader to regard an L2 or a foreign language text as a mere sequence of words: when an unknown word occurs the reader switches off, looks up the word, and switches on again. Constant interruptions also take away much of the pleasure of reading. The reader may argue that one or two unknown words in a paragraph do not render it unintelligible and that interrupting the activity to use a dictionary is not worth while. Furthermore, the context often provides clues to the meaning of an unknown word.

Frequent dictionary use may also affect production activities adversely by deferring the student's attention from the logical whole to individual lexical problems. Kipfer (1987: 48) rightfully concludes that "Few students can continually sustain an attention span to bridge such interruptions in reading and writing".

2.5 Knowledge of dictionary types

Kipfer (1984: 1) states the fact that "dictionaries are prepared to meet users' different needs", and then asks the rhetorical question: "how can the user find the dictionary(ies) meant for him?"

According to Béjoint (1989: 208) many users are completely unaware of the variety of dictionaries commercially available, and of the differences between them. This fact was verified by a survey among American senior secondary students conducted by Kipfer (1987: 46). Results showed that few of them could explain the difference between the basic dictionary types, which (with reference to language learning) would be the bilingual dictionary, the monolingual learners' dictionary, and different sizes of the standard monolingual dictionary. Using a less appropriate dictionary type must necessarily lead to frustration and reluctance to use dictionaries at all.

Even teachers are often unaware of the advantages and disadvantages different dictionary types have with regard to different stages of learning (introductory, intermediate and advanced) and different learning tasks (for instance encoding and decoding). Many teachers therefore content themselves with the outdated and / or inappropriate dictionaries left by their predecessors.

2.6 Students' poor reference skills

Reluctance towards dictionary consultation may be due to the fact that students lack the necessary skills to find answers to their own language problems, partly because they have not received any dictionary training. If pupils do attempt to use a dictionary they do not make full use of what is offered. According to Kipfer (1987: 45) most students who have not received any dictionary training, use the dictionary solely as a guide to spelling and meaning. Important usage information contained in grammatical codes, labels, collocations and example sentences is seldom utilized.

Kipfer (1987: 50) is convinced that not enough is being done at school level to promote dictionary literacy. Her conclusion is supported by a survey done with 292 senior secondary school pupils of whom 52% indicated that they did not know their dictionaries well, and that they had never read or been taught anything about dictionaries, the lexicographical process or the differences between dictionary types (Kipfer 1987: 45-46).

It must be remembered that even learners' dictionaries are not necessarily fully transparent. According to Herbst and Stein (1987: 115) dictionary use requires a specific competence because of the wide spectrum of information contained, and most untrained users lack this competence. As every other reference system, dictionaries require certain reference skills which "need to be learnt and mastered by repeated and constant exercise. Otherwise they will not be remembered and will have to be reactivated or relearned" (Herbst and Stein 1987: 116).

General agreement on the methodology of dictionary pedagogy has not been achieved yet. Authors such as Herbst and Stein (1987: 116) advocate the direct teaching of dictionary skills in language classes at school and university, while other scholars suggest that dictionary exercises must be integrated with different kinds of other language learning activities such as comprehension, composition, oral work, grammar, vocabulary expansion, etc. Although this is a pivotal matter it will not be further discussed in this paper.

2.7 The teacher's approach, knowledge, and attitude

According to Béjoint (1989: 208) a number of studies indicate that most teachers are rather apathetic towards dictionaries and dictionary use. This reluctance to promote dictionary use may arise from the teacher's inadequate personal knowledge of dictionaries and his / her poor reference skills. A preliminary survey among secondary school teachers in Pretoria indicated that many of them have only a blurred picture of dictionary structure: some cannot even tell the difference between a definition and a usage example.

A second factor causing teachers' reluctance to promote dictionary use may be their strong adherence to the communicative approach. Communication-centered teaching could be stretched to such lengths that dictionary use is rendered unnecessary or superfluous. "For", it could be asked, "should the focus of language teaching not be on the communication process and the student's ability to convey his / her intention to the hearer(s), and not on the microstructural elements of the language code"?

Olijkan and Wouters (1994: 252) do however not view dictionary use as contradictory to recent lexical acquisition theories. Pupils can still be encouraged to deduce or guess the meaning of a word from the surrounding context and then check their hypotheses by looking up the problematic item in a dictionary.

A rigid grammatical approach can be as harmful (cf. Stein 1990: 401) if vocabulary acquisition is delayed until the rudiments of pronunciation and a substantial proportion of the grammatical system have been mastered. This approach did much harm to previous generations of students by providing them with vocabulary lists, but not making them competent in extracting guidance from reference books such as dictionaries.

Béjoint (1989: 209) summarizes the task of the language teacher and language lecturer as follows:

"The true objective, therefore, is to help the students help themselves, to help them to 'learn for themselves from dictionaries' ... to help them become independent of a teacher ... and this is very important in a world that stresses individual learning".

3. Dictionary pedagogy

3.1 General aspects

Despite the pitfalls, negative attitudes and probable frustrations connected with dictionary use the dictionary has an important place in language education. According to Herbst and Stein (1987) dictionary-using skills have a general, interdisciplinary application: these skills contribute towards the acquisition of general reference skills and the development of discriminating skills; they facilitate achievement control and serve as guides to self-study and self-education. Beattie (1973: 161-162) argues that the learner who has not only learnt a language, but has learnt how to learn will be less dependent on his / her teachers. He does however foresee a pedagogical problem if the student who has become more independent of the teacher by using dictionaries, simply transfers his / her dependence to the dictionary.

3.2 Specific skills

Appropriate use of alphabetic dictionaries firstly presupposes that the user will be acquainted with the **basic structural organization** of dictionaries (at macro as well as at micro level). Making maximal use of the information offered in dictionaries secondly presupposes some knowledge of the **usage values** of different dictionary types. Knowledge about dictionary typology is especially important for the teacher or lecturer who has to be adequately equipped for channeling students' needs and questions appropriately and for making informed recommendations with regard to the purchase of dictionaries for specific target groups.

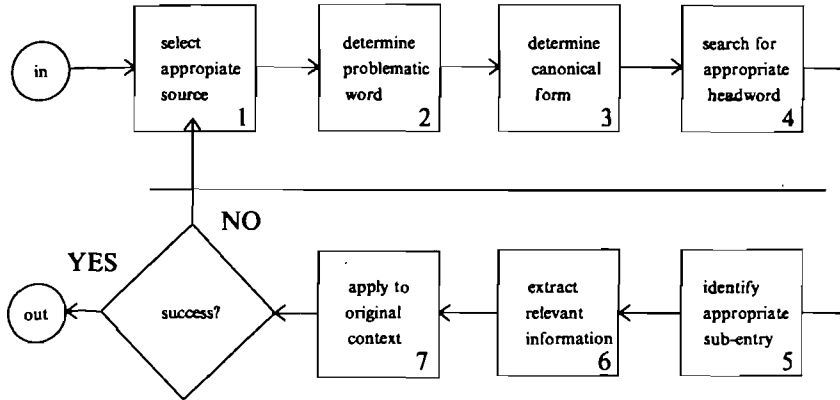
This overview will however only deal with dictionary-using skills based on knowledge of the structural organization of dictionaries, and not with the role of dictionary typology in language teaching. The basic claim which is put forward and defended is that **looking-up requires the application of certain skills in a systematic way** (Scholfield 1982: 185).

3.2.1 Dictionary structure and reference procedures

Blok (1994: 278) remarks that dictionary use is not such an ordinary skill as is often assumed. Dictionary-using skills must be learnt — be it by means of dictionary workbooks such as those compiled by Whitcut (1979), Underhill (1980) and Lewis and Pugmire (1980), or by means of regular exercises integrated with other learning tasks.

The following diagram, presented by Hartmann (1989: 105) as an adaptation of Scholfield (1982: 186 ff.), specifies the most important moments in the

reference process and could be used to structure the teaching of dictionary-using skills:

According to this diagram it is firstly important that students should be informed of the diversity of sources that can be used (e.g., a bilingual dictionary, a monolingual learners' dictionary, a standard monolingual dictionary, a dictionary of synonyms, etc.). When an appropriate source has been decided upon, the word in question must be reduced to its canonical or original form in order to find it in the dictionary. This action firstly presupposes that the student knows the alphabetical ordering principle of the dictionary and is acquainted with the use of key words at the top of the pages. It also presupposes basic knowledge of the grammatical structure of the language. When the headword has been identified the user can move on to the appropriate microstructural entry from which the required information must be extracted, for instance a specific sense with its accompanying example sentences and collocations. After the information has been interpreted by the user, he / she can return to the original text and map the dictionary entry onto it. The user should now be able to decide whether the particular entry fits the original context or whether the procedure (or part of it) should be repeated.

The following checklist, adapted from Béjoint (1989: 210-211), elaborates on Hartmann's strategic model, specifically with regard to step 6 (extract the relevant information). D below explicates the types of microstructural information the user should be able to extract after sufficient exercise:

- A. Find an appropriate reference work
- B. Determine the problematic lexical item
- C. Find the lexical item in the dictionary
  - (c 1) Know the principles of alphabetical ordering
  - (c 2) Understand the principles of lemmatization in the particular language / dictionary

- (c 3) Reduce the word in question to its canonical form (e.g., in the case of a plural, participle, past tense form, particle verb, etc.)
- (c 4) Guess how the word (in its canonical form) is spelled if you do not know
- (c 5) Find the appropriate headword, focusing on the key words at the top of each page
- (c 6) Find the particular lexical item, even if it forms part of the information given about a related headword, for instance if it is a derived word or an idiom
- (c 7) Choose between homonyms by briefly looking at other information types, such as a usage label, a part of speech marker, a grammatical code, the definition, etc.
- (c 8) Use more than one list (for instance the list of abbreviations, list of proper names, etc.) if you cannot locate the item in the main body of the dictionary.

D. Find specific microstructural information

- (d 1) Find information concerning pronunciation, syllable stress and division of syllables
- (d 2) Find information concerning different forms of the lexical item, for instance plural, diminutive, degrees of comparison, conjugation of the verb, alternate spellings, etc.
- (d 3) Find grammatical information with regard to the lexical item, e.g., part of speech, verb pattern, choice of preposition, etc. (To accomplish this you need to know the codes used by the particular dictionary or where these may be found in the dictionary.)
- (d 4) Find usage information concerning the lexical item. (This step presupposes knowledge of labels, their abbreviations and their scope)
- (d 5) Find the appropriate sense of a polysemic word
- (d 6) Find information on related words, for instance synonyms, antonyms, the superordinate (genus), co-hyponyms, etc.
- (d 7) Find information on the history of the word, e.g., language of origin and etymology (related forms in previous stages of the language as well as cognates in other languages)
- (d 8) Find an appropriate translation equivalent in a bilingual dictionary
- (d 9) Find an appropriate context for the use of the lexical item (in other words make sure that you use the word in accepted collocations) or compare the word in the original context with the context given in the dictionary.

Students must however be brought to realize that a dictionary only forms part of a problem-solving package (Hannay 1994: 254). Even an unabridged dictionary can never be more than a collection of guidelines for understanding and producing words and expressions. In most cases students must use their own internalized linguistic knowledge for interpreting dictionary entries.

3.2.2 How and when must reference skills be taught?

As mentioned above, current South African school syllabuses neither explicitly provide for dictionary lessons nor do they promote the integration of dictionary-using with other learning activities. It is the teacher who must decide *how* and *when* dictionaries should be introduced. Béjoint (1989: 211) suggests that dictionary training must take place in two phases: Firstly the aim should be to help students to find answers on questions arising during formal learning activities. This phase may be termed the phase of "controlled use". The second goal should be to help pupils find answers on their own questions ("free use"), e.g., during reading and creative writing.

Although they provide some insight, these suggestions do not shed light on the methodology that should be followed. Must the dictionary be introduced by formal lessons on dictionary-use, or should practising of dictionary-using skills be subtly integrated with other learning activities? If the first option is chosen it may further be asked whether the course should be presented at the hand of a language structure oriented workbook such as Janet Whitcut's *Working with LDOCE* (1979), Adrian Underhill's *Use Your Dictionary*¹, or whether it should be presented at the hand of a look-up strategy model such as Hartmann's outlined above. The mentioned workbooks do contain useful exercises (Scholfield 1982: 193) but have the following disadvantages:

- they are largely based on one or more monolingual dictionaries published by (variously) Longman and Oxford;
- they are structured according to grammatical criteria (orthographic, phonetic, morphological, syntactic, semantic, pragmatic) rather than according to a step-by-step look-up strategy;
- they concentrate on receptive activities;
- they give no attention to bilingual dictionaries.

Lewis and Pugmire's *How to use your Dictionary* (1980) perhaps comes a step closer to integrating a structural, strategic and specific needs approach, but still focuses too strongly on decoding and also gives too little information on the bilingual dictionary.

To the question **When should dictionaries be introduced?** there is no simple answer. We can merely project that the ideal dictionary user will be that user who has been taught basic dictionary conventions and reference skills with regard to the L1 monolingual dictionary during primary education (Lombard 1994: 206; Béjoint and Moulin 1987: 114).

Experience has however taught that dictionaries usually only become part of the teaching equipment when formal teaching of L2 or a foreign language is

¹ Barbara Ann Kipfer's *Workbook on Lexicography* is not considered a workbook for dictionary-users, but as a workbook for aspiring lexicographers and lexicography students.

introduced. This is partially due to the fact that there has not, until recently, existed any monolingual dictionaries for the African languages. Some scholars warn against early introduction of dictionaries in the L2 or foreign language class. According to Snell-Hornby (1987: 160) the first stage of learning a new language must focus on texts and typical situations, and vocabulary should only be learnt in context. When the student has sufficiently mastered the system of the new language to compare it to the L1 the bilingual dictionary or the monolingual learners' dictionary should be introduced.

The teacher must however guard against uncontrolled dictionary use (cf. Olijkan 1994: 289²; Béjoint 1989: 209) as this may lead to word-for-word translation, which is "probably one of the worst ways of using a dictionary" (Béjoint and Moulin 1987: 106). Frequent dictionary use during reception activities may cause the reader or listener to lose the connection of the word with the context (Bogaards 1994: 269). Interruption of production activities may inhibit creative thought or may shift the focus from the narrative structure to the structure of the code. Therefore dictionary consultation during production activities is more sensible at the stage when the learner has completed the task and reads it critically for editing purposes.

A similar procedure may be followed with regard to production activities in L1: the student first writes the text and then consults a monolingual dictionary, synonym dictionary or thesaurus to improve or adapt the style where necessary and to enhance the expressive power of the work.

4. Conclusion

Dictionaries are no substitutes for teachers or textbooks: I certainly do not know of any person who has learnt a new language solely by using a dictionary. It must nevertheless be admitted that the dictionary is an indispensable tool within the language teaching programme. Moulin (Béjoint and Moulin 1987: 113) says in this regard:

"dictionary consultation, provided it is integrated within the whole language learning approach, remains nevertheless the safest way of making sure that the writer at least gets his word senses right. It is only when the writer reaches the level of the sentence or paragraph and encounters complex syntactic, stylistic or pragmatic problems that he comes up against the limitations of the dictionary. Those considerations cannot be taken as an excuse to skip those stages of the writing process where dictionaries, when used discriminatingly, prove to be such informative and reliable guides."

It is therefore essential that dictionary-using skills be taught according to a principled strategy and incorporated into language learning programmes.

Moreover, students should be made aware of the problem-solving potential of dictionaries at an early age, in order to ensure bonding which will lead to a life-long partnership.

References

- Beattie, N. 1973. Teaching Dictionary Use. *Modern Languages* 54(4): 161-168.
- Béjoint, H. and Moulin, A. 1987. The Place of the Dictionary in an EFL-programme. Cowie, A.P. (Ed.). 1987: 97-114.
- Béjoint, H. 1989. The Teaching of Dictionary Use: Present State and Future Tasks. F.J Hausmann, O. Reichmann, H.E. Wiegand and L. Zgusta (Eds.). 1989: 208-215.
- Blok, H. 1994. Het Woordenboek Gebruiken: Een Klein Kunstje? De Praktijk van het Basisonderwijs. *Levende Talen* 490: 276-279.
- Bogaards, P. 1994. Leerwoordenboeken in het Talenonderwijs. *Levende Talen* 490: 264-269.
- Cowie, A.P. (Ed.). 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. Papers from the EURALEX Seminar at the University of Leeds, 1-3 April 1985. *Lexicographica: Series Maior* 17. Tübingen: Niemeyer.
- Hannay, M. 1994. Het Handwoordenboek en de Gebruiker. *Levende Talen* 490: 254-258.
- Hartmann, R.R.K. 1987. Four Perspectives on Dictionary Use: A Critical Review of Research Methods. Cowie, A.P. (Ed.). 1987: 11-28.
- Hartmann, R.R.K. 1989. Sociology of the Dictionary-user: Hypotheses and Empirical Studies. Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand and L. Zgusta (Eds.). 1989: 102-111.
- Hausmann F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand and L. Zgusta (Eds.). 1989. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. Berlin: De Gruyter.
- Herbst, T. and G. Stein. 1987. Dictionary-using Skills: A Plea for a New Orientation in Language Teaching. Cowie, A.P. (Ed.). 1987: 115-127.
- Houtman, K. and G. Wouters. 1994. 'Een boek waar alles in staat!' Gesprek met leerlingen over woordenboeken en een proef op de som. *Levende Talen* 490: 306-310.
- Kipfer, B.A. 1984. *Workbook on Lexicography*. *Exeter Linguistic Studies* 8. Exeter: University of Exeter.
- Kipfer, B.A. 1987. Dictionaries and the Intermediate student: Communicative Needs and the Development of User Reference Skills. Cowie, A.P. (Ed.). 1987: 44-54.
- Lewis, R. and M. Pugmire. 1980. *How to use your Dictionary*. Cambridge: National Extension College.
- Lombard, F.J. 1994. Lexicographer, Linguist and Dictionary User: An Uneasy Triangle? *Lexikos* 4 (AFRILEX-series 4:1994): 204-214.
- Magay, T. and Zigany, J. (Eds.). 1990. *Budalex '88 Proceedings*. Papers from the 3rd International EURALEX Congress, Budapest 4-9 September 1988. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Olijkan, E. 1994¹. Oefening in woordenboekgebruik in leergangen Nederlands, Engels, Frans en Duits voor de basisvorming. *Levende Talen* 490: 280-287.
- Olijkan, E. 1994². Woordjes moet je snappen! Een discussie over het gebruik van woordenboeken in de klas. *Levende Talen* 490: 288-293.
- Olijkan, E. and G. Wouters. 1994. Woordenboeken in de praktijk. *Levende Talen* 490: 252-253.

- Scholfield, P.** 1982. Using the English Dictionary for Comprehension. *Tesol Quarterly* 16(2): 185-194.
- Snell-Hornby, M.** 1987. Towards a Learner's Bilingual Dictionary. Cowie, A.P. (Ed.). 1987: 159-170.
- Stein, G.** 1990. From the Bilingual to the Monolingual Dictionary. Magay, T. and Zigany, J. (Eds.). 1990: 401-407.
- Underhill, A.** 1980. *Use your Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Whitcut, J.** 1979. *Learning with LDOCE*. London: Longman.

Technologies in Computerized Lexicography

J.G. Kruyt, *Instituut voor Nederlandse Lexicologie INL,
Leiden, The Netherlands*

Abstract: Since the early eighties, computer technology has become increasingly relevant to lexicography. Computer science will probably not be the only technological discipline which may have implications for future computerized lexicography. Some developments in the fields of language technology, information technology and knowledge engineering, may support lexicographical practice and enhance the quality of the resulting dictionary. The present paper discusses how the analysis and interpretation of electronic corpus data by the lexicographer may be improved by automatic linguistic analysis, by better access to the corpus, and by a more flexible communication with the computer system. As a frame of reference, first an indication of the state of the art in computerized lexicography will be given, by a concise discussion of three projects at the Institute for Dutch Lexicology INL considered in an international context: the conversion of the *Woordenboek der Nederlandsche Taal WNT* (Dictionary of the Dutch Language Based on Historical Principles) to electronic form, the compilation of the *Vroegmiddelnederlands Woordenboek* (Dictionary of Early Middle Dutch) in a computerized lexicographer's workbench, and the *INL Taalbank* (INL Language Database). Although the topic of this paper is technology, focus is on functional rather than technical aspects of computerized lexicography.

Keywords: COMPUTERIZED LEXICOGRAPHY, ELECTRONIC DICTIONARY, ELECTRONIC TEXT CORPUS, LEXICOGRAPHER'S WORKBENCH, INTEGRATED LANGUAGE DATABASE, AUTOMATIC LINGUISTIC ANALYSIS, INFORMATION RETRIEVAL, USER INTERFACE

Samenvatting: Sinds het begin van de tachtiger jaren, is de computertechnologie in toenemende mate relevant geworden voor de lexicografie. Maar de computertechnologie zal waarschijnlijk niet de enige technische discipline zijn die implicaties heeft voor de toekomstige, computerondersteunde lexicografie. Ontwikkelingen in de taaltechnologie, informatietechnologie en kennis-technologie zijn van belang voor de ondersteuning van de lexicografische praktijk en daarmee de verhoging van de kwaliteit van het woordenboek. In dit artikel wordt besproken hoe de analyse en interpretatie van elektronische corpusgegevens door de lexicograaf kan worden verbeterd door automatische linguïstische analyse, door betere toegang tot het elektronische tekstcorpus en door een flexibeler communicatie met het computersysteem. Als referentiekader wordt eerst een indruk gegeven van de huidige stand van zaken met betrekking tot gecomputeriseerde lexicografie, door een beknopte bespreking van drie projecten van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, geplaatst in een internationale context: de omzetting van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal WNT* in elektronische vorm, de vervaardiging van het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek* in een geautomatiseerde lexicografische werkomgeving en de *INL Taalbank*. Hoewel het onder-

werp van dit artikel technologie betreft, valt de nadruk niet op de technische, maar op de functionele aspecten van de gecomputeriseerde lexicografie.

Trefwoorden: COMPUTERONDERSTEUNDE LEXICOGRAFIE, ELECTRONISCH WOORDENBOEK, ELECTRONISCH TEKSTCORPUS, LEXICOGRAFISCH WERKSTATION, GEÏNTEGREERDE TAALBANK, AUTOMATISCHE LINGUISTISCHE ANALYSE, INFORMATION RETRIEVAL (GEEN NEDERLANDS EQUIVALENT), GEBRUIKERSINTERFACE

1. Introduction

Since the early eighties, computer technology has become of increasing importance for lexicography. The compilation of dictionaries is being more and more computerized (cf. Clear 1987 vs. Glassman et al. 1992). Electronic dictionaries have obvious advantages over printed dictionaries with respect to access to the dictionary information and reusability of the product (e.g. Harteveld 1991). For this reason, comprehensive reference works are converted from printed to electronic form (e.g. the *Oxford English Dictionary OED*; Simpson 1986). A variety of topics concerning machine-readable dictionaries is covered by a new specialism: computational lexicography (cf. Magay and Zigány 1988; Boguraev and Briscoe 1989). The advances over the past years have been relevant to three projects at the Institute for Dutch Lexicology INL. The *Woordenboek der Nederlandsche Taal WNT*, the Dutch counterpart of the *Oxford English Dictionary OED*, is being converted to electronic form and will be available on CD-ROM, probably in autumn 1995. For the compilation of the *Vroegmiddelnederlands Woordenboek VMNW* (Dictionary of Early Middle Dutch), an automatized lexicographer's workbench has been developed, which ensures immediate storage of compiled entries into a dictionary database. The *INL Taalbank* (INL Language Database), originally a closed electronic text corpus intended for lexicographical purposes only, is being developed towards a dynamic multifunctional language database.

Converting printed reference works into electronic products is, of course, a passing activity, as new reference works will directly be produced in electronic form. For reasons of quality (cf. Sinclair 1987), new dictionaries will be based on the analysis of large electronic text corpora rather than on introspective methods only. This also applies to commercial dictionaries, as is evident from the corpus-based *Collins Cobuild English Language Dictionary* (1987) and *Longman Language Activator* (1993). Computerized compilation of dictionaries, which improves at least consistency in the dictionary, will become more efficient by faster and more powerful computers. But computer science will probably not be the only technological discipline which may have implications for future computerized corpus-based lexicography. Some promising developments in language technology (in a broad sense, including computational linguistics and corpus linguistics), information technology and knowledge engin-

earing may support lexicographical practice and enhance the quality of the resulting dictionary. The present paper will discuss how the analysis and interpretation of corpus data by the lexicographer may be improved by automatic linguistic analysis, by better and more diversified access to electronic text corpora as well as to electronic reference works, and by a more flexible communication with the computer system (section 3). These developments will be related to future INL projects in section 4. The paper concludes with a discussion of more general implications for the lexicographer's knowledge and skills. As a frame of reference, first an indication of the state of the art in computerized lexicography will be given by a concise discussion of the above-mentioned INL projects in an international context (section 2). Although the topic of this paper is technology, focus will not be on technical issues but on the functional aspects of computerized lexicography relevant to the lexicographer.

2. Computerization at the Institute for Dutch Lexicology INL

2.1 Introduction

The INL has a long tradition in corpus-based lexicography. The *Woordenboek der Nederlandsche Taal WNT* is based on a large corpus of written quotations, just like its counterparts *OED*, *Deutsches Wörterbuch*, and other dictionaries originating in the nineteenth century. The long tradition implies that the traditional corpus-based activities are well-known and, in spite of the lexicographer's liberties, more or less standardized. Basically, this is a good condition for computerizing the lexicographical process. The compilation of the *Dictionary of Early Middle Dutch VMNW* in an automatized environment, is an example of computerized traditional lexicographic practice (2.3).

In line with the institute's policy of corpus-based lexicography, the INL started building a large electronic text corpus of present-day Dutch in the early eighties, in view of a dictionary of 20th and 21st century Dutch, planned after completion of the *WNT*. As a consequence of the growing global interest in large electronic text corpora in the past few years, this corpus will be a component of a multifunctional collection of electronic texts, rather than used for lexicographical purposes only (2.4).

The reason for converting the *WNT* into an *Electronic WNT* (2.2) is not only to have flexible and fast access to the wealth of information included in this dictionary. It will also be an easy accessible, valuable reference work during the compilation of the envisaged dictionary of 20th and 21st century Dutch. The *Electronic WNT*, covering the Dutch language from the 16th-20th century, will additionally be an important component of the future *INL Integrated Language Database of 12th-21st Century Dutch* (4).

In these projects, the computer is used in essentially three types of processes. In the *Dictionary of Early Middle Dutch* project, focus is on system develop-

ment, carried out by computer scientists. The linguistic encoding of text corpora belongs to the field of language technology, more specifically natural language processing (3.1), and is carried out by computer linguists, whereas computer scientists are responsible for the implementation of the encoded corpora into storage and retrieval systems. The development of the *Electronic WNT* is first of all a matter of text technology. By text technology, we mean processing of text (rather than language) by the computer mainly based on characteristics of the (typo)graphical form and textual structure of a text. In the *Electronic WNT* project, text technology more specifically concerns the automatic assessment of the information categories (contents) of text fragments, on the basis of the graphical form and structure of the dictionary text as well as the lexicographical structure of the entries (form) (2.2). This job requires a special combination of linguistic and programming expertise. Most software for the INL projects was developed in-house.

2.2 *Electronic Woordenboek der Nederlandsche Taal WNT*

The *Electronic WNT* project started in 1984, a little later than its model project, the *New OED* project (Simpson 1986). Mainly due to limiting financial conditions, the project has not yet resulted in an *Electronic WNT*. Cooperation with the Dutch electronic publishing firm *AND* in the past two years, will result in the publication of a CD-ROM, probably in autumn 1995. The basis for it will be a *WNT*-text file encoded for information categories. That is, the running *WNT*-text will be interrupted by tags specifying the type of information conveyed by a text fragment. The encoding enables the user to have multi-path access to the information in the electronic dictionary. Not only the headword, traditionally the entry to dictionary information, but each encoded information category can be used in queries, either separately or in combination (cf. Kruyt 1989).

The conversion of the printed dictionary text into an encoded text file requires essentially three steps. First, the printed text is to be converted into its equivalent in machine-readable form. Ideally, the corrected machine-readable text file should be the input for the automatic encoding for information categories. In practice, this is not feasible, due to structural ambiguity in the dictionary entries and to 'lexicographical economy', i.e. all means applied by the lexicographer for reasons of economy of space, such as abbreviations, dashes replacing words, incomplete references to repeated sources, etc. A prior text revision supporting the automatic encoding, is required. This may be done during the conversion to machine-readable form (the first step), or as an intermediate second step (cf. Kruyt and Van der Voort van der Kleij 1992-93). Except for some minor points, this approach is similar to the one followed in the *New OED* project (cf. Berg et al. 1988).

Since 1982, text processing facilities have been utilized in the production of the printed *WNT*. This directly yields corrected machine-readable text files.

Ca. 69.000 columns of dictionary text were available in printed form only, and were to be converted to machine-readable form. Initially this was done by retyping the dictionary text, followed by manual correction, later on by optical character recognition (OCR) with computer-aided correction (Kruyt and Van der Voort van der Kleij 1992, 1993), and most recently by retyping the dictionary text twice, the correction being supported by the automatically detected differences between the two versions. The conversion and textual revision steps were carried out by different partners in the course of the project. As a consequence, the input texts for the automatic encoding differ with respect to the supporting text revisions. But this is not the only factor complicating the preparation of a uniformly encoded *WNT*-text file. The quality of the first *Electronic WNT on CD-ROM* will mainly be determined by characteristics of the dictionary itself (inconsistency caused by lexicographers' liberties, revised lexicographical methods, etc.; cf. Moerdijk 1994) and the feasibility to compensate for that.

The *Electronic WNT* project differs from the *NEW OED* project in some respects. Due to limiting financial conditions, our project has become a long-standing project, which subsequently caused the project to be less attractive for external funding by commercial firms. This, of course, also applies to similarly comprehensive, rather ambitious and financially risky projects. As a consequence, the project structure and the choices to be made could not always be the most desirable ones. This is the major reason for the different methods applied by the various institutions involved, referred to above. On the other hand, limiting conditions stimulated us to achieve the largest possible efficiency. The conversion to machine-readable form by OCR at the time, though dismissed in the *New OED* project (Berg et al. 1988) and still a controversial tool for computerizing large scale resources (Doorn et al. 1993), resulted in a considerable reduction of costs per column, to a considerable saving of time for the subsequent text revision process, and to a higher quality of the output, due to a high degree of computerization of the whole process at our institute (Kruyt and Van der Voort van der Kleij 1992-93).

The *WNT* is not yet completed. In view of the complete *Electronic WNT*, the question arises how to compile the remaining volumes. The traditional way implies a similar conversion and encoding process as described above. Going over to compilation in a database structure, as has been done in the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal WAT* project (Harteveld 1991, 1994), implies a fundamental revision of the lexicographer's working method. The question was hardly relevant to our institute. The financial basis for progress and continuity of the *Electronic WNT* project was insufficiently firm, and the date of completion of the *WNT* by the traditional method was close enough for not to take unknown risks.

2.3 Lexicographer's workbench for the *Dictionary of Early Middle Dutch VMNW*

The compilation of the *Dictionary of Early Middle Dutch VMNW*, covering the Dutch language of the 13th century, started in 1988. The dictionary is based on an electronic corpus of Early Middle Dutch texts (mainly the *Corpus Gysseling*), containing ca. 1,6 million word forms. The corpus has interactively been encoded for part of speech, inflection, and present-day Dutch head word. Characteristics of the dictionary and the corpus are described in Pijnenburg (1991).

From 1989 up to 1993, the Electronic Data Processing (EDP) department at the INL developed a lexicographer's workbench for the *VMNW* project. This is an information system in which the electronic corpus, the lexicographer's working environment and the lexicographical database are mutually linked subsystems integrated into a relational database system. Compilation is computerized to a large extent. The four lexicographers have on-line access to the database system through workstations in a local area network. The system allows the lexicographers to select text materials from the corpus (basically but not exclusively the headword instances) and to copy it to their working environment. The lexicographer's analysis and interpretation of the text materials is supported by different views on the data, mainly tables and concordances (selected word forms in their local context), as well as by various sorting and rearranging options according to the parameters identified in the database system. For the word forms, these parameters are the above-mentioned linguistic categories and position in the document, and for the documents, date and place of origin, and text genre. The linguistic encoding allows for queries addressing both word form and part of speech level, separately and in combination. The system enables the analyzing and interpreting lexicographer to classify concordances according to lexicographical criteria (e.g. the headword's meaning) by marking them with a code. Subsequently, these codes become parameters for selection, sorting and rearrangement actions, in addition to the just-mentioned parameters already identified in the database system. The result of the lexicographer's investigations is recorded into skeleton template entries displayed on the screen, with separate fields for the various information categories in the dictionary. Consistency and efficiency are enhanced by some built-in system facilities. For example, specific fields, such as part of speech, are immediately checked by the system for their formal contents. Selected quotations are directly copied from the corpus subsystem to the lexicographical database. The printed version of the dictionary is derived from the lexicographical database. For a more detailed description from the lexicographer's point of view, we refer to Schoonheim (in press).

When compilation started in 1988, it was not obvious to what extent and how the computer could be utilized in the project. At the time, the *Cobuild* project demonstrated the constraints of computer-aided corpus-based lexicogra-

phy (Clear 1987). Due to technical limitations, the *Cobuild* lexicographers worked off-line for reasons of convenience and economy. Concordances were analyzed on the basis of paper copies. The template entries were completed in written form, then converted to machine-readable form by keyboarding, and finally loaded into a relational database. At the beginning of 1987, Clear stated: "it is still the case that the technology of microcomputers and network communications is unable to offer an economically competitive system which will allow a large team of lexicographers to compile dictionary entries without using pen and paper" (Clear 1987: 47). The feasibility of a comprehensive lexicographer's workbench was also topic of a lively debate among lexicographers and technicians, during the European Science Foundation Summer School on "Computational Lexicology and Lexicography", in Pisa, in 1988. Obviously, the technicians had an optimistic view, whereas the lexicographers were very sceptical about it. Against this background, the decision to develop a comprehensive lexicographer's workbench for the compilation of the *VMNW* in 1988, may be called rather progressive.

A similar integrated system for corpus-based lexicography was built in the *Hector* project, a feasibility study on high-tech corpus lexicography performed by Oxford University Press and Digital Equipment Corporation from 1990/91 up to mid 1993 (Glassman et al. 1992; Atkins 1992-93). The main difference is corpus size: 17,3 million words in the *Hector* project versus 1,6 million words in the *VMNW* project. Minor differences concern the use of three versus one screen by the lexicographer, the distribution of tasks over the system components, and access to other reference works in the *Hector* system. Both projects show the present technical limits. Handling large amounts of data, complex sorting and rearrangement actions and other technically complex processes result in unbearable performance, frozen screens, locking problems, etc. But the overall impression is that the lexicographer's work was faster, more thorough, more consistent, and "infinitely more fun" (Atkins 1992-93:6).

2.4 INL Language Database

In 1980, the INL started building a large, electronic text corpus of present-day Dutch for lexicographical purposes. A corpus-based dictionary of present-day Dutch is envisaged after completion of the *WNT* (Van Sterkenburg 1983). In accordance with the lexicographic views at the time, the corpus should be a representative sample of the Dutch (written) language (Martin et al. 1985). As machine-readable text was hardly available, most texts were converted from printed to machine-readable form by OCR (Van der Voort van der Kleij 1986). The so-called '*50 Million Words Corpus*' now consists of ca. 1600 full texts, with a total amount of ca. 50 million word forms (tokens), corresponding with ca. 700.000 different word forms (types). With a few exceptions, the texts date from 1970-1990. The corpus covers several genres within the category fiction (ca.

30%) and a broad variety of topics, representing the main domains in society and science, within the category non-fiction (ca. 70%). An on-line retrieval program enables the user to define subcorpora on the basis of the parameters author, title or character string in title, and text number, both prior to and after the formulation of a query. As a consequence, queries may concern the whole corpus or a user-defined subcorpus. Queries are still at the level of word form. However, the corpus is being linguistically encoded and retrieval on headword and part of speech is currently developed for part of it. Output data include tables with type/token frequencies and distribution of word forms over the sources, concordances with the keyword in a user-defined context, and the keyword in an electronic version of the traditional quotation slip. The analysis of the output concordances is supported by several sorting options.

Recent developments at a European level have resulted in a revised view on the function of the *50 Million Words Corpus* and other electronic text collections at the INL. The *50 Million Words Corpus* is one of the large electronic corpora of a national language, started in the early eighties for lexicographical purposes (cf. Zampolli and Cappelli 1983). The recent international interest in very large electronic text corpora (cf. 3), made the national language corpora attractive for broader application than for lexicographical purposes only. The European Commission, aiming at a European infrastructure for language technology, supported a preparatory study into the feasibility of a network of harmonized text corpora of the national languages, which could meet the needs of diverse (including commercial) user groups (*NERC*-project). This study has a follow-up in the *PAROLE*-project, in which thirteen academic and industrial participating partners, representing eleven language areas, aim at the specification and implementation of the envisaged corpora network. Participation of the INL in the European projects has intensified the awareness of the need for an approach that is more oriented towards the external user, rather than towards the institutional lexicographers only. This is relevant to the further development of the INL corpora (Kruyt 1995; Van Sterkenburg and Kruyt in press). In addition to the closed and static *50 Million Words Corpus*, an open-ended and dynamic collection of corpora is aimed at, which can be used for a wide range of research and applications. Focus will be on external access to specific corpora selected by the user. For a flexible selection of user-defined subcorpora, the texts at the INL need to be classified according to as many as possible meaningful parameters. The retrieval of linguistic data requires the texts to be linguistically encoded. Access to the corpora and the linguistic data should be facilitated by user interfaces that are as user-friendly as possible, even for non-experienced users.

A major result of these developments is the facility of on-line access by Internet to the on-line retrieval program developed for a new, linguistically encoded INL corpus, the *5 Million Words Corpus 1994*¹. A total of seventeen text sources, most of them dating from 1989-1994, have been classified according to publication medium (book, newspaper, magazine, written-to-be-spoken) and

to topic (politics, journalism, leisure, linguistics, environment, business and employment). These classifications, as well as bibliographic references to the texts, have been implemented in the retrieval program as parameters for the definition and selection of subcorpora. The texts have been automatically encoded for headword and part of speech by linguistic software developed at the INL, and have subsequently been loaded into the on-line retrieval program developed for this corpus (Van der Voort van der Kleij et al. 1994). The user can search for single words or word patterns, including a set of predefined syntactic patterns that can be customized by the user. Queries concern the levels of word form, headword and part of speech, separately or in combination by use of Boolean operators and proximity searches. Output data include intermediate tables with the possibility of selecting specific items, and ultimately concordances of the searched items in a user-defined context size. Under limitations due to copyright, the output data can be transferred to the user's computer by e-mail. Other facilities include a variety of sorting options. For 1995, two more corpora accessible in a similar way are planned: a newspaper corpus (27 million words) and a diversified corpus, the latter with extended linguistic encoding.

The European user-oriented multifunctional approach determines corpus development at the INL in the short term. The user group will, of course, include the INL lexicographers. But unlike the corpus in the VMNW project, the function and development of the present-day INL corpora is no longer exclusively determined by an internal dictionary project. In the longer term, the INL aims at the integration of its linguistic resources into an *INL Integrated Language Database of 12th-21st Century Dutch*. Which characteristics this language database may have and how its relationship with the envisaged dictionary project may be, is topic of section 4. First, we will outline some recent interdisciplinary developments that may have significance for lexicography, including the INL projects.

3. Recent interdisciplinary developments

3.1 Introduction

In the past decade, machine-readable dictionaries and electronic text corpora have become relevant to specialisms in the fields of computational linguistics, information technology, and knowledge engineering. These specialisms have a common key problem: how to provide computer systems with linguistic knowledge and with world or specific-domain knowledge, in order to improve them. This knowledge is needed by computer systems that process (i.e. 'understand' or 'produce') natural (human) language for some purpose, such as machine-translation, automatic text summarizing, man-machine communication in natural language (dialogue systems), as well as selective retrieval of

relevant documents from a large text database. Machine-readable dictionaries and electronic text corpora are resources from which, to some extent, knowledge can be extracted for building a computational lexicon, which is considered a major bottleneck for natural language processing NLP (Zernik 1991), or for building a lexical knowledge base, which not only contains lexical information but also has a conceptually based organisation and an inference mechanism (Boguraev and Levin 1990). Very large electronic text corpora are additionally used for empirical and statistical methods of automatic language analysis (Church and Mercer 1993). They contain sentence and word usage information that was difficult to collect until recently, and consequently was largely ignored by linguists.

A discussion of the various approaches in the different fields is outside the scope of this paper (for a historical review of NLP, see Sparck Jones 1995). Here, it is relevant that the automatic analysis of language has become an interdisciplinary topic of interest, and that some developments may have relevance to corpus analysis and computerized corpus-based lexicography. We particularly refer to the need for sophisticated means for access to and analysis of the huge amounts of corpus data. We will give some examples of promising developments.

3.2 Linguistic analysis

At the level of word form, the lexicographer's analysis of corpus data may be supported by statistical tools. Church et al. (1991) show how mutual information statistics (the probability of observing two words together compared with the probability of observing them independently) and the t-test can be used as measures of similarity and dissimilarity, respectively, of the words 'strong' and 'powerful'. They argue that the use of statistics of this kind may support the lexicographer to sharpen the focus of definitions, highlighting salient facts and omitting remote possibilities, and to formulate explicit rules for choosing among near synonyms. These tools have been implemented in the *Hector* project (Atkins 1992-93). Other examples of tools based on statistics are 'Collocate' and 'Typical', being developed by Sinclair (1994, 1995). 'Collocate' evaluates the significance of the individual collocate in concordances. The output is a list of word forms with significance scores for their co-occurrence with a particular keyword. The tool demonstrated that *eye* is mostly associated with the metaphorical uses, with collocates such as *caught*, *naked*, *evil*, whereas *eyes* was used more in the physical sense with collocates such as *brown*, *narrow*, *blue*. 'Typical' is intended to find 'typical' citations for a certain word form and sorts concordance lines in order of the combined significance value of the collocates in a line. The output shows a grouping of concordance lines which contain the same collocate, provided with the significance value, and ordered from high to low significance. 'Typical' is developed to provide reliable and useful examples of

words in use, and it also appeared to be helpful for disambiguating different senses of words. For a different approach for automatic selection of the most representative concordances, we refer to Collier (1994).

The analysis at other language levels than word form requires a corpus encoded for linguistic features. Up to now, the encoding has often been done manually or interactively (cf. 2.3, *VMNW*). With the present-day multi-million words corpora, this is no longer feasible. In the framework of improving NLP (3.1), much effort is spent in developing software for automatic morphological analysis, part of speech tagging, lemmatizing and syntactic parsing, in particular for the English language (see issues of e.g. *Computational Linguistics, Literary and Linguistic Computing, Computer and the Humanities*). For several languages, automatic part-of-speech taggers and morphological analyzers have been developed. Lemmatizers are not yet available at a large scale. Automatic syntactic parsing of unrestricted text is feasible at the level of phrasal groupings; the quality at the sentence level is still rather poor, even for English. Automatic semantic tagging and knowledge-based approaches are less developed (cf. Pustejovsky et al. 1993). From the point of view of the lexicographer, these efforts are relevant to the automatic linguistic encoding of corpora. A corpus encoded at whatever linguistic level, allows retrieval on the encoded linguistic parameters (cf. 2.3, 2.4). Statistic devices can be applied on encoded linguistic features as well. For example, Church et al. (1991) compute lexical preferences among subjects, verbs and objects, and they suggest that tables of SVO associations could be used for partitioning concordance lines into senses.

The kind of tools discussed here support the analysis of corpus data by the lexicographer, firstly by allowing queries at various linguistic levels, secondly by computing lexical patterns that are not easily observable by human analysis, and finally by the facility of concordance sorting according to relevance. If implemented in a lexicographer's workbench, the tools provide the lexicographer with the facility to have different views on large amounts of corpus data with a speed and flexibility that is inconceivable within the traditional method of manually arranging quotation slips. Another application of the tools may be the classification of corpus texts on the basis of internal linguistic characteristics (cf. Biber 1993), rather than on the more common external parameters (topic, bibliographic data etc.; cf. 3.3).

3.3 Access to data: information retrieval

With the increasing availability of electronic reference works and other textual information that may have relevance to lexicography, the lexicographer (as many other people) is dependent on research in information retrieval (IR). The aim of IR is to provide the user with exactly the information he needs from the huge amounts of electronic data nowadays created. The effectiveness of a document IR system is determined by its recall (the fraction from all relevant docu-

ments available that has actually been found) and its precision (the fraction from all found documents that actually is relevant). Most IR systems require the documents in a textual database to be 'indexed', i.e. provided with an abstract representation that reflects the contents of the document as good as possible. Different techniques have been developed (for an evaluation, see Wiesman 1995). In most current systems, the document representation consists of a number of words from the text which are considered to be representative for that text. The majority of IR systems only extract single word forms. This gives some serious problems affecting the effectiveness: (1) the user is forced to formulate a query using words that are literally present in the texts, (2) the user is not able to formulate a query starting off with a vague notion of what he is looking for, and (3) the system does not take into account that words may have several meanings and that many terms may have more or less the same meaning, being a characteristic of the natural language used both in the text in the documents and by the user (Karszen et al. 1994; cf. Wiesman 1995). The relationship with the problems in NLP is evident. In addition to statistical techniques, resources like machine-readable dictionaries and phrase lists, and relatively simple NLP-techniques like tagging and partial parsing, have proven to be useful contributors to improving IR effectiveness, while more sophisticated techniques are still in an experimental stage (Smeaton 1994). Future IR is expected to be concept-based.

The development of new, multilingual concept-based IR techniques is the aim of a European research project described by Karszen et al. (1994). The text in the documents and the query stated in natural language by the user is translated into concepts denoting the meaning of the natural-language utterances (at the level of phrases in the sentence). Indexing consists of determining the concepts that denote the meaning of the texts, while retrieval comes down to translating the query into representative concepts and matching these concepts with the ones representing the documents. This should be realized by the following method. After preprocessing, the texts are annotated with tags denoting the lemma and morphological category of each word, by use of a lexicon. Then, a syntactic analyzer eliminates possible morphological ambiguities of words by deducing the syntactic role they play. The parse-structure of each utterance, denoting the morphological and syntactic categories of all its words, is input for a module that extracts meaningful chunks of text, phrases representing important notions of the text. After these fairly standard techniques have been applied, the chunks are input for a semantic analyzer which generates their representing concepts by calculating the right word sense (i.e. disambiguating the meaning of each of the individual words). The semantic analyzer makes use of a conceptual structure already available as a product, consisting of 25.000 concepts organizing some 100.000 word meanings. It should be noted that this approach is not yet implemented into an operational system. The project, funded by the European Commission and carried out by universities and commercial companies, gives an impression of what is going on in the field of IR.

Progress in IR is relevant to lexicography not only for reasons of easy and accurate access to electronic reference works available at libraries or, for example, the World Wide Web. A major concern in IR is to determine as good as possible what a text is about (the indexing stage). This is exactly what publishing houses and corpus builders do when they classify texts according to topic. The better the IR methods, the higher the quality of text classification according to topic, which is important for the user-defined selection of subcorpora (2.4).

3.4 Access to data: user interface

Another aspect of IR relevant to lexicographers, is the user interface, roughly speaking the way in which a computer system communicates with the user. One aspect of the lexicographer's scepticism with respect to a computerized lexicographer's workbench concerns the rather poor possibilities to keep a good overview of the data. Not only lexicographers, but also many other users these days are non-experts in the field of computers and are growing accustomed to user-friendly systems. This has led to research into methods for supporting the user in his queries. Wiesman (1995) evaluates some systems that have an intelligent search-intermediary between the user and the proper retrieval system, helping the user formulate and reformulate his queries. We mention here two techniques applied in search-intermediaries: a natural language interface, which allows the user to formulate a query in his own language rather than in a formal language, and a thesaurus or knowledge base with domain knowledge, by which the query can be expanded or restricted by replacing the concept by a more general or more specialistic concept, respectively. A concept-based system additionally allows the user to fuzzily describe what he is looking for and then comes up with suggestions corresponding to the user's notion (Karssen et al. 1994). NLP and knowledge banks are apparently relevant to this specialism as well.

De Smedt et al. (1994), in a tentative project proposal in the field of medical information science, focus on a user-oriented presentation of information. Their aim is twofold. The contents of the information to be presented by the system should automatically be customized for the individual user. Secondly, depending on the type of information to be presented, the system should present the information as text or as picture, text and pictures being coherently combined in the output of the system. The approach is a knowledge-based one. User characteristics and various types of information are joined in a knowledge graph, which is the internal representation of the message to be communicated. The output messages, being different depending on user-characteristics, are derived from the same abstract knowledge representation in the system. Essentially four processes are involved in the information system envisaged. The 'determine mode' process determines the modality (text vs. picture) of each

fragment of the information to be presented. The 'generate expression' process generates Dutch sentences in a visual format suitable for communicative purposes. The 'generate graphics' process produces the pictures. In the 'format multimodal text' process, the sentences and pictures are integrated and structured in a way required by the input message.

A final aspect discussed here is access to several databases rather than to a single one. The VMNW-system contains three subsystems integrated in one database system. When various linguistic databases are available at an institute or even at other places, integration of different databases into one database may be no longer feasible or efficient. This implies the need for an architecture which allows the user to retrieve information from several databases by use of a uniform interface. Merz and King (1994) describe a query facility for heterogeneous, non-integrated databases, from a technical point of view. The databases differ in their models (e.g. relational vs. hierarchical) and other technical aspects. These differences are maintained. A multi-database query language provides a uniform interface for retrieving data from different databases. The multi-database query is decomposed into subqueries with operators supported by the individual database management systems. The global query execution relies on a relational database manager. From the linguistic point of view, Calzolari (1991) discusses the idea of accessing different types of linguistic data and tools available at the institute, in a lexicographic workstation which is conceived as a central module able to link a number of different components. Christ (in press), started the implementation of a modular architecture of a corpus query system, which accesses data originating from different sources, also remote ones.

Most of the methods reported here are still in an experimental or prototype stage and much fundamental research is still needed for their implementation into real systems (cf. De Smedt et al. 1994). The studies however demonstrate that the developers of computer systems start getting more attention for user-friendly systems for use by the non-technical, unexperienced user.

3.5 Concluding remarks

In this section, some interdisciplinary developments have been outlined that may lead to more sophisticated means for access to and analysis of the huge amounts of corpus data in a lexicographical workbench or in a corpus system interface. In the mid-eighties, there was a discussion at our institute about how to reduce the amount of concordances retrievable from the *50 Million Words Corpus* for words with a high frequency, in order to keep the collection of concordances manageable for lexicographical analysis. At the time, statistic-based random reduction seemed to be most feasible. In this section, we have shown that the lexicographer can in principle investigate the whole amount of corpus data available, and manage the data by restricting queries to subcorpora

defined by the lexicographer, by grouping concordances along linguistic criteria (head word, part of speech, collocates etc.), and by sorting them according to relevance (cf. 3.1). This, of course, is a much better method than the random reduction.

The developments outlined in this section may increasingly enhance the linguistic analysis of corpus data. Prior classification of texts for retrieval purposes may become unnecessary if this activity could be replaced by high-quality on-line information retrieval. If computers would ever succeed in interpreting text at a semantic level in some way, then the corpus system could even provide the lexicographer with preliminary interpretations of concordances. However, research in automatic machine-translation, for example, has demonstrated that we have no reason for being optimistic about the term in which this might be feasible. Even with respect to the present results and the tools available, the question always is what is actually ready for implementation into rather complex corpus query systems and lexicographer's workbenches.

4. Towards an INL Integrated Language Database of 12th-21st Century Dutch

The developments outlined in the previous section are important to future INL objectives. Within a few years, after completion of the *WNT* and the *VMNW* dictionaries, the INL will have a rich collection of electronic dictionaries, text corpora, and lexical databases, covering many centuries of the Dutch language: the linguistically encoded *Corpus Gysseling* and the electronic *Dictionary of Early Middle Dutch VMNW* covering the 12th century (cf. 2.3), the electronic *Dictionary of the Dutch Language based on Historical Principles WNT* covering the 16th up to the 20th century (2.2), linguistically encoded present-day corpora (2.4), as well as electronic lexica (word lists with lexical information) such as the CELEX data for Dutch, and the Dutch spelling guide *Herziene Woordenlijst Nederlandse Taal* (1990). The period of Middle Dutch is covered by the *Dictionary of Middle Dutch* (Verwijs en Verdam 1885-1929), which will be available in electronic form when the concrete plans to digitize the dictionary will be realized.

Given these collections and given the international recognition of a multi-functional use of electronic corpora and lexica (2.4), it is not surprising that the INL aims at making the data collections reusable for a wider range of users than the INL lexicographers only, by integrating the data into an *INL Integrated Language Database of 12th-21st Century Dutch*. Although detailed linguistic and technical concepts for the integrated language database are not yet available, some basic outlines are clear. The database will be two-dimensional. One is the time dimension; data cover the 12th-21st century. The other is the linguistic dimension; for each century (or whatever period), various types of linguistic data are available: texts (including the quotations in the *WNT* dictionary), dictionary data (including etymology, subcategorization, selection restrictions,

chronological, regional and subdomain information, etc.) and various types of linguistic data (e.g. morphological analyses, elaborate morpho-syntactic information, etc.). All these data will be linked in a linguistically well-founded way along the two dimensions. The database will additionally include the types of features and relationships established in thesauruses and knowledge bases. The envisaged integrated language database will be a kind of knowledge base from which the user can easily retrieve information at different linguistic levels and in different representations, about the Dutch language (and culture) over many centuries. To illustrate this, we give two conceivable examples of potential queries. The user enters a meaning description, and the system returns all words that have, or had that meaning in modern or older Dutch, with information about their etymology, domain of use, their use in collocations, etc. Or, a user formulates a query for a modern Dutch word, selects a particular meaning, and, on request, the system provides him with lists of modern or older Dutch synonyms, antonyms, hyponyms, etc., or words with a similar feature (e.g. animate, abstract, tool), whether or not presented in their natural textual contexts derived from texts dating from various periods of time specified by the user. The timing for a feasible implementation of the concept will be dependent on, among other things, the results obtained in the specialisms outlined in section 3. The language database will be useful for diachronic and synchronic, literary and linguistic research, as well as for historians, lawyers, and, last but not least, lexicographers.

The lexicographers of the planned dictionary of present-day Dutch will, of course, have access to the Integrated Language Database. In view of its broader purpose, it is however unlikely that the language database will become a sub-component of the lexicographer's workbench in a similar way as in the *VMNW* project. More probably, a separate lexicographer's workbench will be developed which meets the very specific needs imposed by the character of the lexicographer's work (cf. 2.3). When the dictionary will have been completed, it will become an additional component of the Integrated Language Database.

5. Conclusion and discussion

The quality of future computerized corpus-based lexicography will rely on progress not only in the more or less traditionally related fields of linguistics and computer technology, but also in the fields of language technology, information technology and knowledge engineering. Compared to the present state of the art (section 2), the efficiency of dictionary compilation and the quality of future dictionaries may be improved by advanced means supporting the analysis and interpretation of corpus data, as well as by flexible access to a variety of electronic resources of information (section 3). Here, we left aside the potentially favourable effects of the attempts to bridge the gap between dictionary compilers and theoretical lexicographers on the one hand, and between

the makers of dictionaries for human use and those making computational lexica on the other (cf. Swanepoel 1994). More than ever before, lexicography is influenced by other disciplines.

These developments have implications for the basic knowledge, skills and interests of the lexicographer, traditionally being a linguist. Experience (also at our institute) has shown that no good system can be built by system developers (technical specialists) alone. Users have an important contribution in specifying the functional requirements the system will have to meet, and in evaluating prototypes of the system. Applied to a lexicographer's workbench for computerized corpus-based lexicography, this implies that lexicographers need at least be interested in developments such as those sketched in section 3. In addition to the development of a lexicographic concept for the dictionary, they should preferably contribute to the concept for its implementation into the workbench, including the dictionary database. This tends to require more than superficial interest.

Even when the interest and knowledge are present, it will be difficult to get to grips with the new developments in the different fields and their relevance to lexicography. How to select relevant information from the huge flows of information and keep an overview? How to assess relevance to lexicography and feasibility? How to apply new developments in a project running over many years (cf. 2.2) ? How to provide colleagues with actual relevant knowledge, etc. This requires a thorough understanding of relevant developments in the other disciplines, and ... a lot of time. Should all this be the task of a specialist in theoretical lexicography (cf. Swanepoel 1994: 13, 14)? Or will the present interdisciplinary efforts applied to lexicography lead to a new specialism within language technology: lexicographic technology?

Notes

1. In order to get free on-line access to the INL 5 Million Words Corpus 1994 for non-commercial purposes, a personal user agreement has to be signed. An electronic user agreement form can be obtained from our mailserv "Mailserv@RuXho.LeidenUniv.NL". Type in the body of your e-mail message: "SEND [5mln94]agreemnt.use" (without the quotes). Please make a hard copy of the agreement form, sign it, keep a copy yourself, and return a signed copy to Institute for Dutch Lexicology INL, P.O. Box 9515, 2300 RA Leiden, The Netherlands. Fax: 31 71 272115. After receipt of the signed user agreement, you will be informed about your user name and password. If you need additional information, please send an e-mail to "Helpdesk@RuXho.LeidenUniv.NL".

References

- Atkins, Beryl T.S. 1992-93. Tools for Computer-aided Corpus Lexicography: The Hector Project. *Acta Linguistica Hungarica* 41(1-4): 5-71. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Berg, Donna Lee, Gaston H. Gonnet and Frank W. Tompa.** 1988. *The New Oxford English Dictionary Project at the University of Waterloo*. Waterloo, Ontario: UW Centre for the New Oxford English Dictionary OED-88-01.
- Biber, Douglas.** 1993. Using Register-Diversified Corpora for General Language Studies. *Computational Linguistics* 19(2): 219-241.
- Boguraev, B. and T. Briscoe (Eds.).** 1989. *Computational Lexicography for Natural Language Processing*. London: Longman.
- Boguraev, Branimir and Beth Levin.** 1990. Models for Lexical Knowledge Bases. *Electronic Text Research. Proceedings of the Sixth Annual Conference of the UW Centre for the New Oxford English Dictionary and Text Research*: 65-78. Waterloo: UW Centre for the New OED and Text Research.
- Calzolari, Nicoletta.** 1991. Lexical Databases and Textual Corpora: Perspectives of Integration for a Lexical Knowledge Base. Zernik, Uri (Ed.). 1991. *Lexical Acquisition: Exploiting On-Line Resources to build a Lexicon*: 191-208. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Christ, Oliver.** In press. A Modular and Flexible Architecture for an Integrated Corpus Query System. *Proceedings of COMPEX'94, 3rd Conference on Computational Lexicography and Text Research*: 23-32. Budapest.
- Church, Kenneth, William Gale, Patrick Hanks and Donald Hindle.** 1991. Using Statistics in Lexical Analysis. Zernik, Uri (Ed.). 1991. *Lexical Acquisition: Exploiting On-Line Resources to build a Lexicon*: 115-164. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Church, Kenneth W. and Robert L. Mercer.** 1993. Introduction to the Special Issue on Computational Linguistics Using Large Corpora. *Computational Linguistics* 19(1): 1-24.
- Clear, Jeremy.** 1987. Computing. Sinclair, J.M. (Ed.). 1987. *Looking Up. An Account of the Cobuild Project in Lexical Computing and the Development of the Collins COBUILD English Language Dictionary*: 41-61. London and Glasgow: Collins ELT.
- Collier, Alex.** 1994. A System for Automatic Concordance Line Selection. Jones, Daniel (Ed.). 1994. *Proceedings of the International Conference on New Methods in Language Processing*: 95-100. University of Manchester, United Kingdom.
- Collins Cobuild English Language Dictionary.* 1987. London: Harper Collins Publishers.
- Doom, Peter, Eric Helsper, Rene van Horik, Ellen Leenarts and Carlo Vreugde (Eds.).** 1993. *Optical Character Recognition in the Historical Discipline. Proceedings of an International Workgroup organized by: Netherlands Historical Data Archive and Nijmegen Institute for Cognition and Information*. St Katharinen: Max-Planck-Institut für Geschichte, Scripta Mercaturae Verlag.
- Glassman, Lucille, Dennis Grinberg, Cynthia Hibbard, James Meehan, Loretta Guarino Reid and Mary-Claire van Leunen.** 1992. Hector: Connecting words with Definitions. *Screening Words: User Interfaces for Text. Proceedings of the Eighth Annual Conference of the UW Centre for the New OED and Text Research*: 37-74. Waterloo: University of Waterloo.
- Gysseling, Maurits.** 1977-87. *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*. s' Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Harteveld, P.** 1991. Die rekenarisering van die leksikografiese prosesse in die Buro van die WAT. *Lexikos (AFRILEX-reeks 1)*: 128-157.

- Harteveld, Pieter.** 1994. The Computerization of the Lexicographical Processes at the Bureau of the Woordenboek van die Afrikaanse Taal (WAT). Martin, Willy, Willem Meys, Margreet Moerland, Elsemiek ten Pas, Piet van Sterkenburg and Piek Vossen (Eds.). 1994. *Euralex 1994 Proceedings*: 449-458. Amsterdam.
- Herziene Woordenlijst Nederlandse Taal.* 1990. s'-Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Karssen, Zeger, Gemme Schwartzberg and Joost de Jonge.** 1994. Understanding Conceptual Information Retrieval. Noordman, L.G.M. and W.A.M. de Vroomen (Eds.). 1994. *Informatiewetenschap 1994, Wetenschappelijke Bijdragen aan de Derde StinfoN-conferentie*: 27-38. Tilburg.
- Kruyt, J.G.** 1989. Gecomputeriseerde woordenboeken voor mens en computer. *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie 1988*: 53-72. Leiden: INL.
- Kruyt, J.G.** 1995. Nationale tekstcorpora in internationaal perspectief. *Forum der Letteren* 36(1): 47-58.
- Kruyt, J.G. and J.J. van der Voort van der Kleij.** 1992. Towards a Computerized Historical Dictionary of Dutch: from Printed Dictionary to Correct Text File. Kiefer, Ferenc, Gabor Kiss and Julia Pajzs (Eds.). 1992. *Papers in Computational Lexicography COMPLEX '92*: 203-210. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- Kruyt, Johanna G. and John J. van der Voort van der Kleij.** 1992-93. Towards a Computerized Historical Dictionary of Dutch. *Acta Linguistica Hungarica* 41(1-4): 159-174. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kruyt, J.G. and J. van der Voort van der Kleij.** 1993. Converting the Historical Dictionary of Dutch to Electronic Form. Doorn, Peter, Eric Helsper, Rene van Horik, Ellen Leenarts and Carlo Vreugde (Eds.). 1993. *Optical Character Recognition in the Historical Discipline. Proceedings of an International Workgroup organized by: Netherlands Historical Data Archive and Nijmegen Institute for Cognition and Information*: 131-138. St Katharinen: Max-Planck-Institut für Geschichte, Scripta Mercaturae Verlag.
- Longman Language Activator.* 1993. Essex: Longman Group UK Limited.
- Magay, T. and J. Zigány** (Eds.). 1988. *BudaLEX '88 Proceedings. Papers from the 3rd International EURALEX Congress.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Martin, W., F. Platteau and R. Heymans.** 1985. *Naar een Corpus voor een Woordenboek Hedendaags Nederlands. Mogelijkheden en Beperkingen van het Gebruik van Corpora in Lexicografisch Onderzoek.* Ongepubliceerd rapport. Universitaire Instelling Antwerpen.
- Merz, Ulla and Roger King.** 1994. Direct: A Query Facility for Multiple Databases. *ACM Transactions on Information Systems* 12(4): 339-359.
- Moerdijk, A.** 1994. *Handleiding bij het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT).* 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij.
- Pijnenburg, Willi J.J.** 1991. Das >Vroegmiddelnederlands Woordenboek (1200-1300)<: Seine Bedeutung für die computergestützte Lexicographie in Belgien und in den Niederlanden. Gärtner Kurt, Paul Sappler and Michael Trauth (Eds.). 1991. *Maschinelle Verarbeitung altdeutscher Texte IV, Beiträge zum Vierten Internationalen Symposium Trier 28. Februar bis 2. März 1988*: 60-67. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Schoonheim, Tanneke.** In press. The Vroegmiddelnederlands Woordenboek. *International Medieval Research — A New Methodological Annual. Proceedings of the First International Medieval Congress.* Leeds 1994.

- Simpson, John.** 1986. Opening Address: The New OED Project. *Information in Data. Proceedings of the First Conference of the UW Centre for the New Oxford English Dictionary*: 1-6. Waterloo.
- Sinclair, J.M. (Ed.).** 1987. *Looking Up. An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London, Glasgow: Collins ELT.
- Sinclair, John M.** 1994. LIS/MAS Software. *MLAP93-21 MECOLB Quarterly Report II August, September, October 1994*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.
- Sinclair, John M.** 1995. LIS & MAS. *MLAP93-21 MECOLB Progress Report II August 94 - January 1995*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.
- Smeaton, Alan F.** 1994. Using Syntactic Level Language Analysis for Document Retrieval: Where Does it Fit and Does it Help? Noordman, L.G.M. and W.A.M. de Vroomen (Eds.). 1994. *Informatiewetenschap 1994, Wetenschappelijke Bijdragen aan de Derde StinfoN-conferentie*: 15-25. Tilburg.
- Smedt, Koenraad de, Wim Claassen and Carla Huls.** 1994. GeKnIPT: op kennis gebaseerde informatiepresentatie (een projectvoorstel). Noordman, L.G.M. and W.A.M. de Vroomen (Eds.). 1994. *Informatiewetenschap 1994, Wetenschappelijke Bijdragen aan de Derde StinfoN-conferentie*: 157-165. Tilburg.
- Sparck Jones, Karin.** 1995. Natural Language Processing: A Historical Review. Zampolli, Antonio, Nicoletta Calzolari and Martha Palmer (Eds.). 1995. *Current Issues in Computational Linguistics: In Honour of Don Walker*: 3-16. Pisa: Giardini editori e stampatori in Pisa and Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Sterkenburg, P.G.J. van.** 1983. Dutch Lexicology and the Computer. Zampolli, A. and A. Cappelli (Eds.). 1983. *The Possibilities and Limits of the Computer in Producing and Publishing Dictionaries. Proceedings of the European Science Foundation Workshop, Pisa, 1981*: 201-206. Pisa: Giardini Editori e Stampatori in Pisa.
- Sterkenburg, P.G.J. van and J.G. Kruyt.** In press. *Dutch Electronic Corpora: Their History, Applications and Future*. Computer and the Humanities.
- Swanepoel, Piet.** 1994. Problems, Theories and Methodologies in Current Lexicographic Semantic Research. Martin, Willy, Willem Meys, Margreet Moerland, Elsemie ten Pas, Piet van Sterkenburg and Piek Vossen (Eds.). 1994. *Euralex 1994. Proceedings*: 11-26. Amsterdam.
- Verwijs, E. and J. Verdam.** 1885-1929. *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Voort van der Kleij, J.J. van der.** 1986. The Use of Optical Character Readers in Machine Lexicography. Zimmerman, H.H. (Ed.). 1986. *Proceedings IV Forum Information Science and Practice, Standardization in Computerized Lexicography*: 285-294. Saarbrücken: European Science Foundation and Institut der Gesellschaft zur Förderung der angewandten Informationsforschung.
- Voort van der Kleij, John van der, Stephan Raaijmakers, Mathijs Panhuijsen, Martijn Meijering and Rogier van Sterkenburg.** 1994. Een automatisch geanalyseerd corpus hedendaags Nederlands in een flexibel retrievalssysteem. Noordman, L.G.M. and W.A.M. de Vroomen (Eds.). 1994. *Informatiewetenschap 1994, Wetenschappelijke Bijdragen aan de Derde StinfoN-conferentie*: 181-194. Tilburg.
- Wiesman, Floris.** 1995. Information Retrieval: een overzicht. *Informatie* 37(3): 182-192. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. WNT. 1864-. Leiden.

- Zampolli, A. and A. Cappelli** (Eds.). 1983. *The Possibilities and Limits of the Computer in Producing and Publishing Dictionaries. Proceedings of the European Science Foundation Workshop, Pisa, 1981.* Pisa: Giardini Editori e Stampatori in Pisa.
- Zernik, Uri.** 1991. Introduction. Zernik, Uri (Ed.). 1991. *Lexical Acquisition: Exploiting On-Line Resources to Build a Lexicon:* 1-26. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

'n Kritiese beskouing van *HAT*³

Adelia Carstens, *Universiteit van Pretoria,
Pretoria, Suid-Afrika*

Abstract: A Critical Review of *HAT*³. *HAT* can be viewed as one of the most widely used and most authoritative desk dictionaries of Afrikaans. On the basis of this status and authority it can duly be expected that the most significant changes which have occurred in the Afrikaans-speaking community during the past decade are reflected in the third revised and updated edition, published in 1994. Among these are socio-political changes, rapprochement between Standard Afrikaans and the vernacular, and a departure from elitism in favour of populism. Firstly, the front matter is reviewed with regard to the extent in which these tendencies are reflected. Secondly, aspects of the micro- and macrostructure are discussed in view of the extent to which they echo the *Voorwoord* (user's guide). Aspects looked into are descriptiveness and prescriptiveness, user-orientation, ideology, headword selection, as well as the systematic and motivated implementation of lexicographic and typographical conventions. It is concluded that the third edition of *HAT* is a great improvement on the second, especially with regard to ideological sensitivity, user-friendliness and a calculated break with the Afrikaans lexicographic tradition of linguistic purism.

Keywords: AFFIX, CITATION, COMBINING FORM, CROSS REFERENCE, DEFINITION, DESCRIPTIVENESS, DESK DICTIONARY, ELITISM, EXAMPLE, FOREWORD, FRONT MATTER, HAT, IDEOLOGY, LABEL, PRESCRIPTIVENESS, POPULISM, SEMANTIC CHANGE, USER'S GUIDE, USER-FRIENDLINESS, USER-ORIENTATION, VERKLARENDE HANDWOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL

Opsomming: *HAT* kan beskou word een van die mees gebruikte en mees gesaghebbende tafelwoordeboeke in Afrikaans. Op grond van hierdie status en gesag kan verwag word dat die derde hersiene en uitgebreide uitgawe wat in 1994 verskyn het, rekenskap sal gee van belangrike veranderinge wat hulle tydens die afgelope dekade in die Afrikaanssprekende gemeenskap voltrek het. Hieronder resorteer veral sosiopolitieke veranderinge, groter versoening tussen Standaardafrikaans en Omgangsafrikaans, en 'n verskuiwing van elitisme na populisme. Eerstens word die voorwerk van *HAT*³ beoordeel op grond van die mate waarin hierdie tendense verreken is. Tweedens word enkele aspekte van die mikro- en makrostruktuur bespreek met betrekking tot die wyse waarop die letter en gees van die *Voorwoord* vergestalt word. Aspekte wat ondersoek word, is deskriptiwiteit en preskriptiwiteit, gebruikersgerigtheid, ideologie, lemmakeuse asook die gemotiveerde en sistematiese verantwoording van leksikografiese en tipografiese konvensies. Daar word tot die slotsom gekom dat die derde uitgawe 'n besliste verbetering op die tweede is, veral betreffende ideologiese sensitiwiteit, gebruikersvriendelikheid en 'n doelbewuste breuk met die taalpuristiese woordeboektradisie van die verlede.

Sleutelwoorde: AFFIKS, DEFINISIE, DESKRIPTIWITEIT, ELITISME, ETIKET, GEBRUIKERSVRIENDELIKHEID, GEBRUIKERSGERIGTHEID, GEBRUIKSVOORBEELD, HANDWOORDEBOEK, HAT, IDEOLOGIE, KRUISVERWYSING, POPULISME, PRESKRIPTIWITEIT, SEMAN-

TIESE VERANDERING, SITAAT, TAFELWOORDEBOEK, TEGNOSTAM, VERKLARENDE
HANDWOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL, VOORWERK, VOORWOORD

1. Inleiding

1.1 HAT se status en gesag

Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT) is sekerlik een van die mees gebruikte handwoordeboeke in Afrikaans. In feitlik elke huis, taalklas-kamer, kantoor, taalpraktyk én op menige akademiese lessenaar staan daar 'n uitgawe — hoofsaaklik met die doel om taalprobleme wat mag opduik, met gesag op te los. HAT se gesag binne die Afrikaanse taalgemeenskap moet onder andere daaraan toegeskryf word dat dit as 'n "klein WAT" beskou word. Hierdie vermeende status is nie ongegrond nie aangesien die vormlike en inhoudelike aansluiting by die WAT reeds in die *Voorwoord* van die eerste uitgawe (1965) uitgespel word, in die tweede uitgawe (1979) herhaal word en nou opnuut in die derde hersiene en uitgebreide uitgawe (1994: genommerde paragraaf 8 van die *Voorwoord*) bevestig word. Ook in taalkundige studies figureer HAT dikwels as een van die woordeboeke wat onder die soeklig kom (vergelyk onder andere Esterhuyse 1987, Webb 1989; Beyliefeld 1992; Carstens 1995).

Vanweë HAT se standaardiserings- en normeringsfunksie in die Afrikaanssprekende gemeenskap, sou met reg verwag kon word dat hersiene uitgawes moet tred hou met veranderinge, sowel op taalgebied as op sosiopolitieke en kulturele gebied. Die derde hersiene uitgawe kan onder andere beoordeel word op grond van die mate waarin die volgende belangrike tendense verreken is:

- Die sosiopolitieke gees van die postapartheid Suid-Afrika
- Die opheffing van die diglottiese verwydering tussen Standaardafrikaans en die vernakulêr
- Die verskuiwing van elitisme na populisme

1.2 HAT as sosiohistoriese dokument

1.2.1 Sosiopolitieke gees van die postapartheid Suid-Afrika

Diskriminasie, veral met betrekking tot ras, is in die verlede sterk met die wit Afrikaanssprekende verbind, onder andere omdat Afrikaans deur 'n bepaalde regering as instrument van apartheid geïnstitusionaliseer is en omdat Afrikaanse woordeboeke op konkrete wyse aan apartheid gestalte gegee het (vergelyk Esterhuyse 1987; Carstens 1994a; 1994b; 1995). Die stereotiepe beeld

van Afrikaans as apartheidsinstrument is versterk as gevolg van die proliferasie van kwetsende terme vir rassegroepe in dié taal, en die dikwels onsensitiewe hantering daarvan in woordeboeke.

Die politieke hervormingsinisiatiewe van die laat tagtiger- en vroeë negentigerjare asook taalkundige en literêre waardering van Afrikaans se nie-standaardvariëteite het egter bygedra tot die stelselmatige verandering van hierdie stereotipe. Afrikaans se mees gesaghebbende normatiewe taalbron, die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*, het gepoog om die stempel daarop te plaas, onder andere deur alle kwetsende rasbenaminge uit sy agste uitgawe (1991) te skrap. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek* het hierdie voorbeeld nagevolg deur 'n soortgelyke skrapingsbeleid te volg (vergelyk Carstens 1994b: 255-256).

1.2.2 Geleidelike opheffing van die diglottiese verwydering tussen Standaardafrikaans en die Afrikaanse omgangstaal

Met die verkryging van ampstaalstatus in 1925 moes Afrikaans noodwendig gekultiveer word om 'n verskeidenheid hoër funksies te vervul. Volgens Ponelis (1992: 80) sou Afrikaans "nooit sonder die hulp van Standaardnederlands (en ook Engels) tot kultuurtaal kon oorgegaan het nie", maar ongelukkig is daar te sterk op Nederlands gesteun. Dit het daartoe bygedra dat die standaardvariëteit oorgekultiveer is en dat daar 'n kunsmatige verwydering tussen formele Standaardafrikaans (veral as skryftaal) en die vernakulêr (Omgangsafrikaans) ingetree het. Afrikaanse woordeboeke het die diglottiese verwydering bestendig deurdadig hulle weinig meer was as vertalings van Nederlandse woordeboeke, 'n tradisie wat "helaas voortgesit word" (Ponelis 1992: 81). Op dié wyse het woordeboeke daartoe bygedra (en dra hulle miskien steeds daartoe by) om die kultuurtaal los te sny van die omgangstaal en om die verwydering van die kultuurtaal deur die omgangstaal aan bande te lê.

Gedurende die tagtiger- en negentigerjare gaan daar egter talle stemme vanuit taalkundekring op om Nederlandismes uit Afrikaanse woordeboeke te weer (Ponelis 1992: 80-82) en kunsmatige sensuur ten opsigte van leenwoorde uit Engels te verslap (Gouws 1993: 53-54). Ponelis (1992: 81) stel gevolglik as een van die heel belangrikste wetenskaplike prioriteite vir Afrikaans "'n nuwe wetenskaplike naslaanwoordeboek van die omvang van die HAT waarin 'n betroubare en dinamiese beeld van Standaardafrikaans gebied word".

1.2.3 'n Verskuiwing van elitisme na populisme

1.2.3.1 Elitisme en populisme as tendense

Een van die belangrikste eise van die negentigerjare is gebruikersvriendelikeheid. Gebruikersgerigtheid het die wagwoord geword in sowel die openbare

as die staatsektor, en in die letterkunde sowel as die vermaaklikheidswêreld is 'n herwaardering vir populêre kultuur aan die ontwaak (vergelyk onder andere Snyman 1994). 'Populisme' het as 't ware die wagwoord van die negentigerjare geword, en 'elitisme' het die skeldwoord geword.

Bell (1992: 3) definieer 'elitisme' as optimisme oor die besluitnemingsvermoë van een of meer persone wat namens ander optree. Hy sê: "elitism is the belief that the elite in question can make superior decisions on behalf of others" (1992: 60). Volgens hom (1992: 73) aanvaar die lede van 'n elitegroep dikwels dat hulle op grond van jarelange studie, die bekleding van bepaalde professies en openbare prestige die betrokke eliteposisie "verdien" het en daarmee saam ook die reg om namens die meerderheid mense in die gemeenskap as geheel of in 'n bepaalde sektor besluite te neem. Op taalgebied het elitisme sedert 1925 veral daarin tot uiting gekom dat bepaalde instansies, soos byvoorbeeld die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns (by monde van die Taalkommissie) asook Afrikaanse woordeboeke die sanksie verkry het om normatiewe taalbesluite in "belang" van al die sprekers van Afrikaans te neem. In hierdie elitistiese normeringsproses is die intuïesies van die taalgebruiker (insluitend die woordeboekgebruiker) en die taalpraktisyn grootliks geïgnoreer (vergelyk McLachlan 1993: 166).

Populisme, daarenteen, is die gemeenskap se optimisme oor sy vermoë om self besluite te neem oor sake waardeur hy regstreeks of nieregstreeks geraak word. Indirek kan populisme ook dui op die gemeenskap se optimisme oor sy vermoë om kundiges ('n elite) te selekteer wat namens hom besluite neem. Populisme impliseer dus nie noodwendig kulturele vervlakking en 'n filosofie van "anything goes" nie.

'n Bepaalde elitegroep kan ook in sy optrede populisties wees. 'n Populistiese ingesteldheid word byvoorbeeld weerspieël deur die samestelling van die Taalkommissie van die S.A. Akademie in 1992. In dié jaar is drie nie-Akademielede, naamlik prof. Tony Links, dr. Ilse Feinauer en dr. Joey Swanepoel as lede van die Kommissie aangewys. Hierdie benoemings kan beskou word as een van die eerste treë op die pad van demokratisering met betrekking tot taalbereëning, en sou uiteindelik daartoe kon bydra dat Afrikaans se normatiewe taalbronne in die toekoms wyer aanvaarding in die Afrikaanssprekende gemeenskap geniet.

1.2.3.2 Elitisme en populisme in die leksikografie

In die leksikografie het 'n toenemend populistiese gerigtheid daartoe aanleiding gegee dat die klem al hoe sterker op gebruikersvriendelikheid en gebruikersgerigtheid geplaas word. Volgens Lombard (1994: 207) moet die leksikograaf weet wie sy teikengebruikers is en wat hulle behoeftes is. Een van die leksikograaf se oogmerke behoort te wees om aktiwiteite soos naslaanvaardigheid en inligtingontsluiting vir die gebruiker te vergemaklik al beteken dit dat

konvensie oor boord gegooi moet word ten gunste van innovasie.

Hausmann (1989: 12-13) wys daarop dat daar 'n inherente konflik bestaan tussen die behoeftes van die gemeenskap (met sy inherent populistiese strewe) en die leksikografie (met sy inherent elitistiese strewe), oftewel tussen gebruikersvriendelikheid en woordeboekkultuur. Gebruikersvriendelikheid dui op aanpassing van die leksikografie by die gemeenskap en woordeboekkultuur dui op die aanpassing van die gemeenskap by die leksikografie. Die slotsom waartoe Hausmann (1989: 13) kom, is dat die gemeenskap die sterker party in hierdie toutrekkery is. Die rede wat hy aanvoer, is dat slegs die gemeenskap uiteindelik stemreg uitoefen aangesien dit sy beursie is wat die deurslag gee.

Met hierdie perspektief voor oë is dit sinvol om *HAT*³ te beoordeel na die mate waarin die gebruiker se behoeftes gedien word, maar op so 'n manier dat hy / sy in die proses so pynloos moontlik met woordeboekkultuur vertrouwd gemaak word. Eerstens word die rol van die voorwerk ("front matter") in hierdie verband ondersoek.

2. Die voorwerk

2.1 Inleidend

Die voorwerk van 'n woordeboek, veral die gebruikerstoelighting (soms ook *Voorwoord* of *Gids vir die gebruiker* genoem) maak om verskeie redes 'n baie belangrike komponent van die totale produk uit. Dit bied onder andere vir die samestellers 'n forum om:

- (a) die afgrensing van die makrostruktuur te motiveer;
- (b) die woordeboek se beleid rondom preskriptiwiteit en deskriptiwiteit te verduidelik en te motiveer;
- (c) 'n ideologiese raamwerk vir die interpretasie van inligting uiteen te sit;
- (d) aan die gebruiker 'n sleutel te gee tot die struktuur en die metataal van die woordeboek.

Wat die bywerk en verbetering van die *Voorwoord* betref — veral ten opsigte van die bogenoemde vier sake — verdien die Hoofredakteur van *HAT*³ lof. Die puntsgewyse aanbieding van gebruikerstoelighting maak van die derde uitgawe beslis 'n meer gebruikersvriendelike publikasie as die vorige twee uitgawes. Om reg te laat geskied aan hierdie pluspunt, word die *Voorwoord* kortliks bespreek na aanleiding van (a)-(d) hierbo.

2.2 Afgrensing van die makrostruktuur

Wat die makrostruktuur betref, kan geen handwoordeboek op volledigheid aanspraak maak nie. Dit is daarom verblydend dat die *Voorwoord* van *HAT*

(paragraaf 2.1) benut is om daarop te wys dat Standaardafrikaans die fokuspunt vorm en dat die sporadiese opname van sosiolinguistiese variante as 'n toegif beskou moet word.

Dit is egter jammer dat die beleid rondom die opname en bewerking van die drie hooflemmatipes (leksikale lemmas, subleksikale lemmas en multileksikale lemmas) nie meer eksplisiet verantwoord is nie. Die bepaling van leksikaleitemstatus is wel in hoofsaak 'n taalkundige aangeleentheid; en die kritiek teen die woordgerigtheid van woordeboeke (waarna daar in paragraaf 7 van die *Voorwoord* verwys word) kom hoofsaaklik vanuit die metaleksikografie (vergelyk Gouws 1991). Tog sou die gebruiker kon baat by 'n relatief ontgengiese bespreking van die drie belangrikste lemmatipes en by 'n kort beleidstelling rondom die opname / weglating en hantering van die verskillende tipes. In *HAT*³ word die gebruiker egter eensydig ingelig deurdat slegs multileksikale lemmas uitgesonder word (paragraaf 7). Ten opsigte van hierdie lemmatipe word verklaar dat besluit is om die status quo ter wille van konvensie en "gebruikersvriendelikheid" te handhaaf. Dit beteken dat multileksikale lemmas steeds bewerk word in 'n rubriek wat deel uitmaak van die artikel van bepaalde leksikale lemmas. Die problematiek rondom die opname en hantering van subleksikale lemmas soos affikse, onselfstandige stamme en tegnostamme word nêrens vermeld nie. Hierdie "volstruispolitiek" is veral onverskoonbaar in die lig van die inkonsekwente opname van subleksikale lemmas in *HAT*³, 'n faset wat feitlik glad nie sedert die tweede uitgawe hersien is nie. In paragraaf 4 en 5.1 hieronder word die opname en hantering van veral twee tipes subleksikale lemmas in meer besonderhede bespreek.

2.3 Beleid oor preskriptiwiteit en deskriptiwiteit

In die *Voorwoord* (paragraaf 2.1 en 2.2) word heelwat aandag aan die begrip **standaardtaal** gegee. By die bepaling van standaardtaalstatus blyk veral twee norme te geld, naamlik enersyds die interne, demokratiese norm ("dáárdie vorm waarna ander sprekers van die taal opsien") en andersyds die eksterne, preskriptiewe norm van die AWS. Hoewel die Hoofredakteur suggereer dat hy die demokratiseringsideale van die postapartheid Suid-Afrika positief gesind is, bely hy dat hy "aan die konserwatiewe kant sondig" omdat 'n nuwe standaardnorm nog nie duidelik gedefinieer is nie. Daar is gehou by die wysigings wat in die nuwe AWS voorkom (*Voorwoord*, paragraaf 1). Die gebruiker word dus enersyds ingelig dat hy / sy in verband met spelling, skryfwyse en wisselvorme nie verder as *HAT*³ hoef te soek nie. Andersyds word onrealistiese verwagtinge in verband met herstandaardisering en demokratisering egter in die kiem gesmoor.

In paragraaf 2.3 van die *Voorwoord* blyk dit dat daar kennis geneem is van die kritiek wat deur die jare gelewer is op die preskriptiwiteit van Afrikaanse woordeboeke, en word die onderskeid tussen preskriptiwiteit en deskriptiwiteit

teit bondig uiteengesit. Die Hoofredakteur suggereer dat deskriptiwiteit die sentrale eis van die leksikografie eis is, maar dat die gebruiker se behoeftes eerder gedien word deur 'n meer preskriptiewe benadering. Verder word onomwonde verklaar dat leksikografiese kommentaar oorvloedig gebruik is "om aan te dui as 'n sekere woord, vorm of betekenisonderskeiding nie aanvaarbaar is nie." Sulke eerlikheid behoort (na my mening) gerespekteer te word. Dit het in elk geval nou tyd geword dat taalkundiges daarmee vrede maak dat *HAT* tipologies ontwikkel as 'n tipe "college dictionary" wat hoofsaaklik 'n gids tot korrekte taalgebruik wil wees. Afrikaans het náas *HAT* 'n onafhanklike standaardwoordeboek soos *Van Dale* nodig om die leemte aan 'n sinchronies-deskriptiewe standaardwoordeboek te vul. *HAT* wil en sal dit waarskynlik nooit wees nie. Hierbenewens bevind Afrikaans hom steeds midde in 'n vloeibare polities-ideologiese situasie wat meer as die normale dosis sensitiwiteit van 'n sinchroniese standaardwoordeboek verg, veral rondom die hantering van ideologies gelade leksikale items en betekenisonderskeidings.

Wat die sensorering van leenwoorde (veral uit Engels) betref, word in paragraaf 2.3 van die *Voorwoord* 'n gematigde standpunt ingeneem: "nie alles wat maar na Engels ruik of klink, is geban nie"; daar is gepoog om "die goue middeweg te probeer vind". Hierdie sensuurverslapping is besonder verblydend in die lig van die populistiese tydsgees. 'n Mens wonder egter of die volgende, ietwat emosionele betoog nodig was om die meer gematigde beleid ten opsigte van leenwoorde te verdedig:

"Dit is natuurlik so dat taalvoorskrywers en -pedante maar alte graag wil meesprek op hierdie delikate gebied en dus tydig en ontydig voorskrywend optree. Dit is juis die optrede van hierdie tipe taalmense — ek sê met opset nie 'taalkundiges' nie, want hulle is dikwels juis nie wetenskaplik opgelei nie maar selfaangestelde beterswetters — wat die publiek wars maak van die standaardvorm, en ook van gesonde, gefundeerde voorskrifte."

Hierdie standpunt word in 'n mate weersprek deur die ongewone, miskien selfs superstandaardwoorde en -uitdrukings wat sporadies in die *Voorwoord* gebruik word, byvoorbeeld (my kursivering):

"Die vraag na beskryf of voorskryf bly 'n *kwestieuse* saak." (2.3)

"Daarby wil ek dan direk voeg dat ek my nie *op die standpunt van die skoolvos gestel het nie*: ..." (2.3)

"Die belangrikste rede waarom sulke woorde nog *gehonoreer* word: ..." (2.4)

Ook die motivering van literêre sitate in paragraaf 4 verloën die ideaal van gebruikersgerigtheid en suggereer 'n voorkeur vir tekste van hoë literêre waarde:

"Ek wou daardeur illustreer dat gewone én ongewone woorde in die taal van ons skrywers voorkom. *Verder is die hoë gehalte van ons letterkunde so 'n belangrike komponent van die bestaansreg van Afrikaans dat woordeboeke gerus ook die aandag daarop kan vestig*" (my kursivering).

Op die gebied van sosiolinguistiese normering lewer HAT³ 'n belangrike bydrae. Daar word in die woordelys gestalte gegee aan die ideaal wat in paragraaf 3.1 gestel word, naamlik om "elke woord wat nie as neutraal beskou kan word nie ... van 'n etiket (te) voorsien". Fyner sosiostilistiese nuanses word byvoorbeeld aan die orde gestel met behulp van die onderskeid tussen die etikette *onfyn* en *plat*. 'n Mens wonder egter of temporeel-stilistiese markerings soos *neologisme* en *modewoord* werklik vir die taalgebruiker nuttig is aangesien die belangrikste verskil tussen hierdie etikette klaarblyklik die statistiese kans op voortbestaan is.

2.4 Ideologiese beleidstelling

Soos hierbo gemeld is, bied die voorwerk van 'n woordeboek ruimte vir beleidstelligings rondom sensitiewe en problematiese aangeleenthede in die woordeboek. Sodoende word 'n ideologiese raamwerk voorsien vir die interpretasie van inligting in sowel die makrostruktuur as die mikrostruktuur van die woordeboek. HAT³ wy 'n aparte paragraaf (paragraaf 6) aan 'n beleidstelling rondom die opname en hantering van kwetsende leksikale items. Enersyds word 'n deskriptiewe standpunt ingeneem deur die vermelding dat kwetsende leksikale items op die gebied van ras, geslag, politiek, godsdiens en spotname wel opgeneem is. 'n Preskriptiewe standpunt word egter ingeneem deur te vermeld dat laasgenoemde tipes leksikale items tot die minimum beperk is en boonop voorsien is van waarskuwende formules soos "liefs te vermy".

Deur 'n verbintenis tot niediskriminasie eksplisiet te stel, mag 'n woordeboek moontlik daarin slaag om wyer aanvaarding te induseer en mag gebruikers selfs oorreed word om geïsoleerde gevalle van ideologiese onsensitiewe bewerking oor die hoof te sien. Ten einde 'n woordeboek se ideologiese aanvaarbaarheid gesaghebbend te bepaal, is outentieke houdingstudies egter 'n voorvereiste.

2.5 Toegangverlening tot die woordeboekstruktuur en die metataal van die woordeboek

HAT³ verdien lof deurdat uitgebreide aandag geskenk is aan die verduideliking van teoretiese, strukturele en metodologiese aspekte van die woordeboek. Paragraaf 8-10 van die *Voorwoord* word daaraan gewy om die strukturering en aanbieding van taalkundige inligting (ortografiese, fonetiese, morfologiese, sintaktiese, semantiese en pragmatiese inligting) gedetailleerd te verduidelik. Vir

die oningewyde woordeboekgebruiker behoort hierdie inligting van groot waarde te wees. In enkele gevalle sou meer volledige inligting egter nuttig kon wees, byvoorbeeld in paragraaf 8.6, waar slegs gemeld word dat sinonieme "aan die einde van 'n definisie (voor die voorbeeldsinne)" gegee word en deur 'n kommapunt van die voorafgaande geskei word. Hierdie inligting het slegs betrekking op sinoniemvermeldings. Daar word dus nie genoem dat sinoniemdefinisies, wat by die minder frekwent gebruikte lid van 'n sinoniemreeks voorkom, hoofsaaklik as kruisverwysings dien na 'n sinoniem (elders in die woordeboek) waarby die deskriptiewe definisie gevind kan word nie.

Hoewel die behoeftes van die gebruiker deurgaans voorop gestel word, is dit steeds die taak van die leksikograaf om die taalstruktuur korrek en volledig te weerspieël, en waar toepaslik die korrekte taalkundige terme te gebruik. Dit is dus te betreur dat *pare soos* *steur*¹ en *steur*², *kas*¹ en *kas*², *spoor*¹, *spoor*² en *spoor*³ in paragraaf 8.5 van die *Voorwoord* 'homofone' in plaas van 'homonieme' genoem word.

In 'n afdeling van die voorwerk getitel *Gebruiklikste etikette en afkortings*, word redaksionele afkortings en etikette (óf die afkortings wat daarvoor gebruik word) verduidelik. Hierdie toevoeging is besonder verblydend aangesien nie een van die ander Afrikaanse handwoordeboeke volledige inligting aangaande die terminologiese bestek van gebruiksfleeretikette aanbied nie. Dit is egter jammer dat etikette wat gebruiksinperkings markeer, en redaksionele afkortings soos *wsk.* (waarskynlik), *L.* (Latyn), ens., in een lys opgeneem is. Die gebruiker wat nie die moeite doen om die *Voorwoord* deur te lees nie is gevolglik nie bewus van die belangrike funksionele onderskeid tussen byvoorbeeld etikette en ander metatalige uitdrukkings nie.

2.6 Evaluering

2.6.1 Sterkpunte

Die voorwerk van *HAT*³ lewer 'n belangrike bydrae om inligtingsontsluiting te vergemaklik en te bespoedig en om die gebruiker daarvan te verseker dat sy / haar behoeftes voorop gestel word. Die strewe na gebruikersvriendelikheid wat as doelwit in paragraaf 2 gestel word, vorm 'n deurlopende tema in die *Voorwoord* en word telkens herhaal met betrekking tot die aanbieding van verskillende tipes taalkundige en gebruiksinligting (vergelyk paragrawe 2.1, 2.3, 2.4, 3.1, 7, 8.3 en 8.8). Hierdie eksplisiete beleidstellings rondom groter gebruikersvriendelikheid word ook ondersteun deur die relatief ongekompliseerde verduidelikings van taalkundige, ideologiese en metodologiese kwessies.

2.6.2 Tekortkominge

Kritiek wat teen die *Voorwoord* van *HAT* ingebring kan word, is dat die bladsye

nie genommer is nie (byvoorbeeld deur klein Romeinse syfers). Gevolglik word verwysing na aspekte daarvan bemoeilik.

Die gebruiker sou ook daarby kon baat indien bepaalde inligtingstipes skematies weergegee is om die "woordeboekkultuurskok" vir die gebruiker te versag. Kirkpatrick (1989: 756) druk die behoefte van die gebruiker aan bondige, visueel treffende inligting soos volg uit:

"... there is a growing tendency to require information to be more immediate, less discursive, more visual. ... we are being conditioned to dispense with all but the fewest words in favour of pictures, charts, tables, etc."

Desnieteenstaande moet erken word dat daar steeds geen vasgelegde patroon vir die aanbieding van gebruikerstoelighting in woordeboeke is nie. Daar bestaan eenvoudig geen pasklaar sjabloon wat sal verseker dat woordeboekgebruikers wel die *Voorwoord* benut nie. Talle leksikograwe is trouens van mening dat gebruikers selde, indien ooit, die toeliggende aantekeninge deurlees (Béjoint 1989: 208; Kirkpatrick 1989: 754). Juis daarom moet die inligting in die *Voorwoord* kort en onmiddellik wees en moet die mikrostruktuur so selfverklarend moontlik wees (Kirkpatrick 1989: 758).

'n Verdere punt van kritiek teen die *Voorwoord* is dat daar gepoog word om die behoeftes van die gebruiker (vakekste¹ inligtingsbehoefte) én die behoeftes van die vakkundige (vakinterne inligtingsbehoefte) gelyktydig te bevredig. Dit sou byvoorbeeld sinvol kon wees om die inligting wat regstreeks met inligtingontsluiting te doen het in 'n aparte afdeling onder toepaslike hoofde (moontlik skematies) aan te bied, soos byvoorbeeld "Soorte taalinligting in die woordeboek", "Redaksionele afkortings", "Gebruiksfeeretikette", ensovoorts. Inligting rakende die formeel-taalkundige, normatiewe en ideologiese begronding van die woordeboek sou dan in 'n ander afdeling hanteer kon word.

In die res van die artikel word die kritiek teen die *Voorwoord* voorlopig buite rekening gelaat en word enkele aspekte van HAT³ getoets aan die mate waarin die letter en die gees van die *Voorwoord* wel in veral die mikrostruktuur weerspieël word.

¹ **Vakekste** behoeftes is volgens Herberg (1989: 752) die behoeftes van die gebruiker, dit wil sê suksesvolle en vinnige inligtingontsluiting, wat onder andere die volgende insluit: makrostrukturele ordening, alle mikrostrukturele inligtingstipes en die hantering daarvan, kommentaarsimbole, afkortings, ens. **Vakinterne** inligtingsbehoefte (teoretiese grondslae van die woordeboek) is onder andere (*ibid.*) teikengroep, kriteria vir lemmakeuse, funksie en keuse van voorbeelde, oplossings vir probleme by die beskrywing van bepaalde woordklasse, beginsels wat gegeld het by 'n hersiene uitgawe (van 'n bestaande woordeboek), inligting aangaande die databasis wat gebruik is, leksikografiese taakverdeling (in die geval van meer as een outeur), ens.

3. Sistematiese opname van lemmatipes

Volgens Zgusta (1971: 243) moet alle besluite in verband met die opname of weglating van spesifieke klasse leksikale items volledig in die gebruikerstoelighting van 'n woordeboek uiteengesit word. Soos reeds hierbo genoem is, word in die *Voorwoord* van *HAT*³ wel gemeld dat die fokus op Standaardafrikaans val en dat die opname van variante beperk is, maar daar word nagelaat om 'n beleid in verband met subleksikale lemmas uit te spel. Vervolgens word 'n kort oorsig gegee van bevindinge rondom die opname en hantering van twee tipes subleksikale lemmas, te wete affikse en tegnostamme.

3.1 Affikse en tegnostamme

Weens die enkoderende én dekoderende funksies van stamme en affikse is dit belangrik dat hulle in woordeboeke opgeneem moet word en op toepaslike alfabetiese plekke in die makrostruktuur gelemmatiseer en bewerk word. Volgens Zgusta (1971: 242) geld hierdie argument veral ten opsigte van produktiewe eenhede op die subwoordvlak. Naas die (elitistiese) kritiek dat 'n woordgerigte benadering nie leksikologies gemotiveerd is nie, geld ook die populistiese argument dat die behoeftes van die gebruiker nie in ag geneem word nie. Daar kan tog nie sonder meer aanvaar word dat die gebruiker slegs "woorde" wil naslaan nie en slegs belang het by die optrede van stamme en affikse as onderdeel van die geïnstitusionele morfologiese kompleks van die standaardtaal nie.

3.1.1 Affikse

Dit blyk dat *HAT*³ weinig aandag geskenk het aan die hersiening van sy beleid rakende die opname en bewerking van affigale lemmas. Produktiewe affikse (veral dié van Germaanse herkoms) is steeds onsistematies hanteer. Naas die affikse *her-* en *on-*, wat reeds in *HAT*² opgeneem was, kon net 3 addisionele affigale lemmas gevind word, te wete *de-*, *ver-* en *-gewys(e)*. *Be-*; *ont-*; *-agtig*; *-asie*; *-baar*; *-er*; *-erig*; *-lik*; *-ling*; *-lings*; *-loos*; *-skap* en *-waarts* is steeds nie opgeneem nie. Wat opval is dat 'n aantal affikse van Romaanse herkoms, naamlik *-in*; *-ied*; *-ief*; *-iek*; *-iel*; *-ien*; *-iet*; *-is* en *-isme*, soos in *HAT*², wel opgeneem is. In enkele gevalle word aangedui dat die betrokke affiks produktief is (*-is*²), onproduktief is (*-in*⁴), of redelik produktief is (*-isme*¹).

Produktiwiteit en strukturele posisie (prefiks of suffiks) het klaarblyklik nie 'n groot rol in die opnamebeleid ten opsigte van affikse gespeel nie. Dit wil hoogstens voorkom asof daar 'n voorkeur was vir affikse wat as woordbouelemente in veral die akademiese woordeskat optree. Hierdie gebrek aan sistematiek word vererger deurdat daar nie in die *Voorwoord* 'n beleid rondom die opname van subleksikale lemmas gestel word nie.

3.1.2 Tegnostamme²

Tegnostamme³ is, soos in die tweede uitgawe van *HAT*, baie meer volledig opgeneem as affikse. Die volgende tegnostamme wat as beginkomponente in woorde optree, kom in *HAT*³ voor:

ab-; aëro-; akro-; Anglo-; astro-; bio-; chir(o)-; elektro-; filo- / fil-; fito-; fono- / fon-; galvano-; gamo- / gam-; geo-; halo- / hal-; heks- / heksa-; helik(o)-; heli(o)-; hemato- / hema- / hemat- / hemo-; hemi-; hetero- / heter-; hialo- / hial-; hidro-; hiëro- / hiër-; hiëto- / hiët-; higr- / higr-; hiper-; hipo- / hip-; holo- / hol-; homo-; intro-; iso- / is-; kilo-; mega-; meta-; mikro-; mono-; nekr(o)-; neo-; outo-; paleo-; para-; penta-; peri-; poli-; pro-; pseudo-; retro-; senti-; tele-; termo-; uro-; xeno-; xero-; xilo-

Daar is net twee addisionele beginkomponente in *HAT*³ opgeneem, naamlik *pro-* en *senti-*. Die volgende is steeds nie opgeneem nie:

bi-; *eko-*; *ekso-*; *epi-*; *kosmo-*; *lito-*; *orto-*; *osteo-*; *psigo-*; *teo-*.

Verder is daar steeds meer aandag aan beginkomponente as aan eindkomponente geskenk. Daar is trouens geen addisionele eindkomponente opgeneem nie. Alleen die volgende kom voor:

-foon-; *-graaf-*; *-gram-*; *-logie-*; *-metrie-*; *-skoop-*; *-staat-*.

Die volgende produktiewe eindkomponente figureer steeds nie as lemmas nie:

-fiet-; *-fiel-*; *-fobie-*; *-liet-*; *-maan-* / *-manie-*; *-niem-*; *-paat-* / *-patie-*.

Die sterkste kritiek geld egter nie teen die opname van tegnostamme nie, maar teen die inkonsekwente bewerking daarvan. In paragraaf 5.1 hieronder word die leksikografiese bewerking in meer besonderhede bespreek.

2 Die data waarvan in hierdie subparagraaf gebruik gemaak word, is in hoofsaak verkry uit 'n Honneursstudie wat in 1994 deur mev. Augusta Jordaan aan die Universiteit van Pretoria gedoen is.

3 Tegnostamme is stamme, gewoonlik van Griekse of Latynse herkoms, wat as eerste óf laaste konstituent in verskeie woorde optree. Hulle is nie prefikse of suffikse nie aangesien hulle relatief selfstandige betekenis het en soms twee-twee verbind om 'n woord te vorm (vgl. *pedofiel*), maar hulle is ook nie woorde nie, aangesien hulle nie selfstandig kan optree nie. Tegnostamme kom veral voor in tegniese en kwasi-tegniese woorde. (Vergelyk onder andere Combrink 1990: 27.)

4. Die definisie

4.1 Die metataal van die definisie

Zgusta (1971: 257) stel onder andere die volgende vereistes aan die definisie in 'n verklarende woordeboek:

- Dit behoort uitsluitlik te bestaan uit woorde wat in die woordeboek verklar word.
- Dit behoort nie woorde te bevat wat moeiliker is as die lemma self nie.
- Dit behoort geen argaïese, dialektiese, vulgêre of weinig gebruiklike woorde te bevat nie.

'n Meer holistiese fokus sou die metaleksikograaf daartoe kon lei om ook nog die volgende vereiste by te voeg:

- Woorde van dieselfde grammatiese of leksikale kategorie moet verkieslik op dieselfde wyse gedefinieer word, met ander woorde dieselfde metatalige terme moet in definisies vir lede van dieselfde grammatiese of leksikale kategorie gebruik word.

*HAT*³ fouteer veral met betrekking tot die handhawing van laasgenoemde twee vereistes. Eerstens is daar in die definisies van talle leksikale én subleksikale lemmas argaïese (dikwels Nederlandse), superstandaard- en / of weinig gebruiklike woorde behou. Dit strook nie met die gebruikersgerigte, populistiese gees van die *Voorwoord* nie. Die volgende voorbeelde dien ter staving (my kursivering):

chir(o)-	"... hand-, op die hand <i>betrekking hebbende</i> ."
klink¹ ww. 2	"Die glase <i>aanstoot</i> as begeleiding van 'n heilwens"
siembamba	" <i>Sinledige</i> woord ter aanduiding van 'n wiegende beweging ..."
monster¹	"Proef, <i>staaltjie</i> van koopware ..."
eerlik 2	"Wat die waarheid <i>spreek</i> ..."
eerstehulp 1	"Voorlopige hulp aan 'n beseerde, sieke <i>in afwagting van die geneesheer</i> ..."
edelvalk	"... 'n swart streep wat <i>op</i> 'n snor lyk oor sy snawel ..."

Met betrekking tot die vereiste van konsekwente terminologie kan veral die definisies van subleksikale lemmas, in die besonder tegnostamme, gekritiseer word. Onder die 55 beginkomponente wat opgeneem is, word 38 as "woord-element(e)" beskryf, 5 word "voorvoegsel(s)" genoem (hemi-, hiper-, hipo-, intro-, tele-), 6 word as "eerste lid van samestellings / woorde" beskryf (aëro-,

mega-, mono-, poli-, peri- en pseudo-), en by die lemmas ab-, bio-, nekr(o)-, pro-, senti- en retro- word geen aanduiding van subleksikale status gegee nie. Van die sewe eindkomponente wat opgeneem is, word vier as "woordelement" beskryf (-graaf, -gram, -logie en -metrie), een as "slotelelement in name" (-staat), een as "tweede lid van enkele samestellings" (-foon) en een as "agtervoegsel" (-skoop). In al hierdie gevalle is geen metatalige aanpassings sedert die tweede uitgawe gemaak nie.

Ook wat die aanduiding van allomorfiëse variasie betref, kon die samestellers meer konsekwent gewees het. By sommige tegnostamme word vormvariasie tussen hakies aangedui, byvoorbeeld as chir(o)-, nekr(o)-, heli(o)-, helik(o)-; terwyl gevalle soos fon- en fon-, heks- en heksa-, gamo- en gamasook hemato-, hema-, hemat- en hemo- as wisselvorme hanteer word. Soms word eksplisiet gemeld dat hierdie wisseling deur die klankomgewing gedetermineer word. Ongelukkig is die terminologiese gebruik ook hier nie konsekwent nie. By fon- word die omgewing aangedui as "(voor vokale)" en by heks-² as "(voor klinkers)". Hierdie inkonsekwentheid word vererger deur die feit dat daar by tegnostamme nie eenvormigheid is met betrekking tot die aanduiding van klem en lettergreep-verdeling nie⁴.

Daar moet met Van Niekerk (1991: 290) saamgestem word dat die leksikograaf die verantwoordelikheid het om tegnostamme so eenvormig en realisties moontlik te benader, sodat die sogenaamde "moeilike" woorde vir alle gebruikers toeganklik en verstaanbaar is. Versuim om aan hierdie vereiste te voldoen, kan na my mening tot frustrasie van die woordeboekgebruiker, miskenning van produktiwiteit en ontkenning van die leksikaleitemstatus van tegnostamme lei.

4.2 Weerspieëling van betekenisuitbreiding / betekenisverandering

Volgens Goyvaerts (1981: 10) is die struktuur van die leksikon die belangrikste faktor wat semantiese verandering moontlik maak. Teenoor die georganiseerde elemente van die fonologiese, morfologiese en sintaktiese sisteme is die woordeskat of leksikon 'n losse versameling taaleenhede wat 'n oop klas vorm. Sowel woordvorme as betekenis kan as gevolg van hierdie onstabiele struktuur maklik tot die leksikon toegevoeg word, terwyl bestaande woorde vormlik gewysig kan word en bepaalde betekenis in onbruik kan verval.

Aangesien leksikale verskuiwings in 'n taal dikwels meer opvallend is as

⁴ By tegnostamme soos chiro-, filo-, fon-^o-, hidro-, intro-, mega-, meta- en tele- word geen klemaanduiding óf lettergreepverdelings gegee nie; by onder andere e•lek•tro-, ga•mo-, he•lik(o)-, he•t•ero-, ho•mo-, pa•le•o- en xe•no- word wel lettergreepverdeling gegee, maar geen klemaanduiding nie. In 'n geval soos gal•va'no word sowel klem as lettergreepverdeling aangedui. By aëro- word lettergreepverdeling verkeerdlik aangebied as a•ë'ro, ten spyte van die feit dat die uitspraak aangedui word as (ee'roo).

semantiese verskuiwings, en omdat makrostrukturele toevoegings dikwels as die belangrikste maatstaf dien vir die beoordeling van "verbeterings" in hersiene woordeboeke (vergelyk Landau 1984: 162) word betekenisverskuiwings nie altyd deur leksikograwe verreken nie. 'n Onomasiologiese ingesteldheid by die hersiening van woordeboeke kan egter lei tot onvolkome, selfs foutiewe, inligtingsoordrag aan die gebruiker.

Om tred te hou met betekenisverskuiwings, veral dié waaraan die sosio-politieke leksikon onderhewig is, is nie 'n maklike taak nie. Een van die redes is dat betekenis en die beheer daarvoor nie op elitistiese beginsels berus nie, maar op populistiese beginsels (vergelyk Hughes 1988: 184 en verder). Die nuusmedia dra uiteraard by tot die dinamiek van "vrye semantiese onderneeming".

Volgens een perspektief (vergelyk onder andere Goyvaerts 1981: 26-27) kan die semantiese veranderings of verskuiwings wat woordbetekenisse ondergaan, soos volg ingedeel word:

kwantitatief (het betrekking op die omvang van betekenisverskuiwing)		kwalitatief (het betrekking op die houding van taalgebruikers teenoor die betekenis)	
betekenisuitbreiding	betekenisverenging	pejoriserings	meliorisering

(Hierdie prosesse sluit mekaar nie noodwendig uit nie. Betekenisuitbreiding én betekenisverenging kan byvoorbeeld met pejoriserings of meliorisering gepaard gaan.)

Anders as *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸, wat **snoesig** steeds monosemies hanteer en na die Nederlands definieer as "Lief, skattig, fraai", brei *HAT*³ die definiens (wat in die tweede uitgawe lui: "Lief, skattig, oulik") uit en voeg 'n tweede betekenisonderskeiding "Knus, warm" by. Hoewel die aanpassing verblydend is, het die samestellers (na my mening) steeds "aan die konserwatiewe kant (ge)sondig", aangesien betekenisonderskeiding 1. ("Lief, skattig, oulik") werklik nie meer in Afrikaans gebruik word nie. Verder illustreer die gebruiksvoorbeeld *Snoesig geklee in 'n warm jakkie*, wat by betekenisonderskeiding 1. aangebied word, eerder betekenisonderskeiding 2. ("Knus, warm"). Ook in die geval van *vodde* word die betekenis- en funksie-uitbreiding (van selfstandige naamwoord na byvoeglike naamwoord en bywoord) wat *vodde* in die omgangstaal ondergaan het, verreken. Die skynmeervoudsvorm *vodde* word afsonderlik gelemmatiseer, van die etikette (*geselst.; neol.*) voorsien en polisemies soos volg gedefinieer:

1. Uiters moeg; uitgeput. *Ek is vodde nadat ek drie nagte dwarsdeur gewerk het.* 2. Sonder belangstelling; sonder enige neiging om hulp te verleen: *Ek voel vodde vir haar na die wyse waarop sy my familie beswadder het.*

Betekenisonderskeiding 2. is egter (na my mening) nie in die omgangstaal algemeen gebruiklik nie. In die Pretoria-omgewing word die uitdrukking *Vere* (*vir iemand*) *voel* gebruik om hierdie betekenis uit te druk. Hierbenewens is die konteks van die gebruiksvoorbeeld te formeel om die gebruik van 'n geselstaalwoord soos *vodde* te illustreer.

Dit is verblydend dat daar in die definies van Boer¹ (in uitgawe 2 gedefinieer is as "Lid van die Afrikanervolk; Afrikaner") gebruiksinligting bygevoeg is, naamlik "Soms as skeld-, soms as pryswoord gebruik". Sodoende word die pejoriserende wat in die mond van bepaalde ideologiese groepe plaasgevind het, verreken. Ongelukkig weerspieël die onverklaarde komposita Boer(e): ~dogter, ~nooi, ~seun, ~volk slegs die melioratiewe gebruik. Daar is ook nagelaat om die sekondêre betekenisonderskeiding te verantwoord wat uit die pejoratiewe gebruik van die oorspronklike betekenis ontstaan het, naamlik "blanke geregsdienaar / polisieman". Twee afsonderlike betekenisonderskeidings sou gemotiveer kon word op grond daarvan dat *Boer* na twee verskillende referentklasse kan verwys, te wete "rasgroep" en "geregsdienaar" (vergelyk Carstens 1994a: 7).

In HAT³ is betekenisonderskeiding 2. van liberaal gewysig om by die veranderde sosiopolitieke beskouing van die postapartheidsera aan te sluit. *Liberaal* is vroeër gebruik om pejoratief te verwys na politieke beskouing wat as links-van-die-regering, of selfs revolusionêr geag is. Saam met die politieke hergroeperings van die tagtigerjare het hierdie betekenisaspek egter verdwyn. Vandag word *liberaal* deur verteenwoordigers van middestroompartye slegs melioratief gebruik, en wel om te verwys na persone en instansies wat bereid is om gewenste verandering / hervorming te aanvaar. Ongelukkig bly die definies eensydig deurdat 'n betekenisaspek wat deur progressiewe Afrikaanssprekendes aan die woord geheg word, naamlik "wat voorgee om onbevooroordeel en polities ruimdenkend te wees", nie verreken word nie.

5. Leksikografiese kommentaar: etikette en gebruiksaadvies

Een van die belangrikste dienste wat 'n leksikograaf aan die gebruiker kan lewer, is om sosiaal relevante gebruiksaadvies te gee. Dit geskied implisiet deur middel van voorbeelde (kollokasies, poëme en sitate) en eksplisiet deur etikette en langer kommentaaruitdrukkings wat deel van die definies kan uitmaak. Sowel die gebruik van etikette (paragraaf 3.1) as die gebruik van kommentaaruitdrukkings (paragraaf 6) word in die *Voorwoord* gemotiveer.

5.1 Etiket wat verouderde, verhewe en laefrekwensiewoorde merk

Sommer met die eerste deurbloei van *HAT*³ word dit duidelik dat heelwat etikette bygevoeg is. Dié woordeboek verkry 'n voorsprong bo sommige van sy konkurrente in die Afrikaanse handwoordeboekemark deurdat 'n groot aantal verouderde, Nederlandistiese, superstandaard- (deftige) en weinig gebruiklike lemmas met behulp van etikette gemerk word. Sodoende word die weg gebaan vir makliker hersiening by 'n volgende uitgawe: dit wat in 1994 gemerk is as *verouderd*, *verouderend* of *wenig gebruiklik* sal heel waarskynlik in 2004 glad nie meer in die mond van taalgebruikers voorkom nie en sal dan kandidate wees vir skrapping of vir 'n ander etiket. Selfs baie van die lemmas wat tans as *deftig* gemerk is, mag as gevolg van demokratiseringstendense later kandidate vir skrapping wees. Die volgende lemmas ressorteer onder dié wat vir die eerste keer in die derde uitgawe van *HAT* geëtiketteer is:

<i>verouderd</i>	<i>verouderend</i>	<i>wenig gebruiklik</i>	<i>deftig</i>
kalamiteus	jongetjiesmens	kalfakter	jongedogter
kavaliër 1	jongetjiesklere	kameleon	jongeheer
jonge	kaduks	najaar	kontribusie
jongetjie	kales	nes (ww.)	sielig
slaapkabaai	normaalkollege	pier ³	sieltoog
transportpad	sieltoog	sanikpot	snel (ietwat deftig)
ongans	springriem	teerling	trag

*HAT*³ moes noodgedwonge die snoeiskêr inlê en talle lemmas skrap waarby geen temporele of frekwensie-etiket in die vorige uitgawes voorgekom het nie. Onder J is byvoorbeeld die volgende lemmas geskrap sonder dat hulle van etikette in die vorige uitgawe voorsien was:

jaaglokval; jaardag; jaarweek; jagterig; jagterin; jagterslatyn; jan-knaphand; jellei; jerusalemonie; jesebeldosie; jesebelsakkie; jilletjie; joelblok.

Die ideaal is natuurlik dat lemmas geleidelik uit opeenvolgende uitgawes van woordeboeke uitgefaseer word, met ander woorde dat 'n lemma in een uitgawe die etiket *verouderend* kry, in die volgende die etiket *verouderd* en in 'n

derde uitgawe volledig geskrap word. Enkele lemmas is wel op dié wyse geleidelik uitgefaseer. **Onpassabel** is in HAT² as *verouderend* geëtiketteer en in HAT³ kry dit die etiket *verouderd*. **Jammerpoel** is reeds in die tweede uitgawe as *verouderd* geëtiketteer en kom nou nie meer in HAT³ as lemma voor nie.

Ongelukkig het daar wel lemmas wat 'n baie lae gebruiksfrekwensie het, of wat verouderd is, ongeëtiketteer deurgeglip, byvoorbeeld *kadawereus* en *sienlik*. Verder is die geleentheid verpas om lemmas wat reeds in HAT³ as *verouderd* gemerk is, te skrap, byvoorbeeld *jongeliede*.

5.2 Etiketterming van nuwe lemmas

Daar moet toegegee word dat 'n mens ver sal soek om 'n naslaanwerk te kry wat die jongste aanwinste tot die leksikon van Afrikaans getrouer as HAT³ weerspieël. Baie onlangse leenwoorde en nuutskeppings is opgeneem en van etikette voorsien, sonder om onnodig voorskriftelik en puristies te wees. Onder die nuut opgenome lemmas ressorteer onder andere die volgende (gebruiksfeeretiket en etimologie word tussen hakies aangedui):

blues (E.); **bodder** (*geselst.*); **cappucino** (*It.*); **Country** (E.); **cowboy** (E.); **dribbel 1.** (geen etiket); **2.** (*sport*); **establishment** (< E.); **faks** (geen etiket); **folk** (E.; *mus.*); **hospitium** (geen etiket); **jacuzzi** (geen etiket); **jop** (E.); **kolhou** (*gholf, neol.*); **kompakskyf** (*mus.; rekenaar-wet.*); **laitie** (*neol.*); **shandy** (E.); **sinergie** (geen etiket); **sitkom** (*neol.*); **skedonk** (*neol.; geselst.*); **skiewie** (< E.; *geselst.*); **skiktyd** (geen etiket); **snesie** (geen etiket); **soul** (geen etiket); **steak** (geen etiket); **straathof** (*neol.*); **stres** (*neol.; med.*); **tekkie** (geen etiket); **tjop** (geen etiket); **tjopper** (*geselst.*); **veldore** (*neol.*); **vlooiemark** (geen etiket); **voet-soolvlak** (*neol.*); **walkman** (E.); **wegneemete** (geen etiket); **woema** (*neol.; geselst.*); **wurgroef** (*neol.*).

Die hantering van leenwoorde uit Engels was vir die Afrikaanse leksikograaf deur die jare heen 'n groot probleem. Die eerste Afrikaanse woordeboeke was doelgerigte krygers in die Anglisismestryd en het dit as hulle taak beskou om gebruikers te waarsku teen ongewenste leksikale materiaal uit Engels. Hierbenewens is die bestaan van talle leenwoorde, veral dié wat slegs in die gesels-taal voorkom, geïgnoreer en is hulle glad nie in Afrikaanse woordeboeke opgeneem nie. Reeds sedert die sewentigerjare begin vooraanstaande Afrikaanse taalkundiges egter standpunt inneem teen die heksejag op alles wat Engels is. Combrink (1984: 102) waarsku teen die opvatting dat Engelse beïnvloeding slegs verwerplike taalbousels lewer. Dié opvatting is volgens hom foutief aangesien sekere ontlenings en leenvertalings uit Engels 'n werklike leemte in Afrikaans aanvul. Tweedens kan Anglisismes nie meer uitgeroei word nie. Combrink (1984: 102) haal in hierdie verband 'n standpunt van H.J. Terblanche

(1972: 22) aan, naamlik dat indien bepaalde Anglisismes "algemeen reeds in die ongedwonge, natuurlike omgangstaal van toonaangewende kringe van ons maatskappy en van taalbewuste Afrikaners opgeneem is, is dit nutteloos en ongerade om teen die gebruik daarvan te stry".

Die Hoofredakteur van *HAT*³ verklaar reeds in die *Voorwoord* (3.2) in 'n sterk bewoorde betoog dat nie "alles wat na Engels ruik of klink" sonder meer geban is nie, maar stel die gebruiker darem gerus dat probeer is "om die goue middeweg te probeer vind". Hoewel geen melding van die etikettering of kommentariëring van sodanige lemmas gemaak word nie, sou die gebruiker minstens konsekwente hantering kon verwag. Daar sou byvoorbeeld verwag kon word dat by alle resente ontlenings 'n aanduiding van die herkomstaal sal wees asook stilistiese inligting waar die betrokke woord nie tot die standaardtaal behoort nie.

Sonder om onnodig foutvinderig te wees, kan gevra word: Waarom kry *laitie* die etiket *neol.* terwyl dit reeds vir meer as drie dekades in die Afrikaanse omgangstaal gebruik word. Na my mening is die stempel op die konvensionalisering van *laitie* reeds deur P.G. du Plessis in *Siener in die Suburbs* geplaas. 'n Mens wonder of 'n vermelding van die taal van ontlening (etimologiese inligting) en die geselstaalkarakter van hierdie woord (gebruiksfeerinperking) nie vir die taalgebruiker belangriker of meer bruikbare pragmatiese inligting is nie. Insgelyks wonder 'n mens waarom *jop* geen etiket kry nie, veral in die lig daarvan dat dit duidelik net in informele (geselstaal-) Afrikaans voorkom, veral die verkleinwoord *joppie*.

Die inkonsekwente hantering van die gepopulariseerde musiekterme *folk*, *Country* en *soul* val ook op. Waarom word wel vermeld dat *folk* 'n musiekterm is wat uit Engels ontleen is, terwyl net die herkoms van *Country* (wat met 'n hoofletter gespél word) aangebied word, en *soul* glad geen etiket of etimologiese vermelding kry nie. Hoewel dit 'n onbetwisbare feit is dat etiketgebruik in die Suid-Afrikaanse leksikografie nog nie gestandaardiseer is nie (Ley 1994: 11), kos dit nie nasionale standaardisering om semanties, etimologies en pragmaties homogene klasse leksikale items eenvormig te hanteer nie.

5.3 Kommentaaruitdrukkings by kwetsende lemmas

Sowel uit die *Voorwoord* van *HAT*³ (paragraaf 8) as in 'n bespreking van dié woordeboek deur Marga Ley in *Beeld* van Woensdag 18 Mei 1994, is dit duidelik dat die Hoofredakteur van *HAT*³ opreg daarna gestreef het om die ideologiese normverplasings van die afgelope dekade te weerspieël, maar sonder om "volstruispolitiek" te bedryf wat tot 'n "verwonge beeld" sou kon lei. In die *Voorwoord* word eksplisiet gemeld dat kwetsende terme op die gebied van veral ras, maar ook geslag, godsdiens, politiek en spotname tot die minimum beperk is.

Onder die rassismes wat weggelaat is, resorteer veral eensydig en eenduidig kwetsende komplekse lemmas soos *kaffermeid* en *kafferboetie* asook

komplekse lemmas waarby die rasbenaming 'n minderwaardige gehalte aandui ten opsigte van die saak wat benoem word, byvoorbeeld **kafferblits** ("goedkoop brandewyn"), **kafferhond** ("onaansienlike hond of brak van gemengde ras") en **kafferwerk** ("werk wat ... benede die waardigheid van 'n witmens geag word"). Gebruiklike benaminge vir plante en diere wat 'n rasbenaming as eerste komponent bevat — byvoorbeeld **kafferboom**, **kafferwag-n-bietjie**, **kafferslangwortel** en **kafferwaatlemoen** — is na my mening óf behou omdat hulle nie as inherent rassisties beskou word nie, óf omdat daar gemeen is dat skraping 'n leksikale leemte sou laat.

Hoewel HAT³ bepaalde rasverwysende leksikale items as lemmas behou het, is ernstig gepoog om die kwetsende aard daarvan aan te toon met behulp van etikette of kommentaar / gebruiksaadvies, soos in die geval van die lemmas **kleurling 2**, **Hotnot**, **Jood¹²**, **Kaffer¹** en **kaffer-²** (my kursivering om toevoegings en wysigings in HAT³ te merk):

kleurling 2	" Kleurling In Suid-Afrika, lid van 'n groep van die gekleurde bevolking — <i>deur die meeste persone teenoor of van wie dit gebruik word, as neerhalend en diskriminerend aangevoel, en dus liefs te vermy</i> "
Hotnot	"Wisselvorm van <i>Hottentot</i> — <i>tans as vorm en benaming as beledigend ervaar deur persone van en teenoor wie dit gebruik word, en dus te vermy</i> "
Jood^{1 2}	<i>Neerhalende benaming vir 'n geldgierige persoon en liefs te vermy</i> "
Kaffer¹	"Benaming vir 'n lid van 'n swart ras in Suid-Afrika, maar ook vir 'n lid van ander groepe soos <i>Negers</i> — <i>vroeër veelal 'n neutrale benaming, maar tans sterk neerhalend of as skeldnaam ervaar, en dus te vermy</i> "
kaffer-²	" <i>Nog veel voorkomend as eerste lid van benaminge vir plante, diere en instrumente en dan moeilik te vermy en stellig meer neutraal aangevoel</i> "

Die leksikografiese kommentaar of gebruiksnote, wat in HAT³ dikwels aan die einde van die definisie (na 'n aandagstreep) aangebied word, stel dit eksplisiet dat die betrokke leksikale item as kwetsend ervaar word en doen dan 'n beroep op die gebruiker om die gebruik daarvan liefs te vermy. Hoewel leksikografiese gebruiksaadvies en kommentaar die voordeel bo etikette het dat meer genuanseerde inligting gegee kan word, bestaan die gevaar egter dat definisies deur die toevoeging daarvan gekompliseer en vertroebel kan word. Ten spyte van die samestellers se goeie bedoelings is die definisie van byvoorbeeld **kaffer-²** lomp geformuleer. Daar ontbreek ook 'n eksplisiete kruisverwysing na die leksikale lemma **Kaffer¹**, waarmee die streeplemma vergelyk word deur middel van die klous "*meer* (my kursivering) neutraal aangevoel".

6. Gebruiksvoorbeelde

Volgens Gouws (1989: 70) is "die afwesigheid van voldoende voorbeeldmateriaal dikwels 'n opvallende tekortkoming in Afrikaanse standaardwoordeboeke". Lombard (1992: 160) sluit hierby aan deur te sê dat voorbeeldmateriaal in Afrikaanse handwoordeboeke afgeskeep en onoortuigend aangebied word.

Dit wil voorkom asof die samestellers van *HAT*³ hierdie punt van kritiek ernstig opgeneem het. In die *Voorwoord* word eksplisiet verklaar dat daar in *HAT*³ "vrylik, selfs meer as in die tweede uitgawe, van voorbeeldsinne gebruik gemaak is — die meeste selfgemaak, maar ook heelwat sitate uit werke van Afrikaanse skrywers".

Die aanspraak dat daar in *HAT*³ baie nuwe voorbeeldmateriaal opgeneem is, is inderdaad geldig. 'n Gesonde balans is ook tussen "dooie" en "lewende" voorbeelde gehandhaaf. Dooie voorbeelde is volgens Svensen (1993: 90) "examples constructed by the lexicographer, which contain only the elements indispensable for conveying the grammatical information". Sodanige voorbeelde is "dood" deurdat naamwoordstukke dikwels geneutraliseer word tot anonieme merkers (provorme), en werkwoorde tot hulle infinitiefvorme.

In *HAT* kom veral die provorme *iemand*, *iets* en *jou* as naamwoordgleufmerkers voor. Vergelyk onder andere die volgende voorbeelde (my onderstreping):

laaghartig	<i><u>iemand</u> laaghartig verraai, in die steek laat</i>
laak	<i>(<u>iets in</u>) iemand laak</i>
landbou 1	<i><u>lou</u> op die landbou toelê</i>
latent	<i><u>iets</u> wat latent aanwesig is</i>
lei² 1	<i><u>iemand</u> na die verderf lei</i>

Daar word hoofsaaklik van kort infinitiefvorme (infinitiewe sonder "om te") gebruik gemaak, byvoorbeeld:

leegloop 1	<i>'n Dam, 'n band laat leegloop</i>
lees² 1	<i>Gereeld jou koerant lees</i>
letsel	<i>Geen geestelike letsels van jou ondervindings oorhou nie</i>

"Lewende" voorbeelde word deur Svensen (1993: 91) gedefinieer as "examples using personal pronouns or typical noun phrases in place of pro-forms. Verbs are often in finite forms, not infinitives". Anders as die dooie voorbeelde het hulle nie 'n skematiese karakter nie en is hulle hoofdoel dus nie uitsluitlik om 'n bepaalde konstruksietipe te instansieer nie, maar om implisiete sintaktiese en semantiese inligting te voorsien ter aanvulling van die relatief abstrak geformuleerde definisie. Lewende voorbeelde kan poëme óf sitate wees.

In *HAT*³ is steeds baie meer poëme as sitate opgeneem, 'n praktyk wat nie as sodanig gekritiseer kan word nie, aangesien poëme dikwels meer ekonomies

as sitate is en tipiese sintaktiese gebruik dikwels bondiger kan illustreer. Dikwels kan sinvol gebruik gemaak word van naamwoordstukke, relatiefklouse en kort infinitiewe. Sitate is weer veral nuttig waar 'n mens met 'n "ongewone" woord te doen het. In die geval van lemmas of betekenis waarvoor die gebruik sosiolinguisties ingeperk is, verleen sitate 'n outentieke en geloofwaardige karakter. Wat in HAT³ egter hinder, is dat meer as 'n derde van die sitate uit protestantse godsdiensgeskrifte, veral die Bybel, geneem is. Onder die letter L is sowat 57 van die ongeveer 130 sitate uit die *Bybel* (Ou én Nuwe Vertaling), die *Gesange* en die *Psalmberymings* geëkserpeer, terwyl die res van die sitate uit die gekanoniseerde sekulêre literatuur van Standaardafrikaans geneem is. Met hierdie kritiek word nie ontken dat die taal van die *Bybel* prototipes van Standaardafrikaans is nie en ook nie dat hierdie boek die grootste leserstal van alle Afrikaanse boeke het nie. Daar word hoogstens gesuggereer dat so 'n groot aantal sitate slegs uit die belangrikste godsdienstige geskrifte van 'n groep verwante denominasies nie die gees van die demokratiseringsproses eggo nie.

'n Verdere punt van kritiek teen die voorbeeldmateriaal in HAT³, veral die poëme, is dat hulle soms kunsmatig klink. Sommige voorbeelde klink eerder na Nederlands as Afrikaans en ander is Superstandaardafrikaans.

Wat kollokasies betref, vind 'n mens byvoorbeeld by **doen 1**: 'n *Gebed, voorstel, wandeling doen*; en by **doen 2**: 'n *Guns, 'n vriendskap doen* (my onderstreping).

Die volgende poëme is aan soortgelyke kritiek onderhewig:

aanpak 1	<i>Pak die geskenk met albei hande aan.</i>
keersy 2	<i>Dis nou wat sy jou vertel het; laat ek jou die keersy voorhou. (nuut in HAT³)</i>
lamlendig 1	<i>Lamlendige optrede teen die belediging aan jou gerig.</i>
lamp	<i>Al die lampe in die huis aanslaan.</i>
landsman 2	<i>("Iemand afkomstig uit 'n bepaalde land"): Watter landsman is u?</i>

7. Kruisverwysings

7.1 Funksies van kruisverwysings

Volgens Svensen (1993: 194) het kruisverwysings drie baie belangrike funksies in woordeboeke, naamlik:

(a) Ruimtebesparing

Ruimtebesparing is volgens Svensen (1993: 94) die belangrikste funksie van kruisverwysings. Duplisering van inligting kan uitgeskakel word deur byvoor-

beeld 'n deskriptiewe definisie net by een trefwoord aan te bied en by sinonieme of wisselvorme slegs kruisverwysings te gee.

(b) Verwysing na die kanonieke vorm

Weens die feit dat Afrikaans nie 'n sintetiese taal is waarby 'n aantal verskillende fleksievorme van dieselfde grondwoord voorkom nie, is dit selde nodig om die gebruiker per kruisverwysing na die kanonieke vorm te stuur. Dit kan egter gebeur dat 'n bepaalde woord dikwels in die meervoud of verkleining optree, maar die leksikograaf die bewerking onder die onverboë vorm wil gee en dan van 'n kruisverwysing gebruik maak. By sterk werkwoorde is verwysings na die kanonieke vorm wenslik.

(c) Om te voorkom dat belangrike inligting vir die gebruiker verlore gaan

Kruisverwysing het ook die funksie om die gebruiker in te lig aangaande semanties verwante morfologiese of woordsoortelike vorme (soms bloot verskillende vorme van dieselfde lekseem) wat in die makrostruktuur van mekaar geskei mag raak, byvoorbeeld werkwoorde en hul teenwoordige of verlede deelwoorde.

7.2 Eksplisiete en implisiete kruisverwysing

7.2.1 Eksplisiete kruisverwysings

Eksplisiete kruisverwysings het veral 'n ruimtebesparingsfunksie. Sulke verwysings word gewoonlik ingelui deur frases soos "Sien X" of "Vergelyk X". Dit is egter noodsaaklik dat die leksikograaf hierdie metaleksikografiese terme in die *Voorwoord* of Gebruikerstoeligtig verduidelik (Svensen 1993: 195). Dit is baie belangrik aangesien "sien" en "vgl." dikwels nie terminologies bloot vrye variante is nie, maar op verskille in die funksie van die kruisverwysing dui. Normaalweg beteken "sien" in woordeboeke dat die gebruiker die volledige bewerking op 'n ander plek in die woordeboek sal vind. "Vergelyk" dui weer gewoonlik op 'n verwysing na 'n plek elders in die woordeboek waar addisionele inligting, byvoorbeeld in verband met'n semanties verwante lemma, gevind kan word. Die lemma waarheen kruisverwys word, word in beide gevalle gewoonlik in klein kapitale aangedui.

In *HAT*³ word die "Sien X"-formule veral gebruik vir kruisverwysings na wisselvorme, spesifiek na daardie wisselvorm (wat soms bloot 'n ander spelvorm is) waarby die deskriptiewe definisie aangebied word, byvoorbeeld:

kasino (-'s). Sien CASINO
katastrofies b.nw. en bw. Sien KATASTROFAAL
oorlosie (-s). Sien HORLOSIE.

Die wisselvormverwysings in HAT³ is baie konsekwent hanteer en die verwysingsprosedure is duidelik in die *Voorwoord* (paragraaf 8.7) uiteengesit. Naas ruimtebesparing wat bewerkstellig word, word belangrike implisiete inligting oorgedra in verband met gebruiksfrekwensie en preskriptiewe voorkeur.

Die kruisverwysingsformule "Vergelyk X" het in HAT³ hoofsaaklik twee funksies:

- (a) Die gebruiker word na morfologiese en / of woordsoortelike variante van die lemma of 'n betekenisonderskeiding daarvan verwys wat op ander alfabetiese plekke in die woordeboek staan. Aan die einde van die artikel van opblaas word byvoorbeeld gesê: "Vergelyk OPGEBLASE." By duplikaat word op dieselfde wyse na die lemma DUPLO verwys, en by dwaas (b.nw. en bw.) 1. word na DWAASLIK verwys.
- (b) Die gebruiker word na lemmas verwys wat semanties by die onderhawige lemma aansluit, met ander woorde wat semanties gedeeltelik daarmee oorvleuel, maar wat nie daarby ingesluit word, in opposisie daartoe staan, of sinoniem daarmee is nie (vergeelyk Gouws 1989: 157). By meermin word byvoorbeeld met behulp van die "Vgl. X"-formule na SIRENE 1 verwys en by sirene 1 weer na MEERMIN. By korffles ("fles met bedekking van mandjiewerk") word egter eensydig na KARBA verwys.

Hoewel HAT³ meer as die vorige uitgawe van eksplisiete kruisverwysing gebruik maak, is daar steeds 'n aantal probleme: Eerstens is dit nie duidelik waarom daar soms van wedersydse kruisverwysings (byvoorbeeld by meermin en sirene) en soms van eensydige kruisverwysings (byvoorbeeld by korffles en karba) gebruik gemaak word nie. Verder is foutiewe kruisverwysings gevind: By sybalie ("deel van die balie wat uit prokureurs bestaan") word met behulp van 'n "Vergelyk"-formule verwys na BALIE¹, maar balie¹ word gedefinieer as "Klein vaatjie". Die korrekte verwysing sou wees na balie² 2 ("al die advokate saam").

7.2.2 Implisiete kruisverwysing

'n Implisiete kruisverwysing is gewoonlik deel van 'n stelling oor die trefwoord of oor 'n aspek daarvan (Svensen 1993: 195). Met ander woorde dit vervul enersyds die funksie van kruisverwysing, maar verskaf ook addisionele inlig-

ting. In *HAT* tree onder andere die volgende as implisiete kruisverwysingsmerkers op:

"Verl. tyd van" (byvoorbeeld by *mog*) / "Verl.tydsvorm van" (byvoorbeeld by *wou*); "Vr. vorm van" (byvoorbeeld by *lektrise*); "Afkorting vir" (byvoorbeeld by *prof*); "Byv. gebruikte, sterk verl. dw. by" (byvoorbeeld by *bevore*); "Vkw. van" (byvoorbeeld by *skilpadjie*); "teenoor" (byvoorbeeld by *langbroek*).

Die lemmas waarna daar implisiet kruisverwys word, is gewoonlik tipografies anders gemerk as dié in eksplisiete kruisverwysings, byvoorbeeld deur kursivering. Implisiete kruisverwysings ten opsigte van twee klasse leksikale items in *HAT*³ word kortliks bespreek, te wete modale hulpwerkwoorde en teenoorgesteldes.

7.2.2.1 Modale hulpwerkwoorde

*HAT*³ volg nie dieselfde redaksionele beleid as sommige ander woordeboeke soos die *Oxford Advanced Learner's Dictionary* nie, wat by niekanonieke vorme van werkwoorde volstaan met implisiete kruisverwysings na die teenwoordigetydsvorm, en dan alle verdere inligting by die kanonieke vorm aanbied. Dit lyk asof die verwysing na die teenwoordigetydsvorm in *HAT*³ slegs 'n vermelding is waarvan die gebruiker moet kennis neem. Met dié praktyk kan nie noodwendig fout gevind word nie. Ongelukkig is daar heelwat inkonsekwentheid met betrekking tot die hanteringswyse van die modale: *Kon* is byvoorbeeld glad nie as lemma opgeneem nie; *mog* word gedefinieer as "Verl. tyd van *mag*" (sonder 'n aanduiding dat dit *mag*³ is waarna kruisverwys word); *sou* word gedefinieer as "Sekondêre vorm van *sal*"; en *wou* as "Verl.tydsvorm van *wil*" (weer eens sonder melding van die betrokke homoniemnommer, naamlik *wil*²). Al die modale wat opgeneem is, word ook monosemies (slegs as verledetydsvorme) hanteer, sonder om die belangrike modaliteitsfunksie eksplisiet te verreken. Slegs by *sou* word iets hiervan gereflekteer, en wel in 'n terloopse opmerking by 'n voorbeeld. Na die voorbeeld *Hy sou dit gesê het* volg 'n aandagstreep, en dan die volgende opmerking wat waarskynlik as 'n subbetekenisonderskeiding geïnterpreteer moet word: "om twyfel oor die genoemde feit uit te druk." Na my mening sou dit sinvol wees om al die verledetydsvorme van die modale as lemmas op te neem, en hulle óf as poliseme, óf as homonieme te hanteer.

7.2.2.2 Semantiese teenstellings

Volgens Gouws (1989: 158) kan die aanduiding van teenstellings as goeie leksikografie beskou word en behoort dit op 'n gereelder basis in Afrikaanse woor-

deboeke aangebied te word. Die aanbieding van teenstellings geskied in Afrikaanse woordeboeke meestal deur middel van implisiete kruisverwysings soos "teenoor X". Die vraag is egter of hierdie vermeldings wel kruisverwysings is aangesien die funksie daarvan nie primêr ruimtebesparing of plekaanduiding is nie, maar eerder semasiologiese situering. Die lemma word binne 'n bepaalde semantiese veld gesitueer deur verwysing na opposisiebegrippe (vergelyk Gouws 1989: 158). Sekondêr het hulle miskien wel die funksie om die betrokke lemma of betekenisonderskeiding met die semasiologiese strukture in die artikels van die betrokke opposisiebegrippe te verbind (vergelyk Strauss 1982: 39). Deur vermelding van 'n opposisiebegrip word 'n onomasiologies-semasiologiese verhoudingsnetwerk tussen leksikale items wat tot dieselfde semantiese veld behoort, sigbaar gemaak en word die alfabetiese orderingsbeginsel van die woordeboek gedeeltelik deurbreek.

In HAT³ word daar onder andere by die volgende lemmas wat met L begin "teenoor"-vermeldings gemaak:

laagvlakte	teenoor <i>hoogvlakte</i>
land 1	teenoor <i>see</i> en <i>lug</i>
land 6	teenoor <i>stad</i> of <i>dorp</i>
landpos	teenoor <i>see-</i> , <i>lugpos</i>
landskilpad	teenoor <i>waterskilpad</i>
langbroek	teenoor <i>kortbroek</i>
ligkant 2	teenoor <i>skadusy</i>

Hoewel hierdie vermeldings nie suiwer kruisverwysings is nie, is dit tog vreemd dat geen vermelding by die ander lid van die opposisiepaar gegee word nie. Die gebruiker wat *waterskilpad*, *kortbroek* en *skadusy* naslaan, sou tog seker ook (met behulp van die "teenoor"-formule) baat kon vind by verwysings na onderskeidelik *landskilpad*, *langbroek* en *ligkant*.

Opposisiebegrippe word ook nie deurgaans vermeld nie. Klaarblyklik is die beleid gevolg om opposisiebegrippe slegs te vermeld waar hulle nie vir die moedertaalspreker voor die hand liggend is nie. By duur word *goedkoop* byvoorbeeld nie vermeld nie, by goed word *swak* / *sleg* nie vermeld nie en by reg b.nw en bw. 3(a) ("Juis, goed") word *verkeerd* nie vermeld nie. By reg b.nw. en bw. 10 wat die etiket (*in plantname*) kry, word egter wel die vermelding gegee "teenoor *baster*". Hoewel ruimtebesparing natuurlik 'n oorweging is, vra 'n mens jou af of konsekwente vermelding van semantiese teenstellings nie tog vir die gebruiker sinvol kon wees nie. Vir die taalonderwyser en leerling sou die konsekwente aanbieding van hierdie tipe inligting uiters bruikbaar kon wees.

8. Slotsom

Die derde uitgawe van HAT verdien gewis die epiteta "hersien" en "uitgebrei",

soos op die kolofonblad vermeld. Ten spyte van bepaalde inkonsekwentheid en leemtes slaag dié woordeboek in die volgende belangrike opsigte daarin om 'n bruikbare taalinstrument gedurende die oorgangsfase na 'n meer demokratiese Afrikaans te wees:

- Ideologiese sensitiwiteit word aan die dag gelê by die opname en hantering van kwetsende leksikale items.
- Gebruikersvriendelikheid word sowel in die *Voorwoord* as in die mikrostrukturele hantering van lemmas vergestalt.
- Daar word in 'n hoë mate gebreek met die elitistiese preskriptiwiteit en ongesonde purisme wat Afrikaans so lank genuilband het.

Verwysings

(a) Vakkundige literatuur

- Béjoint, H. 1989. The Teaching of Dictionary Use: Present State and Future Tasks. Hausmann, F.J. e.a. 1989: 208-215.
- Bell, J. 1992. *Populism and Elitism*. Washington D.C.: Regnery Gateway.
- Beylefeld, A. 1992. *Taalseksisme as 'n vorm van eensydige leksikografie in enkele Afrikaanse woordeboeke*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling: UOVS.
- Botha, T.J.R. (Hoofred.). 1984. *Inleiding tot die Afrikaanse taalkunde*. Pretoria: Academica.
- Botha, T.J.R. (Red.). 1989. *Leksikografie en leksikologie*. Pretoria: Serva.
- Carstens, A. 1994a. Ideologiese polisemie in verklarende Afrikaanse woordeboeke. *Lexikos* 4: 1-34.
- Carstens, A. 1994b. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸ as spieël van normverplasing. *Lexikos* 4: 249-281.
- Carstens, A. 1995. Ideologiese normverplasing en die Afrikaanse handwoordeboek van die negentigerjare. *Literator* 16(1): 13-30.
- Combrink, J.G.H. 1984. Wat is 'n Anglisme? Botha, T.J.R. (Hoofred.). 1984: 83-106.
- Combrink, J.G.H. 1990. *Afrikaanse morfologie*. Pretoria: Academica.
- Du Plessis H. en T. du Plessis (Reds.). 1987. *Afrikaans en taalpolitiek*. Johannesburg: Taurus.
- Esterhuysen, J. 1987. Die politieke taal van 'n Afrikaanse woordeboek. Du Plessis, H. en T. du Plessis (Reds.). 1987: 123-130.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria: Academica.
- Gouws, R.H. 1991. Toward a Lexicon-based Lexicography. *Dictionaries* 13: 75-90.
- Gouws, R.H. 1993. Normatiewe leiding in woordeboeke: 'n nuwe benadering. *Lexikos* 3: 49-66.
- Goyvaerts, D.L. 1981. *Aspekte van semantiese taalverandering*. Gent: E. Story-Scientia.
- Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.). 1989. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. Berlyn: De Gruyter.
- Hausmann, F.J. 1989. Die gesellschaftlichen Aufgaben der Lexikographie in Geschichte und Gegenwart. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989: 1-19.
- Herberg, D. 1989. Wörterbuchvorwörter. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989: 749-754.
- Hughes, G. 1988. *Words in Time*. Oxford: Blackwell.

- Kirkpatrick, B. 1989. User's Guides in Dictionaries. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1989: 744-761.
- Landau, S.I. 1984. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ley, M. 1994. Odendal oor woorde wat kwets. *Beeld*, Woensdag 18 Mei 1994, 11.
- Lombard, F.J. 1992. Voorbeeldmateriaal in woordeboeke. *Lexikos* 2: 148-164.
- Lombard, F.J. 1994. Lexicographer, Linguist, Dictionary User: An Uneasy Triangle. *Lexikos* 4: 204-214.
- McLachlan, J. du T. 1993. Die nuwe AWS in die praktyk: 'n gebruikersoorsig na twee jaar. *Lexikos* 3: 152-166.
- Ponelis, F. 1992. Standaardafrikaans in oorgang. Webb, V.N. (Red.). 1992: 69-90.
- Snyman, M. 1994. Die Afrikaanse jeugliteratuur: 'n herbesinning. *Tydskrif vir Letterkunde* 32(3): 39-53.
- Strauss, G. 1982. Aspekte des Sprachausschnitts 'Politik' im einsprachigen Wörterbuch: Politisch-Ideologische Ismen — Lexikographisch betrachtet. Mentrup, W. (Red.). 1982. *Konzepte zur Lexikographie: Studien zur Bedeutungserklärung in einsprachigen Wörterbücher*. Reihe Germanistische Linguistik 38: 34-64. Tübingen: Max Niemeyer.
- Svensen, B. 1993. *Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Terblanche, H.J. 1972. *Regte Afrikaans*. Johannesburg, Kaapstad: Gouws.
- Van Niekerk, A.E. 1991. Die leksikografiese hantering van neo-klassieke en pseudo-sintaktiese komposita. *Lexikos* 1: 281-297.
- Webb, V.N. 1989. Enkele gepolitiseerde woorde in Afrikaans, HAT en die sosiolinguistiek. T.J.R. Botha (Red.). 1989: 129-142.
- Webb, V.N. (Red.). 1992. *Afrikaans na apartheid*. Pretoria. Van Schaik.
- Zgusta, L. 1971. *Manual of Lexicography*. Den Haag: Mouton.

(b) Woordeboeke

- Cowie, A.P. 1989. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*⁴. Oxford: Oxford University Press.
- Labuschagne, F.J. en L.C. Eksteen. 1992. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*⁸. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Odendal, F.F., P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. du Toit, en C.M. Booysen. 1979. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*². Johannesburg: Perskor.
- Odendal, F.F., P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. Du Toit, en C.M. Booysen. 1994. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*³. Midrand: Perskor.
- Taalkommissie. 1991. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*⁸. Kaapstad: Tafelberg.

Die Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek

I.J. Grové, *Universiteit van Stellenbosch,
Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: *The Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek.* The *Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek* (1994) targets a gap in the literature available for Afrikaans-speaking music enthusiasts. It provides brief insight into basic aspects of music notation, proceeds to an alphabetical glossary, and lists some South African composers and their works. The last section is based largely (and without acknowledgement) on the *Suid-Afrikaanse Musiekensiklopedie* (1980-1986). The author has attempted to supply an Afrikaans equivalent for the internationally acclaimed American *Harvard Dictionary of Music* (latest edition 1986), and follows its format as a main source, again without acknowledgement. The procedure amounts to a somewhat arbitrary selection of facts, translated incorrectly at times and either misinterpreted or presented in a confusing manner at others. One consequence of such a procedure is undue emphasis on the American scenario at the cost of a potential reflection of the South African musical scene. Certain subjects and terms central to the science of music are omitted or underemphasized, often in favour of irrelevancies. The excessive length of an article like that on the history of music reveals a lack of balance in the publication, as well as essential deficiencies regarding a feasible and consistent system of cross-referencing. The mostly informal register of language verges on untidy unwieldiness. The astounding absence of collaborators can also be held to blame for the fact that the publication largely fails to contribute to the sparse Afrikaans literature covering the discipline of musicology.

Keywords: MUSIC DICTIONARY, DICTIONARY OF DEFINITIONS, MUSIC LEXICON, MUSIC LEXICOGRAPHY, MUSICOLOGY, MUSIC TERMINOLOGY, MUSICAL SCENE, RELEVANCE, EXPERTISE, BALANCE, OBSCURITIES, TARGET GROUP, OMISSIONS, DEFICIENCIES, CROSS-REFERENCING

Opsomming: Die *Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek* (1994) is bedoel om 'n wesentliche leemte in die musiekliteratuur vir die Afrikaanssprekende musiekgeïnteresseerde te vul. Die boek gee kortliks insae in basiese aspekte van die musieknotasie, gevolg deur 'n alfabetiese woordelys, met, as derde afdeling, 'n lys van sommige Suid-Afrikaanse komponiste en hulle werke. Laasgenoemde berus grotendeels (sonder erkenning) op gegewens uit die *Suid-Afrikaanse Musiekensiklopedie* (1980-1986). Die outeur poog om 'n Afrikaanse ekwivalent vir die internasionaal gewilde Amerikaanse *Harvard Dictionary of Music* (nuutste uitgawe 1986) daar te stel. In die proses word ruimskoots gesteun op daardie publikasie as hoofbron, weer eens sonder om pertinent erkenning daarvoor te gee. Die werkwyse kom neer op 'n min of meer willekeurige seleksie van gegewens, wat soms foutief vertaal of verkeerd verstaan word of verwarrend aangebied word. Een van die gevolge van hierdie werkwyse is 'n onnodige aksent op die Amerikaanse scenario, ten koste van 'n potensieële weerspieëling van die Suid-Afrikaanse musieksamelewing. Sekere musiekwetenskaplik

sentrale temas en terme word weggelaat of onderbeklemtoon, dikwels ten gunste van irrelevant-hede. Die buitensporige lengte van 'n artikel soos die een oor musiekgeskiedenis illustreer 'n gebrek aan balans in die publikasie, asook wesenlike tekortkominge t.o.v. 'n werkbare en konsekwente kruisverwysingsisteem. Die taalgebruik word gekenmerk deur 'n oorwegend informele styl, wat soms nie anders nie as slordig en lomp bestempel kan word. Die verstommende feit dat daar klaarblyklik van geen medewerkers gebruik gemaak is nie, dra grootliks daartoe by dat die publikasie grootliks faal as toevoeging tot die skrale Afrikaanse vakmusiekliteratuur.

Slutelwoorde: MUSIEKWOORDEBOEK, VERKLAREND, MUSIEKLEKSIKON, MUSIEKLEKSIKOGRAFIE, MUSIEKWETENSKAP, MUSIEKTERMINOLOGIE, MUSIEKSAMELEWING, RELEVANSIE, VAKKUNDIGHEID, BALANS, OBSKURITEITE, GEBRUIKERSTEIKENGROEP, WEGLATINGS, TEKORTKOMINGE, KRUISVERWYSINGS

M.E. van Blerk. *Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek*, 1ste uitgawe, 1ste druk 1994, 531 pp. ISBN 0-947461-52-3. Kaapstad: Vlaeberg Uitgewers. Prys R79,95.

1. Inleiding

In die musiekterminologie word die twee wesenlik verskillende betekenisterreine van klank (tone, musiek) en dié van naamgewing (woorde, taal) met mekaar verbind. Hierdeur word aan die musiekterminologie en die leksikografiese beskrywing daarvan 'n unieke karakter verleen. Ook die feit dat die musiekterminologie deel uitmaak van 'n musiekteoretiese denke wat terugreik tot by die voor-Christelike Griekse praktyk, onderskei dié terrein van die musiekwetenskaplike arbeid van ander terminologieë (Dahlhaus en Eggebrecht 1978: 587).

Met verloop van tyd het 'n wydvertakte beskrywingsveld tot stand gekom waarvan die twee gemelde terreine steeds meer en meer in wedersydse spanningsverhouding tot mekaar gestaan het. Die woord het bly staan terwyl die aangeleentheid wat daardeur beskryf is, historiese veranderinge ondergaan het. Hierdie situasie is reeds merkbaar in die vroegste musiekterminologiese geskiedenis: Waar die antiek-Griekse denke steeds die onmiddellike leefwêreld probeer beskryf, het in die Latynse Middeleeue die afstand tussen die *res* en die *terminus* aanleiding gegee tot wat die "vader" van die epogmakende *Handwörterbuch der musikalischen Terminologie*, Willibald Gurlitt, die skeiding en spanningsverhouding tussen begrip enersyds en saak andersyds, noem (Gurlitt 1952: 186).

Daarmee is die noodwendigheid van steeds volgehoue besinning en verkenning op die terrein van die musiekterminologie reeds aangedui. Of 'n oënskyklik eenvoudige en voor die hand liggende musikale gegewe soos 'n versameling van gelyktydig klinkende enkelklanke as akkoord, harmonie, struktuur,

intervalsgroep of bloot klank omskryf moet word, is dus afhanklik van die kongruensie tussen die werklike wese van die te beskrywe saak enersyds en die betekenis van die woord andersyds (Dahlhaus en Eggebrecht 1978: 587). Die wetenskaplik verantwoorde term verteenwoordig iets wat berus op 'n keuse wat dikwels slegs vanuit historiese oorwegings gemaak sal kan word. Waar dit gaan oor die terminologie van die musiekhistoriese verlede is voorkennis van die besondere aard van die oorspronklike bedoeling en betekenis essensieel. In daardie sin is die studie van die musiekterminologie dus, benewens die versameling musikale *termini technici*, ook 'n wetenskap van die "betekenisgeskiedenis van musikale vakbegrippe" (Eggebrecht 1972: 1).

Dit spreek vanself dat faktore soos koste, ruimte, voorbereidingstyd, gebruikersteikengroep, medewerkers en seleksie van terme medebepalend sal wees ten opsigte van die aard van 'n musiekwoordeboek: nie alle publikasies van dié aard sal voorsiening (hoef te) maak vir 'n uitgebreide begripshistoriese ondersoek van musikale terme nie. Aan die ander kant behoort egter ook gestreef te word na "... 'n presisering van die musiekwetenskaplike werktuig wat 'n terminologiese willekeurigheid en vaagheid effektief teenwerk deur middel van 'n wetenskaplik betroubare en bruikbare begripsomskrywing" (Gurlitt 1952: 187).

Die musiekwoordeboekmaker of -samesteller het terselfdertyd 'n spesifieke taak ten opsigte van tydgenootlike eise. Afgesien van 'n redelike weergawe van die betekenisverandering word die musiekwoordeboek ook 'n barometer van die huidige stand van die musiekwerklikheid om ons. Die musiekwoordeboekmaker is dus — afgesien van die musikologiese taak — 'n opvoeder en musiekonderwyser, wat nie noodwendig sy eie insigte pedagogiseer nie, maar die musiekterminologie in werking stel om daarmee te bereik waarvoor dit bedoel word, nl. die openbaarmaking en opheldering van die tegniese en historiese apparaat van die lewende musiekwêreld. Die toenemende kommersialisering van die musiek sedert die laat negentiende eeu, met 'n gevolglike opvatting van die musiek as allemansgoed, het meegebring dat die musiekwetenskap as terrein van die geesteswetenskappe in 'n groot mate steeds onderworpe is aan wanvoorstellings en 'n voelbare gebrek aan begripsopvoeding. Die musiekterminologie as 'n wesentlike aspek van die breëre musiekwetenskaplike terrein (Michels 1977: 12) staan gevolglik sentraal in hierdie opdrag. Selfs 'n oppervlakkige kennisname van die foutiewe gebruik van musiekterme in die openbare media dui hierop.

Musiek is 'n terrein (soos andere) waar daar deur Afrikaanssprekendes tot diep in die 20ste eeu nog in Engels gedink en gepraat is. Sedertdien het Afrikaans as musiekvaktaal 'n weliswaar beskeie maar reeds respekwaardige pad afgelê. Die eerste musiekterminologiese pogings, te wete M.C. Roode se *Engels-Afrikaanse Terminologie van Musiek* (1950) en F.Z. van der Merwe se *Ontwerpplys van musiekterme* (1958) — was woordelyste, vrye vertalings van Engelse bronne, en uit en uit ingestel op die vertaling van musiekbegrippe vir 'n steeds groter wordende radioluisteraarspubliek. Met die Vaktaalburo se *Musiekwoordeboek*

(1971, en etlike heruitgawes daarna), is die vestiging van 'n eg Afrikaanse musiektaal (hoewel nie in alle opsigte onomstrede nie), wat die hele spektrum van terreine soos musiekonderrig, instrumentekunde, musiekteorie en musiekwetenskap sou dek, danksy 'n aansienlike groep samewerkers verder gevoer.

Die behoefte aan 'n Afrikaanse musiekleksikon, d.w.s. 'n naslaan-publikasie vir sowel die algemene musiek liefhebber as ernstige student, met kompakte, dog gesistematiseerde en betroubare inligting, insluitende literatuur-opgawes, is egter lank reeds duidelik voelbaar. Die ontwikkelde stand van Afrikaans as akademiese taal, sowel as die eise van sekondêre en tersiêre musiekopleiding, wat sedert die veertigerjare met rasse skrede vooruitgegaan het, het die behoefte gereeld en opnuut onderstreep¹. As model vir so 'n onderneming sou 'n mens die internasionaal gewilde Amerikaanse *Harvard Dictionary of Music* (tussen 1944 en 1986 etlike uitgawes; hierna HDM), kon voorhou.²

Dit is dus gepas dat die koms van 'n Afrikaanse musiekwoordeboek met fanfare verwelkom sal word. Op dié manier word Afrikaans ook wat die musiekwetenskap betref uiteindelik mondig, en kan sy plek — te midde van miskennis en onderskatting — met trots naas ander beskaafde Westerse tale op dié belangrike geesteswetenskapsterrein inneem. Die verskyning van Van Blerk se *Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek* (hierna AVM) is dus tydig en nodig.

2. Definisie en teikengroep

Die leksikografiese term *woordeboek* is klaarblyklik 'n veelduidige begrip, ook op die gebied van die musiekwetenskap. Die beskeie naam ten spyte, is die formidabele *Handwörterbuch der musikalischen Terminologie* 'n omvattende onderneming, waarvan voorbereidings terugreik tot 1955, en het dit nog 'n ruim afstand om af te lê. Die uitgangspunt is die naspeur van alle moontlike variante, vorme en betekenisse van terme sedert die vroegste bewysbare gebruik daarvan, met uitvoerige bronneverwysings. Insgelyks is ook die belangrikste Engelstalige musiek-"Dictionary", die *Grove's Dictionary of Music and Musicians* "verklarend" (1889; vir die 1980-uitgawe, met 15 volumes, is die titel gewysig tot *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*): Dié publikasie verskaf inligting oor sowel persone as verklarings van terme, asook literatuurverwysings aan die einde van die meeste artikels. Die reeds vermelde HDM daarenteen, beslaan slegs een volume, maar maak nogtans voorsiening vir sowel kompakte inligting as beknopte gegewens oor die mees relevante literatuur. Dié gewilde boek is 'n goeie voorbeeld van 'n gebruikersvriendelike publikasie wat terselfdertyd respek afdwing ten opsigte van vakkundige betroubaarheid. Ook die Duitstalige "regterhand" van die musikoloog, die *Riemann Musiklexikon* (*Sachteil*, 1967, en twee *Personenteile*, asook twee *Supplemente* tot lg.), is "verklarend", met literatuur-opgawes.

Die gewenstheid van die AVM ten spyte, is dit egter moeilik om ongekwalifiseerde geesdrif vir die boek te hê. Die uitleg van die AVM verraai 'n sterk

pragmatiese ingesteldheid, iets wat ongelukkig sy tol eis ten opsigte van aspekte soos vakkundigheid, organisasie, en die status van Afrikaans as musiekologiese medium.

Daar is drie afsonderlike afdelings: een vir elementêre notasiebeginsels, 'n alfabetiese termelys (die hoofdeel van die boek), en 'n lys van Suid-Afrikaanse komponiste. Dié uitleg, tesame met 'n informele skryfstyl, laat die indruk van 'n publikasie ingestel op die jonger, onervare (miskien skoolgaande) leser of geïnteresseerde lekemusikus. Die skrywer stel dit ook in die voorwoord dat die AVM gerig is op "veral...studente en leke ...". Die agterblad van die stofomslag daarenteen, verwys na die AVM as 'n naslaanwerk "vir musiekleerlinge sowel as kundige musici".

By nadere betragting wil dit egter voorkom asof die gemelde vier kategorieë van potensiële gebruikers (met moontlike uitsondering van die sg. lekepubliek) moeilik ewe veel baat by die publikasie sal vind. Dit is te betwyfel of 'n benadering wat min en beknopte gegewens verskaf, en bowendien geen voorsiening maak vir literatuurverwysings nie, van enige waarde vir die deursnee musiekstudent sal wees. In die reël word (hopelik) meer van studente verwag in die vorm van studieprojekte as wat hier gebied word. Aan die ander kant van die skaal is die waarskynlike gebruik deur Afrikaanse "kundiges" ook beperk. Die afwesigheid van enige vorm van literatuurverwysings, tallose onnoukeurighede en ontoereikendhede maak die publikasie hoogstens "bruikbaar" in die afwesigheid van ander geskikte bronne. Vir die twee oorblywende kategorieë, die lekepubliek en musiekleerlinge, kan die boek hoogstens as inleiding dien, en dan ook slegs indien van die standpunt uitgegaan word dat daardie groepe nie aanspraak (kan) maak op vakkundig toereikende, korrekte en relevante inligting nie.

Die grootste enkele teleurstelling in die AVM is geleë in die verlore potensiaal van die boek. 'n Onderneming soos hierdie is 'n gulde geleentheid om die korrekte Afrikaanse "musiektaal" aan 'n breër leserspubliek oor te dra en te vestig, asook om die aandag te vestig op die Afrikaanse musiekwetenskapsbeoefening — 'n geesteswetenskapsterrein wat steeds in 'n groot mate 'n soort skadubestaan in die hande van 'n klein groepie toegewydes voer. Ook as potensiële beeld van die Afrikaanse / Suider-Afrikaanse musikale "omgewing" faal die publikasie.

Binne die vae teikengroepomskrywing spreek dit byna vanself dat die keuse van dit wat moet in en wat nie, 'n moeilike een sal wees. As gevolg van 'n onvermydelike onbegrensde subjektiwiteit is so 'n "uitgangspunt" (oftewel "geen uitgangspunt") die gevaarlikste en meedoënloosste posisie waarin die leksikograaf hom / haar kan bevind. Volgens Opitz (1990: 1625) is dit juis een van die leksikograaf se hooftake om subjektiwiteit en willekeur tot die minimum te beperk. Die respek en bewondering vir die groot taak wat die skrywer ten opsigte van die Afrikaanse vakliteratuur tot stand wou bring ten spyte, wil 'n mens tog wonder of 'n (meer) gestruktureerde behoeftebepaling oor spesifieke behoeftes onder die Afrikaanssprekende musiekpubliek nie 'n duideliker

definisie sou kon bring nie. Indien gemik op die skolier sou insae in die waarskynlike inhoud van huidige en toekomstige skoolleerplanne dalk interessante en toepaslike aanduidings kon gee. Soos dit tans staan, het die groot hoeveelheid gegewens wat betrekking het op (bv.) die Griekse musiekteorie (oftewel: wat vermoedelik verstaan word van daardie vroeë vorm van musiekteoretiese denke), asook talle obskureiteite, vanuit die gesigspunt van die Afrikaanssprekende skolier sekerlik mindere waarde.

3. Samestelling en uitleg

Die woordeboekkorpus word voorafgegaan deur 'n viervoudige aanloop, in die vorm van 'n kort voorwoord van twaalf reëls, 'n inleiding, 'n lys bedankings, en 'n paragraaf met die opskrif "Opgedra aan". Van die vier is die inleiding die belangrikste omdat dit hierin in hoofsaak gaan oor die Afrikaanse spelbeginsels ten opsigte van 'n tiental terme en name. Die vreemde argumentering van sommige spelwyses verdien kommentaar:

- *a cappella*: Dié spelwyse is tans die mees algemene internasionale spelwyse (teenoor *capella*), en as sodanig voldoende motivering. Die argument dat die spelwyse *capella* verwys na 'n bokooi hou nie stand nie. Volgens die Sansoni Woordeboek (Macchi (Red.) 1988) is die Italiaanse ekwivalent vir bokooi *capra*. Die moontlikheid dat die deursnee Afrikaanse gebruiker die musiekterm (Afrikaans: in kapelstyl, d.w.s. "kerkstyl", d.w.s. ongeleide koormusiek) met iets anders sal verwar, is skraal. Interessantheidshalwe neem 'n mens kennis dat die spelwyse *capella* 'n vroeëre wisselvorm vir *cappella* is (Eggebrecht 1967: 146 en Holmes 1980: 749). Minstens een bron gebruik steeds slegs die ouer vorm (Michels 1977 vol. 1: 250/1).
- *kitaar*: Dit kom vreemd voor dat die Griekse woord *kithara* hoofbepalend moet wees vir die Afrikaanse spelwyse. Die tradisionele Afrikaanse uitspraak van dié woord, ten gunste van dié spelwyse, sou 'n sterker argument gewees het. Nóg minder sinvol is die voorstel dat *ghitaar* in 'n volgende uitgawe van die AVM behou sou kon word, a.g.v. die Duitse spelwyse *Gitarre*.
- *riet*: Ewe onduidelik is die verduideliking ten opsigte van die "keuse" van dié term — as omskrywing van die vibrerende liggaam in houtblaasinstrumente. Daar bestaan nie alternatiewe vir dié heel bekende term nie.

Die AVM verskil van ander musiekwoordeboeke deur die samestelling daarvan. Die werk bestaan uit drie afdelings, waarvan die eerste (sonder opskrif, pp. 13-20) neerkom op 'n soort kort begrip van notasietekens soos nootwaardes, toonsoorttekens en tydsoorttekens. Die tweede afdeling ("Verklarende teks

A — Z", pp. 21-484) vorm die hoofdeel van die boek. Afdeling 3 ("Suid-Afrikaanse komponiste", pp. 485-527) behels kort biografieë en werklyste van 'n seleksie van komponiste.

Die rede vir dié driedelige verdeling word nêrens verduidelik nie, maar is in beginsel nie onaanvaarbaar nie (bv. as inleiding tot notasiebeginsels, ter wille van 'n beter begrip van die woordelys). Daar bestaan egter geen dwingende rede waarom die relevante inligting — insluitende komponistegewens — nie ook binne die alfabetiese hoofdeel geplaas kan word nie. Die feit dat die eerste afdeling onderverdeel is in tien seksies, onder begrippe soos nootwaardes, tydmaattekens, sleuteltekens, ens., maak dit juis integreerbaar binne die sentrale woordelys. Die aanvaarde leksikografiese praktyk vir die opname van notasiegegewens in 'n publikasie soos dié is by wyse van ensiklopediese opstelle, onder terme soos bv. *notasie*, *noteskrif*, *note*, *toonsoort*, *toonsoorttekens*, *tonaliteit*, *tydmaattekens*, ens. (Vgl. HDM 1970: *Notation, Time signature, Key, Tonality*, ens., en Eggebrecht 1967: *Noten, Notenschrift, Tonart*, ens.)

Die vermoede is dat die skrywer die veronderstelde jonger en onervare leser deur middel van hierdie benadering probeer tegemoetkom: Musiekteoretiese skryftekens word in afdeling een op 'n beknopte wyse en met minimale verbalisering uiteengesit, en benede die ontwikkelingspeil van die waarskynlike gebruiker. Geen noemenswaardige inligting word aangegee wat nie elders verkry kan word nie, sodat die relevansie daarvan binne 'n publikasie soos dié bevraagteken moet word. Of die leek wat in die voorwoord as teikengroep geïdentifiseer word, hierdeur diepere insigte in musiek sal verkry, is eweneens 'n ope vraag, want in geeneen van die voorbeelde word teoretiese beginsels in verband met die lewende musiek gebring nie. In die verbygaan moet 'n mens kennis neem van minstens een metodologiese fout in dié afdeling, soos die vermelding van puntering as notasiebeginsel op p. 13, terwyl dit eers op die volgende bladsy formeel verduidelik word.

In dieselfde afdeling word die leser gekonfronteer met lomp geformuleerde opmerkings wat eerstens in die konteks van 'n verduideliking van moderne notasiebeginsels irrelevant is, en tweedens sonder die nodige verduideliking slegs wanindrukke kan laat. So word op p. 14 in hakies gemeld dat gepunteerde note "... in die tyd van J.S. Bach en Händel ... soms anders geïnterpreteer is". Die vraag oor die korrekte ritmiese uitvoering van gepunteerde ritmes in 17de- en 18de-eeuse musiek is een van die mees kontroversiële aspekte van die uitvoeringspraktyk, en kan nie (behoort nie) sonder behoorlike uiteensetting van die onderliggende problematiek aangeroei te word nie.

Nog meer enigmaties is die opmerking op p. 16: "Die G-sleutel met 'n wysiging (met die onderskrif 8) ... dui ook aan dat die instrument nie tot die kategorie 'transponerende instrumente' behoort nie". Eerstens word dié teken normaalweg nie gebruik vir 'n instrument nie, maar is 'n gerieflikheidsnotasiewyse wat primêr in die notasie van die hoër manstemme in koormusiek voorkom, om daarmee die korrekte, werklike toonhoogte te suggereer. In die

tweede plek is die ontkenning van die teken se transponerende funksie dus in die streng sin van die woord foutief. As pragmatiese oorwegings van belang is, sou hier dus eerder gewys kon word op die gebruik van die teken in vokale musiek.

'n Verleentheidsformulering soos "allerlei ander musiektekens" (p. 19) doen vreemd aan in 'n publikasie wat minstens *aanspraak* op presisie en noukeurigheid behoort te maak.

Die hoofdeel van die AVM behels (volgens die omslag) meer as 5000 trefwoorde. Die internasionale musiekterminologie maak voorsiening vir die alledaagse gebruik van terme wat hul oorsprong het in veral Italiaans, maar ook heelwat (o.m.) Duitse, Latynse en Franse begrippe. Hierbenewens het elke musiekkultuur ter wêreld sy eie omskrywings vir eie gebruike en instrumente. 'n Groot deel van die AVM is dus gewy aan die weergawe van 'n kernagtige Afrikaanse ekwivalent — wanneer beskikbaar — of omskrywing van sulke terme. Hiertoë behoort veral tempo- of uitvoeringsvoorskrifte. Die *Musiekwoordeboek* van die Vaktaalburo (1976) het in dié opsig klaarblyklik as uitgangspunt gedien. Sulke terme word dus nie verder bespreek nie. Ander aspekte in dié afdeling word hierna in toepaslike kategorieë onder oë geneem.

Die derde afdeling word op die agterbuiteblad omskryf as "'n volledige lys van Suid-Afrikaanse komponiste en die werke wat hulle gekomponeer het". Die 42 name verteenwoordig inderdaad vanuit 'n bepaalde perspektief die meer bekende toondigters, waarvan die meerderheid nog lewe; dit is nie duidelik op grond waarvan hier van "volledigheid" sprake is nie³. In werklikheid sal die getal musici wat op dié stand van (deelydse) beroep aanspraak maak, veel hoër wees. Verder is die feit dat hierdie lys slegs voorsiening maak vir blanke Westersgeoriënteerde musici in die huidige politieke klimaat 'n minder goeie keuse — 'n voorrang wat ook die aard van die AVM se woordelys kenmerk. 'n Verduideliking dat dit hier uitsluitlik gaan oor die Westerse musiektradisie in Suid-Afrika sou perspektief aan die oënskynlike rassistiese toedrag kon verleen. Die behoorlike integrering van dié (en ander) komponistename, en hulle werke binne die alfabetiese lys sou moontlik juis die "(Suid-)Afrikaanse" eiesoortigheid van die publikasie kon verhoog.

Die inhoud van die beknopte biografiese gegewens en werklyste toon die tipiese soort gebreke waaraan talle naslaanwerke ly: die onkritiese (verkorte) oorname van (soms verouderde) gegewens, en, behalwe vir briefwisseling met lewende komponiste (soos vermeld in die bedankings) die afwesigheid van enige sigbare eie navorsing. Die AVM se komponiste-galery steun naamlik sterk op selektiewe inligting (sonder erkenning) verkry uit die vier volumes van die *Suid-Afrikaanse Musiekensiklopedie* (RGN, red. Jacques Malan, 1980-1986, hierna SAME). Gevolglik ontbreek die sterfdatums van Gerstman, Lemmer, S. le R. Marais, Hayden Matthews, Priaulx Rainier en D.J. Roode. Die jongste musiekwerke daar vermeld dateer uit 1989. Hier, soos elders in die boek, word geen bibliografiese gegewens verskaf nie.

4. Bronne

'n Opvallende aspek van die dataversamelingsprosedure van die AVM is die feit dat daar nie op georganiseerde basis van medewerkers gebruik gemaak is nie. Die lysing van groot groepe medewerkers in moderne leksika is normale prosedure, ook in die geval van verskillende uitgawes van bv. die HDM (70 medewerkers vir die 1986-uitgawe). Die veelbesproke inligtingsontploffing van die 20ste eeu maak 'n eenmansonderneming op dié terrein onmoontlik. Selfs die eerste uitgawes van die gesaghebbende Duitse *Riemann Musiklexikon* was nie noodwendig 'n eenmanstaak deur die legendariese Duitse musiekwetenskaplike nie. Die inleiding tot die AVM maak wel gewag van enkele individue (deels met foutiewe akademiese status)⁴, egter slegs ten opsigte van "hulp en raad". Dit is ook hier (en nog 'n keer in die bedankings op die volgende bladsy) dat 'n mens moet kennis neem van die sonderlinge feit dat 'n brief van Arnold Schoenberg, in die besit van mnr. (nie prof. nie) Frits Stegmann, die deurslag moes gee in die spelwyse van die komponis se naam, in plaas van relevante literatuur.

Die Bibliografie vir die AVM (pp. 528-531) vermeld 'n indrukwekkende 96 titels, heelparty daarvan sonder opgawe van publikasiedatum, in enkele gevalle selfs sonder opgawe van outeurs / redakteurs (bv. *Plainsong for Schools*). Die insluiting van obskure en verouderde bronne soos Taylor se boek oor Mozart se klaviersonates (1906) of William Lovelock (sonder datum, ca. 1940) se bedenklieke (en tans verouderde) publikasies oor harmonie en vorm in 'n publikasie in die jaar 1994, moet ernstig bevraagteken word⁵. Die sin van 'n enkele partituurvermelding hier (*Mozart, Kyrie in d mineur*) is nie duidelik nie: Indien daarmee erkenning gegee word aan die illustrasie op p. 298, ontstaan die vraag waarom soortgelyke bibliografiese erkenning nie ook aan ander notasievoorbeelde, soos dié van Beethoven (p. 351), Donizetti (p. 189), Grieg (pp. 190 en 216), Palestrina (p. 271), Scheidt, e.a. gegee word nie. Wolfgang Schmieder word foutiewelik geïdentifiseer as die samesteller van die katalogus van Mozart se werke, i.p.v. die musiek van J.S. Bach.

By die deurlees van die AVM, en deur middel van kontrole (in die meerderheid gevalle) met behulp van erkende bronne, blyk dit dat die lemmakeuse van die outeur grootliks berus op dié van minstens twee uitgawes van die HDM⁶. Hierbenewens berus die Afrikaanse inskrywings grotendeels op direkte (en dikwels verkorte en vereenvoudigde) vertalings van die Amerikaanse bron. Alhoewel die bedankings op p. 9 (ongenommerd) verwys na toestemming van "die Harvard-Universiteit in Amerika" vir die gebruik van "hul illustrasies", word nêrens vermeld dat die HDM die hoofbron vir die AVM is nie⁷. As dit die skrywer se voorneme was om die HDM te vertaal, behoort dit iewers so aangedui, of by wyse van 'n subtitel geïmpliseer gewees het.

Dit sou egter dwaas wees vir enige outeur om nie krities kennis te neem van die prosedures en werkwyse van soortgelyke publikasies nie. Trouens, dit is sekerlik 'n wesenlike aspek van die leksikografiese metode om soveel verskil-

lende bronne as moontlik te raadpleeg, foute uit te skakel en verkieslik standpunte en inhoude nuut te integreer met selfverworwe oortuigings, waarby eie doelwitte, teikengroepe, spesifieke aanwendingsterreine, e.d.m. ook ingesluit sal wees.

5. Vakkundigheid

As gevolg van die vaag omlynde teikengroep vir wie die AVM bedoel is, is dit uiteraard moeilik om kriteria vir die evaluering van die boek te vind. Vervolgens word dus klem geleë op formulering en vakkundige korrektheid van gegewens, eerder as op "geskiktheid" vir die ontwykende gebruikerstipe. As maatstaf word veral die HDM gebruik.

'n Wesenlike kenmerk wat bydra tot die talle dubbelsinnighede en vaaghede is geleë in die werkwyse om willekeurig gedeeltes van die HDM-inskrywings te selekteer. In die meeste gevalle is die gekose inligting sinvol. Wanneer die verklaring van so 'n item egter omstrede is, of van 'n gekompliseerde aard is, vra mens vir probleme.

Enkele willekeurig gekose voorbeelde verduidelik:

- Die artikel onder die lemma *chromaties* (b.nw.), is 'n goeie voorbeeld van die resultaat van oppervlakkige, onkritiese en selektiewe formulering. Oorhaastige en ondeurdagte vertaling en verkorting eis hier sy tol:

"... (1) Beskrywing van 'n noot (note) wat van die gewone toonsoortetekens ... afwyk ..."

In die eerste plek moet 'n mens opmerk dat die woord as b.nw. leksikografies nie 'n "beskrywing" kan wees nie. Ook vanuit 'n musiekwetenskaplike oogpunt moet egter beswaar gemaak word. Twee begripvelde, nl. chromatiek as kleur-element (bv. binne diatoniese konteks), en toonsoortetekens, d.w.s. toonsoort-identifiserende tekens, word met mekaar verwar. Chromatiek verteenwoordig nie 'n afwyking van die toonsoortetekens nie, wel van die toonsoort self. Verder word die noodsaaklike relasie met diatoniek nie in die definisie vermeld nie. 'n Formulering soos "... wat van die diatoniese toongeslag afwyk ..." sou teoreties korrekter wees, en ooreenstem (as mens wil) met die weggelate gedeelte in die outeur se hoofbron HDM (bv. 1970: 164): "... the use of pitches not present in the diatonic scale ..." In die *New Grove's Dictionary* word nog groter eksaktheid nagestreef: "... a scale of 12 semitones, as opposed to a 7-note diatonic scale ..." (Dyson en Drabkin 1980: 377).

"... (3) In die 16de eeu, komposisies wat met swart note (soos die huidige kwart- en agstenote) aangedui is".

Dit is die soort verklaring wat vir die deursnee Suid-Afrikaanse lekeleser geen relevansie het nie, en is origins 'n growwe vertaalfout uit HDM. Al sou die leser uit die konteks kon aflei wat die outeur se bedoeling is, kan swak leksikografie nie goedgepraat word nie. Die lemma *chromaties* (as b.n.w.) kan dus nie op 'n komposisie dui nie. In ooreenstemming met die Amerikaanse teks sou dit miskien so kon lui: "...'n seldsame 16de-eeuse woordgebruik (*cromatico*) wat nie betrekking het op die gebruik van halftone nie, maar op die swart nootvorme, nl. die semiminima en fusa..." Die relevante HDM-tek (bv. 1970: 164) lui soos volg: "In the 16th century the word *cromatico* occasionally refers to the use not of semitones but of the black notes, semiminima, fusa, ...corresponding to our modern eighth notes ...".

- Die lemma *chromatisme* (s.n.w.) is in die huidige Afrikaanse praktyk 'n ongebruiklike growwe Anglisisme / Amerikanisme. Die algemeen aanvaarde korrekte term is *chromatiek*.

Die lemma *faboerdon* is die Afrikaanse term soos voorgestel in die *Musiekwoordeboek* as vertaling vir Europese variante *falsobordone* (Italiaans), *faburden* (Engels) en *fauxbourdon* (Frans). As 'n relatief onbelangrike termkompleks (HDM 1970: 309) wat sedert die vyftigerjare tot uitgerekte diskussies by uitgelese musikoloë soos Bukofzer, Handschin en Besseler aanleiding gegee het, sou 'n samevatting van die kerngegewens die aangewese werkwyse in 'n publikasie soos die AVM gewees het. Om haarklowery, soos op dié spesifieke gebied aan die orde is, vir 'n lekepubliek in 'n verkorte vorm te probeer akkommodeer, grens aan die onmoontlike (kyk ook Hoffmann-Axthelm 1987: 1-6). Dieselfde opmerking kan van toepassing gemaak word op die onderling verwante begrip-paar *mi contra fa* en *mi-fa*.

- *geskiedenis van musiek* (waarom nie *musiekgeskiedenis* nie?):

Met meer as 50 kolomme is die artikel onder die lemma *geskiedenis van musiek*, die mees uitgebreide. Een van die gevolge van dié werkwyse is die duplisering van gegewens wat elders verskyn, tot so 'n mate dat opskrifte van onderafdelings in hierdie artikel elders op hulle alfabetiese plek as lemmas verskyn, met dieselfde gegewens in 'n ander vorm. Dit is interessant om daarop te let dat ander publikasies van hierdie aard 'n teenoorgestelde tendens openbaar, deur gegewens onder dié lemma te beperk tot 'n kernagtige oorsig t.o.v. hoofstrominge of lewensbeskoulieke aspekte van musiekhistoriese periodes. Toegang tot relevante informasie word dan bewerkstellig d.m.v. 'n kruisverwysingsstelsel. Waar die *geskiedenis*-lemma in bv. die 1970-uitgawe van die HDM 5¹/₂ kolomme beslaan het, strek dit in die 1986-uitgawe oor slegs 1¹/₂ kolomme.

Vir 'n publikasie wat dit ten doel het om vir die intelligente musiek-geïnteresseerde opheldering te bring t.o.v. die vreemde wêreld van musiekhistoriese periodebenamings sou dit wenslik wees om in te gaan op die feit dat periodisering en periodebenamings in die musiekgeskiedenis 'n problematiese ter-

rein is, en hoegenaamd nie berus op onomstootbare ewiggeldende wette nie. Sulke benamings is in 'n groot mate onderworpe aan persoonlike voorkeure van outeurs en historiese faktore en invloede vanuit buitemusikale sfere. 'n Alte losse omgang met terme wat ter wille van pragmatiese oorwegings geïk en onomstootbaar voorgestel word, lei tot veralgemenings wat dikwels nie histories verantwoordbaar is nie. Die ipso facto-status van stylbegrippe soos *Rococo* en *style galant* as kwasi-onafhanklike stylperiodes is hoogs aanvegbaar. 'n Stelling soos dié op p. 140, dat die galante styl "...heelwat later [as Rococo — I.G.] in Frankryk ontstaan het...", berus dus op verouderde en oorvereenvoudigde opvattinge, indien dit nie lynreg foutief is nie.⁸

Dit is verder verrassend om steeds die verouderde afsluiting van die Barok as 1750 te moet teëkom, terwyl dié periodegrens vroeër in werklikheid om blote piëteitsredes aan die sterfjaar van J.S. Bach gekoppel is, soos die outeur inderdaad (kommentaarloos) op p. 126 te kenne gee. Dat die "werklike" (?) afsnypunt in verskillende geografiese gebiede sal verskil, en selfs mag neerkom op ongeveer 1750, doen nie afbreuk aan die noodwendigheid van 'n histories georiënteerde benadering nie. Historici het reeds gedurende die afgelope paar dekades toenemend klem gelê op die feit dat die periode reeds teen laatstens 1730 "afgeloop" het (Palisca 1980: 174).

Die 19de eeu word in die AVM verdeel in 'n "Vroeë, Middelste en Laat Romantiese Tydperk", met uitvoerige gegewens oor die belangrikste verteenwoordigers by elk. Die sin van 'n verdere kategorie "Komponiste van die Romantiese tydperk" (pp. 145-146), met detailgegewens oor Schubert, Wagner e.a., is dus nie duidelik nie. Oor die vraag watter musici waar "tuishoort", kan in sommige gevalle op goeie gronde gestry word. Om egter vir Richard Wagner (1813 — 1883) en Franz Liszt (1811 — 1886) as tiperend van die vroeë 19de eeu voor te hou (p. 144), terwyl hulle hoofbydraes in die tweede helfte van die eeu val (Wörner 1975: 230, 326), benodig verduideliking. Insgelyks is die naam van Bela Bartók (oorlede 1945) se naam sinoniem met vernuwing in die eerste helfte van die twintigste eeu (Wörner 1975: 456-7; Lampert: 1980: 197), iets wat nouliks saam met die "Middelste Periode" van die Romantiek onder een dak gebring kan word. Dieselfde (hoewel in 'n mindere mate) geld vir die Engelse folkloris Ralph Vaughan-Williams (oorlede 1957). Op p. 139 vind 'n mens die enigmatiese opmerking van die "oorheersend romantiese Baroktydperk". Die musikale Romantiek, en die daarmee geassosieerde "...poort tot die verlossende gevoels- en fantasiewêreld ..." (Eggebrecht 1967: 814) is nouliks in verband te bring met die vermoedelike "... invloed van die musiek op die menslike sielslewe..." van die Barok-era (Wörner 1975: 212).

Ewe sonderling is die gegewens wat betrekking het op die *afekteleer* van die Barok, soos vervat sowel onder die lemma self (p. 24), as op p. 139 binne die artikel oor die *geskiedenis van musiek*. Stellings soos "Stygende figure druk vreugde uit en dalende figure smart", asook "... die komponis (kies) 'n geskikte figuur en komponeer dan sy hele komposisie op die ritme, styl en gevoelskwaliteit van dié figuur" (p. 139) verteenwoordig 'n growwe oorvereenvoudi-

ging van die retoriese en affektiewe grondslae van die musiek, en degradeer die komposisie-kuns van die Barok tot 'n meganiese proses.

Hier moet met veel groter omsigtigheid te werk gegaan word. Kort en kernagtige verklarings hoef nie misleidend te wees nie. Wesenlik vir hierdie komposisiepraktyk van die 18de eeu is die woordteks wat getoonset word, en waaruit bepaalde affekte herlei word — die sg. *explicatio textus*. Om die 18de-eeuse musiekestetiese opvattinge van die heersende gemoedstemming binne 'n teks sonder meer gelyk te stel aan die subjektiewe "gevoel" (soos op p. 139 te kenne gegee word), as tiperend van die 19de eeu beskou kan word, is 'n mistasting. Veralgemeend sou die affekte-kuns van die Barok saamgevat kan word deur te wys op (bv.) die voorkeur vir majeurtoonsoorte, hoë klankligging, vinnige tempo en groter intervalle vir vreugdevolle affekte, en 'n hoër dissonansgehalte, mineurmodus en kleiner intervalle vir treurige affekte (Eggebrecht 1967: 11). Verder is die lemma *retoriek* / *retoriese figure* 'n voorvereiste vir 'n volle kennisname van hierdie probleemterrein van die musiekwetenskap (kyk ook Buelow 1980: 135-136).

Veral die eerste aanhaling hierbo dui op 'n wanopvatting. Stygende figure (d.w.s. 'n opwaarts bewegende lyn) behoort tot die sg. "woordskilderende" figuregroep, d.w.s. veral gebruiklik in die voorstelling van styging, soos dikwels gevind in toonsettings van die Credo uit die Mís, by die teksgedeelte "... ascendit in coelis...". In dieselfde trant is 'n tipiese voorbeeld van die dalende figuur te vinde by woorde soos "descendere". Beide gevalle kan ook in die oordragtelike sin van die woord gevind word m.b.t. respektiewelik verhoging en daling (meer detail by Schmitz 1955: 178).

Soortgelyke wanopvattinge (en ewe lomp formuleringe) met betrekking tot die ontwikkeling van die simfonie in Mannheim (p. 141) is ook nawysbaar, en berus op 'n geesdrif vir die Mannheim-musici se bydraes, wat tans in beter perspektief gesien word. So is die uitbreiding van die klassieke simfonie tot vierdeligheid nie die primêre verdienste van dié skool nie. Die byvoeging van die menuet as derde deel het waarskynlik gelyktydig in Wenen en Mannheim plaasgevind (Eggebrecht 1967: 925; La Rue: 1980: 439-440). Gevolglik is dit nie die vinnige finale wat na die menuet bygevoeg is nie, maar die menuet wat as vierde deel vóór die finale "bygevoeg" is — die finale was reeds daar. 'n Growwe leesfout uit HDM (bv. 1970: 92) lei in die AVM tot die bewering dat C.P.E. Bach die komponis van die epogmakende oratorium *Der Tod Jesu* was i.p.v. Graun (kyk Smither 1980: 672).

- Soos die HDM bevat die AVM ook 'n afsonderlike inskrywing vir *twintigste-eeuse kunsmusiek*, d.i. benewens soortgelyke gegewens by *geskiedenis van musiek* — 'n seldsaamheid waarvoor beide die AVM en die HDM geen verduideliking verskaf nie. Dié "vreemde en eksotiese invloede" in die musiek van die mistieke avant-gardis Stockhausen (p. 149) ten spyt, word sy werke op p. 153, as "... voorbeeld van die musiek van hierdie tydperk..." voorgelê. As die tydperk ter sprake die musiek van uiteen-

lopende figure soos Debussy, Prokofjew en Gershwin insluit (soos in die vorige paragraaf gelys), kan die leser met reg beswaar maak. Hier sou hoogstens verwys kon word na die leidende rol wat dié musikus gespeel het in die sg. avant-garde van die jare sestig en sewentig.

- Die begripkompleks *toonsoort-toonleer-modus-kerktoon* lewer aansienlike probleme. So word die *majeur- en mineurmodus* op p. 252 omskryf as *toonaarde* en op p. 261 as *toonlere*, in beide gevalle foutiewe omskrywings. Die modus-(toongeslag)-konsep hou verband met die keuse en posisie van karakteriserende half- en heeltoon-intervalle binne alle diatoniese toonhoogteversamelings binne 'n gekose oktaaf. Dit is allereers geïdentifiseer as spesifieke, karakteristieke melodiese wendinge (Powers 1980: 377), wat eers met verloop van tyd behoorlik gekodifiseer is. Die toonsoortbegrip, daarenteen, dui op spesifieke, alfabeties-benoemde toonhoogteversamelings met modale kwaliteite.

Die musiekteoretiese modusbegrip (toongeslagbegrip), wat in sekere opsigte aansluit by antieke Griekse beginsels, het deur die bekendste aanwending daarvan in die Gregorianiek, mettertyd die wisselterm *kerkmodi* / -toonsoorte (Duits *Kirchentöne*; Eng. *church modes* / *ecclesiastical modes*) bekom. Om uit hierdie kerklike assosiasie egter goedsmoeds afleidings soos "...die Griekse sisteem van kerkmusiek..." en "...die Griekse kerktoonlere..." (p. 126) te maak, is ver-gesog.

- Dieselfde soort begripsverwarring heers ook t.o.v. die terme *elektroniese musiek* enersyds en *elektriese / elektroniese instrumente* andersyds. Die verwarring het sekerlik daarmee te doen dat sommige instrumente van elektrisiteit gebruik maak ter wille van klankversterking (soos die elektriese ghitaar en klavier), terwyl by die "egte" elektroniese instrumente (soos die beroemde Hammond-"orrel") die klank inderdaad elektronies gegeneer word. Die leser word by *elektroniese musiek* binne vier reëls verwys na die vyf kolomme van *elektroniese instrumente*, met die gevolg dat die indruk van 'n onregmatig noue betekenisverwantskap tussen die twee verskillende terme ontstaan. Die feit dat elektroniese *musiek* nie van elektriese / elektroniese instrumente gebruik hoef te maak nie (maar met behulp van generatore, en dus nie op enige tradisionele wyse "bespeel" word nie), maar berus op die kunsmatige produksie van sinustone, gegeneer d.m.v. elektroniese apparaat, behoort sentraal te staan in enige relaas wat op dié verskynsel betrekking het. Dié termkompleks is egter tipies vir die veranderinge in musiekterminologisering (kyk Stroh 1987: 1-5). Eers die inskrywing op p. 150 (onder *geskiedenis van musiek*) stel die feite in duideliker lig.
- Terwyl 'n mens dankbaar is dat die stryd teen *klassikale* (musiek) oën-skyklik gewen is, sal die begripsverwarring rondom die terme *klassiek* / *klassisisme* / *klassisisties* danksy die AVM ongehinderd verder kan voort-

woeker. Alhoewel *klassiek* in die omvattende sin (d.w.s. as navolgenswaardige ideaal) wel op p. 207 onder *klassieke musiek* vermeld word, word deels dieselfde gegewens drie paragrawe later herhaal, nou onder die Anglisisme *klassisisme*, t.o.v. inhoud nou duideliker ontleen aan die HDM (bv. 1970: 175, *classicism*).

Klassisisme in hierdie sin (en heelwat ander Anglisistiese -ismes soos Romantisme) het lank reeds feitlik geen erkenning meer in Afrikaanse spraakgebruik nie. Daar bestaan naamlik reeds 'n duidelike Afrikaanse betekenisonderskeid tussen *klassiek* in die enger musiekhistoriese sin van die term, d.w.s. laat 18de eeu, en *klassisisties* (meer algemeen: *neo-klassisisties*), soos in die opsetlike 18de-eeuse idiome by Strawynski en Prokofjew sedert die twintigerjare van ons eeu.

6. Relevansie

Die titel AVM, en die insluiting van Suid-Afrikaanse komponiste skep die verwagting dat 'n mens hier uiteindelik 'n naslaanwerk in die hand het waarin die Suid-Afrikaanse bydrae tot die musiekwêreld — hoe skamel ook al in internasionale terme — 'n plek in die internasionale ry sal vind. In dié opsig het ons 'n les te leer in die Nederlandse *Algemene muzieksiklopedie* (1957-1961), waarin juis klem gelê word op die bydrae van nasionale musici in internasionale konteks, ongeag hulle internasionale relevansie. Die lofwaardige wens t.o.v. die bevordering van die (slegs?) "Afrikaanse kunsmusiek" (ongenommerde p. 11) ten spyte, kom hiervan min tereg. Wat 'n mens graag sou wou sien is 'n internasionale *integrasie* van Suid-Afrikaanse musiekgegewens.

Plaaslike komponiste het minstens sedert die begin van die 20ste eeu reeds 'n aansienlike deel tot die internasionale repertorium van sulke uiteenlopende genres soos die opera, die simfonie, die musiekblyspel, die kunslied, liturgiese orrelmusiek, oratorium, ens. bygedra. Maar selfs sonder die begeerde internasionale aansien sou lesers van watter rang ook al, baat kon vind by die kennisname van bv. plaaslike musiekhistoriese figure soos die 18de-eeuse musikus ds. Meent Borchers, om een van die vroegstes te noem. Die inligting oor musikale Africana soos versamel in die geskrifte van wyle dr. Jan Bouws oor dié tema bied heelwat inligting, wat nog veels te min neerslag gevind het in plaaslike musiekpublikasies.

Met uitsondering van verwysings na Hubert du Plessis (*liedsiklus*) word dus, sover vasgestel kan word, geen Suid-Afrikaanse bydraes in die alfabetiese lys ingesluit nie. Onder lg. term behoort ook, benewens andere, die internasionale status van 'n werk soos Arnold van Wyk se liedsiklus *Van Liefde en Verlatenheid* (1953) vermeld te word. 'n Mens soek tevergeefs na blyke van erkenning aan verdienstelike Suid-Afrikaanse komponiste op die gebied van selfs die klaviermusiek, 'n inskrywing waar selfs die mees onlangse inligting oor die Amerikaanse musiektoneel via die HDM vermeld word. Van Wyk se *Nag-*

musiek (1955) of Stefans Grové se onlangse "Afrikaniserings"-eksperimente sou (minstens in die Suid-Afrikaanse konteks) in dieselfde asem vermeld kon word as (bv.) Schumann se *Fantasie* of Ravel se *Gaspard de la nuit*.

Waar werklyste van Suid-Afrikaanse komposisies wel by die afdeling Suid-Afrikaanse komponiste aangegee word en 'n skrale troos bied, lê ander terreine van die Afrikaanse (en breër Suid-Afrikaanse) terrein steeds braak. Inskrywings soos *volksliedjie* — ten koste van *volksmusiek* — vermeld slegs gegewens wat betrekking het op die Europese tradisie, en 'n obskureteit soos die *morris-dans* (sic) vind wel plek. Boeremusiek en daarbybehorende terme word geïgnoreer. Desnieteenstaande word die Afrikaanse term *jakkalsdraf* aangegee, met gegewens van die *Foxtrot* se swart Amerikaanse oorsprong; nie eers die beskrywing van die konsertina verlei die outeur om, benewens 'n verwysing na "sommige Afrika-lande", Suid-Afrikaanse assosiasies te vermeld nie. *Country-and-western-musiek* daarenteen verkry 'n ereplek met byna twee kolomme. 'n Mens is dankbaar dat aan *liederwysie* twee woorde afgestaan is — Cillié (1993) se onlangse omvattende publikasie oor die onderwerp ten spyt.

Insgelyks is inligting oor die musiek van die inheemse swart volke in geheel afwesig. As dié soort inligting nie in 'n Afrikaanse (Suid-Afrikaanse) inligtingsbron te vinde is nie, kan die bestaansreg van 'n publikasie soos die AVM met reg in die gedrang kom. 'n Behoorlike bewerking en aanvulling van die (reeds verouderde) gegewens oor die onderwerp in die SAME sou juis met vrug in 'n bron soos die AVM opgeneem kon word. Die vraag ontstaan of die instrumente en musiekpraktyke in (bv.) Arabië, Japan, China, Hongarye en vele ander buite-Suid-Afrikaanse kulture meer relevant vir Afrikaanssprekendes is as dié van hul onmiddellike omgewing. Die HDM-gegewens t.o.v. 'n instrument van inheemse swart volke, die *musiekboog* (insluitend 'n verwysing na Suid-Afrika) word wel vermeld, sonder om Suid-Afrikaanse relevante besonderhede te gee. Onlangse internasionale suksesse uit eie bodem op die gebied van die *musiekblyspel*, soos *Sarafina* en *Ipitombi* word nie onder daardie inskrywing vermeld nie. Ironies genoeg word selfs die omvattende Afrika-artikel in die HDM geïgnoreer.

7. Weglatings, tekortkominge en balansaspekte

Soos reeds te kenne gegee, is dit uiteraard problematies om die ideale inhoud van 'n publikasie soos die AVM te bepaal. Enige poging om tekortkominge te probeer identifiseer mag 'n ontoelaatbare mate van persoonlike voorkeur ver-raai. Die volgende is 'n poging tot objektiwiteit.

- Ten spyte van 'n matige afkeer by die deursneestudent, en goedge ver-wondering by die deursneeluisteraar, sou die insluiting van die Neder-lands-Duitse nootbenamings (*cis* vir c-kruis, *fes* vir f-mol, ens.), asook die oorsprong en betekenis van die terme *mol*, *Moll* en *Dur* tog sin hê weens

die gebruik daarvan in anderstalige bronne en op plaatomslae en op partiture.

- Die musiekterminologie is self 'n deelterrein van die musiekwetenskap (Michels 1977: 12). Dat aan dit waaroor dit dus eintlik in enige intellektuele musiekgeoriënteerde besinning gaan, nl. die *musiekwetenskap* self, slegs 'n klein paragrafie afgestaan word, dui nie slegs by implikasie op 'n onderskatting van enige waarskynlike teikengroep nie, maar bring ook die aangeleentheid van balans in die AVM ter sprake. Indien die bevordering van die kunsmusiek 'n prioriteit vir die totstandkoming van die AVM sou wees (ongenommerde p. 11), rym dit nie dat veel meer ruimte aan bv. *country-and-western-musiek* afgestaan word nie. Hierdie soort leemte ten opsigte van wesenlike en hoogs aktuele musiekwetenskaplike temas strek egter verder. By die term *musieketnologie* word die leser verwys na *vergelykende musiekwetenskap* (drie reëls), 'n lank reeds verouderde term (HDM 1970: 298). Insgelyks behels die terme *musiekkritiek* en *musiekestetika* uiteraard veel meer as wat in die respektiewelike drie en vier reëls daarvoor afgestaan word. Die twintigste-eeuse bemoeienis met die musikale uitvoeringspraktyke van vroeëre epogge het direk aanleiding gegee tot 'n menigte "outentieke" uitvoerings van sulke musiek. Dan doen dit vreemd aan om dié terrein in 'n onregmatig afgewaterde vorm teë te kom as 'n onbenullige onderafdeling (ses reëls) van 'n inskrywing soos *uitvoering* wat op geen spesiale inskrywingstatus aanspraak kan maak nie. Die interessante wêreld van die musikale *uitgawepraktyk*, wat lig werp op die komponis se oorspronklike bedoelings in manuskripvorm, is afwesig, soos ook die betekenisverwante *Urtext*-begrip wat hierby aansluit. Die inskrywing oor *filmmusiek* strek slegs tot die jaar 1973. Dit is betekenisvol dat die hooftema van die AVM, nl. die *terminologie* van die musiek, beperk word tot twee en 'n half reëls (p. 420).

8. Obskureiteite, formulering en spelling

Dit is moeilik om die nut van idiolektiese skeppings soos *Mozartkwint*, *Debussytoonleer*, *fees* en *klanksensasie* in te sien. Ook die insluiting van obskure terme soos *alala*, *awwâda*, *chi'ing*, *domra*, *maneriae*, *redowa*, *spykerviool* en *tromba marina*, en vele meer is uiteraard nie sonder belang vir die musiekwetenskap nie, maar (weer eens) in terme van 'n publikasie wat dit ten doel het om die Afrikaanse leser van parate inligting te voorsien, waarskynlik oorbodig. Enkele terme kom verdag en gedwonge voor, soos *sangaria* (p. 36) en *virtuoosaria* (p. 37), as vorme (?) van die aria.

Veralgemene en onnoukeurige gemeenplashede soos "die ou Grieke" (p. 268 en elders) en "die antieke tyd" (p. 125), asook *Magnificatte* (i.p.v. iets soos "... toonsettings van die Magnificat...", p. 68) en *mampoerliedjie* (253, 'n onkiese oorname uit die *Musiekwoordeboek*), doen vreemd aan.

Geïsoleerde spelfoute kan seker aan die onvermydelike drukkersduiwel toegeskryf word (korrekte vorm in hakies): *solemnelle*, (*solennelle*); *Le martineau sans maître* (*marteau*, p. 149); *Les Huguenots* (*Huguenots*, p. 157); ens.

Andere verskyn meermalig: *Vaughan Williams* (*Vaughan-Williams*, p. 163 en elders — 'n fout waarskynlik oorgeneem vanuit die HDM); *Symphonie des Psaumes* (... *Psaumes*, p. 149 en 326). Anglisistiese formuleringe waarvoor korrekte terme beskikbaar is, is o.m. *pandiatonisme*, *klassisisme* (*pandiatoniek*, *klassiek*), *artistiese* (*artistieke*, p. 72); *fantasia* (*fantasie*, p. 310); *mitiese akkoord* (*mitiese*, p. 232); *hymn* (*himne*, p. 129 en 174); *meistersinger*, *minnesinger* (*meestersangers*, *minnesangers*).

Onpersoonlike werksomskrywings soos klaviersonate, fuga, ens. hoef nie aanhalingstekens te hê nie. Titels in vreemde tale behoort behou te word, moontlik met Afrikaanse vertalings tussen hakies (*Le baiser de la fee*, i.p.v. *The fairy's kiss* (p. 88).

Lomp en omslagtige formuleringe soos "... wat ... geskryf is ..."; wat ... gekomponeer is" (bv. p. 78) en "... die vroeëre notasie is in swart note geskryf..." (p. 253) is deurgaans 'n kenmerk. 'n Omslagtige (en onbekende) Anglisistiese formulering soos *vier-* (*vyf-*, ens.) *partyskryfwyse* (p. 134 en elders) het 'n bekende, eenvoudige en algemeen aanvaarde ekwivalent in die vorm van *vierstemmigheid* (*vyfstemmigheid*, ens.). Die korrekte term vir *sagte pedaal* is *demperpedaal*.

'n Mens is dankbaar vir die vernuwende en meer korrekte *Eolies*; maar die *Ionies* word steeds behou, teenoor die meer logiese *Jonies*, wat wel as wisselvorm in die *Musiekwoordeboek* aangegee word.

9. Redaksionele metode en versorging

Die boek het 'n netjiese voorkoms, en die drukbeeld is goed leesbaar, sodat die swakker gehalte van sommige rekenaargedrukte notevoorbeelde opval. Die bedoeling van die vier kort afsonderlike aanlope tot die eintlike boek (Voorwoord, Inleiding, Bedankings en Opgedra aan) is nie duidelik nie. Die integrering (en herbewerking) van minstens die eerste drie sou wenslik wees. Daar is drie opvallende setfoute in die voorwoord.

Na die afwesigheid van literatuurverwysings is reeds verwys. Ook die kruisverwysingsstelsel is onvolledig, inkonsekwent en onfunksioneel. So verwys die aanvaarbare gegewens van die inskrywing *elektroniese musiek* (onder *geskiedenis van musiek*, p. 150) die leser na die niksseggende alfabetiese inskrywing (p. 103), wat op sigself verwys na *elektroniese instrumente*, wat nie relevant vir die onderwerp is nie!

Die inskrywing *geskiedenis van musiek* omvat meer as 50 kolomme in die AVM. Hierdie klaarblyklike voorneme om "volledig" te wees, bring mee dat een van die voordele van 'n woordeboek soos dié, nl. die vinnige toegang tot inligting (en dus een van die geïmpliseerde doelwitte van die AVM), opgeoffer word. Die meeste sleutelbegrippe hierin word wel elders ook opgeneem (soos

twee keer op p. 126 en weer op p. 137 te kenne gegee word), maar die feit dat die leser by individuele alfabetiese inskrywings (slegs soms) na die *geskiedenis*-inskrywing verwys word, in plaas van andersom, verleen aan hierdie artikel die voorkoms van 'n soort leksikon-in-die-kleine, iets wat as gevolg van die omvang daarvan, 'n moeilike taak vir veral die onervare leser kan wees. Om 50 kolomme te fynkam op soek na detailgewens binne 'n onbekende musiek-historiese epog is onredelik en leksikografies onverantwoordelik. Gevalle van sulke verwysings is o.m. *sommige* historiese epogbenamings soos *ars antiqua*, *ars nova*, *Barok*, *rococo*, *Mannheimskool*, en *Middeleeue*. Enkele ander terme (soos *organum*) word op beide plekke selfs voorsien van dieselfde illustrasie en min of meer dieselfde inligting. Insgelyks is die dubbele inskrywings vir *seriële musiek* (pp. 150 en 361) en *aleatoriese musiek* (pp. 27 en 151) onverklaarbaar. Herhaling van basies dieselfde gegewens (kyk ook *modus* en *kerkmodus*; *miniatuurpartituur* en *sakpartituur*) kan effektief d.m.v. kruisverwysing vermy word.

10. Slot

Die *Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek* berus op 'n ondeurdagte leksikografiese werkwyse, en word in 'n ruim mate gekenmerk deur oppervlakkige gemeenplasinghede, foutiewe en soms irrelevante informasie. Die publikasie leun swaar op sowel die seleksie en volgorde van terme as op die bewoording van definisies in 'n bestaande Amerikaanse bron, sonder om behoorlike reenskap van dié toedrag te gee. Dit is geensins verteenwoordigend van óf die Afrikaanse óf Suid-Afrikaanse musiekwerklikheid nie, en geklee in lomp en slordige Afrikaans. In die huidige tydsgewrig, met die toekoms van Afrikaans steeds meer en meer in die gedrang, moet die verdienstelikheid van dié poging bevraagteken word. Die boek kan nie sonder meer vir die onkritiese gebruik deur Afrikaanssprekende musici, studente en skoliere aanbeveel word nie. Miskien kan uitgewers en publikasieborge vir wie die Afrikaanse musiekvakterminologie en musiekwetenskaplike arbeid meer is as finansiële gewin, kennis neem van die feit dat geen wetenskaplike taak van hierdie omvang wat terselfdertyd gehalte wil waarborg, deur 'n enkelpersoon gehanteer kan word nie. Selfs vir 'n groep kundiges op die gebied kan so iets die betekenis van 'n lewenstaak verkry — 'n uitdaging wat hulle met graagte sal wil aanvaar.

Aantekeninge

1. Dat daar origens, ten spyte van die onlangse openbare debatte oor die toekoms van Afrikaans, juis op 'n randgebied soos Afrikaanstalige musiekgerigte boekpublikasies twee werke in die handel beskikbaar geword het, nl. Koos Human se *A tot Z van klassieke musiek* (Human en Rousseau, Kaapstad 1992) en Albert Troskie se *Pyporrels in Suid-Afrika* (Van Schaik, Pretoria 1992), is veelseggend vir die peil van (vermoedelike) openbare belangstelling op die musiekterrein.

2. Die internasionale gewildheid van die enkelvolume wat in 1944 verskyn het, het gelei tot etlike hersiene uitgawes. Die eerste drie uitgawes (1944, 1968 en 1970) het gestaan onder redaksie van die Oostenrykse musikoloog Willi Apel. Die jongste uitgawe (1986) is redaksioneel versorg deur Don Michael Randel.
3. Die outeur meld wel aan die einde van die Inleiding dat die insluiting van verdere komponistename deur omstandighede verhinder is.
4. Dit is op hierdie punt ook nodig om enige bedoelde of onbedoelde formele assosiasie met "deskundiges van die musiekkonservatorium van die Universiteit van Stellenbosch" (vgl. agterste buiteblad van die stofomslag) in die totstandkoming van die AVM ten strengste te ontken.
5. Een van die standaardwerke uit die uitgebreide literatuur oor die 18de-eeuse klaviersonate is die tweede volume van Newman se *The Sonata in the Classic Era* (1963). Vir 'n behoorlike oorskouing van die klassieke styl is Charles Rosen se *The Classical Style* (1972) aan te beveel.
6. Die resensent het slegs die uitgawes van 1970 en 1986 ter insae geneem. Dit is ook om hierdie rede dat kommentare meermale juis op dié bron baseer.
7. Twee "verwysings" na die HDM is die sydelingse opmerkings op pp. 28 en 126.
8. Die term Rokoko / Rococo se musiekhistoriese toepaslikheid is nie bo verdenking nie (Heartz 1980: 86). In die algemeen word dié term beperk tot die beeldende kuns en argitektuur, terwyl as musiekhistoriese ekwivalent normaalweg die term *galante styl* aanvaar word (HDM 1970: 735). Noemenswaardig neem die outeur op p. 343 — onder die lemma Rococo — 'n meer aanvaarbare standpunt in.

Bibliografie

- Apel, W. (Red.). 1970. *Harvard Dictionary of Music*. Cambridge, Massachusetts: Bellknap Press.
- Buelow, G. 1980. Affections. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 1. Londen: MacMillan.
- Cillié, Gawie. 1993. *Afrikaanse liederwysies — 'n verdwynende kultuurskat*. Johannesburg: SAMRO.
- Dahlhaus, C. en Eggebrecht, H.H. (Reds.). 1978. *Brockhaus Riemann Musiklexikon*. Wiesbaden / Mainz: Schotts.
- Dyson, G. en Drabkin, W. 1980. Chromatic. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 4. Londen: MacMillan.
- Eggebrecht, H.H. (Red.). 1967. *Riemann Musiklexikon: Sachteil*. Mainz: B. Schott's Söhne.
- Eggebrecht, H.H. (Red.). 1972-. *Handwörterbuch der musikalischen Terminologie*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Gurlitt, W. 1952. Ein begriffsgeschichtliches Wörterbuch der Musik. Eggebrecht, H. (Red.). 1966. *Musikgeschichte und Gegenwart: eine Aufsatzfolge*. (Beihefte zum Archiv für Musikwissenschaft). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Heartz, D. 1980. Rococo. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Londen: MacMillan.
- Hoffmann-Axthelm, D. 1987. Faburdon / fauxbourdon / falso bordone. Eggebrecht, H. (Red.). 1972-. *Handwörterbuch der musikalischen Terminologie*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Holmes, W. 1980. A cappella. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 1. Londen: MacMillan.

- Lampert, V.** 1980. Bartók. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 2. Londen: MacMillan.
- La Rue, J.** 1980. Symphony. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 18. Londen: MacMillan.
- Macchi, V.** (Red.). 1988. *The Sansoni Dictionaries / I Dizionari Sansoni*. Firenze: Sansoni Editore.
- Malan, J.** (Red.). 1976. *Musiekwoordeboek / Music Dictionary*. Vaktaalburo. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers.
- Malan, J.** (Red.). 1980-1986. *Suid-Afrikaanse Musiekensiklopedie*. RGN. Kaapstad: Oxford University Press.
- Michels, U.** 1977. *dtv Atlas zur Musik* Bd. 1. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Opitz, K.** 1990. Formen und Probleme der Datenerhebung III: Fachwörterbücher. Hausmann, F.J. e.a. (Reds.). 1990. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. Handbuch zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Bd. 2. 1625-1631. Berlin: De Gruyter.
- Palisca, C.** 1980. Baroque. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 2. Londen: MacMillan.
- Powers, H.** 1980. Mode. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 12. Londen: MacMillan.
- Randel, D.M.** (Red.). 1986. *Harvard Dictionary of Music*. Cambridge, Massachusetts: Bellknap Press.
- Schmitz, A.** 1955. Figuren, musikalisch-rhetorische. Blume, F. (Red.). 1955. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Vol. 4. Kassel / Basel: Bärenreiter
- Smither, H.** 1980. Oratorio. Sadie, S. (Red.). 1980. *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*. Vol. 13. Londen: MacMillan.
- Stroh, W.** 1987. Elektronische Musik. Eggebrecht, H. (Red.). 1972-. *Handwörterbuch der musikalischen Terminologie*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Wörner, K.** 1975. *Geschichte der Musik*. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht.

'n Eksegese van 'n leksikografiese metode: Die WAT en die probleem van ensiklopedisiteit in die verklarende linguistiese woordeboek*

Piet Swanepoel, *Universiteit van Suid-Afrika,
Pretoria, Suid-Afrika*

Abstract: An Exegesis of a Lexicographic Method: The Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT) and the Problem of Encyclopedicity in Monolingual Linguistic Dictionaries. The WAT has often been criticised for its encyclopedic features. In this article a critical review is given of the metalexicographical points of view from which one of its editors, F.J. Snijman, motivates the so-called "encyclopedic" features of the WAT. Snijman shows convincingly that the problem of the encyclopedic nature of monolingual dictionaries cannot be reduced to a naive confusion between the linguistic meaning and knowledge of the referents of words, but that the "encyclopedic" lexicographical practices of monolingual dictionaries are well motivated, theoretically and pragmatically. It is argued, though, that Snijman does not motivate his own choice of metalexicographical points of view and does not discuss a number of critical issues in enough depth.

Keywords: LEXICOGRAPHIC METHOD, EXPLANATORY DICTIONARY, WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL, ENCYCLOPEDIA, MEANING DESCRIPTION, ENCYCLOPEDICITY, REFERENTIAL MEANING, CONTEXTUALISM, TERMINOLOGY, ILLUSTRATIONS, EXAMPLES

Opsomming: Die WAT is al dikwels gekritiseer vir die ensiklopediese kenmerke daarvan. In hierdie artikel word daar 'n kritiese oorsig gegee van die metaleksikografiese uitgangspunte op grond waarvan een van die redakteurs van die WAT, F.J. Snijman, die sogenaamde "ensiklopediese" kenmerke in die WAT motiveer. Snijman toon op oortuigende wyse aan dat die probleem van die ensiklopediese in eentalig verklarende woordeboeke nie tot 'n naïewe verwarring van leksikale betekenis en saak herlei kan word nie, maar dat die "ensiklopediese" leksikografiese praktyke van eentalig verklarende woordeboeke goed gemotiveer is, sowel teoreties as pragmaties. Daar word egter aangevoer dat Snijman nie self sy eie metaleksikografiese uitgangspunte motiveer nie en 'n aantal belangrike kwessies onbespreek laat.

---

* Resensieartikel oor *Die leksikograaf as eksegeet. Opstelle en lesings* deur F.J. Snijman (Stellenbosch: Buro van die WAT; AFRILEX-reeks 5A:1995)

Sleutelwoorde: LEKSIKOGRAFIESE METODE, VERKLARENDE WOORDEBOEK, WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL, ENSIKLOPEDIE, BETEKENISBESKRYWING, ENSIKLOPEDI SITEIT, REFERENSIËLE BETEKENIS, KONTEKSTUALISME, TERMINOLOGIE, ILLUSTRASIES, VOORBEELDE

1. Inleiding

Leksikograwe is al dikwels daarvan beskuldig dat hulle woordeboeke oënskynlik deur geen duidelike leksikografiese beginsels onderlê word nie, of dat waar sulke uitgangspunte wel bestaan, daar 'n ooglopende diskrepansie bestaan tussen die teorie en dit wat in die praktyk in hulle woordeboeke neerslag vind.

Hierdie situasie het al aansienlik verander met die opkoms van die leksikografie as vakgebied. Vandag is dit algemene praktyk dat leksikograwe hulle leksikografiese uitgangspunte publiseer, of dat sulke teorieë (en die leksikografiepraktyke waartoe dit aanleiding gee) deel uitmaak van wetenskaplike ondersoek en kritiek.

Met die jongste publikasie van die Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal, nl. *Die leksikograaf as eksegeet. Opstelle en lesings* deur F.J. Snijman (Stellenbosch: Buro van die WAT; AFRILEX-reeks 5A:1995), het die redaksie van die WAT ook tot hierdie openbare, wetenskaplike debat toegetree. In hierdie huldigingsbundel vir dr. F.J. Snijman, wat vir 33 jaar lank aan die WAT verbonde was, die laaste 18 jaar as hoofredakteur, verskyn naamlik 'n hele aantal opstelle deur Snijman (sommige voorheen ongepubliseer), waarin sy leksikografiese werkwyse en teoretiese opvattinge eksplisiet en implisiet aan bod kom.

Hierdie opstelle is van besondere belang weens die lig wat hulle werp op die sogenaamde "ensiklopediese" kenmerke van die eerste agt dele van die WAT. Ensiklopedisiteit is dié kenmerk waaroor die WAT sedert die verskyning van die eerste dele, telkemale onder skerp kritiek gekom het. Dit was tot dusver egter nog altyd beleid van die WAT om hom nie in die openbaar oor sodanige kritiek uit te spreek nie (vgl. Snijman 1995h: 201) — 'n stilsweye wat nie alleen die wetenskaplike diskoers oor die ensiklopediese in die WAT tot nadeel gestrek het nie, maar ook die status van die WAT (veral onder taalkundiges) negatief beïnvloed het.

Die probleem van die ensiklopediese in die sogenaamde "linguistiese" verklarende woordeboeke is 'n onderwerp wat tans nog aktueel in die metaleksikografie staan (vgl. byvoorbeeld Wolf 1992), en daarom is hierdie opstelle van wesentlike belang vir die lig wat hulle werp op die teoretiese en praktiese aspekte van hierdie kategorie woordeboeke.

In hierdie artikel word daar gepoog om aan die hand van Snijman se opstelle 'n uiteensetting te gee van die metaleksikografiese uitgangspunte wat die ensiklopedisiteit onderlê en van die leksikografiese werkwyse waartoe dit aanleiding gee. In die tweede plek word daar gepoog om vanuit 'n aantal

resente linguistiese en leksikografiese uitgangspunte 'n omvattender perspektief op die verskynsel van ensiklopedisiteit te bied.

2. Die probleem van die term *ensiklopedies*

Soos Wolf (1992: 1-2) tereg opmerk, is een van die kernprobleme in die gesprek oor die ensiklopediese in eentalige, verklarende linguistiese woordeboeke (voortaan verkort tot verklarende woordeboek(e)) dat daar nie altyd duidelikheid oor die kernterme in die gesprek bestaan nie. Daar is dus 'n aantal kardinale aspekte wat eers om duidelikheid vra.

In die meeste gevalle word die adjektief *ensiklopedies* in toepassing op verklarende woordeboeke gebruik om te verwys na die feit dat laasgenoemde kenmerke van die ensiklopedie as woordeboek tipe inkorporeer. Hierdie gebruik gaan terug op die byna kategoriale onderskeid wat daar tussen verskillende woordeboek tipes, in die besonder tussen die ensiklopedie en die verklarende woordeboek, in woordeboek tipologieë gemaak word (vgl. byvoorbeeld Zgusta 1971: 198-221).

Zgusta (1971) waarsku egter duidelik dat hierdie tipologie waarin 'n rigiede onderskeid tussen die ensiklopedie en die verklarende woordeboek getref word, 'n idealisering van die woordeboek werklikheid is. Dit geld in die besonder hierdie twee tipes, omdat bestaande ensiklopedieë kenmerke van die verklarende woordeboek inkorporeer, en omgekeerd, omdat verklarende woordeboeke kenmerke van die ensiklopedie vertoon. Dit onderstreep die feit dat daar moeilik, en dan *in abstracto*, 'n rigiede onderskeid tussen die ensiklopedie en die verklarende woordeboek as woordeboek tipes getref kan word.

In die meeste woordeboek tipologieë word daar ook nie 'n duidelike kategorie van ensiklopediese verklarende woordeboeke onderskei nie, alhoewel daar al sedert Samuel Johnson se *Dictionary of the English Language* na verskeie verklarende woordeboeke as *ensiklopediese woordeboeke* verwys is (vgl. Wolf 1992: 1-2). Miskien is dit daarom veel nuttiger om die (geïdealiseerde) suiwer ensiklopedie en die suiwer verklarende woordeboek op die eindpunte van 'n kliek te plaas, en om individuele woordeboeke as nader of verder van enige van hierdie eindpunte te klassifiseer in terme daarvan of hulle in meerdere of mindere mate van die makro- en mikrostrukturele kenmerke van die ensiklopedie of die verklarende woordeboek vertoon.

Daar bestaan die neiging in die kritiek op die ensiklopediese in verklarende woordeboeke om die verskil tussen die twee tipes tot 'n enkele mikrostrukturele kenmerk te reduceer, nl. die verskil in die objek van beskrywing van die artikels. In die ensiklopedie word dié gesien as die komplekse geheel van (wetenskaplike) kennis oor die saak, onderwerp of tema waarna die lemma verwys, in die verklarende woordeboek as die "linguistiese" betekenis van die lemma. Alhoewel dit 'n belangrike verskil is, kom dit neer op ooreenvoudiging van die hele problematiek omdat die ooreenkomste en verskille oor

die hele spektrum van die voor- en agterwerk, en die makro- en mikrostruktuur van elk kan voorkom.

Duidelikheidshalwe is dit daarom nuttig om te let op Wolf (1992) se ontleding van die makro- en mikrostrukturele kenmerke van die letter G in die *Encyclopaedia Britannica*. Hieruit blyk die volgende:

(i) Makrostrukturele kenmerke (1814 lemmas)

- (a) eiename (1319 lemmas; 72,71%)
- (b) selfstandige naamwoorde (455 lemmas; 25,08%)
- (c) ander (40 meerwoordige leksikale items wat vir opname onder G kwalifiseer omdat hulle bepalers van die eiename onder (a) afgelei is; 2,21%).

Al die lemmas is naamwoorde, waarvan die eiename die grootste groep uitmaak. Alle soorte naamwoorde word egter nie opgeneem nie. Voornaamwoorde en ander naamwoorde wat hulle nie tot 'n ensiklopediese hantering leen nie, kom selde voor. Ander woordsoorte as die naamwoord (byvoorbeeld adjektiewe, setsels en werkwoorde) kom selde aan bod in die ensiklopedie, hoofsaaklik omdat daar nog min wetenskaplike ondersoek is na die verskynsels waarna hulle verwys.

Die meeste ensiklopedieë bevat as deel van die agterwerk ook 'n indeks van behandelde leksikale items omdat nie alle behandelde leksikale items die status van 'n lemma in die ensiklopedie kry nie. Ensiklopediese artikels is afgestem op die behandeling van 'n tema / onderwerp; gevolglik word nie elke leksikale item wat met 'n onderwerp verband hou as lemma opgeneem nie, maar wel as inskrywings binne artikels.

(ii) Mikrostrukturele kenmerke

Wolf (1992: 18 e.v.) verdeel die beskrywende deel van ensiklopediese artikels in drie tipes, nl. kruisverwysings, definisies en ensiklopediese artikels. Kruisverwysings lei die gebruiker na ander artikels waar 'n onderwerp vollediger behandel word. Die definisies bied kort beskrywinge van die betrokke saak aan en stem in hierdie opsig, ook wat die aantal onderskeidende betekeniskenmerke betref, dikwels ooreen met leksikografiese definisies. Hierdie soort definisie word gevolg deur 'n kruisverwysing na 'n ensiklopediese artikel waarin die saak / tema in meer volledigheid bespreek word.

Bogenoemde twee soorte beskrywings vorm verreweg die minderheid in die *Encyclopaedia Britannica*. Die grootste gros (92,89%) word opgemaak deur ensiklopediese beskrywings waarvan die kortste een of twee paragrawe beslaan en die langste oor etlike kolomme en bladsye loop. Die tipiese behandelingswyse is die verskaffing van veel meer inligting oor 'n bepaalde saak as net dit waarvoor die saak algemeen bekend staan. Die mikpunt is om spesifieke en bykomende inligting oor die saak en oor die hele kennisveld (waar-

binne die betrokke saak gesitueer is) te verskaf. Hierdie uitvoerige behandeling van 'n onderwerp bring noodwendig mee dat ensiklopediese artikels oor die algemeen lank is.

Ander relevante kenmerke van ensiklopedieë word verder hier onder bespreek. Wat hier van belang is, is die feit dat hierdie empiriese gegewe oor die *Encyclopaedia Britannica* as 'n belangrike maatstaf dien vir die beoordeling van die ensiklopediese kenmerke van verklarende woordeboeke. Soos Wolf (1992) telkens tereg opmerk, moet daar by die beoordeling van elkeen van hierdie kenmerke ook altyd gevra word in hoe 'n mate (kwalitatief) verklarende woordeboeke hierdie kenmerke vertoon. As verklarende woordeboeke byvoorbeeld wel eiename opneem, dan is die opname van enkele daarvan byvoorbeeld nog nie naastenby te vergelyk met die hoë opname daarvan in die ensiklopedie nie. Daar is dus weinig grond daarvoor om 'n verklarende woordeboek op grond van enkele opnames van eiename as 'n "ensiklopedie" te bestempel.

Insigelyks moet daar, wat die bewerking van lemmas betref, telkens bepaal word watter ooreenkomste en verskille daar tussen die twee woordeboektypes se werkwyse en doelstelling is en in hoe 'n mate die verklarende woordeboek in hierdie opsig met die ensiklopedie ooreenkom. Ensiklopediese artikels maak byvoorbeeld verreweg die grootste deel van die ensiklopedie uit, terwyl sommige verklarende woordeboeke slegs in die minderheid gevalle ensiklopediese artikels bevat. Kortom: die aanwesigheid van 'n ensiklopediese kenmerk in 'n woordeboek maak nog nie daarvan 'n ensiklopedie nie.

Verklarende woordeboeke word om verskeie ander redes ook as "ensiklopedies" bestempel, byvoorbeeld op grond van die opname van tabelle en illustrasies in hulle voor- en agterwerk of in die hoofdeel van die woordeboek, die opname van terminologie, en die gebruik van voorbeeldsinne om ensiklopediese inligting in te voer. Soos Wolf (1992: 7, 268) tereg opmerk, is dit nie net kenmerke van die ensiklopedie en die meeste verklarende woordeboeke nie, maar ook van 'n verskeidenheid ander tekstipes. Die aanwesigheid van hierdie kenmerke in enige verklarende woordeboek kan dus nie sonder meer as 'n ensiklopediese kenmerk daarvan bestempel word nie. In sulke gevalle het dit meer sin om hulle as "neutrale" kenmerke van altwee tipes te beskou.

'n Tweede belangrike faktor waarop gelet moet word, is die feit dat wat as linguisties in 'n verklarende woordeboek beskou word, direk bepaal word deur die besondere uitgangspunte of kernaannames van 'n bepaalde linguistiese teorie. Gegee die veelvoud van linguistiese teorieë (in die besonder oor kernaspekte van die leksikale semantiek) moet dit duidelik gestel word hoe die grens tussen die linguistiese en die nielinguistiese en tussen die linguistiese en die ensiklopediese in sulke teorieë bepaal word. Ook in die kritiek op die ensiklopediese karakter van die verklarende woordeboek moet dit duidelik gestel word teen watter linguisties teoretiese aannames sulke kritiek gelewer word.

In hierdie verband is dit ook belangrik om ten opsigte van die betekenisbeskrywing van lemmas daarop te let dat nielinguisties en ensiklopedies (d.w.s.

"kenmerkend van die ensiklopedie") mekaar nie wedersyds in alle kontekste van die debat impliseer nie. Die etiket "nielinguisties" word in die literatuur ook byvoorbeeld gebruik om te verwys na die feit dat verklarende woordeboeke in hulle definisies aspekte van die linguistiese gebruikskonteks inkorporeer — 'n verskynsel wat bekend staan as **kontekstualisme** (vgl. Snijman 1995h: 208-209). Wat in hierdie konteks as linguisties of nielinguisties ten opsigte van die betekenis van woorde beskou word, is ook 'n teoriegebonde kwessie en slaan nie noodwendig op die ensiklopediese karakter van 'n woordeboek nie.

In ander gevalle gaan dit wesentlik nie om prinsipiële-teoretiese kwessies nie, maar om bepaalde aannames oor wat die beste vorm van leksikografiese betekenisbeskrywing is. Die bondeling en splyting ("lumping" en "splitting") van gebruikstoepassings in een of meerdere betekenisonderskeidings is byvoorbeeld een so 'n kwessie. In ander gevalle word hierdie verskynsels wel met prinsipiële-teoretiese kwessies verbind. In Combrink (1979) se kritiek op die *WAT* word byvoorbeeld aangevoer dat splyting (in die gedaante van die oordifferensiering van betekenisonderskeiding) en kontekstualisme (as inkorporering van betekenis-komponente uit die taalgebruikskonteks in die betekenis van 'n woord) spruit uit die saakgerigtheid in die betekenisverklaring in verklarende woordeboeke.

By die beoordeling van 'n woordeboek is dit dus ook noodsaaklik om vas te stel vanuit watter linguisties teoretiese aannames oor leksikale betekenis die leksikograaf vertrek, hoe hierdie uitgangspunt sy leksikografiese metode onderlê, op watter metaleksikografiese vertrekpunte kritiek teen 'n verklarende woordeboek gebaseer is, en watter geldigheid alternatiewe metodes het wat vir die leksikograaf voorgestel word.

In die bespreking hier onder sal hierdie sake aan bod kom, veral omdat Snijman in sy behandeling van die ensiklopediese in die verklarende woordeboek, en die *WAT* in die besonder, telkemale elke kenmerk vanuit die prinsipiële-teoretiese en die metodiese perspektief behandel en beoordeel.

3. "Ensiklopediese" kenmerke van die *WAT*

In Snijman (1995f: 179 e.v.) word die ensiklopediese van die *WAT* herlei tot 'n aantal "uiterlike of metodiese" kenmerke van die ensiklopedie, nl.

(i) Makrostrukturele kenmerke

- (a) die opname van tegniese en wetenskaplike terme, en
- (b) die opname van naamwoorde "met 'n geringe algemene toepaslikheid, soos eiename en plekname, name van gebeurtenisse, ontwikkelinge, strominge, verskynsels, stowwe, organismes, e.d., en name wat as etiket kan dien ter identifikasie van 'n kenniskompleks" (Snijman 1995f: 174).

(ii) Mikrostrukturele kenmerke

- (a) die behandeling op een alfabetiese plek van 'n groep woorde,
- (b) die aangee van te veel saakbesonderhede in die artikels, en
- (c) artikels wat in die algemeen te lank is.

'n Saak waarop Snijman self in meer besonderhede ingaan, is die gebruik van illustrasiemateriaal in die verklarende woordeboek (vgl. Snijman 1995e).

(i)(a) en (i)(b) het te make met die seleksie en opname van spesifieke lemmas. (ii)(a) slaan op sowel die seleksie van lemmas as hulle rangskikking in aparte woordeboekartikels of nie. (ii)(b) slaan op die inkorporering (in die woordeboekartikel) van te veel saakkenmerke wat aan die referent van die woord behoort.

Die lengte van woordeboekartikels kan die resultaat wees van (ii)(a) en (ii)(b), maar verskeie faktore kan hiervoor verantwoordelik wees, sodat dit nodig sal wees om nader ondersoek in te stel na wat alles tot die lengte van die woordeboekartikels in die WAT bydra.

Snijman bespreek sommige van hierdie sake nie in diepte sodat daar 'n breër perspektief hierop gebied word nie. Aangesien soveel van die argumente oor die ensiklopediese in die WAT geraak word deur Snijman se opvattinge oor die verhouding tussen linguistiese betekenis en kennis van die referent van 'n woord, kom hierdie saak eerste aan bod.

3.1 Ensiklopediese definisies

Een van die algemeenste punte van kritiek teen die WAT is dat betekenisbeskrywing met saakbeskrywing verwar word, dat kennis van die saak (die referent van 'n woord) en nie die betekenis van 'n woord nie, as uitgangspunt van betekenisbeskrywing en verklaring dien.

Die probleem van die verwarring van saak en betekenis kom in verskeie van Snijman se opstelle in hierdie bundel aan die orde. Wat opvallend is, is dat Snijman en die kritici van die WAT, soos Eksteen en Combrink (vgl. Eksteen 1968 en Combrink 1979) van dieselfde teoretiese standpunte vertrek. Snijman motiveer egter die leksikografiese definisies in die WAT met hierdie standpunte, terwyl die kritici dit weer inspan as basis vir hulle kritiek.

Altwee kampe aanvaar in beginsel

- dat die betekenis van 'n leksikale item die objek van beskrywing van die leksikografiese definisie moet wees, en
- dat die leksikograaf uit taalgebruiksgevalle die omvattende betekenis van 'n woord moet abstraheer.

Snijman (1995g: 190) stel dit byvoorbeeld eksplisiet dat die betekenisbeskrywing in die WAT nie op 'n naiewe identifikasie van woord en saak berus nie,

maar dat dit gestuur word deur (i) algemeen aanvaarde linguisties-teoretiese uitgangspunte en (ii) legitieme pragmaties-leksikografiese oorwegings.

Schoonees, Snijman se voorganger as hoofredakteur van die *WAT*, wat instemmend deur Snijman aangehaal word, het sy standpunt in hierdie verband duidelik gestel (Snijman 1995f: 177):

Ons uitgangspunt is altyd die woord, soms met die nodige toeligting van die definisie, en nooit die omvattende begrip nie, wat meestal die uitgangspunt van die ensiklopedie vorm.

Aangesien die uitgangspunte van Combrink (1979) en Eksteen (1968) goed bekend is, word hier onder veral aandag gegee aan Snijman se beskouing van die saak en die wyse waarop hy linguisties-teoreties en metodies van die kritici verskil.

Snijman en sy voorganger stel hulle baie duidelik op die uitgangspunte van prestrukturele tradisionele taalkundiges soos De Groot en Reichling ten opsigte van leksikale betekenis. Eenvoudig gestel, is die kernaanname dat die betekenis van 'n leksikale item die geheel van sy werklike (maar ook potensiële) gebruikstoepassinge is. In elke gebruikskonteks kan enige (maar meestal nooit alle nie) van hierdie toepassinge in perspektief gestel of geaktiveer word.

Snijman (1995a: 123) som dit só op: '

Die betekenis van 'n woord, soos dit hom op allerlei wyses manifesteer in taalgebruiksgevalle, is dus 'n kompleks wat dié gebruiksmoontlikhede as potensialiteite bevat.

Die potensialiteitsaspek word ook verbind met betekenisverandering: enige van die komponente van die omvattender betekenis van 'n woord kan as basis vir verdere betekenisverandering dien (Snijman 1995c: 141):

So gesien, is die betekenis dus 'n potensialiteit nie alleen van moontlikhede wat reeds tot verwerkliking gekom het nie, maar ook van moontlikhede wat miskien pas later tot ontwikkeling kan kom. Ten opsigte van dié moontlikhede is dit dus in 'n gegewe stadium in beginsel 'n min of meer oop potensialiteit — wat die basis vorm van taalontwikkeling en -aanpasbaarheid op die vlak van woordbetekenis.

Die sentrale objek van leksikografiese beskrywing is dus die woordbetekenis as potensialiteit, as geheel van kennis wat met 'n woordvorm geassosieer word. Aangesien enige definisie 'n potensialiteit ten opsigte van gebruik aangee, kan daar in enige gegewe gebruikskonteks minder onderskeidinge geaktueer word as wat in die leksikografiese beskrywing van die betekenis van 'n woord latent gegee word (Snijman 1995a: 125).

Snijman (1995f: 185) stel dit kategories dat die opgetekende materiaal (taalgebruiksgevalle) die basis van die hele woordeboek vorm: "Dit vorm die

grondslag van woordopname, betekenisomskrywing en -geleding." Die uitdaging vir die leksikograaf is egter om uit hierdie taalgebruiksgevalle die betekenis van die woord as potensialiteit te abstraheer.

Ten opsigte van die verhouding tussen die referent van 'n woord / kennis van die referent en die betekenis van 'n woord, word daar in hierdie benadering geen wesentlike onderskeid tussen hierdie twee getref nie. Die hoofmotivering hiervoor is die feit dat kennis van die referent van 'n woord deel kan uitmaak van die kennis / betekenis wat met 'n woord geassosieer word (insluitende kennis van aspekte soos die struktuur, funksie, kleur, ens. van konkrete denotata). Verdere motivering is die feit dat die betekeniswaardes van woorde in taalgebruiksgevalle soms na een of meerdere van (die kennis van) hierdie saakkenmerke van referente teruggevoer kan word. Vanuit die geaktiveerde gebruikstoepassing van 'n woord is dit dus nie moontlik om teoreties of prinsipiël tussen "linguistiese" betekeniskenmerke en "ensiklopediese" saakkenmerke te onderskei nie. In beginsel hou dit in dat enige aspek van hierdie kennis van die saak in taalgebruik geaktiveer kan word (vgl. Snijman 1995f: 183-184). Die ensiklopediese aard van woordeboekdefinisies lê dus nie in die opname van sogenaamde "buitelinguistiese" kenmerke nie, maar meestal in te veel kenmerke (vgl. ook Wolf 1992: 289).

Gegee die potensialiteit van woordbetekenis (en die oopheid van hierdie potensialiteit), is die primêre bron oor die betekenis van 'n woord eerstens taalgebruiksvoorbeelde (vgl. Snijman 1995a: 125; 1995d: 145; 1995f: 185), wat aandui watter aspekte van hierdie potensialiteit op 'n gegewe stadium in 'n taal (in alle moontlike gebruikskontekste) wel geaktueer word.

In Snijman se repliek op Eksteen se kritiek op die ensiklopediese in die WAT (vgl. Snijman 1995g: 191-192) wys hy op 'n paar belangrike sake met betrekking tot die gebruik van taalmateriaal vir betekenisabstraksie en -beskrywing. Die eerste punt is dat die betekenis van 'n woord in baie gevalle taamlik juis uit die taalgebruiksvoorbeelde agterhaal kan word, maar dat daar ook niefinitoriese sinne voorkom waar die leksikograaf hom juis op sy eie kennis van die betekenis van die woord en sy kennis van die referent daarvan moet beroep om die betekenis daarvan te kan agterhaal (vgl. ook Snijman 1995b: 133; Wolf 1992: 284-285).

Dieselfde punt bring Snijman (1995h: 209-210) tuis met die interpretasie van samestellings soos **springbok** ("bok wat spring") en **springmielies** ("mielies wat in warm olie gespring word"). Die feit dat **springmielies** nie geïnterpreteer word as "mielies wat spring" nie toon dat die taalgebruiker onvermydelik by die korrekte interpretasie van sulke samestellings sy sogenaamde "buitelinguistiese" kennis moet betrek.

In ander gevalle kan die kontekstuele gegewens in voorbeeldsinne allerlei nietersaaklike inligting verskaf wat nie wesentlik tot die leksikale betekenis van so 'n item in die meeste "linguistiese" woordeboeke gereken sou kon word nie. Wolf (1992: 284-285) maak in hierdie opsig die opmerking dat die gebruik van 'n omvattender korpus taalgebruiksvoorbeelde nie noodwendig die leksiko-

graaf se probleem sal oplos nie omdat die gebruik daarvan geen waarborg is dat die leksikograaf met 'n ander definisie vorendag sou kon kom as juis een wat uit wans uit opgestel is deur na die referent se kenmerke te gaan kyk nie.

Snijman wys ook daarop dat die leksikograaf hom / haar nie net op die geaktueerde betekeniswaardes van woorde in taalgebruiksgevalle kan rig nie, maar ook moet let op dié wat ter sake is in die omvattender semantiese veld waarbinne 'n enkele woord gesitueer is. Snijman (1995f: 182) stel dit kategoriees dat die invoer van wat as "ensiklopediese" kenmerke in definisies beskou word, dikwels dus in die funksie staan "van begrip en van gebruik van die woord as deel van die taal". Die werkwyse wat hiervoor ingespan word, beskryf hy soos volg:

Prinsipiëel kom dit min of meer neer op identifisering (binne 'n groep samehangende woorde) deur kontrastering, en differensiering met die oog op funksionering, saamgevat in 'n geheel wat formeel aangebied word as 'n verklaring.

Daarin staan "die gebruik van die woord: op sigself, in gewone en idiomatiese gebruik, in samestellings en afleidings, en, as die woord veelsinnig is, in funksie van die ander betekenis wat daarmee saamhang", sentraal (Snijman 1995f: 182). (Vgl. Snijman (1995c) vir 'n illustrasie van hierdie werkwyse in die ontleding van die betekeniswaardes van *kant*.) Snijman stel dan ook in verskeie opstelle die standpunt dat daar in die definiering van 'n woord en by die seleksie van kenmerke daarvoor, rekening gehou moet word met die vele relasies waarin 'n woord staan en waardeur dit geïndividueer word (vgl. veral die uitgebreide bespreking in Snijman (1995d)). Snijman laat hom dus ook baie duidelik lei deur die strukturalistiese uitgangspunt van individuering in en deur die komplekse semantiese veld waarin 'n woord gesitueer is. Dit is juis hierdie poging om die woord ook taalintern in die semantiese veld daarvan te situeer dat veel meer kenmerke in die leksikografiese definisies in die *WAT* ingevoer word.

Snijman (1995f: 183-184) illustreer die werking van hierdie uitgangspunt in sy repliek op die voorstel van Van Heerden (1977) dat die definisie van die woord *koei* in *WAT* aangevul moet word met die kenmerk "swaar dier met groot pote" omdat dit geaktueer word in die sin "O wêreld! 'n Koei in die tuin!". Snijman wys daarop dat hierdie kennis teruggaan op ons saakkennis van koeie, en dat dit daarom potensieel as betekeniskenmerk wat op hierdie saakkennis berus, vir opname kwalifiseer. Wat dit egter as bruikbare kenmerk diskwalifiseer, is die feit dat dit nie ook as kenmerk relevant blyk te wees in die relasie van *koei* in die semantiese veld met *bul*, *vers*, ens. nie.

Insgelyks is Eksteen se voorstel dat die lemma *klok* eenvoudig en kort gedefinieer word as "ding wat lui" vir Snijman onaanvaarbaar, alhoewel dit heel waarskynlik as definisie 'n beskrywing gee van die algemene kennis / betekenis wat met hierdie woord geassosieer word. Ook hier was die oorwe-

ging by die leksikograwe van die WAT die feit dat die klok 'n bekende kultuurvoorwerp in Suid-Afrika is (wat die illustrasie en benoeming van onderdele regverdig), maar daarbenewens moes meer inligting geïnkorporeer word om klok se betekenis in die gebruiksevalle en in die uitdrukkings, samestellings en afleidings en verwante woorde te onderskei.

Snijman (1995h: 209-210) se repliek op Combrink (1979) se kritiek dat nietersaaklike, kontekstuele gegewens as deel van die definisie van 'n woord betrek word, moet ook teen die agtergrond van bostaande uitgangspunte gesien word. Snijman gaan naamlik van die standpunt uit dat dit in feite nie saak maak of die betrokke kenmerke teruggaan op saakkenmerke of kenmerke wat as linguisties bestempel word nie, maar dan wel of hulle vir die betekenis en betekenisrelasies van die betrokke leksikale item ter sake is.

Die punt is dat as daar nie prinsipiël tussen linguistiese en saakkenmerke onderskei kan word nie, dan is die verskil in die verklarende woordeboek en die ensiklopedie 'n kwessie van die hoeveelheid kenmerke wat ter sake is om die betekenis van woorde te beskryf, nie die aard van die kenmerke self nie (vgl. ook Wolf 1992: 290).

Snijman (1995h: 205) verwerp ook Combrink (1979) se kritiek dat die verdeling in betekenisonderskeidings in die WAT oënskynlik gerig word deur saaktipes waarna die woorde verwys. Snijman se uitgangspunt is egter dat die onderskeiding van saaktipes dikwels saamval met die verskillende toepasingsvelde van 'n woord. By die leksikograwe van die WAT gaan dit dus nie primêr om saaktipes nie, maar om betekenisverskille in verskillende toepasingsvelde (byvoorbeeld in sekere wetenskappe), soos duidelik uit gebruiksvoorbeelde agterhaal sou kon word.

Die bondeling en splyting van betekeniswaardes bly egter 'n komplekse probleem waaraan Snijman in sy uiteensetting nie voldoende aandag gee nie (vgl. byvoorbeeld die bespreking in Geeraerts (1993) en Taylor (1992) van die teoretiese en praktiese probleme).

Snijman gee egter toe dat daar in die seleksie van betekenis-komponente vir definisies ook nog meer as die bostaande (betekeniswaardes in gebruikskontekste, die semantiese veld van 'n leksikale item) op die spel is. Hier bo is alreeds melding gemaak van die kultuurhistoriese belang van die referent van 'n woord (byvoorbeeld die klok), wat op sigself 'n aanduiding is dat die besondere inligtingsbehoefte van die teikengebruikers 'n bepalande rol speel in die opname van spesifieke betekenis-komponente in die leksikografiese definisie. Ander oorwegings op grond waarvan en waarteen die opname van bepaalde betekenis-komponente of beskrywende komponente in die WAT se definisie gemotiveer kan word, is die volgende:

- die invoer van inligting oor die etimologie van 'n woord, die naamgewingsgronde en "die perspektief van die woord op die saak" (Snijman 1995f: 183); en
- die invoer van kenmerke om definisies se begrypbaarheid en hulle presiesheid te verhoog (Snijman 1995f: 182).

Die probleem om komplekse konsepte in enkele beskrywende woorde vas te vat, is welbekend aan leksikograwe — meer kenmerke of langer beskrywings om vir die gebruiker 'n duidelike begrip van 'n lemma se betekenis te gee, dwing dus langer beskrywings af. Presisering, d.i. onderskeiding van die algemene na die meer besondere betekenisonderskeidings, vereis meestal dat meer onderskeidende kenmerke betrek moet word, soos verwysings na die inherente en relasionele kenmerke van 'n saak.

Die lengte van definisies word ook beïnvloed deur die opname van definities kwalifiserende uitdrukkings, wat nie op grond van saakbesonderhede gemotiveer word nie, maar om die toepassingsbereik van die definisies beter te kwalifiseer. Byvoorbeeld: "gewoonlik" en "dikwels" word as beperking gebruik om te onderskei tussen wat tipies tot 'n kategorie gereken word en wat net per geleentheid tot 'n kategorie gereken kan word. Die noodsaak hiervoor word geïllustreer deur Combrink (1979) se voorstel om koekblik eenvoudig te definieer as "Blik¹ (bet. 2), trommel waarin koek gebêre, bewaar kan word". Die feit is egter dat nie alle blikke waarin koek gebêre of bewaar word as 'n koekblik benoem sal word nie. Die leksikograaf moet kan aantoon dat met koekblik meestal 'n spesiale soort blik bedoel word en hierdie kwalifikasie word gedoen met die uitdrukkings "meestal" en "gewoonlik".

Insgelyks word voorbeelde gebruik, gewoonlik voorafgegaan deur die kwalifikasies "soos" en "byvoorbeeld", om definisies wat in hulle toepassingsbereik 'n te breë betekenis-kategorie kan skep, (met voorbeelde) af te baken.

Met die bostaande motiveer Snijman dus die lang definisies van die WAT. Soos hy aantoon, word die lengte van die definisies op prinsipiële teoretiese gronde en op legitieme leksikografiese oorwegings gebaseer. Alhoewel die WAT dus ten opsigte van die lengte van die definisies daarvan 'n ooreenkoms met die ensiklopedie vertoon, word die lengte as sodanig nie ingegee deur saakbeskrywing of deur die doel van die ensiklopedie, naamlik om die sistematiek in die kennis van die referente van woorde te beskryf nie.

Snijman verwerp op dieselfde gronde die gebruik van die soort kort "labelling"-definisie van die historiese woordeboek. Volgens Snijman (1995d: 145) is die hoofkenmerk van hierdie definisietipe die "prinsipiële ongedifferensieerdheid" daarvan, d.i. slegs "'n sekere vae kern (van die betekenis van 'n woord — PHS) word gegee wat in sy werking onbegrens is". Maar die inherente vaagheid van hierdie definisietipe maak dit onbruikbaar as die strewende is na volledige ontleding en presisie in die betekenisbeskrywing.

'n Ander voorstel wat Snijman verwerp, is dat leksikografiese definisies die vervangingstoets moet kan deurstaan, d.i. dat die definisie (met behoud van betekenis) die woord in die taalgebruikskonteks moet kan vervang (vgl. Snijman 1995d: 144). Die implikasie hiervan is dat enkel en alleen daardie betekeniskenmerke in 'n definisie ingevoer moet word wat hierdie vervanging moontlik maak. Die onhoudbaarheid van hierdie inperking op die vorm en inhoud van die definisie is al uit verskeie oorde gelug. Snijman se eie standpunt is dat as mens op grond van verskeie ander oorwegings (gemotiveerd)

betekenissenmerke in die definisie invoer, hierdie vereiste nie afgedwing kan word nie. Meer prinsipiël gestel (vgl. Snijman 1995g: 190):

Maar aangesien die definisie 'n potensialiteit ten opsigte van gebruik aangee, kan daar in 'n gegewe geval minder onderskeidings geaktueer word as wat in die omskrywing latent gegee word. So sal byvoorbeeld die aspek dat koffie kafeïene bevat nie geaktueer word as ek koffie in 'n gewone kafee bestel nie, maar dit kan wel die geval wees as ek dit bestel in 'n kafee wat kafeïenvrye koffie bedien.

Snijman (1995g: 196) wys egter daarop dat die vervangingsbeginsel nuttig kan wees om presisie met kondensering te verbind, maar dat die vervangingsbeginsel nie op grond van prinsipiël teoretiese oorweging op die leksikografiese definisie afgedwing kan word nie.

Alhoewel die lengte van die WAT se definisies goed gemotiveer kan word, bly dit 'n feit dat die strewe na die verantwoording van elke gebruikstoepassing en relasie van 'n woord onvermydelik daartoe gelei het dat die artikels besonderlik uitgedy het (vgl. Snijman 1995f: 185). Daarmee is nie net die oorsigtelikheid van die betekenisbeskrywing nadelig beïnvloed nie, maar ook die poging om die WAT so gou as moontlik te voltooi. Hy bied egter self 'n oplossing hiervoor, naamlik om fyner betekenisonderskeidings te onderbring in breër onderskeidings en deur randgebruike wat nie nuwe ontwikkelings verteenwoordig nie, te negeer, maar dan met inagneming van die formele eenheid van die WAT (vgl. Snijman 1995f: 185). Die belangrike punt is dat dit hier in die prosesse van keuring en verkorting gaan om 'n praktiese eerder as 'n teoretiese eis waaraan die woordeboek sal moet voldoen.

Gegee al die oorwegings wat by die seleksie van kenmerke 'n rol speel, is die omvattende leksikografiese definisie onvermydelik. Snijman (1995f: 182) wys egter wel daarop dat dit dikwels 'n kwessie "van meer of minder" is na gelang van die vermoë van individuele leksikografe om beknopt te formuleer. In ander gevalle word lengte afgedwing omdat sommige woorde "meer stellige onderrigting" vereis as ander. Dit neem egter nie weg dat die leksikograaf in die algemeen moet streef na 'n so beknopt moontlike formulering van definisies nie.

'n Ander soort oorweging om definisies te beperk, sou wees om 'n onderskeid te maak tussen die definiëring van sogenaamde "algemene en bekende" woorde en minder bekende ("moeilike") woorde. Snijman (1995d: 145) se uitgangspunt is dat die definiëring van bekende woorde, soos *tafel* en *mens*, ter wille van presiese beskrywing dieselfde probleme lewer as die sogenaamde moeilike woorde indien *mens* ook eersgenoemde presies wil omskryf; gevolglik word sulke woorde oor dieselfde kam geskeer.

Ten slotte moet daar gewys word op Snijman se repliek op die kritici dat die WAT illustrasies en voorbeeldsinne gebruik om inligting oor die referente van woorde in te smokkel. Sy uitgangspunte hieroor hang ten nouste saam met

die siening wat hy het oor die linguistiese relevansie van sogenaamde "saaklike" kenmerke en die doelstelling van die leksikografiese definisie.

Die gebruik van illustrasies / visuele materiaal (tabelle, tekeninge, kaarte, foto's van persone, diere, instrumente, ens.) in woordeboeke en ensiklopedieë het 'n lang geskiedenis (vgl. Wolf 1992: 24-29; Snijman 1995g: 197). Die gebruik van illustrasies is egter 'n kenmerk van verskeie tekstipes en nie net van die ensiklopedie nie sodat hulle gebruik in verklarende woordeboeke nie sonder meer as 'n ensiklopediese kenmerk beskou kan word nie.

In historiese woordeboeke word hulle meestal nie gebruik nie, gegee die fokus van hierdie woordeboeke op die weergawe van die betekenisontwikkeling van woorde, maar daar is verskeie woordeboeke van die verklarende tipe waarin hulle wel voorkom. Die kritiek teen hulle gebruik in verklarende woordeboeke is dat hulle ter wille van saakbeskrywing ingevoer word en nie ter wille van die betekenisbeskrywing nie. Snijman se standpunt is dat deel van ons kennis van 'n referent van 'n woord juis kennis is van hoe die referent daar uitsien. Gevolglik kan 'n woordeboek van illustrasies gebruik maak "en 'n onaanskoulike inhoud komplementeer deur 'n aanskoulike, wat vervolgens gesamentlik as onaanskoulike in die woord funksioneer as sy betekenis" (vgl. Snijman 1995a: 123 en Snijman 1995e).

Soos reeds vermeld, neem taalgebruiksvoorbeelde 'n sentrale rol in die abstrahering van die betekeniswaardes van woorde in. Oor hulle gebruik in die woordeboek meld Snijman (1995f: 185) dat hulle die funksie het

... van staving, aanvulling, illustrasie en generasie. Dit dien om die verbindingsmoontlikhede van 'n woord en die begrensing van die toepaslikheid te toon, om aan te dui hoe 'n woord gebruik is en dus gebruik kan word, maar soms ook om addisionele inligting te verstrek.

Die kritiek teen die WAT geld veral die laasgenoemde punt, nl. dat voorbeeldsinne gebruik word om inligting oor die referent van 'n woord in te voer. Snijman gaan nie self verder op hierdie kritiek in nie, maar die gebruik van voorbeeldsinne vir hierdie doel moet beoordeel word teen die feit dat *definitoriese* sinne een van die hoofbronne is vir die leksikograaf om die betekenis van woorde te agterhaal. Die gebruik van sulke voorbeeldsinne het gevolglik die funksie om die aangebode definisie te staaf. Vir sover sulke voorbeeldsinne wel kenmerke van 'n woord se referent aandui, sou die beoordeling daarvan, in ooreenstemming met Snijman se siening oor die linguistiese relevansie van saakkenmerke, moet uitgaan daarvan of sulke betekeniskenmerke wel ter sake is in die res van die definisie.

Uit die voorgaande is dit duidelik dat Snijman wel deeglik daarin slaag om die leksikografiese praktyke van die WAT teen 'n stel aanvaarde teoretiese aannames te motiveer. Dit bly egter 'n ope vraag of die motivering van die praktyk alleen as voldoende gronde kan dien vir die aanvaarding van die werkwyse van die WAT, en of daar slegs metodiese aanpassings in die WAT nodig is.

Snijman self weeg sy eie teoretiese aannames nie teen alternatiewe op nie, maar motiveer slegs sy keuse van metodes teen die gekose raamwerk. Nog minder weeg hy die gekose metodes en hulle prioriteitstellinge teen ander, ewe aanvaarbare en teoreties gemotiveerde alternatiewe op.

Een so 'n kwessie is sy afwysing van die sogenaamde "vae definisies" van die historiese woordeboek as basis vir die definisiepraktyk vir die WAT. Sulke "vae" definisies is juis ook 'n uitvloeisel van bepaalde opvattinge oor die grense en aard van woordbetekenis, en hierdie soort definisietipe kan ook in terme van bepaalde opvattinge oor die funksie van betekenisbeskrywing en -verklaring in omvattende verklarende woordeboeke gemotiveer word.

'n Tweede algemene probleem is dat Snijman nie die gevolge van sy teoretiese raamwerk vir die leksikografiepraktyk altyd uitspel nie. Die prinsipiële onbegrensde aard van ensiklopediese kennis is byvoorbeeld 'n probleem waarmee daar in verskeie leksikaal semantiese teorieë geworstel word. Hierdie probleem word nie teen die agtergrond van hierdie teorieë in meer diepte ontleed en die gevolge daarvan vir die leksikografiepraktyk uitgespel en teen mekaar opgeweeg nie.

Ten slotte moet mens ook daarop wys dat Snijman slegs in enkele gevalle aantoon hoe beginsel en praktyk in die geval van die WAT soms uiteenloop. Dit is dikwels hierdie diskrepansie tussen die gestelde metaleksikografiese uitgangspunte en die praktyk wat in die WAT neerslag vind, wat taalkundiges irriteer.

3.2 Die opname en beskrywing van eiename

Gegee die feit dat die grootste groep behandelde lemmas in 'n ensiklopedie (soos byvoorbeeld die *Encyclopaedia Britannica*) tot die kategorie eiename behoort, erken Snijman (1995f: 179) dat die WAT in hierdie opsig "in 'n ruim mate" as "ensiklopedies" bestempel kan word. Hy voeg egter die belangrike kwalifikasie by dat die WAT nie persoonsname soos Napoleon en plekname soos Afrika insluit nie. Die WAT beperk hom tot die opname van "mitologiese, volks- en sterrekundige name ..., eiename wat ook oordragtelik gebruik word, soos *Arkadië*, of verskynsels of uitvindings genoem na persone, soos die *beweging van Brown* of die *wet van Gay-Lussac*" (Snijman 1995f: 179).

Snijman gaan nie verder in op die hele probleem of ensiklopediese aard van die opname van eiename in verklarende woordeboeke nie, behalwe in die stuk (Snijman 1995i) waarin hy dit het oor die skryfwyse van afleidings en samestellings waarvan 'n komponent 'n eienaam of afleiding daarvan is, byvoorbeeld *dieselmotor*, *bunsenbrander* en *loganbessie*.

Wat vir die ensiklopediese aard van die WAT van belang is, is die onderskeid tussen eiename (en afleidings van en samestellings met eiename) en soortname. Vanuit 'n linguistiese en leksikografiese oogpunt is hierdie onderskeid tussen eiename (wat na 'n bepaalde individu verwys) en soortnaam-

woorde wat na 'n soort (klas of kategorie) verwys van wesentlike belang omdat daar nog altyd geen wesentlike beswaar teen die opname van soortnaamwoorde in verklarende woordeboeke was nie. Die opname van soortname wat op eiename berus en afleidings en samestellings met 'n eienaamskomponent, is dus wesentlik nie problematies vir sover hulle soortname is en na soort-, klas- of kategoriale konsepte verwys nie.

Die beswaar teen die opname van eiename steun op die uitgangspunt dat eiename nie betekenis het nie, maar slegs gebruik word om na 'n referent (persoon, plek) te verwys. Enige poging om dus die "betekenis" van 'n eienaam te beskryf, sou moes neerkom op 'n beskrywing van die spesifieke individu of plek, d.w.s. die referent van die eienaam. Snijman (1995f: 174) meld dan ook dat in die ensiklopedie die behandeling van eiename bepaal word "deur die saaklike gegewens, dikwels veelvuldig individuerende besonderhede wat met sulke name saamhang". Hierteenoor verwys alle ander woorde in 'n taal na 'n soort- of klasbegrip en die beskrywing van die betekenis hiervan sou 'n beskrywing moet wees van die betrokke begrip.

Hier kan net opgemerk word dat die rigiede onderskeid tussen eiename en soortname op verskeie gronde bevraagteken kan word. Benewens die ooreenkoms in hulle verwysende funksie, is dit in baie gevalle besonder moeilik om te bepaal of 'n eienaam (vgl. byvoorbeeld produkname) slegs individuele entiteite denoteer en nie ook kategoriekonsepte nie. Insgelyks kan mens aanvoer dat in die geval van samestellings met eiename as komponente en afleidings van eiename die individuerende kenmerke van die referent van so 'n eienaam wesentlike deel uitmaak van die afleiding of samestelling se klasbetekenis (vgl. byvoorbeeld machiavellisme en machiavellisties). In sulke gevalle is dit nie 'n kwessie dat inligting oor 'n bepaalde individu in die verklarende woordeboek opgeneem word nie. Die vraag is eerder: Watter en hoeveel van hierdie kenmerke is vir die beskrywing van die betekenis van die soortnaam van belang? Al hierdie oorweginge is duidelik 'n teken dat die kwessie van die opname en leksikografiese beskrywing van eiename in verklarende woordeboeke vanuit 'n teoretiese hoek nie te simplisties benader moet word nie.

By die beoordeling van die ensiklopediese aard van die opname van eiename in die verklarende woordeboek moet verder twee aspekte in aanmerking geneem word, nl. die aantal opgenome eiename en die bewerking van hierdie lemmas. Mens hoef geen tellings te gaan uitvoer om te kan konstateer dat verklarende woordeboeke veel minder as die ongeveer 72% eiename van 'n ensiklopedie soos die *Encyclopaedia Britannica* opneem nie. Die grootste gros opnames is uit die kategorie soortnaamwoorde, afleidings of samestellings op grond daarvan, werkwoorde en adjektiewe.

Die opname van eiename in verklarende woordeboeke word ook anders as in die ensiklopedie gemotiveer. By laasgenoemde gaan dit om 'n uiteensetting van die geheel van kennis wat met die individu of plek verbind is. In die geval van die verklarende woordeboek word die opname van eiename gemotiveer op grond van die grammatiese leiding wat die verklarende woordeboek

aan die gebruiker moet gee oor sake soos die spelling, uitspraak en sintaktiese beperkinge, die onderskeid tussen tipiese mans- en vrouename in 'n kultuur, die volle en verkorte vorme van name; en die registersverskille tussen "volle" name en byvoorbeeld byname. Die meeste van hierdie sake word as aspekte van die linguistiese kenmerke van eiename as leksikale items beskou, en daar word aanvaar dat dit deel van die grammaties-toeliggende funksie van die verklarende woordeboek is om aan die gebruiker leiding hieroor te gee (vgl. Wolf 1992: 277). In die lig hiervan word leksikografiese definisies van die tipe "Piet: naam vir 'n manspersoon" gewoonlik in verklarende woordeboeke aanvaar. Wolf (1992: 279) toon egter wel aan dat eiename van hierdie tipe wat volop in ensiklopedieë voorkom, relatief 'n klein deeltjie van die lemmas van ensiklopediese verklarende woordeboeke uitmaak.

'n Tweede motivering vir die opname van eiename is die feit dat die woordeboek die gebruiker wil help met die probleme wat hy sogenaamd met eiename in die dekodering van tekste kan ondervind. Die suksesvolle begryp van 'n teks vereis dikwels 'n elementêre agtergrondskennis van 'n persoon of plek waarna so 'n eienaam verwys. Laasgenoemde het gelei tot die soort kort "definisie" van 'n eienaam waarin 'n individu of plek se bekendheid slegs in een of twee kenmerke vasgevat word. Wat dit betref, is daar dus ook 'n wesentlike verskil tussen die verklarende woordeboek en die ensiklopedie met sy uitvoerige beskrywing van die kennis oor die referente van eiename (vgl. verder die bespreking in Wolf 1992: 274-280 en Mufwene 1984). In 'n geval soos hierdie is die onderskeid tussen die verklarende woordeboek en die ensiklopedie een van die hoeveelheid kenmerke wat in die beskrywing opgeneem word.

In die geval van die vroeër dele van die WAT kom daar 'n derde motivering by, naamlik die gebrek wat daar aanvanklik in Afrikaans aan ensiklopedieë was; gevolglik het die redaksie van die WAT dit as hulle taak gesien om in hierdie behoefte te voorsien. Hierdie situasie het intussen verander, sodat die opname van eiename moeilik in terme van die onbesikbaarheid van ander inligtingsbronne gemotiveer kan word. Al werklike motivering vir die opname van eiename (gekombineer met die soort kort definisie) is 'n suiwer pragmatiese een, naamlik dat dit vir die gebruiker gerieflik is as die soort inligting wat tradisioneel in die ensiklopedie voorkom, ook in 'n enkele verklarende woordeboek opgeneem is. Daarmee word die bruikbaarheid van die verklarende woordeboek vir die gebruiker verhoog.

Ten slotte moet daar ook verwys word na die praktyk in verklarende woordeboeke (ook in die WAT) om sogenaamde "motiverende" inligting in te voer in die artikels van soortnaamlemmas wat van eiename afgelei is of 'n eienaam as 'n komponent het. 'n Voorbeeld hiervan is die vermelding in die WAT by die lemma *bunsenbrander* "so genoem na R.W. Bunsen (1811-99), Duitse skeikundige", wat 'n motivering verskaf vir die benoeming van hierdie soort lamp as *bunsenbrander*. Hier word die soort kort ensiklopediese definisie dus as onderdeel van die leksikografiese beskrywing van 'n soortnaambegrip ingevoer.

Die vraag sou gestel kon word of sulke inligting hoegenaamd deel van die betekenis van die lemma *bunsenbrander* is. In Swanepoel (1992) word daar na aanleiding van Lakoff (1987) aangevoer dat sulke inligting die gebruiker help om die betekenis van arbitrêre leksikale items (teenoor komposisioneel gemotiveerde leksikale items) makliker te verstaan en te onthou, en om die woord makliker te gebruik. Dit is duidelik 'n kognitief-pedagogiese motivering hierdie wat ten nouste saamhang met die taak van die verklarende woordeboek om die betekenis van die opgenome lemmas vir die gebruiker te verduidelik en om hom / haar in staat te stel om die woord korrek te gebruik. Alhoewel daar dus prinsipiële-teoretiese besware teen die insmokkeling van hierdie soort inligting in die verklarende woordeboek geopper sou kon word, kan die invoering daarvan tog op grond van legitieme doelstellinge van die verklarende woordeboek gemotiveer word. (Vgl. in hierdie verband ook Fillmore (1994) waar die invoering van motiverende inligting teoreties gefundeer word.)

3.3 Die opname en beskrywing van tegniese en wetenskaplike terme

Soos Wolf (1992: 273 e.v.) aantoon, is dit 'n kenmerk van die ensiklopediese verklarende woordeboek dat die aantal lemmas oor die jare toegeneem het, hoofsaaklik (i) as gevolg van die feit dat alle naamwoordelike, werkwoordelike en adjektiewiese afleidings van bestaande lemmas as aparte lemmas opgeneem is, en (ii) deur die opname van veel meer vakterminologie. Soms is die aantal lemmas uitgebrei deurdat ook alle moontlike afleidings van vakterme die status van aparte lemmas gekry het.

Verklarende woordeboeke verskil in hierdie opsig egter van 'n ensiklopedie soos die *Encyclopaedia Britannica*. Wolf (1992: 280-281) wys daarop dat ensiklopedieë nie meer vakterme insluit as die verklarende woordeboek nie, nóg as aparte lemmas, nóg as deel van woordeboekartikels. Daarby het nie alle lemmas in ensiklopedieë die status van terme nie — baie van die lemmas is algemene omgangswoorde, maar oor hulle referente is daar heelwat wetenskaplike kennis beskikbaar. Verklarende woordeboeke, veral dié van die ensiklopediese soort, sluit dus in die algemeen meer vakterme as 'n ensiklopedie in. Die vraag is dan inderdaad of die verklarende woordeboek ten opsigte van die opname van vakterminologie nie eerder met die terminologiewoordeboek / vakwoordeboek as die ensiklopedie vergelyk moet word nie.

Die insluiting van vakterme in die verklarende woordeboek volg uit die feit dat die uitbreiding van die woordeskat van die meeste tale juis op die gebied van wetenskaplike terme lê. Dit is dus onvermydelik dat woordeboeke hierdie feit sal moet verdiskonteer.

Wat die opname van tegniese terme betref, het Snijman se voorganger Schoonees reeds in 1958 (vgl. Snijman 1995f: 177) om heel pragmatiese redes op die formaat van die ensiklopediese verklarende woordeboek besluit:

- omdat dit vir die gebruiker makliker is as die hele term- en woordvoorraad van 'n taal in een woordeboek aangebied word (soos Snijman (1995f: 179) tereg aantoon, het die WAT in hierdie opsig aangesluit by 'n woordeboek soos *Webster's*);
- omdat daar aan die beginjare in die ontwikkeling van Afrikaans geen vakwoordeboeke of organisasies was wat na die standaardisering van die vakterminologie kon omsien nie; en
- omdat die opname van terminologie 'n breër spektrum taalgebruikers rondom die samestelling (en uiteindelijke simboolwaarde) van die WAT sou betrek.

Bostaande het uitgeloop op die algemene doelstelling van die WAT (Deel I, p. iii) om "so volledig moontlik, 'n beeld te gee van die Afrikaanse taalskat in sy ruimste omvang".

Dit het egter gou geblyk dat met die kennisontploffing die afgelope twee eeue en die gepaardgaande proliferasie van nuwe terme en met die vestiging van instansies wat terminologiewerk verrig, soos die Nasionale Terminologiesdiens, hierdie pragmatiese oorwegings onhoudbaar geword het. Voortgesette opname van soveel wetenskaplike terminologie as moontlik hou die wesentlike gevaar in dat die WAT verswelg sou kon word deur wetenskaplike terme en dat dit die voltooiing van die WAT uitermate sou kon vertraag.

Wat die opname van vakterminologie betref, is die WAT in dieselfde posisie as die meeste omvattende verklarende woordeboeke. Die algemene leksikografiese uitgangspunt is vandag dan ook dat 'n linguistiese woordeboek slegs die terminologie behoort op te neem en te verklaar wat tot die algemene omgangstaal deurgedring het.

Daarmee is die probleem rondom die opname van terminologie natuurlik nog nie opgelos nie. Van die vernaamste probleme is: die groot hoeveelhede terme wat in nuwetenskaplike diskoerse voorkom; die feit dat baie van hierdie terme 'n kort lewensduur het of dat ander lank voor nuwe bewerkings van 'n woordeboek reeds verouderd is (of verdwyn het); en dat nuwe vakgebiede (ook weer met 'n eie terminologie) voortdurend aan die ontwikkel is — faktore wat die uiteindelijke seleksie van terme vir opname in 'n woordeboek nog steeds problematies maak.

Die WAT het volgens Snijman (1995f: 179-181) in hierdie opsig ook 'n koerswysiging gemaak in ooreenstemming met die algemeen aanvaarde leksikografiese uitgangspunt — 'n uitgangspunt wat die redaksie van die WAT ook vanaf Deel IX gevolg het (vgl. p. i):

... hoogs gespesialiseerde vakterme wat slegs deur die vakspesialis benut word, is nie opgeneem nie. Vaktaal is slegs opgeneem indien daar bewyse in die databasis gevind is dat sulke terme ook in die algemene spreek- en skryftaal gebruiklik is.

Snijman (1995f: 181) het in sy bespreking van die aangeleentheid egter 'n belangrike kwalifikasie bygevoeg, nl. dat ook "min of meer die basiese terme van die verskillende vakgebiede" opgeneem sal word en dat dié "ook in tegniese opsig, deeglik" uitgewerk sal word in samewerking met kenners uit die verskillende vakgebiede.

Alhoewel dit gestel word dat die seleksie van die sogenaamde "grondwoorde" van elke afdeling van die tegnologie en die wetenskap teen hulle gebruiklikheid in die algemene omgangstaal opgeweeg sal word (en nie net op grond van wat tegnisi en wetenskaplikes as die basiese terme van hulle vakgebied beskou nie) laat bogenoemde kwalifikasie nog steeds die deur oop vir die opname van meer terme as wat in die omgangstaal voorkom. Daarmee laat die WAT hom dus nie net deur gebruiklikheid in die algemene omgangstaal lei nie, maar ook deur die inligtingsbehoefes van die potensiële gebruiksgroep daarvan en die algemene bruikbaarheid van die WAT as naslaanwerk.

Dit laat mens wel met die vraag of enige verklarende woordeboek, veral vanweë die terminologiese omvang van elke vakgebied, ook nog kan poog om vir die wetenskaplike en tegniese leek 'n inleiding tot die kennis in daardie vakgebiede (via die opname en verklaring van die basiese terme daarvan) te wees. Indien dit wel die strewe is, dan kry so 'n "opvoedkundige" of inligtingsbeginsel — juis 'n primêre strewe van die ensiklopedie — in die seleksie van terme die voorrang en nie die deskriptiewe beginsel, soos vandag algemeen aanvaar word nie.

Die leksikografiese beskrywing van terme is eweneens 'n problematiese aspek van die verklarende woordeboek waarop Snijman in sy opstelle nie in besonderhede ingaan nie. Hy volstaan met die stelling dat die grondwoorde van elke vakgebied in samewerking met kenners van daardie vakgebiede bewerk sal word.

Twee problematiese aspekte van die ensiklopediese werkwyse in verklarende woordeboeke is hier ter sake, nl. die wetenskaplike definiëring van terme en die wetenskaplike definiëring van omgangswoorde wat nie meer streng genome as vakterme beskou kan word nie. Vir sover leksikografiese definisies steun op die kennis wat vakwetenskaplikes oor die referente van hierdie terme of woorde het, word leksikografiese definisies wat hierdie kennis verdiskonteer, as ensiklopedies van aard beskou (vgl. ook Swanepoel 1989).

Dit word soms as uitgangspunt gestel dat 'n leksikografiese definisie die leek se kennis van 'n term moet weerspieël. So 'n uitgangspunt is egter nie sonder meer onproblematies nie omdat daar baie terme met die status van omgangsvorme is, byvoorbeeld terme vir motoronderdele, waarvan die leekennis niks anders as die basiese wetenskaplike kennis oor die referent is nie. Die probleem neem toe in gevalle waar 'n term wel tot die omgangstaal deurgedring het maar nog steeds 'n beperkte gebruik het. In sulke gevalle verlaat leksikograwe hulle op die wetenskaplike kennis oor die referente van terme omdat daar in elk geval geen konsensus oor die betekenis van 'n woord onder die lekepubliek gekry sal kan word nie (vgl. Wolf 1992: 286). Daarmee word nie

aanvaar dat daar nie 'n verskil tussen die leek se interpretasie van 'n term en dié van die vakwetenskaplike kan wees nie, maar wel dat die probleme met die vasstelling van hierdie verskille so groot is dat leksikograwe — as pragmatiese oplossing — hulle op die vakwetenskaplike definisie verlaat. Met hierdie werkwyse ontkom die leksikograaf egter nie aan die gevaar van 'n ander vorm van preskriptiwisme nie omdat vakspesifieke inhoude van 'n opgenome term as die betekenis van 'n lemma voorgelê word.

Dieselfde soort probleem doen hom voor in die geval van die wetenskaplike / ensiklopediese status al dan nie van spesifieke betekenis-komponente in leksikografiese definisies. Uiteraard verwag mens dat daar oorvleueling sal wees tussen die kennis wat wetenskaplikes met woorde (sowel in hulle hoedanigheid as terme en as omgangswoorde) assosieer en die kennis wat die leek daarmee sal verbind. Of mens dan in die een geval met saakkennis en in die ander met legitieme linguistiese komponente van die betekenis van 'n woord te make het, is 'n saak wat reeds hier bo bespreek is.

Dit is dus eintlik net in die geval van baie bekende woorde, soos dié vir diere, sekere plante, prosesse, ens., dat 'n mens uit die definisies sou kon aflei watter kennis wetenskaplik is en watter nie, of watter definisies as wetenskaplik beskou sou kon word en watter nie. In sulke gevalle poog die leksikograaf meestal om deur verskillende definisies eers van die omgangsbetekenis en dan van die meer spesifieke betekenisonderskeidings in bepaalde vakgebiede rekenskap te gee.

Die betekenisbeskrywing van die lemma leemgrond in WAT Deel IX illustreer hierdie werkwyse, maar ook die problematiese daarvan, duidelik. In HAT¹ se definisie (onder leem) word slegs gemeld dat leemgrond die betekenis "'n kleierige grondsoort" het. Baie duidelik word hier te min inligting verskaf om die onderskeid tussen die betekenis van leemgrond en kleigrond duidelik te maak. In die WAT word daar eerstens 'n omvattender definisie van die omgangsbetekenis van die woord gegee en daarna 'n definisie van 'n vakkundige aard:

Grond met 'n gunstige verhouding tussen sand, slied en klei, wat taamlik baie water kan hou en geskik is vir die verbouing van 'n wye verskeidenheid gewasse; meer bep., (*grondkunde*) 'n grondtekstuurklas saamgestel uit klei, slied en sand in 'n verhouding wat wissel volgens verskillende klassifikasiestelsels en wat vir S.A. vasgestel is op 7-27% klei, 28-50% slied en 24-52% sand.

Hierna volg daar 'n aantal voorbeeldsinne uit landboupublikasies, d.w.s. juis uit gespesialiseerde tydskrifte vir die boer of tuinier, maar nie uit die algemene spreektaal in 'n nielandboukundige konteks nie.

Dit laat mens nog steeds met die vraag of sulke inligting oor die grondsamestelling wel in 'n verklarende woordeboek verskaf moet word. Indien die landboukundige leek inligting van hierdie aard nodig het, is die vraag of hy /

sy 'n verklarende woordeboek hiervoor sou raadpleeg. Verder is dit 'n ope vraag of terme en hulle betekeniswaardes in populêre, maar gespesialiseerde tydskrifte, wel vir opname en behandeling oorweeg moet word. Indien wel, waar trek mens die streep wat die insluiting van sulke terme en die beskrywing van hulle vakwetenskaplike betekenisinhoud betref? (Vgl. in hierdie verband ook die bespreking in Swanepoel (1989).)

3.4 Die behandeling op een plek van 'n groep verwante woorde

Volgens Snijman (1995f: 179) gebruik die WAT nie dikwels die metode om groepe verwante leksikale items op 'n enkele plek te hanteer nie sodat dit nie in aanmerking kom vir kritiek onder hierdie punt nie.

Later verwys hy egter self na die feit (vgl. Snijman 1995f: 181) dat die lengte van artikels geraak word deur die praktyk om verskeie tegniese uitdrukkings onder 'n enkele lemma in dieselfde artikel op te neem. Voorbeelde is die artikels by die lemmas *kerk*, *kolloïdaal* en *klier*.

Die uitgangspunt in sulke gevalle is dat afleidings en samestellings met die betrokke trefwoord in aparte artikels behandel word, maar dat meerwoordige leksikale items van die tipe b.nw. + s.nw. wel onder die betrokke adjektief of naamwoord opgeneem word. 'n Illustrasie hiervan is die meerwoordige leksikale items onder die lemma *kerk* (waarby byvoorbeeld meerwoorduitdrukkings soos *Nederduitse Gereformeerde Kerk*, *Hervormde Kerk* en *Presbiteriaanse Kerk* opgeneem is).

In hierdie werkwyse volg die WAT tot en met Deel VIII: die gebruik in ensiklopedieë na (vgl. die bespreking in afdeling 2). Aangesien die lemma van 'n artikel in 'n ensiklopedie 'n onderwerp of tema aandui, word alle verbandhoudende woorde of terme (of hulle eenwoordige of meerwoordige leksikale items is) onder die betrokke lemma behandel.

Die hoofmotivering daarvoor in verklarende woordeboeke is egter nie om die lemma net in sy semantiese veld te plaas, soos wat met die lys van verbandhoudende lekseme (genusterme, sinonieme, antonieme, ens.) gedoen word nie, maar omdat meerwoordige leksikale items in die meeste woordeboeke nie as lemmas opgeneem word nie — 'n praktyk wat al dikwels gekritiseer is omdat die status van sulke uitdrukkings as leksikale items nie daarmee erken word nie (vgl. Gouws 1989).

Die probleem in hierdie geval is dus nie soseer die metodiese ooreenkoms met die ensiklopedie nie, maar wel die feit dat verklarende woordeboeke nog nie 'n behoorlike sisteem vir die opname en verklaring van meerwoordige leksikale items het nie.

---

1 Vanaf WAT Deel IX geld die beswaar wat hier gestel word nie meer nie omdat die "tegniese uitdrukkings", wat nou bekend staan as "gespesialiseerde uitdrukkings", as meerwoordige leksikale items in die uitdrukkingsrubriek van 'n artikel gehanteer word.

'n Ander soort probleem en leksikografiese motivering kom egter aan bod in die behandeling van die lemma kerk. Hier is naamlik 'n stel eiename (kerkname) opgeneem en die behandeling is tipies ensiklopediese. Die ensiklopediese behandeling word gemotiveer op grond daarvan dat ongelyke behandeling (in omvang) as diskriminasie tussen die besondere kerkgroepe opgevat sou kon word (vgl. Snijman 1995f: 181) — 'n probleem dus wat die leksikograaf vir hom- / haarself skep as hy / sy nie by die werkwyse hou om eiename van 'n kort definisie (met enkele onderskeidende kenmerke) te voorsien nie.

4. Slotsom

Die voorgaande illustreer duidelik dat die vraag na die ensiklopediese in verklarende woordeboeke nie net benader kan word uit 'n naïewe kontrasstelling tussen leksikale betekenis en saak nie. Die kompleksiteite van die linguistiese-teoretiese kwessies en die vele leksikografies-pragmatiese faktore wat op die spel is, onderstreep die feit dat simplistiese antwoorde op hierdie probleem ook nie moontlik is nie.

Snijman het in sy opstelle in hierdie bundel geslaag om verskeie van die kompleksiteite van hierdie problematiek duidelik na vore te bring. Daarmee het hy 'n uiters waardevolle bydrae tot die diskoers oor die ensiklopediese in verklarende woordeboeke gelewer, in die besonder oor die relasie tussen kennis van leksikale betekenis en kennis van die referent van 'n woord.

Ten slotte moet daarop gewys word dat dit besonder moeilik is om evalueerend met die ensiklopediese kenmerke in verklarende woordeboeke om te gaan. In die hoogs kompeterende woordeboekemark van vandag word verskeie hibriediese woordeboeke uitgegee op grond van navorsing oor spesifieke inligtingsbehoefte van bepaalde gebruikersgroepe. Die vraagstuk na die legitimiteit van sulke woordeboeke is dan selde 'n kwessie omdat woordeboekprodukte verskaf word op grond van sulke inligtingsbehoefte. Woordeboeksamstellers kompeteer ook met mekaar om beter produkte op die mark te kry. Veel meer as net metaleksikografiese oorwegings, soos finansiële oorwegings en die tydige voltooiing van 'n woordeboek, speel dan 'n primêre rol, nie prinsipiële-teoretiese kwessies nie.

Verwysings

- Combrink, Johan. 1979. Die sesde deel van die W.A.T. *Standpunte* 32(2): 49-64.
- Eksteen, L.C. 1968. Ensiklopediese beskrywing in die verklarende leksikografie. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 8: 236-249.
- Fillmore, Charles J. 1994. *Lexicography and Ethnographic Semantics*. Ongepubliseerde referaat, EURALEX-kongres, Amsterdam, 1994.
- Geeraerts, D. 1993. Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries. *Cognitive Linguistics* 4-3: 223-272.

- Gouws, R.H.** 1989. Setsels as makrostrukturelemente van Afrikaanse woordeboeke. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde* 7(2): 59-67.
- Lakoff, George.** 1987. *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mufwene, Salikoko S.** 1984. The Manifold Obligations of the Dictionary to Its Users. *Dictionaries* 6: 1-30.
- Snijman, F.J.** 1995. *Die leksikograaf as eksegeet. Opstelle en lesings*. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Snijman, F.J.** 1995a. Aspekte van die leksikografie. Snijman, F.J.: 117-126.
- Snijman, F.J.** 1995b. Woordidentiteit. Snijman, F.J.: 127-134.
- Snijman, F.J.** 1995c. Struktuur van die woordbetekenis. Snijman, F.J.: 135-142.
- Snijman, F.J.** 1995d. Die definisieprobleem in die leksikografie. Snijman, F.J.: 143-156.
- Snijman, F.J.** 1995e. Is illustrasies in 'n woordeboek funksioneel? Snijman, F.J.: 157-168.
- Snijman, F.J.** 1995f. Oor die ensiklopediese. Snijman, F.J.: 169-186.
- Snijman, F.J.** 1995g. Ponerings sonder voldoende fundering. Snijman, F.J.: 189-200.
- Snijman, F.J.** 1995h. Bespreking van WAT VI deur J. Combrink — 'n paar opmerkings. Snijman, F.J.: 201-211.
- Snijman, F.J.** 1995i. Moeilikheid met die hoofletter. Snijman, F.J.: 107-114.
- Swanepoel, P.H.** 1989. Botsing tussen leksikografiese beginsel en leksikografiese praktyk; enkele gedagtes oor die terminologiebeleid van die WAT. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde* 7(2): 6-19.
- Swanepoel, P.H.** 1992. Linguistic Motivation and Its Lexicographical Application. *South African Journal of Linguistics* 10(2): 49-60.
- Taylor, J.** 1992. How Many Meanings Does a Word Have? *Spil* 25: 133-168.
- Van Heerden, C.** 1977. Insigte in semantiek nog nie in die kol. *Die Volksblad*, 21 September 1977: 17.
- Wolf, M. Carlan.** 1992. *The Rise of Encyclopedicity in Monolingual English Dictionaries of the Nineteenth Century*. Doktorale proefskrif. Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel I. 1950. Pretoria: Staatsdrukker.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel VIII. 1991. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel IX. 1994. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Zgusta, L.** 1971. *Manual of Lexicography*. The Hague / Paris: Mouton.

Resensies / Reviews

Woordeboeke en Woordelyste / Dictionaries and Word-lists

R.P. Botha, G. Kroes en C.H. Winckler. *Afrikaanse Idiome en ander Vaste Uitdrukings*, 1ste uitgawe, 1ste druk 1994, xiv + 432 pp. ISBN 1 86812 539 4. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers. Prys R59,99.

Te oordeel na onlangs verskene publikasies en hersiene herdrukke beleef Afrikaanse woordeboeke en woordeboekverwante werke tans 'n ongekende bloei. In die afgelope aantal jare het o.a. verskyn, in chronologiese volgorde, *Woordkeusegids*, 1992, van Hartevelt et al., *Bilingual phrase dictionary / Tweetalige frase-woordeboek (E-A)*¹, 1992, van P.A. Joubert, *Woordeboek van Regs- en Handelsterme. Verklarend en vertalend*, 1992, van Smuts en Smuts, *Groot Tesourus van Afrikaans*, 1994, van L.G. de Stadler, *Tweetalige aanleerderswoordeboek. Bilingual learner's dictionary*, 1993, van M. du Plessis, *Basiswoordeboek van Afrikaans*, 1994, van Gouws et al., asook hersiene herdrukke van *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*, 1993, van Labuschagne en Eksteen, en *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*, 1994, van F. Odendal (red.).

By hierdie indrukwekkende lys moet nou nog *Afrikaanse Idiome en ander vaste Uitdrukings* van Botha, Kroes en Winckler gevoeg word waarin meer as 9000 Afrikaanse idiome en ander vaste uitdrukings byeengebring is.

Afrikaans word gekenmerk deur 'n sterk idiomatiese inslag en 'n rykdom aan spreekwoorde wat vra om opgeteken en bestudeer te word. Die vroegste optekening vind ons in Hoogenhout en Schoeman se *Afrikaanse Idiome, Spreekwoorde en Segswyses*, 1920, en Kritzinger, De Villiers en Pienaar se *Afrikaanse Spreekwoorde, Gesegdes, ens.*, 1922. Omdat spreekwoorde so direk verband hou met 'n volk se geskiedenis en omstandighede, sy instellinge en gewoontes, dus veranderde faktore, sal ook die optekening en bestudering van die spreekwoorde deskat van 'n taal nooit afgedaan wees nie, en om verbetering en aanvulling roep, soos trouens die geval is met alle leksikografiese arbeid. Dat dit wel die geval is, blyk uit die feit dat daar so pas 'n nuwe herdruk verskyn het van Kritzinger, De Villiers en Pienaar se *Afrikaanse Spreekwoorde, Gesegdes, ens.*, van 1922, dus ruim sewentig jaar later, nou as *Afrikaanse spreekwoorde en uitdrukings* deur Kritzinger en Sabbagha. Intussen het ook verskyn De Villiers en Gouws se *Idiomewoordeboek*, 1990.

In die lig van die feit dat daar wel versamelings bestaan waarin die spreekwoorde deskat opgeteken is, kan die vraag ontstaan of daar afdoende regverdiging bestaan vir die publikasie van 'n verdere werk. Slegs indien kan aangetoon word dat *Afrikaanse Idiome en ander vaste Uitdrukings*, voortaan slegs *Afrikaanse Idiome*, in bepaalde opsigte beter is as die ander publikasies sou 'n

saak vir die verskyning daarvan uitgemaak kon word. Omdat slegs De Villiers en Gouws se *Idiomewoordeboek* en Kritzinger en Sabbagha se *Afrikaanse spreekwoorde en uitdrukkings* algemeen beskikbaar is, sal hulle in die vergelyking betrek word.

Bloot net wat die omvang betref, verskaf *Afrikaanse Idiome* meer inligting. In *Afrikaanse Idiome* word meer as 9 000 Afrikaanse idioome en vaste uitdrukkings verklaar en van Engelse vertalings voorsien, terwyl *Idiomewoordeboek* dieselfde inligting vir net meer as 3 500 voorbeelde voorsien.

Ook die toeliggende aantekeninge vooraf (genoem "Vir die Gebruiker / For the User") bevat meer inligting as dié in die ander werke. Nie net word die gebruiklike toeligting verskaf oor hoe die gebruiker gehelp word om die lys te benut nie, dog ook ander tersaaklike gegewens word bondig verstrekk, o.a. kenmerkende eienskappe van idioome en ander vaste uitdrukkings, sowel wat betekenis as vorm betref.

Die grootste verdienste van *Afrikaanse Idiome* lê in die helderheid, sorgvuldigheid en volledigheid van sy betekenisomskrywings. Oor die algemeen verskyn daar in *Afrikaanse Idiome* addisionele inligting in vergelyking met die omskrywings in *Idiomewoordeboek*. Slegs drie voorbeelde word verskaf waar die addisionele inligting in *Afrikaanse Idiome* uitgelig word:

Die eerste die beste:	IW	die heel eerste persoon of ding wat 'n mens teëkom
	AI	die heel eerste wat voorkom sonder om 'n beter een te soek
Een gek kan meer vra as 'n honderd wyses kan beantwoord:	IW	'n mens kan vrae stel wat selfs die ontwikkeldeste / geleerdeste nie kan beantwoord nie
	IA	Afkeurend gesê van iemand wat moeilike / verspotte vrae vra; dis nie moeilik om vrae te stel wat 'n intelligente mens nie kan beantwoord nie
Die sout van die aarde:	IW	die uitgesoektes, die beste
	AI	julle is mense met besondere deugde van wie daar 'n invloed op ander moet uitgaan; julle is van die deugsamste / beste mense

Dikwels bestaan die omskrywing in *Idiomewoordeboek* en *Afrikaanse spreekwoorde en uitdrukkings* uit 'n idiomatiese uitdrukking:

dis nie alles goud wat blink nie:	IW	skyn bedrieg
	AS	skyn bedrieg
	AI	alles wat mooi lyk is nie altyd goed nie
jou iets op die hals haal:	IW	deur jou eie optrede in die knyp raak
	AI	om deur eie toedoen in die moeilik-te kom

(Waar IW = *Idiomewoordeboek*, AS = *Afrikaanse spreekwoorde en uitdrukkings*, en AI = *Afrikaanse Idiome en ander Vaste Uitdrukkings*).

Veral die niemoedertaalspreker sal ook die omskrywing, wat veronderstel is om verhelderend te wees, in die gevalle moet gaan naslaan. In *Afrikaanse Idiome* is geen soortgelyke omskrywings opgeteken nie.

Van elke inskrywing word, behalwe 'n omskrywing van die betekenis, ook 'n Engelse weergawe van die omskrywing gegee. Vir elke idioom of vaste uitdrukking word 'n kernwoord as trefwoord gebruik, en die trefwoorde word alfabeties gelys. Dit maak die naslaan van 'n spesifieke idioom veel makliker as wat die geval by *Idiomewoordeboek* is, waar die betekenis en nie die trefwoord nie van die idioom alfabeties gelys is. Vir die gebruiker van die werk is tog juis die betekenis onbekend, en 'n hele soektog word opgelewer indien al die betekenis alfabeties gelys is. Veronderstel die betekenis van die idioom 'n ou bok lus 'n groen blaartjie moet nageslaan word. In *Afrikaanse Idiome*, waar die tweede trefwoord, in die geval blaar, alfabeties gelys word, verskyn die idioom as eerste inskrywing onder bok. In *Idiomewoordeboek* word die betekenis alfabeties gelys, in dié geval nie heeltemal begryplik nie onder oud, en is die idioom die heel laaste inskrywing onder bok.

Waar 'n idioom of vaste uitdrukking meer as een kernwoord het, word meer as een kernwoord gebruik, en die tweede kernwoord word in klein hoofletters gedruk en onderstreep. Sulke idiome of uitdrukkings word dus meer as een keer in die lys opgeneem. Hierdie beginsel word egter nie konsekwent deurgevoer nie, m.a.w. die idioom of vaste uitdrukking word nie altyd onder die tweede trefwoord opgeneem nie. Die idiome onder aasvoël, nl. so LUI soos 'n aasvoël en om jou LYF aasvoël te hou, wat as voorbeelde in die toeliggende aantekeninge gegee word, is weer onder lyf opgeneem maar nie onder lui nie. Onder haan word as tweede trefwoord opgeneem baas, hen, koning, kraai en stertvere in onderskeidelik elke haan is koning / baas op sy eie mishoop, die haan kraai baie harder as die hen wat die eier gelê het, sy haan moet koning kraai, geen haan sal daarna kraai nie, en om te lyk soos 'n haan waarvan die stertvere uitgepluk is. Hiervan verskyn onder die tweede trefwoord slegs elke haan is koning op sy eie mishoop (egter onder koning en nie onder baas nie), en daar sal geen haan na kraai nie. Onder die verskillende trefwoorde word die uitdrukkinge ook nie identies opgeneem nie. Onder haan verskyn elke

haan is {koning / BAAS} op sy eie mishoop / ashoop}, en onder koning (en nie baas nie) elke HAAN is koning op sy (eie) mishoop.

Behalwe die omskrywing word van elke omskrywing ook 'n Engelse vertaling gegee, in die meeste gevalle 'n blote Engelse parafrase. Benewens die parafrase sou die gebruiker ook 'n Engelse idiomatiese ekwivalent kon verwag. Dit is in hierdie opsig dat *Idiomewoordeboek* en *Afrikaanse spreekwoorde en uitdrukings* meermale aan hierdie verwagting voldoen (hoewel ook hulle in baie gevalle slegs parafrases aangee). Enkele voorbeelde is:

Bobbejaanstuipe kry:	IW	—
	AS	to fly into a rage; to be furious
	AI	to become very, very angry
'n Ou bok lus 'n groen blaartjie:	IW	an old man likes tender chicken
	AS	he hasn't cast his colt's tooth yet
	AI	an elderly man also likes a young girl
Boontjie kry sy loontjie:	IW	every dog has its day
	AS	one gets what one looks for
	AI	evil is always punished
Een se brood is die ander se dood:	IW	one man's grain is another man's loss
	AS	one man's meat is another man's poison
	AI	when someone dies or fails, it is to the advantage of someone else
Met die Bybel onder die arm loop:	IW	be a holy Joe
	AS	do.
	AI	to be hypocritical
Van kwaad na / tot erger	IW	go from bad to worse
	AS	do.
	AI	it is going worse and worse

Wat sou kon verwag word, is dat van elke inskrywing sowel 'n Engelse ekwivalent as 'n parafrase ver skaf word, soos wat dit wel by sommige inskrywings in *Afrikaanse Idioms* verskaf word, bv. *Sy blus is uit*: he is dog-tired / exhausted.

Soos op die agterbuiteblad aangedui, is hierdie versameling 'n onmisbare hulpmiddel vir elkeen wat op geslaagde kommunikasie gesteld is. Ten spyte van enkele inkonsekwenthede waarop gewys is, is dit 'n beter en omvattender werk as soortgelyke publikasies op die mark, en kan vir sowel moedertaalspre-

kers van Afrikaans as niemoedertaalsprekers aanbeveel word. Die werk is keurig uitgegee en geen setfoute is opgeteken nie.

H.J. Lubbe
Departement Algemene Taal- en Literatuurwetenskap
Universiteit van die Oranje-Vrystaat
Bloemfontein
Suid-Afrika

J.K. Kloppers, D. Nakare and L.M. Isala (Compilers), A.W. Bredell (Editor). *Bukenkango Rukwangali—English. English—Rukwangali Dictionary*, 1st edition 1994, ii + 164pp. ISBN 0-86848-878-X. Windhoek: Gamsberg Macmillan. Price N\$48,38.

This book is the first publication with English both as the target and source language for the Kwangali language (*Rukwangali*) spoken in the Okavango Region of Northern Namibia. Although the data given in the 1991 population census for all so-called Kavango peoples do not indicate the exact figure for the Kwangali ethnic group, it is generally accepted that *Rukwangali* is the dominant medium in the Region either as mother tongue or spoken as a second language. This fact may also be illustrated by the number of those who are taught in Rukwangali in lower primary (Grade 1-3) compared with other Kavango languages which are also media of instruction, i.e. Rugciriku and Thimbukushu. Details extracted from the 1993 Annual Education Census for Namibia are as follows:

Language	number of learners	mother tongue speakers
Rukwangali	16872	11768
Rugciriku	4100	3981
Thimbukushu	2904	2775

In addition Rukwangali is a school subject up to Grade 11 at the end of which students sit for the International General Certificate of Secondary Education.

Resulting from its actual position in particular in education, there is a growing need for reference materials including those which assist learners in finding the adequate equivalent in the official language which is English (and vice versa).

So far, lexicographic work done for Kavango languages is in its infancy. In 1957 a Rukwangali-German word list of approx. 1100 entries was published by Dammann in his "Studien zum Kwangali". The book under review is actually based on a glossary compiled by the late J.K. Kloppers who was employed by the Native Language Bureau of the then Department of Bantu Education before Independence. In those days Kloppers was also the Chairman of the Kwangali Language Committee as well as in charge of other Kavango languages. Thus, the glossary referred to contains also equivalents for Thimbukushu and Rugciriku. The lexical stock which forms the backbone of the present book is in large parts adopted from this glossary and expanded by everyday vocabulary and expressions. Nonetheless, the impact of the original source is felt time and again, for there is an imbalance between medical terms, of which there are

many in the glossary, and entries from other domains.

The publication, as indicated in its title, is divided into two sections. In part I (pp. 1-49) the target language is English, in part II (pp. 53-156) Rukwangali. This partition makes it clear that the second part is larger than the first one. In fact, there are approx. 3000 English entries against about 1900 for Rukwangali. In other words, the English part is an expanded version of the Rukwangali vocabulary.

Four appendices complete the publication, in turn covering names for places, plants, birds and larger mammals. These appendices (excluding place names) summarize lexical elements which are already entered in the preceding main parts of the book. They are in fact a mere replica of Kloppers's material, for the appendices are less comprehensive and exclude a number of entries in the actual work. Thus, under "wild" one finds run-ons like "wild asparagus, wild date-palm, wild orange, wild-sage" and separately "wildplum" or "lucky-bean" which do not turn up in Appendix 2.

Although the book is called a dictionary by the compilers, it is rather a vocabulary, the reason being that examples which illustrate the use of equivalents for an entry are scarce. Accordingly, it is mostly left to the user to decide which of the lexical elements given for the target language suits his/her intention.

The disproportion between the English and Rukwangali parts is striking. While "milk" is an entry in the English part, its equivalent "masini" does not turn up in the Rukwangali part. The same applies to "magadi" (fat, oil), "mahinatopatopi" (typewriter) or "kapaya" (ribbon) and many others. Some substantial lexical elements, e.g. "mbere" (knife), are missing in both parts. "Mugara" (man) is used in explanations (comp. possessive "his"), but one looks for this noun in vain in the Rukwangali part, while "mukadi" (woman) is there.

There is a short introduction on how to use the publication as well as on how various form classes are entered there. For the adjectives the compilers follow the conventional approach of giving the stem preceded by a hyphen. Subsequently, this is explained by means of three examples, but neither of these lexical elements exists in the Rukwangali part of the book. "-Zera" (white) and "-wa" (good, nice) are at least mentioned under this meaning in the English part. "-Mpo" (said to be an adjectival equivalent of "traditional") is found under "tradition" as well as "traditional". Under the former entry "mpo" is followed by a plural marker which clearly points to its status as a noun, while the qualifying function ("traditional") results from its occurrence in a postnominal clause of the structure (N) + connective *-a* + N, i.e. "a song of tradition" > "a traditional song".

The way the class markers after the noun are indicated differs from most dictionaries for class languages in so far as there is no space left between the entry and its plural marker. No reason whatsoever is given for this format, although one may guess that this goes back to word-processing. Another weak point is the treatment of the reflexive marker which is not identified at all.

Instead, various verbs are entered under "li..." such as "lidaya" (hit oneself), "liguma" (touch each other) or "likanganga" (praise oneself). These entries are more or less redundant since they may be easily derived from non-reflexive, basic verbs like "daya", "guma" and "kanganga" which are all given. In addition, it is not clear why some nouns are entered in a plural form, e.g. "mahwa" (waterlily plants) and not "ehwa". Similarly "makopa" and "makwewo" (fruits of indigenous trees) as well as "mandjembere" (grapes), while for the latter under English "grape" one finds at least "endjembere".

It is evident that the publication under review lacks lexicographical fundamentals as partly demonstrated above. But for all shortcomings pointed out here one has to acknowledge the fact that a much needed reference source for an important Namibian language is now available. One cannot wait until Namibians more qualified in lexicography get down to compiling a dictionary which is founded on a sound lexicographic basis. Dictionary-making for most Namibian languages has to be done as soon as possible and by all means. Otherwise, the gap between the official language and those which have already functionally become minority languages will become wider. Therefore, all potential compilers are invited to play their part. It is, however, up to the publishers to avoid, as much as possible, bottlenecks. They should do everything to guarantee a qualified adjudication of the manuscript by lexicographers or linguists. Mother tongue competence of the compiler is alone not enough to produce a solid piece of work, as it is not complemented by an adequate theoretical background in the subject matter. In this context — to end with a hopeful information for Rukwangali enthusiasts — a more comprehensive Rukwangali-English dictionary is being prepared by Father M. Forg who has been in the Kavango area for many years.

Karsten Legère
Department of African Languages
University of Namibia
Windhoek
Namibia

Rufus Gouws, Ilse Feinauer en Fritz Ponelis. *Basiswoordeboek van Afrikaans*, 1ste uitgawe 1994, x + 515pp. ISBN 0-627-01871-8. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers. Prys R39,50.

Abstract: *Basiswoordeboek van Afrikaans by Rufus Gouws, Ilse Feinauer and Fritz Ponelis.* This, the *Basiswoordeboek van Afrikaans (BA)*, is the first appearance of an Afrikaans learner's dictionary in South Africa. It is aimed especially at learners who are attempting to master Afrikaans as a second, third or fourth language. Since the vocabulary is confined to a very elementary level, a wide variety of users should be able to understand it. The restriction of the macrostructure causes a number of problems, which are pointed out. *BA* is a user-friendly dictionary in which information can generally be retrieved easily. Pronunciation guidance is confined to problematical words. Potential spelling errors are brought to the users' attention through text boxes. Explicit morphological and syntactic guidance are given and this ensures that information can instantly be retrieved. Adequate syntactic guidance is also provided by means of example sentences and text boxes. The definitions given are understandable because they consist of short, complete sentences that are based on naturally spoken and written Afrikaans. The meaning of lexical items is explained in context and in most cases the definiens also provides an illustration of the lemma in its typical grammatical context. Semantic relationships like polysemy, homonymy, synonymy and antonymy are given more attention than that received in the Afrikaans explanatory dictionaries. It is especially *BA*'s example sentences and text boxes which provide the necessary usage guidance to facilitate encoding. All in all, *BA* can help to improve the communicative ability of foreign language speakers of Afrikaans who wish to master Afrikaans.

Keywords: COLLOCATIONS, DEFINITIONS, EXAMPLE SENTENCES, LEARNER'S DICTIONARY, MACROSTRUCTURE, MICROSTRUCTURE, MORPHOLOGICAL GUIDANCE, PRONUNCIATION GUIDANCE, SEMANTIC GUIDANCE, SEMANTIC RELATIONSHIPS, SYNTACTIC GUIDANCE, TEXT BOXES, USAGE GUIDANCE

Opsomming: *Basiswoordeboek van Afrikaans* (voortaan *BA*) is die eerste Afrikaanse verklarende aanleerderwoordeboek. Dit is veral gerig op aanleerders wat Afrikaans as 'n tweede, derde of vierde taal aanleer. Aangesien die woordeskat beperk is tot 'n baie eenvoudige vlak, behoort die meerderheid gebruikers die woordeskat van *BA* te kan verstaan. Die beperking van die makrostruktuur skep enkele probleme, wat uitgewys word. *BA* is 'n gebruikersvriendelike woordeboek waarin inligting oor die algemeen maklik opgespoor en ontsluit kan word. Uitspraakleiding word slegs by woorde waar probleme definitief sal opduik, verskaf. Potensiële spelfoute word d.m.v. teksbokse onder gebruikers se aandag gebring. Morfologiese en sintaktiese leiding word volledig aangedui en dit verseker die kitsherwinning van inligting. Goeie sintaktiese leiding word ook in die voorbeeldsinne en teksbokse verskaf. Definisies is verstaanbaar omdat hulle uit kort volsinne bestaan wat gebaseer is op natuurlike gesproke en veral geskrewe Afrikaans. Die betekenis van leksikale items word in konteks verklaar en in die meeste gevalle verskaf die definiens ook 'n illustrasie van die lemma in sy tipiese grammatikale konteks. Semantiese verhoudings soos poliseemie, homonimie, sinonimie en antonimie geniet ook meer aandag in hierdie woordeboek as in die verklarende Afrikaanse handwoordeboeke. Dit is veral *BA* se voorbeeldsinne en teksbokse wat die nodige geleiding vir enkodering verskaf. In die geheel beskou, kan *BA* help om die kommunikatiewe vermoë van niemoedertaalsprekers van Afrikaans te verbeter.

Slutelwoorde: AANLEERDERWOORDEBOEK, DEFINISIES, GEBRUIKSLEIDING, KOLLOKASIES, MAKROSTRUKTUUR, MIKROSTRUKTUUR, MORFOLOGIESE LEIDING, SEMANTIESE LEIDING, SEMANTIESE VERHOUDINGS, SINTAKTIESE LEIDING, TEKSBOKSE, UITSPRAAKLEIDING, VOORBEELDSINNE

1. Inleiding

Met die verskyning van *Basiswoordeboek van Afrikaans* (voortaan *BA*) is 'n groot leemte in die woordeboekmark gevul. Voor die verskyning van hierdie publikasie was daar geen woordeboek (behalwe die *Tweetalige Aanleerderswoordeboek. Bilingual Learner's Dictionary* van M. du Plessis wat ook eers onlangs verskyn het) wat geskik is vir die niemoedertaalsprekers van Afrikaans nie. Aangesien *BA* veral gerig is op aanleerders wat Afrikaans as 'n tweede, derde of vierde taal aanleer, is die woordeskat (in die makrostruktuur) volgens vaste seleksiekriteria vasgestel, met gebruiksfrekwensie as 'n oorheersende faktor. Daar sal eerstens gekyk word na die voor- en nadele van hierdie benadering en na die opspoorbaarheid van inligting. Daarna sal dié besondere aanleerderwoordeboek geëvalueer word t.o.v. sy vermoë om as dekodeerings- en enkoderingsinstrument op te tree deur sy mikrostruktuur te bespreek.

2. Makrostruktuur

Een van die dominantste benaderings tot die vasstelling van 'n woordeskat is die statistiese benadering. Daar word gargumenteer dat die leerproses vereenvoudig kan word deur die items wat die meeste voorkom, te tel en hulle in 'n opvoedkundig sinvolle volgorde te rangskik (Hartmann: ongepubliseerde manuskrip).

Die statistiese benadering moet natuurlik aangevul word deur 'n behoeftegerigte benadering. Volgens Hansen (1990: 1) moet die seleksie en aanbieding van inligting in 'n woordeboek bepaal word deur die behoeftes van die gebruikers en die inligting moet op sodanige wyse georden word dat die gebruiker so vinnig as moontlik die antwoorde op sy vrae kan kry.

Aangesien die waarskynlikste gebruikers van *BA* derde- en selfs vierdetaalsprekers van Afrikaans is, is die woordeskat beperk tot 'n baie eenvoudige vlak. Dit beteken dat die oorgrote meerderheid gebruikers die woordeskat van *BA* behoort te verstaan. Daar is net een probleem met hierdie benadering. In 'n hele paar definisies verskyn woorde in die definiense wat nie as lemmas opgeneem is nie. Vergelyk die volgende voorbeelde:

By bewys I is die woord *geldigheid* opgeneem, maar *nóg geld* (in hierdie betekenisonderskeiding), *nóg geldig(heid)* is as lemmas opgeneem. By blind *UITDR.* is die uitdrukking *een blinde* kan nie 'n ander *blinde lei* nie opgeneem, en die verklaring lui soos volg: "'n Onkundige mens kan nie 'n ander

onkundige lei nie." Maar nóg onkundig nóg kundig is as lemmas in die woordeboek opgeneem. By **boot 2** verskyn die woord **gesette** wat nie as lemma opgeneem is nie. By **bedrieg 1** verskyn die woord **mislei**, wat nie as lemma opgeneem is nie. Dieselfde argument geld t.o.v. die volgende lemmas en woorde: **breek 3** (versplinter), **buig 3** (elastiese, benut), **buitengewoon** (seldsaam), **confetti** (paviljoen), **doop II 3** (ontgroen).

Die feit dat sommige woorde in definiense nie ook as lemmas opgeneem is nie, hoef nie noodwendig tot gebrekkiger dekodering by aanleerders te lei nie. Vergelyk "bewys I 1... 'n Bewys is 'n teken waaruit die waarheid of geldigheid van iets anders afgelei kan word." Die aanleerder behoort die woord **waarheid** te ken, gevolglik behoort hy te kan aflei wat **geldigheid** beteken. Maar by **doop II 3** kan die feit dat **ontgroen** nie ook as lemma opgeneem is nie, tot gebrekkige begrip by die aanleerder lei, veral ook omdat voorbeeldsinne ontbreek. Vergelyk **doop II 3** Om 'n groentjie (veral 'n student) te doop, is om hom te ontgroen.

In enkele gevalle het 'n mens ook jou bedenkinge oor die gebruiklikheid van enkele uitdrukkings. Vergelyk **bors: kop voor die bors wees** en **breed: in den brede**.

'n Mens het wel waardering vir die feit dat *BA*, hoewel dit daarop gerig is om normerend te wees, tog voorsiening maak vir enkele streektaal- en slengwoorde, bv. onder dag **UITDR.**: In die Kaap beteken 'n groot dag 'n feesdag, en groot dae beteken die dae rondom Kersfees en Nuwejaar. Onder **dagga** staan ook: 'n Ander woord vir **dagga** is **boom**.

Wat die kitsherwinning van inligting betref, stel *BA* oor die algemeen nie teleur nie. Lemmas word streng alfabeties gerangskik. Twee tipes multileksikale lemmas, nl. bywoorde / adjektiewe soos **aan (die) kant** en **aan die gang** en setsels soos **aan die hand van** is tereg as eenhede op hulle alfabetiese plekke opgeneem. 'n Gebruikersvriendelike benadering word t.o.v. hierdie tipe multileksikale lemmas gevolg. By die naamwoorde (**gang¹**, **hand¹**, ens.) is 'n kruisverwysing na die plekke waar die lemmas verklaar en van voorbeelde voorsien is. Ongelukkig ontbreek kruisverwysings soms. By **kant¹** ontbreek 'n kruisverwysing na **aan (die) kant**. By **voorbaat** verskyn nie onder **by² I** nie en die werkwoord 'n **aanvang neem** is nie by **neem** opgeneem nie. By **aangaan 3** is die sinoniem te kere **gaan** opgeneem. By **gaan UITDR.** staan: Kyk onder die letter **t** vir **te bowe gaan**, **te buite gaan**, **te gronde gaan**, **te kere gaan**, **te lyf gaan**, **tot niet gaan**, maar onder die letter **t** is **slegs te kenne gee** en **te na kom opgeneem**.

Wat die opspoor van uitdrukkings betref, is daar enkele probleme. In die toeligting word slegs aangedui dat idiome ná die woord **UITDR.** volg en dat dit in 'n ander lettertipe gedruk is. Daar word nie vir die gebruiker aangedui onder watter woord(-e) uitdrukkings nageslaan behoort te word nie. Die uitdrukking **blou bloed hê** word byvoorbeeld onder sowel **blou** as **bloed** opgeneem, wat gebruikersvriendelik is, maar eenmaal in 'n **blou maand (gebeur)** is slegs onder **blou** opgeneem. Die uitdrukking **kop aan kop** is slegs onder **aan I**

1 opgeneem, terwyl die gebruiker dit waarskynlik onder **kop** sal naslaan. Hierteenoor is iemand aan die neus lei onder aan I 1 opgeneem en aan die neus lei (sonder iemand in die uitdrukking self) onder neus 1. Die uitdrukking aan die roer staan is slegs onder aan I 2 opgeneem. 'n Lemma roer (s.nw.) ontbreek. By opkom 1 verskyn die uitdrukking die mas opkom gevolg deur: "Sien MAS." Die woord mas is egter nie as lemma opgeneem nie.

3. Mikrostruktuur

3.1 Uitspraakleiding

Hoewel die belangrikheid van uitspraakleiding vir aanleerders alreeds herhaaldelik in die literatuur uitgewys is (vgl. onder andere Landau 1984: 93 en Wells 1985: 47), word daar met Gouws (1993: 39 e.v.) saamgestem dat die informasiedigtheid van 'n aanleerderwoordeboek verminder moet word ten einde die mikrostruktuur eenvoudig en duidelik te hou. Volgens Hausmann (1989: 982) is die informasiedigtheid van 'n woordeboek die kwantitatiewe relasie tussen die makro- en mikrostruktuur. 'n Toename in die mikrostruktuur van 'n bepaalde woordeboek sonder 'n verandering aan die makrostruktuur veronderstel 'n toename in die informasiedigtheid. Gouws (1993: 41) sê in hierdie verband: "In a learner's dictionary the lexicographer should endeavour to restrict the microstructure to such an extent that the retrieval of information is not impeded by a high degree of information density." Die tipiese gebruiker van 'n Afrikaanse aanleerderwoordeboek is dikwels ongesofistikeerd m.b.t. woordeboekgebruiksvaardighede en hy / sy maak dus staat op die kitsherwinning van inligting (vgl. Gouws 1993: 35 en Otto 1989: 389 e.v.)

BA verskaf wel uitspraakleiding waar aanleerders definitief hulp sal benodig. Vergelyk die uitspraakleiding by **chaos**, **chemie**, **chirurg**, **Christelik**, **confetti** en **crèche** waar die letter c verskillend uitgespreek moet word. Vergelyk ook die klemaanduiding by woorde soos **voorkom¹** (gebeur) en **voorkom²** (sorg dat iets nie gebeur nie) waar klemverskille lei tot betekenisverskille. In bogenoemde gevalle word uitspraak eksplisiet aangedui, deur die leiding in teksbokse te plaas, bv.

Voorkom² se klem is op kom.

en by chaos

Uitspraak "ga'os / gahos".

3.2 Spellingleiding

Maingay en Rundell (1987: 129 e.v.) wys op 'n belangrike funksie van die aanleerderwoordeboek, naamlik om aanleerders bewus te maak van potensieële foute. Indien onderwysers en dosente gereeld aantekeninge maak van studente se foute, vind hulle dat skoliere / studente herhaaldelik dieselfde woorde verkeerd spel. Die aanleerderwoordeboek behoort hierdie potensieële foute d.m.v. teksbokse onder die gebruikers se aandag te bring, bv.

Huis toe word as twee woorde geskryf.

Huishou word vas geskryf.

Wanneer hoog en die werkwoord wat daarop volg 'n betekenisgeheel vorm, word dit vas geskryf, anders word dit los geskryf. *Jy moet die familie se naam hooghou daar in die vreemde teenoor: Jy moet jou klere hoog hou dat dit nie nat word as jy deur die rivier loop nie.*

3.3 Morfologiese leiding

In BA word morfologiese leiding goed hanteer. Naamwoorde se meervoudsvorme en verkleinwoorde word volledig verstrek, byvoorbeeld **motor** (**motors**, **motortjie**). Dit verseker die kitsherwinning van inligting en is in ooreenstemming met die siening van o.a. Bredemeier et al. (1977:68) dat 'n woordeboekartikel so eksplisiet as moontlik moet wees en so min as moontlik op die taalintuïsie van potensieële gebruikers afgestem moet wees. Sodra daar van die gebruiker verwag word om self afleidings te maak, bestaan die gevaar dat die gebruiker die verkeerde afleidings sal maak. Waar 'n naamwoord geen meervoud neem nie, word dit met 'n dwarsstrepie gemerk: **musiek (-)**. (By enkele naamwoorde is daar geen meervoudsaanduiding nie — vergelyk **gas²** en **gedrag**.) Nie alle naamwoorde kry verkleiningsvorme nie en die weglating van 'n verkleiningsvorm word nie gemerk nie.

Daar word aangedui of adjektiewe verbuig moet word of nie. Vergelyk **ryk (-;...)** teenoor **spesiaal (spesiale)**. Sommige adjektiewe het sowel 'n verboë as onverboë optrede. Albei vorme word gegee: **sleg (-, slegte;...)**. Trappe van vergelyking word aangedui.

Werkwoorde se verledetydsvorme word volledig aangedui, bv. **gaps** (het **gegaps**). In die geval van deeltjiewerkwoorde word 'n aanduiding van die vorm van die betrokke werkwoord in verskillende optredes gegee.

Daar is kruisverwysings tussen fleksievorme wat alfabeties van mekaar verwyder is. Vgl. oë. Sien OOG.

Dit is ook verblydend om te sien dat prefikse, bv. aarts- en on- as lemmas opgeneem en volledig verklaar en geïllustreer word. Vgl. aarts-:

aarts- *eerste deel van afleiding.* 1 Wanneer aarts- saam met 'n persoonsnaam of adjektief optree, beteken dit ('n) baie groot, in 'n hoë mate of baie; opperste, uiterste, uiters. **aartsleuenaar, aartsskelm, aartsvyand; aartsdom, aartslui.** *Hulle is van hulle kinderdae af al aartsvyande, en sal seker nooit vrede maak nie. Die kind is aartslui; sy ma moet alles vir hom doen.*

Let daarop dat aarts- meestal verbind met persoonsname of adjektiewe wat 'n gunstige betekenis dra.

2 Wanneer aarts- saam met 'n persoonsnaam optree wat as titel dien, beteken dit 'n belangrike persoon of die belangrikste of eerste van die klas persone wat daardie titel dra. **aartsbiskop, -engel, -hertog, -priester, -vader.** *Net die aartsengel tree op as bode van God.*

3.4 Sintaktiese leiding

Elke lemma word van 'n woordsoortbenoeming voorsien. Finer onderskeidings (as dié in woordeboeke vir moedertaalsprekers) word ook gemaak. Daar word byvoorbeeld onderskei tussen besitlike, onbepaalde en persoonlike voor-naamwoorde. Dit is ook goed dat daar tussen neweskickers en onderskickers onderskei word en dat hierdie terme in die toeligting verduidelik en van voorbeelde voorsien is.

Goeie sintaktiese leiding in BA word veral in die voorbeeldsinne en teksboks verskaf.

Die gebruik van die deeltjiewerkwoord *aanhê* word byvoorbeeld duidelik geïllustreer in die voorbeeldsinne. Daar word voorsiening gemaak vir albei die moontlike plasings van die deeltjie. In die eerste voorbeeldsin word die deeltjiewerkwoord se optrede as ortografiese eenheid geïllustreer. In die tweede voorbeeldsin word die afwykende verledetydsvorm geïllustreer en in die laaste voorbeeldsin word die uiteenplasing van die werkwoordelike element en die deeltjie aangedui.

By *aanhou I* word daar in 'n gebruiksnota voorbeelde gegee van waar hierdie werkwoord as hulpww. (skakelwerkwoord) saam met die hoofwerkwoord optree: "*Jy moet aanhou om te leer tot jy die werk ken. Hou net aan loop en jy sal daar uitkom. Sy het aangehou huil alhoewel hulle haar probeer troos het.*"

Aangesien voorbeeldsinne nie 'n fokusposisie in woordeboekartikels inneem nie, is dit goed dat sommige voorbeelde in gebruiksnoras opgeneem word, waar hulle wel 'n fokusposisie het. Vergelyk ook die voorbeelde in die teksboks by die lemma *aankondig*.

Wette word nie aangekondig nie, maar afgekondig. Sien ook AFKONDIG. *Die omroeper het aangekondig watter radioprogram onderbreek gaan word sodat die nuwe regulasies deur die minister afgekondig kan word.*

By aansienlik 2 ondersteun die voorbeeldsinne die inligting in die morfologiese gleuf en dié in die teksboks.

aansienlik (aansienlike; aansienliker, die aansienlikste) ... 2 ... *Hy is nogal 'n heel aansienlike kêrel, en dan het hy nog geld ook. Sy is darem aansienliker as haar suster.*

Die graadtrappe word hoofsaaklik by aansienlik 2 gebruik.

In BA dui die definiens alreeds aan of 'n bepaalde werkwoord oorganklik, on-oorganklik of op beide maniere gebruik kan word. Die voorbeeldsinne bevestig dan dié inligting.

Vergelyk aanskaf... Wanneer 'n mens iets aanskaf, kry jy dit veral deur dit te koop. *Hy sal seker die een of ander tyd 'n motor moet aanskaf. Ons het toe uiteindelik 'n televisiestel aangeskaf. Skaf vir jou 'n rekenaar aan; dan sal jy heelwat gouer deur die werk kom.*

Opsionele wederkerendheid word by aantrek¹ aangedui deur die gebruik van (jou) in sowel die definiens as die voorbeeldsin. Vergelyk aantrek¹ ... Wanneer 'n mens (jou) aantrek, sit jy klere aan jou of aan iemand anders se lyf. *Trek (jou) nou aan as jy nie laat vir skool wil wees nie! Ma's trek vir kinders truië aan wanneer hulle self koud kry. Ek het my al self begin aantrek vandat ek 5 jaar oud is...*

By aantrek² 3 word verpligte wederkerendheid deur jou in die definiens aangedui en dit word ook deur die voorbeeldsinne bevestig. Vergelyk: Wanneer 'n mens jou iets aantrek, kwel of bekommer jy jou oor iets. *Moenie jou sy woorde so aantrek nie; hy het heel waarskynlik net 'n grap gemaak. Hy trek hom die dood van sy ma geweldig aan.*

3.5 Semantiese leiding

3.5.1 Definisies

In BA word dieselfde definiëringstegniek as dié van die *Collins Cobuild English Language Dictionary* gebruik, nl. volsinne wat gebaseer is op natuurlike gesproke en geskrewe Afrikaans. Die betekenis van leksikale items word dus in konteks verklaar en in die meeste gevalle verskaf die definiens ook 'n illustrasie van die lemma in sy tipiese grammatikale konteks (Sien Feinauer

1994: 61). Vergelyk aandring:

Om aan te dring by iemand, of op iets beteken om baie sterk te vra of te versoek; aanhou 2. *Sy dring daarop aan dat ek moet saamgaan. Sy pa het by hom aangedring dat hy sy studie moet voltooi.*

In die definies word die tipiese kollokasies **aandring by iemand en aandring op iets** genoem en dit word bevestig deur die voorbeeldsinne.

Uit die definisie by **aantreklik** blyk dit dat sowel persone as dinge aantreklik kan wees. Vergelyk: "Iemand of iets is aantreklik wanneer hy of dit mooi of interessant lyk sodat 'n mens die persoon of ding beter wil leer ken of meer daarvoor wil uitvind." Meer spesifieke kollokasionele leiding word dan in die voorbeeldsinne gegee. Vergelyk: *Hierdie aantreklike man ... Jou voorstel klink baie aantreklik;...*

Dit is ook verblydend om te sien dat definisies nie uit lang, ingewikkelde sinne bestaan nie. Vergelyk die definisie by **aaarbei** wat uit drie sinne bestaan: "'n Aarbei is 'n klein rooi vruggie wat plat op die grond groei. Dit is 'n sagte en sappige vrug met klein geel saadjies wat op die vel sit. Die plant waaraan hierdie vrugte voorkom, word ook 'n aarbei genoem."

By **dat**¹ *I ondersk.* word nie 'n definisie gegee nie, maar wel 'n hele rits voorbeeldsinne. Dit is 'n goeie strategie, aangesien 'n definisie te tegnies sou wees en aanleeders niks daarby sou baat nie. Die voorbeeldsinne illustreer onder andere die woordvolgorde na **dat**, waarmee aanleeders dikwels sukkel.

By **de** word gesê: "De word baie min gebruik, en ter wille van kleur of nadruk." 'n Aanleerder mag **kleur** dalk interpreteer in sy gebruiklikste betekenis, aangesien dit hoogs onwaarskynlik is dat hy / sy die tegniese betekenis van **kleur** ken.

3.5.2 Die aandui van semantiese verhoudings

In *BA* word daar onderskei tussen poliseme en homonieme: die polisemiese paradigma van 'n woord word onder een lemma gelys en die verskillende betekenisonderskeidings is volgens die sinchronies dominante betekenisonderskeiding gerangskik. Hierteenoor word die verskillende betekenis van homonieme as aparte inskrywings onder aparte lemmas gelys.

Idiome wat dikwels gebruik word, word van definisies en voorbeeldsinne voorsien. Waar moontlik word die verbande tussen die sleutelwoorde van die idiome en hulle polisemiese onderskeidings aangedui deur hulle aan die einde van hulle spesifieke polisemiese onderskeiding te lys in plaas van sommer net aan die einde van die artikel. Vergelyk **spoor**:

spoor (spore; spoortjie) *nw.* 1 'n Spoor is iets wat jy iewers nalaat en waaraan iemand kan agterkom dat jy daar was. In baie gevalle is 'n spoor 'n

afdruk in die grond van byvoorbeeld 'n voet, 'n poot of 'n wiel. *Aan die spore van die wiel in die pad het ons geweet dat daar besoekers was terwyl ons weg was. Hulle is weg sonder om 'n spoor te laat. 'n Mens kon die leeu se spore duidelik in die sand sien.* UITDR.: In jou (vier) spore bly lê: Op die plek dood neersak. Die spoor byster raak: Verdwaal. Diep spore trap: 'n Blywende indruk maak. Op die spoor kom: Uitvind hoe sake werk. Spore maak: (Vinnig) weggaan. In jou spoor trap: Baie versigtig wees. Twee rye spore loop: Dronk wees. 2 'n Spoor is 'n teken van iets of 'n oorblyfsel van iets wat vroeër bestaan het. *Daar is geen spoor dat hier vroeër 'n stad bestaan het nie. 'n Mens kon die spore van uitputting op haar gesig sien.* 3 Om in iemand se spore te volg, beteken dat jy sy voorbeeld navolg. *Hy volg in sy pa se spore en wil ook eendag tandarts word.* 4 'n Spoor is die baan van ysterstawe waarop 'n trein beweeg; spoorlyn. *Tydens die ongeluk is twee van die trein se waens van die spoor af. Die spoor tussen Paarl en Wellington het verspoel. spoorbrug, spoorroorgang, spoorverbinding*

Indien 'n woord as meer as een woordsoort kan optree, bv. as 'n s.nw. en as 'n ww., word hierdie woord as poliseem hanteer, d.w.s. onder een lemma. Die semantiese verband tussen skil (s.nw.) "buitenste laag van 'n vrug" en die ww. skil "om die skil te verwyder" blyk dus duidelik.

Waar moontlik, dui BA ook sinonieme én antonieme aan. Dit verteenwoordig 'n groot verbetering op die hantering van semantiese verhoudings in Afrikaanse verklarende woordeboeke. Vergelyk die hantering van die antonieme by soet, wat in verband gebring word met die verskillende betekenisonderskeidings:

1 Iets wat 'n mens eet of drink wat soet is, bevat baie suiker of proe asof daar baie suiker in is. (...) Teenoor: **bitter, sout, suur.** 2 Kinders wat soet is, is gehoorsaam en doen wat 'n mens wil hê hulle moet doen. (...) Teenoor: **stout.**

Wat die hantering van sinonimie betref, sê Gouws (1989: 155) die volgende: "Met die aanduiding van die betekenisbetrekking sinonimie as een van die leksikograaf se opdragte, moet elke woordeboek op 'n konsekwente manier die lede van 'n sinoniemparadigma per kruisverwysing met mekaar in verband bring." en "Soos by ander inligtingstipes die geval is, moet die stelsel waarvolgens 'n woordeboek van sinonimie rekenskap gee, ook uitvoerig in die woordeboek se toeliggende aantekeninge verklaar word." Dit is nie altyd duidelik hoe BA se kruisverwysingstelsel werk nie. Vergelyk die volgende voorbeelde: By aangaan 5 word die sinoniem aanbetref opgeneem, maar by aanbetref is aangaan nie opgeneem nie. By aangeleentheid word die sinonieme saak en kwessie aangebied. Maar by saak is daar nie 'n verwysing na aange-

leentheid en kwessie nie. Kwessie is nie as lemma opgeneem nie.

By aanlê 2 is daar 'n verwysing na korrel en mik, maar by korrel² en mik² is daar nie verwysings na aanlê of na mekaar nie.

By aanstaande I 1 is 'n verwysing na toekomstig, maar by toekomstig (wat slegs as onverklaarde lemma opgeneem is) is daar nie 'n verwysing na aanstaande I 1 nie.

By aanstaande I 2 is daar 'n verwysing na eerskomende en volgende, maar eerskomende is nie as lemma opgeneem nie en by volgende is daar nie 'n verwysing na aanstaande I 2 nie.

4. Gebruiksleiding

BA het nie alleen kort, verstaanbare definisies nie, maar hy bied ook waardevolle gebruiksleiding aan in die vorm van voorbeeldsinne en teksbokse.

4.1 Voorbeeldsinne

Oor die vereistes waaraan voorbeeldsinne moet voldoen, is daar al uitvoerig in die literatuur geskryf. Vergelyk onder andere Gouws (1989: 228-233) en Otto (1989: 275-292).

Een van die kriteria waaraan voorbeeldsinne moet voldoen, is dat hulle natuurlik moet wees (vergelyk Kirkpatrick 1985: 11-12). Volgens Fox (1987: 139) is dit nie genoeg dat aanleerders gehelp moet word om sinne te skep wat grammatikaal welgevorm is nie, hulle moet ook gehelp word om sinne te produseer wat as verteenwoordigend en "natuurlik" beskou word deur moedertaalsprekers.

Oor die algemeen is die voorbeeldsinne in BA natuurlik en tipies. Enkele voorbeeldsinne klink onnatuurlik / baie formeel. By afsit 1 verskyn die voorbeeldsin: *Sit gou hierdie lamp af van die tafel af.* By bly¹ verskyn die voorbeeldsin: *Hy was 'n blye man toe die dokter aan hom gesê het dat sy vrou 'n baba verwag.* Die adjektief bly word meestal predikatief gebruik en indien dit attributief gebruik word, verbind dit gewoonlik met slegs 'n paar selfstandige naamwoorde, bv. *tyding, boodskap, oomblik, dag en vooruitsig.*

Indien 'n woord positiewe én negatiewe gebruike het, behoort dit uit die voorbeeldsinne te blyk. By aan- 3 word die werkwoorde *aanstaar, aankyk, aanguur* en *aanhoor* opgeneem. *Aanstaar* word tereg in 'n voorbeeldsin gebruik waaruit die negatiewe konnotasie wat die woord het, blyk. Die ww. *aankyk* word eweneens in 'n negatiewe sin gebruik, hoewel hierdie ww. ewe goed in 'n positiewe sin soos die volgende kon inpas: *Sy kyk hom bewonderend / glimlaggend aan.* Die ww. *aanguur* is nie van 'n voorbeeldsin voorsien nie. 'n Voorbeeldsin is hier gewens, aangesien die leksikograaf moet illustreer dat *aanguur* slegs 'n negatiewe konnotasie het, wat sterker is as dié van *aanstaar*.

'n Woordeboek vorm 'n eenheid. Inligting by een artikel moet nie inligting by 'n ander artikel weerspreek nie. Die voorbeeldsin by *bedien* is: *Die winkelier hou daarvan om self sy kliënte te bedien*. Maar by *kliënt* staan: 'n *Kliënt* is iemand aan wie 'n professionele diens gelewer word, bv. deur 'n prokureur of 'n rekenmeester. En by *klant* staan: 'n *Klant* is iemand wat sake doen met 'n onderneming. By *belaglik* verskyn ook die volgende voorbeeldsin: *Hierdie winkel se kliënte moet miljoenêrs wees, want niemand anders sal sulke belaglike pryse betaal nie*. Wat waarskynlik hier ter sprake is, is 'n botsing tussen 'n preskriptiewe en 'n deskriptiewe benadering. Vanuit 'n normatiewe / preskriptiewe oogpunt beskou, geld die definisies by *kliënt* en *klant* onderskeidelik. Vanuit 'n deskriptiewe oogpunt, geld die volgende gebruike: "Die verskil tussen *klant* en *kliënt*, waarby lg. slegs sou slaan op iemand wat van die dienste van 'n professionele persoon gebruik maak, is besig om vinnig te verdwyn, en word slegs kunsmatig aan die lewe gehou: *kliënt* vervang *klant* al meer en meer." (Odendal 1994: 529)

Afgesien van bogenoemde opmerkings word voorbeeldsinne besonder goed hanteer in *BA*. Vergelyk die voorbeeldsinne by *flou*. Die voorbeeldsinne is funksioneel, omdat hulle onder andere die volgende inligting illustreer: (a) kollokasies, soos *flou* geword, *flou* val, *floutes* kry, *flou* gewerk, *perd* *flou* gery, *jou* *flou* hardloop, *flou* van die honger, *flou* geskrik, *floutjies* beduie, *flou* stemmetjie, *flou* liggie, *sonnetjie* skyn *flou*erig, die *flouste* grappies, *flou* verskoning, *flou* gereageer, *liefde* *verflou*, *flou* tee, *flou* brandewyn; (b) grammatiese inligting: verledetydsvorme van werkwoorde wat saam met *flou* gebruik word, *gaan* + *flou* val, naamwoordvorm in die meervoud, nl. *floutes*, *afleidings*, nl. *floutjies*, *flou*erig, *verflou*; *trappe* van vergelyking, nl. die *flouste*, *flou*er, die *attributiewe* sowel as *predikatiewe* gebruik van *flou*. Waardevolle pragmatiese inligting word ook o.a. by die volgende lemmas verskaf: *aikôna*, *dit* 7, *dame*, *dominee* en *man*.

Teksbokse met waardevolle inligting van allerlei aard word verskaf. Vergelyk die teksboks by *nou*¹.

Nou en *smal* kan varieer wanneer dit oor die buitenste afmetings van iets gaan: *Die fiets het darem smal / nou wieletjies*. *Nou* is egter die enigste wat vir die binneafmetings van iets soos byvoorbeeld klere gebruik kan word: *Die hemp is te nou vir hom*. **Die hemp is te smal vir hom*.

5. Samevatting

5.1 Sterkpunte

Met die verskyning van *BA* is 'n groot leemte in die woordeboekmark gevul.

BA is oor die algemeen 'n goeie dekoderingsinstrument, deurdat die woorde-skat beperk is tot 'n baie eenvoudige vlak. Een van *BA* se innoverendste elemente is sy definisies, nl. volsinne wat gebaseer is op natuurlike gesproke en geskrewe Afrikaans. Die betekenis van leksikale items word dus in konteks verklaar en in die meeste gevalle verskaf die definisies ook 'n illustrasie van die lemma in sy tipiese grammatikale konteks. Dit is egter veral as enkoderings-instrument, wat *BA* van groot hulp kan wees vir aanleerders. Uitspraakleiding is eksplisiet en word gebruikersvriendelik aangedui deur ortografiese herskrywing. Aanleerders word ook d.m.v. teksbokse bewus gemaak van potensiele foute, bv. ten opsigte van spelling. Wat morfologiese leiding betref, is dit opvallend dat prefikse as lemmas opgeneem en volledig verklaar en geïllustreer word. Goeie sintaktiese leiding en gebruikleiding word veral in die voorbeeldsinne en teksbokse verskaf.

5.2 Swakpunte

Dekodering mag dalk bemoelik word a.g.v. die feit dat daar in 'n hele paar definisies woorde in die definisies verskyn wat nie as lemmas opgeneem is nie. Wat die kitsherwinning van inligting betref, stel *BA* soms teleur deurdat kruisverwysings ontbreek of lemmas waarna kruisverwys word, nie is waar hulle veronderstel is om te wees nie. Gebruikers ontvang ook nie genoeg leiding om uitdrukkings probleemloos op te spoor nie en soms ontbreek 'n uitdrukking waarna kruisverwys word, ook.

5.3 Gevolgtrekking

Hoewel *BA* nie sonder gebreke is nie, is dié aanleerderwoordeboek 'n waardevolle toevoeging tot die versameling Afrikaanse leksikografiese publikasies.

Verwysings

- Bredemeier, J. e.a. 1977. Überlegungen zu den syntaktischen und semantischen Informationen im Wörterbuch einer natürlichen Sprache. Petöfi, J.S. en J. Bredemeier (Reds.). 1977. *Das Lexikon in der Grammatik — die Grammatik im Lexikon (Erster Halbband)*: 65-88. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Du Plessis, M. 1993. *Tweetalige Aanleerderswoordeboek. Bilingual Learner's Dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Feinauer, I. 1994. An Afrikaans learner's dictionary. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde* 12(2): 60-67.
- Fox, G. 1987. The Case for Examples. Sinclair, J.M. (Red.). 1987. *Looking Up*: 137-149. Londen: Collins.

- Gouws, R.H.** 1989. *Leksikografie*. Pretoria, Kaapstad: Academica.
- Gouws, R.H.** 1993. Afrikaans Learner's Dictionaries for a Multilingual South Africa. *Lexikos* 3: 29-48.
- Gouws, R.H., I. Feinauer en F. Poneis.** 1994. *Basiswoordeboek van Afrikaans*. Pretoria: Van Schaik.
- Hansen, G.B.** 1990. *Artikelstruktur im zweisprachigen Wörterbuch*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hartmann, R.R.K.** Ongepubliseerde manuskrip. *The Dictionary in Vocabulary Learning, with Particular Reference to English Learners of German*.
- Hausmann, F.J.** 1989. Das Definitionswörterbuch. Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.). 1989-1991. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*: 981-988. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kirkpatrick, B.** 1985. A Lexicographical Dilemma: Monolingual Dictionaries for the Native Speaker and for the Learner. Ilson, R. (Red.). 1985. *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*: 7-13. Oxford: Pergamon Press.
- Landau, S.I.** 1984. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. New York: Scribner's.
- Maingay, S. en M. Rundell.** 1987. *Anticipating Learners' Errors — Implications for Dictionary Writers*. Cowie, A. (Red.). 1987. *The Dictionary and the Language Learner*: 128-135. Tübingen: Niemeyer.
- Odendal, F.F.** 1994³. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Midrand: Perskor.
- Otto, A.N.** 1989. *Kriteria vir 'n Afrikaanse aanleerderwoordeboek*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif. Universiteit van Stellenbosch.
- Sinclair, J.** (Hoofred.). *Collins Cobuild English Language Dictionary*. Londen en Glasgow: Collins.
- Wells, R.A.** 1985. English Pronunciation and its Dictionary Representation. Ilson, R. (Red.). 1985. *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*: 45-51. Oxford: Pergamon Press.

A.N. Otto
Universiteit Vista
Port Elizabeth
Suid-Afrika

Beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*

geformuleer deur

P. Harteveld en A.E. van Niekerk, *Buro van die Woordeboek van die
Afrikaanse Taal, Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract and Keywords: See the English version below.

Opsomming: Skema van die beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*:

Gemeenskaplik aan alle sensitiewe leksikale items

- alle simplekse, komposita en uitdrukings word gelemmatiseer
- almal voldoen aan die algemene gebruiklikheidskriterium van die Buro
- duidelike en juiste etikettering vind plaas, ook by kwetsende sinonieme
- die metataal is neutraal
- geen kollokasies en poëme word opgeneem nie
- sitate (waar wel gegee) word sensitief gekies
- artikels word deur toepaslike adviseurs gekontroleer

A. Rassismes

1. Hantering in die WAT

(a) Volledig rassistiese leksikale items

- definisie word gegee by die gebruiklikste neutrale sinoniem; geen rassistiese sinonieme word egter by 'n neutrale of rassistiese item opgeneem nie
- geen semantiese opposisies word gegee nie
- geen sitate word gegee nie
- uitdrukings word verklaar; geen sinonieme, antonieme, verwysings en voorbeeldmateriaal word egter daarby gegee nie
- dieselfde hanteringswyse geld vir rassistiese uitdrukings onder neutrale lemmas
- volledige bewerking geskied in elektroniese vorm (sien 2 hier onder)

---

* Hierdie beleid is deur die Beheerraad van die Buro van die WAT goedgekeur as sy amptelike beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Die Buro van die WAT ontvang graag kommentaar op hierdie dokument.

(b) Gedeeltelik rassistiese leksikale items

- neutrale betekenisonderskeidings word volledig bewerk
- rassistiese betekenisonderskeidings en uitdrukkings word behandel soos volledig rassistiese leksikale items

2. Hantering in die elektroniese manuskrip

- sinoniemverwysings, sinoniemvermeldings en semantiese opposisies word gegee
- sitate word gegee
- elektroniese manuskrip is op aanvraag beskikbaar

B. Seksismes en sensitiewe leksikale items wat gestigmatiseerde seksuele verskynsels, praktyke en voorkeure by die mens aandui

- die definisie kom by die gebruiklikste neutrale sinoniem
- sinoniemverwysing en sinoniemvermelding vind plaas
- antonieme en formele verwysings word gegee
- sitate word gegee
- uitdrukkings word verklaar

C. Sensitiewe leksikale items wat gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels by die mens aandui

- bewerking vind plaas soos onder B hier bo

D. Sensitiewe leksikale items binne 'n sosiale, politieke en godsdienstige struktuur

- bewerking vind plaas soos onder B hier bo

E. Plat en vulgêre leksikale items, skeltaal en vloeke

- bewerking vind plaas soos onder B hier bo

Slutelwoorde: BELEID, HANTERING, BELEDIGENDE LEKSIKALE ITEMS, SENSITIEWE LEKSIKALE ITEMS, WOORDEBOEK, WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL, SIMPLEKSE, KOMPOSITA, UITDRUKKINGS, ALGEMENE GEBRUIKLIKHEIDSKRITERIUM, ETIKETTERING, SINONIEME, METATAAL, KOLLOKASIES, POËME, SITATE, ADVISEURS, RASSISTIESE LEKSIKALE ITEMS, NEUTRALE LEMMAS, ELEKTRONIESE MANUSKRIP, VERWYSINGS, SEMANTIESE OPPOSISIE, SEKSISMES, GESTIGMATISEERDE SEKSUELE VERSKYNSELS, GESTIGMATISEERDE FISIEKE TOETSTANDE, GESTIGMATISEERDE GEESTELIKE TOESTANDE, POLITIEKE ITEMS, GODSDIENSTIGE ITEMS, PLAT LEKSIKALE ITEMS, VULGÊRE LEKSIKALE ITEMS, SKELTAAL, VLOEKWOORDE

Inleiding

Wanneer dit oor die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT gaan, is dit die uitgangspunt van die Buro van die WAT om sy ideaal van omvattendheid na te streef, maar om terselfdertyd 'n sensitiewe hante-

ringsbeleid te volg. Hierdie sensitiviteit moet ook uit die metataal van die WAT blyk.

Die Buro se strewing na omvattendheid geld sowel die makro- as die mikrostruktuur van die WAT. Wat die makrostruktuur betref, slaan omvattendheid op die hoeveelheid en verskeidenheid van die leksikale items wat in die woordeboek opgeneem word vir behandeling; wat die mikrostruktuur betref, slaan omvattendheid op die hoeveelheid en verskeidenheid van die verskillende inligtingstipes wat binne die artikels aangebied word.

Omvattendheid in die makro- en mikrostruktuur is 'n relatiewe begrip. Ten opsigte van die makrostruktuur is geen woordeboek volkome omvattend in die opname van leksikale items nie. 'n Woordeboek kan dit hoogstens met betrekking tot die verteenwoordigendheid van die verskillende soorte taaluitinge wees. Die digtheid van opname in die onderskeie kategorieë in 'n bepaalde woordeboek en tussen ooreenstemmende kategorieë in verskillende woordeboeke kan wyd uiteenlopend wees. Woordeboeke gaan byvoorbeeld dikwels kompromieë met betrekking tot die volledigheid van opname van tegniese taalgebruik aan. As rede hiervoor word gewoonlik die feit aangegee dat tegniese taalgebruik 'n beperkte gebruiksfrekwensie het. Ten opsigte van die mikrostruktuur verskil die meeste omvattende woordeboeke ook wat die verskeidenheid van inligtingstipes en die relatiewe digtheid van hulle aanbieding betref. In sy beleidstelling het die Buro gevolglik in gedagte gehou dat die WAT nooit in alle opsigte volkome omvattend kan wees nie.

Taalgebruik kan dermate beledigend wees dat dit die sosiale struktuur van die taalgebruikers ernstig aantast. Sodanige taalgebruik kan voorts lei tot 'n distansiering van nie alleen produkte van die taal nie, maar ook van die taal self.

By die internasionale kongres oor die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT (Stellenbosch, 8 - 10 Febr. 1994) wys prof. Vernon February op 'n essensiële kenmerk van rassismes wat dit van ander beledigende terme, byvoorbeeld vloekwoorde, onderskei. 'n Rassistiese term verwys byna uitsluitlik na 'n eienskap wat op geen wyse ophefbaar is nie. Dit word gebruik om 'n bepaalde fisieke eienskap of gewaande karaktertrek van die benoemde aan te dui. Niemand kan byvoorbeeld sy etniese afkoms ophef nie. As jy iemand oor sy etniese afkoms spot of hom daarmee beledig, tref jy hom in iets waaraan hy niks kan doen nie.

Ofskoon die graad van kwetsendheid van beledigende leksikale items in die eerste plek bepaal word deur hulle betekenis en in die tweede plek deur die sosiale houdings wat tot hulle aanwending aanleiding gee, beleef diegene op wie rassistiese terme gerig is sulke terme juis weens die genoemde eienskap van onophefbaarheid as uiters kwetsend.

Die eienskap van onophefbaarheid speel dikwels ook 'n rol in die ander kategorieë van beledigende leksikale items wat hier ter sprake is. Voorbeelde hiervan is onder andere seksismes, leksikale items wat gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels by die mens aandui, en godsdienstig

sensitiewe leksikale items. Vergelyk in dié verband *vrouelis*, *mannemoed*, *oumansklier*, *mongool*, *idioot*, *vertraag*, *psigopaat*, *haaslip*, *horrelvoet*, *boggel*, *skeel*, *moffie*, *poefter*, *trassie*, *Katools*, soos 'n *Katolieke bid*, *Mohammedaan*. In hierdie kategorieë is die eienskap van onophefbaarheid egter nie absoluut nie; daar kom sowel algehele uitsonderings as graduele verskille tussen en binne die meeste van die kategorieë voor. In gevalle waar onophefbaarheid egter wel soos by rassismes 'n rol speel, word sulke krenkende verwysings insgelyks as besonder kwetsend aangevoel.

Daarenteen verwys die meeste leksikale items wat binne 'n bepaalde politieke of sosiale struktuur as sensitief ervaar word in 'n wisselende mate na iets wat ophefbaar is. Vergelyk in dié verband *agtergeblewene*, *armlastige*, *plakker*, *bloubaadjie* (verkeerskonstabel), *hond* (polisieman), *platpoot*, *terroris*, *vryheidsvegter*, *comrade*. Ook sulke leksikale items kan beledigend, kwetsend of distansierend aangewend word; hier word egter groter graduele verskille in hulle beleving waargeneem.

In Suid-Afrika heers daar 'n besonder sensitiewe klimaat wat die gebruik van rassistiese leksikale items betref. By die gemelde internasionale kongres is die vermoede uitgespreek dat hierdie klimaat van verbygaande aard is. Daar is in daardie stadium nietemin gevoel — weliswaar nie deur almal nie — dat die opname van rassistiese leksikale items in die WAT in hierdie periode van versoening ongewens sou wees. Dit sal nie alleen versoening strem nie, maar in sekere kringe ook groter verwydering veroorsaak.

Die Buro van die WAT wil in sy strewe na omvattendheid nie aandadig wees aan die vestiging of bestendiging van rassistiese leksikale items deur die opname daarvan in die WAT nie, maar hy het wel 'n verantwoordelikheid om gebruikers te waarsku teen die rassistiese aard van sekere leksikale items. Dit kan hy slegs doen as hy hierdie leksikale items identifiseer en op een of ander wyse onder die aandag van die gebruiker bring.

Eweneens wil die Buro nie die gebruik van seksistiese leksikale items of leksikale items waarmee op 'n beledigende of onsensitiewe wyse na gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels by die mens verwys word, aanmoedig nie; hy het wel die plig om hulle te identifiseer en die gebruiker teen die krenkende aard daarvan te waarsku.

Wat die opnamebeleid vir die leksikograaf kompliseer, is die feit dat daar — soos reeds aangedui — graduele verskille aangetref word nie net tussen verskillende kategorieë beledigende of sensitiewe leksikale items nie, maar ook binne een en dieselfde kategorie. Selfs nie alle rassistiese taal word byvoorbeeld as ewe negatief aangevoel nie. 'n Simpleks soos *kaffer* word as besonder rassisties ervaar, terwyl 'n kompositum met 'n rassistiese komponent nie noodwendig as erg rassisties ervaar hoef te word nie. 'n Kompositum soos *kafferbrak* is volledig rassisties, terwyl 'n term soos *kafferwaatlemoen* relatief minder rassisties is. 'n Uitdrukking soos *alle kaffers het swart velle* (swartes is onbetroubaar), waarmee rasverskille aangewend word om iemand te beledig, word as uiters rassisties aangevoel.

In die hantering van beledigende en sensitiewe taal moet daar rekening gehou word met die genoemde verskille tussen rassismes, seksistiese taal en taal waarmee gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels by die mens, of godsdienstige, politieke en sosiale verskille benoem word. Ook moet daar tussen verskillende tipes binne elk van hierdie kategorieë onderskei word.

Teen dié agtergrond het die Buro 'n voorlopige beleid vir die bewerking van beledigende en sensitiewe leksikale items in die *WAT* geformuleer en aan sowel al die deelnemers aan die genoemde kongres as taalgebruikers, taalpraktisyne, taalkundiges en ander belangrike internasionale leksikograwe en metaleksikograwe gestuur vir kommentaar. In wese het die beleid van die volgende argument uitgegaan:

Aangesien die *WAT* nooit in alle opsigte volkome omvattend kan wees nie en aangesien tegniese taal sonder verontwaardiging of teëspraak 'n uitsondering op die strewe na omvattendheid vorm, kan geredeneer word dat daar des te meer 'n uitsondering gemaak behoort te word ten opsigte van taal wat as uiters kwetsend ervaar word en wat net soos tegniese taal — maar weliswaar om ander redes — gewoonlik 'n beperkte gebruiksfrekwensie het. Gevolglik is voorgestel dat geen rassistiese leksikale items in die gedrukte *WAT* verklaar en, op 'n enkele uitsondering na, geen rassistiese komposita daarin opgeneem word nie. Simplekse van dié aard word wel opgeneem, maar bloot met 'n verwysing na die volledige behandeling in elektroniese vorm wat op aanvraag beskikbaar sal wees. Besonderhede oor sowel hierdie simplekse as hulle komposita is dan hier te vind.

Die Buro het uiteenlopende reaksie op hierdie beleid ontvang. Dit het gewissel van goedkeuring tot voorwaardelike goedkeuring tot ernstige kritiek.

Die belangrikste kritiek was:

- (a) Die Buro mag nie nou inligting weerhou of selfsensuur toepas waar die land wegbeweeg van 'n politieke sisteem wat juis vir die weerhouding van inligting gekritiseer is nie.
- (b) In die gedrukte weergawe van die *WAT* gee die Buro 'n valse beeld van die werklikheid en maak hom veral ten opsigte van die hantering van rassismes skuldig aan geskiedsvervalsing.
- (c) Dit is die plig van 'n omvattende woordeboek soos die *WAT* om alle soorte leksikale items op te neem, te verklaar en van gebruiksinligting te voorsien.
- (d) Die koper van 'n gesensureerde *WAT* sal lewenslank tot 'n woordeboek met onvolledige inligting verbind wees.
- (e) Die elektroniese weergawe is nie toeganklik genoeg nie en kan nie op dieselfde permanensie as die boek aanspraak maak nie.
- (f) Die toepassing van die beleid bring 'n opvallende diskrepansie in die hanteringswyse van verskillende soorte leksikale items mee.

- (g) Die beleid is 'n oorreaksie op 'n probleem wat wêreldwyd voorkom maar hier te lande verpolitiseer is en gevolglik grootliks weer sal oorwaai.
- (h) Oor 'n honderd jaar sal die WAT se beleid waarskynlik net so belaglik voorkom soos die Victoriaanse preutsheidsreëls.

Die Buro meen by nabetragting dat dit waarskynlik nie 'n geldige argument in sy konsepbeleid was om die onvolledigheid van woordeboeke ten opsigte van tegniese taal as motivering vir die weglating van rassistiese leksikale items te gebruik nie. Daar is in dié verband 'n geldige verskil tussen die tegniese en die rassistiese geaardheid van leksikale items: Hoogs gevorderde vaktaal kan niemand krenk nie; daarom hoef niemand teen die gebruik daarvan gewaarsku te word nie. Rassismes is altyd krenkend; daarom behoort woordeboekgebruikers wel teen hulle gebruik gewaarsku te word. Rassismes en ander beledigende en sensitiewe leksikale items kan dus minder geredelik as hoogs gevorderde vaktaal uit 'n omvattende woordeboek soos die WAT weggelaat word. By beledigende en sensitiewe leksikale items is makrostrukturele omvattendheid gevolglik uiters belangrik. Dit maak dit moontlik om elke sodanige lemma na behore te etiketteer.

Die Buro is egter van opinie dat mikrostrukturele omvattendheid by rassismes en ander beledigende en sensitiewe leksikale items nie so streng nagestreef hoef te word nie, solank betekenisverklaring plaasvind en die gebruiker teen die kwetsende aard van die items gewaarsku word.

In die lig van laasgenoemde opinie en van die kritiek wat op die eerste weergawe van sy beleid ontvang is, asook van die positief veranderende sosiale verhoudings in Suid-Afrika (soos hier onder nader aangedui word), het die Buro 'n alternatiewe beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items daargestel. Die beleid kom hoofsaaklik daarop neer dat al sulke leksikale items in die gedrukte WAT opgeneem, geëtiketteer en verklaar word maar dat geen kollokasies en poëme daarby aangegee word nie. By rassismes, maar nie by die ander soorte beledigende en sensitiewe leksikale items nie, word ook geen kwetsende sinonieme, geen semantiese opposisies, verwysings en sitate of ander gebruiksvoorbeelde opgeneem nie. Hierdie ontbrekende inligting, met uitsondering van kollokasies en poëme asook van alle sitate wat 'n negatiewe houding teenoor enige bevolkingsgroep weerspieël, word wel volledig in 'n elektroniese weergawe opgeneem. In dié vorm kan dit aan gebruikers beskikbaar gestel word.

Sedert die aanbieding van die genoemde internasionale kongres het Suid-Afrika reeds 'n jaar van demokrasie beleef en het daar in die land 'n proses van herbesinning en politieke sowel as sosiale katarsis op dreef gekom. Die meeste mense wat deur die misstande van die verlede benadeel is, het hulle vernedering, pyn, protes, woede en hartseer op persoonlike vlak of in die openbaar begin verwoord. Net so is daar van die ander kant reeds skuld en spyt oor aangedane leed uitgespreek en gedemonstreer. By die gemelde internasionale

kongres op Stellenbosch was daar ook al tekens van hierdie proses. 'n Verblydende gees van vergifnis en versoening het op grond van hierdie ontwikkelinge in die demokratiese Suid-Afrika posgevat. Dit is veral aangevuur deur die gevoel van bevryding sedert die verkiesing van 27 April 1994 en deur die wydverspreide vertroue in die oorgangsregering van die land.

In hierdie gees van versoening is daar ook van verskeie kante op die konsepweergawe van die Buro se Beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)* gereageer. Alhoewel die Buro nie namens ander en veral nie namens diegene kan praat wat ten seerste onder die ou bedeling van diskriminerende rasseseiking en vernedering gely het nie, het hy tog die gevoel by die internasionale kongres, uit latere gesprekke met akademiese, politieke en gemeenskapsleiers, asook uit die ontvangse kommentaar gekry dat die kongres, die opvolggesprekke en die gemelde meer versoenende gees in 'n groot mate die geleentheid vir ontlading en herbesinning gebring het. Dit lyk of die hewigheid in die beleving van veral rassismes reeds na een jaar van nuwe landsregering aan die afneem is en bykans op dieselfde sensitiwiteitsvlak lê as tale wat nie soos Afrikaans deur politieke en sosiale spanning geaffekteer is nie. Dit wil voorkom of dié versoenende gees in toenemende mate by alle lae van die bevolking begin posvat.

Verder moet in gedagte gehou word dat die hewige reaksies op die WAT ontlok is deur die growwe rassismes en ander beledigende materiaal wat in die ouer dele daarvan aangetref word. Die reaksies was reeds nie meer so negatief op die hantering van beledigende en sensitiewe materiaal in die jongste WAT nie. Daar kan dus aanvaar word dat die hier onder voorgestelde hantering van sulke items 'n veel minder heftige of glad geen reaksie nie sal ontlok.

Teen dié agtergrond en met inagneming van alle ontvangse kommentaar is die onderstaande beleid geformuleer.

A. Rassismes

Voorbeelde: *aia*, *Asiaat*, *Boesman*, *Hottentot*, *kaffer*, *Kleurling*, *koelie*, *bitterbek* (bruin of swart mense), *hotnot* (bruin mens), *Kaaskop* (Nederlander), *Rooinek* (Engelsman), *witvel* (blanke persoon), *zool* (swart mens), *hotnotsblymaak* (ligte reëntjie wat met kort onderbrekings val), *Kafferafrikaans* (krom Afrikaans soos gebruik deur sommige swart mense), *koeliegriep* (Oosterse griep), *meidewerk*, *witmanstaal*, *hotnotskooigoed* (sagte, vaal, wollerige kruidgewas), *kafferblom* (*poinsettia*), *kakiebos* (enigeen van enkele onkruidsoorte), *boesmanrys* (termietlarwes), *hottentotsgot* (verskillende soorte vleisetende insekte van die familie *Mantidae*), *kafferkraai* (boskraai), *Boesmanland*, *Hotnotsbaai*, *Kafferberg*, *Meidekop* (geografiese name wat in die metataal kan aanstoot gee), *Boere* (Afrikaners; die polisie; gevangenisbewaarders), *Franse siekte* (sifilis), *Jood* (suinige, inhalige persoon; 'n sluwe sakeman; 'n woekeraar), *Spanjools*, 'n *Boesmantjie doodslaan*

(sleg slaap; 'n drankie geniet; rusteloos, haastig wees), *los hotnot* (iemand sonder werkverpligtings, wat vry is om te kom en te gaan soos hy wil; 'n (gras)wewenaar of -weduwee), *koelietaal vir iemand wees* (onverstaanbaar vir hom wees).

1. Hantering in die WAT

Die begrip "rassisme" moet duidelik in die Toeligting van elke WAT-deel omskryf word. Rassistiese leksikale items sal slegs vir opname oorweeg word indien hulle aan die algemene gebruiklikheidskriterium van die Buro voldoen.

Daar word onderskei tussen volledig rassistiese leksikale items en gedeeltelik rassistiese leksikale items. *Volledig rassistiese leksikale items* is simplekse soos *hotnot* en *kaffer* en komposita soos *hotnotstaal*, *kafferbrak* en *uitkaffer* waarvan al die betekenisonderskeidings rassisties is. *Gedeeltelik rassistiese leksikale items* is polisemiese terme soos *boer* en *meidjie* waarby neutrale betekenisonderskeidings voorkom. Die term *boer* beteken byvoorbeeld in die eerste plek ook "iem. wat boer", terwyl *meidjie* as vertederende aanspreekvorm vir vroulike persone gebruik word. Dit geld ook polisemiese komposita waarvan die komponente self nie rassisties is nie, maar die geheel wel, byvoorbeeld *gifasem* en *houtkop*.

(a) Volledig rassistiese leksikale items

Alle simplekse, komposita en uitdrukkings word gelemmatiseer en met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes bewerk.

Lemmas word soos volg geëtiketteer: *rassisties*; *die gebruik hiervan is uiters neerhalend en aanstootlik*. Die etiket word duidelik in die Toeligting omskryf.

Die metataal is so neutraal en sensitief as moontlik.

In die metataal word ook sensitief omgegaan met terme wat na alle waarskynlikheid in die toekoms nie 'n neutrale waarde vir taalgebruikers sal hê nie, byvoorbeeld *inboorling*. Dit sou beter wees om in dié geval 'n term soos *outogtoon* of 'n omskrywing soos "inheemse bewoner van ..." te gebruik.

'n Rassistiese leksikale item word, waar daar een of meer neutrale sinonieme bestaan, na die enigste of die gebruiklikste sinoniem vir die definisie verwys, ongeag die gebruiklikheid van die rassistiese leksikale item wat verwys word. Geen rassistiese sinonieme word egter by 'n neutrale of 'n rassistiese leksikale item vermeld nie.

Geen semantiese opposisies, byvoorbeeld antonieme, word gegee nie.

Geen voorbeeldmateriaal, m.a.w. kollokasies, poëme of sitate, word aan-gegee nie. Die Buro wil geen enkoderende inligting oor rassistiese leksikale items in die gedrukte WAT verstrek nie.

- Uitdrukings met hierdie leksikale items word opgeneem en verklaar, maar geen rassistiese of neutrale sinonieme, antonieme of verwysings na ander leksikale items in die WAT en geen voorbeeldmateriaal word daarby aangegee nie. Die uitdrukking 'n los hotnot sal byvoorbeeld in die artikel van die lemma *los* en die uitdrukking *koelietaal vir iemand wees* sal in die artikel van die lemma *koelietaal* opgeneem en op die aangeduide beperkte wyse bewerk word.
- Dieselfde hanteringswyse geld rassistiese uitdrukings onder 'n neutrale lemma, m.a.w. uitdrukings waarvan nie een van die komponente rassisties is nie, maar die geheel wel (vgl. *kort voor die stroois omgedraai hê*, met die betekenis "van gemengde bloed wees").
- Vir 'n volledige bewerking van die betrokke lemma — met insluiting van uitdrukings daarmee — of van 'n rassistiese uitdrukking onder 'n neutrale lemma word die gebruiker in die Toeligting verwys na die elektroniese manuskrip van die Buro wat op aanvraag in elektroniese vorm beskikbaar is. Die volgende formulering kan daarvoor gebruik word: "Raadpleeg die Buro se elektroniese manuskrip vir 'n volledige bewerking van hierdie leksikale item". By die rassistiese lemma of uitdrukking word die gebruiker na die Toeligting verwys.

(b) Gedeeltelik rassistiese leksikale items

- Alle simplekse, komposita en uitdrukings word gelemmatiseer en met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes bewerk.
- By neutrale betekenisonderskeidings word 'n volledige bewerking gedoen.
- Rassistiese betekenisonderskeidings en uitdrukings word met die etiket *rassisties*; die gebruik hiervan is uiters neerhalend en aanstootlik gemerk en verder presies soos volledig rassistiese leksikale items onder (a) hier bo gehanteer.

Die Buro van die WAT behou hom die reg voor om na oorlegpleging en namate die klimaat ten opsigte van die beleving van rassismes verander, die beleid oor die hantering van rassismes te hersien. As die belewenis van sensitiwe taal met verloop van tyd minder traumaties sou word, sou dit miskien moontlik kon wees om op 'n meer kliniese wyse na rassismes te kyk. Veral samestellings met termstatus, soos *kafferwaatlemoen*, *hottentotsgot*, *boesmanrys* en *meidebossie*, wat in vergelyking met simplekse en uitdrukings as minder rassisties ervaar word, sou byvoorbeeld in 'n latere stadium heroorweeg kon word vir 'n meer volledige bewerking wat die aangawe van sinonieme, antonieme, verwysings en gebruiksvoorbeelde in die vorm van sitate betref.

2. Hantering in die elektroniese manuskrip

- Alle rassistiese leksikale items wat in afgeskaalde vorm in die gedrukte weergawe van die *WAT* opgeneem is, word met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes meer volledig in die elektroniese weergawe bewerk en vir beskikbaarstelling in elektroniese vorm geberg.
- Die etikettering van hierdie leksikale items geskied sorgvuldig en sensitief. Daar word ruimte gelaat vir die moontlikheid om graduele verskille (vgl. *meidebossie*, *meid* en *soos 'n meid lag*) in die rassistiese aard van die leksikale item of betekenisonderskeiding aan te dui. Die etikette wat gebruik word om sodanige gradering aan te toon, word in die Toeligting verklaar.
- Die metataal is so neutraal en sensitief as moontlik en leksikale items wat na alle waarskynlikheid in die toekoms nie 'n neutrale waarde vir taalgebruikers sal hê nie, byvoorbeeld *inboorling*, word in die metataal vermy.
- Verwysings na of vermeldings van sinonieme of semantiese opposisies word by sowel die neutrale as nieneutrale leksikale items gegee.
- Kollokasies en poëme word nie opgeneem nie.
- Gebruiksvoorbeelde in die vorm van sitate word gegee maar versigtig gekies. Geen sitate word opgeneem waarin rassismes gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor enige bevolkingsgroep uit te spreek nie. Iets soos '*n Mens kan nie 'n kaffer met die bouwerk vertrou nie* is nie as toeligtingsmateriaal aanvaarbaar nie. Ook word geen sitate opgeneem waarin die verskynsel, die toepassing of die gevolge van rassisme goedkeurend bejeën word nie.
- Die inhoud van die elektroniese manuskrip sal op aanvraag ooreenkomstig die Buro se geldende beleid beskikbaar wees.

Artikels van rassistiese leksikale items in sowel die gedrukte *WAT* as die elektroniese manuskrip word deur adviseurs van die Buro gekontroleer ten opsigte van korrektheid en sensitiewe hantering.

B. Seksismes en sensitiewe leksikale items wat gestigmatiseerde seksuele verskynsels, praktyke en voorkeure by die mens aandui

Voorbeelde: *vrouelis*, *verwyf*, *ouvroutories*, *oujongnoot*, *swakker vat*, *mannemoed*, *oumansklier*, *oujongkêrel*, *gigolo* (man wat deur 'n vrou onderhou word), *hoer*, *snol*, *agtermekaarkêrel*, *haas*, *kween*, *manvrou*, *moffie*, *poefster*, *sodomieter*, *trassie*.

Hierdie kategorie word ruim opgevat aangesien nie alle sensitiewe leksikale items hierin kwetsend vir 'n bepaalde geslag is of iemand in sy of haar geslagtelikheid krenk nie.

Die Buro wil geen geslagtelik diskriminerende hiërargie kontinueer of bestendig nie, maar eerder 'n rol speel in die gelykberegting van geslacte. Ook wil hy neutraal staan teenoor verskillende seksuele verskynsels, oriënta-

sies, praktyke en voorkeure. In die lig hiervan word die volgende hanteringsbeleid gevolg:

- Seksistiese leksikale items sal slegs vir opname oorweeg word indien hulle aan die algemene gebruiklikheidskriterium van die Buro voldoen.
- Alle seksistiese leksikale items wat aan dié voorwaarde voldoen, word opgeneem en met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes volledig bewerk.
- In die metataal word sensitief omgegaan met terme wat as seksisties ervaar word, of na alle waarskynlikheid in die toekoms as sodanig gevoel sal word.
- Gemeenslagtige of neutrale voornaamwoorde en ander verwysings word in die metataal gebruik. 'n Herhaling van hy/sy of hom/haar word in die algemeen deur die leser as steurend ervaar. Daarom word formulerings soos die volgende aanbeveel: "Iem. wat ...", "Persoon wat ...", "T.o.v. volwassenes" (i.p.v. "T.o.v. 'n man of vrou"), "T.o.v. kinders" (i.p.v. "T.o.v. seuns en meisies"), of "T.o.v. mense", ens.
- Geslagtelik kwetsende lemmas word duidelik as *seksisties* geëtiketteer en die etiket word in die Toeligting van elke WAT-deel omskryf.
- Die definisie word waar moontlik, ongeag die gebruiklikheid van die nieneutrale leksikale item, by die gebruiklikste neutrale sinoniem aangegee. By *vrygesel* sal dus 'n deskriptiewe definisie kom, terwyl *oujongkêrel* na *vrygesel* verwys word. Net so kom daar 'n deskriptiewe definisie by *homoseksueel*; terwyl *moffie* verklaar word met *manlike homoseksueel*, wat 'n indirekte verwysing na 'n sinoniem bevat.
- Verwysing van die kwetsende na die neutrale sinoniem, en omgekeerd, vind volledig plaas. *Oujongkêrel* sal dus na *vrygesel* verwys word, en andersom. Elke geslagtelik kwetsende sinoniem by 'n neutrale lemma word duidelik op die betrokke plek as seksisties geëtiketteer. Ook antonieme en ander verwysings word gegee.
- Kollokasies en poëme word nie opgeneem nie.
- Gebruiksvoorbeelde in die vorm van sitate word gegee maar versigtig gekies. Geen sitate word opgeneem waarin 'n seksistiese benaming gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor 'n bepaalde geslag te openbaar nie. Iets soos *Geen man sal na 'n tipiese oujongnooi kyk nie* is nie aanvaarbaar nie. Ook word geen sitate opgeneem waarin die verskynsel, die toepassing of die gevolge van seksisme goedkeurend bejeën word nie. In die keuse van voorbeeldmateriaal word daar gestreef na 'n balans tussen sitate waarin manlike en sitate waarin vroulike rolspelers voorkom. Hierdie bepalinge geld ook sitate in artikels van neutrale lemmas.
- Uitdrukkings met 'n seksistiese leksikale item, byvoorbeeld soos '*n viswyf skel*', word op die normale wyse opgeneem en bewerk, behalwe dat ook hier geen kollokasies en poëme gegee word nie.

- Ten einde nie deur verswyging te diskrimineer teen enige geslag of teen verskillende seksuele voorkeure nie, byvoorbeeld deur bepaalde leksikale items te ignoreer op grond van 'n seksistiese oorweging of omdat hulle aan ander groepe aanstoot kan gee, sal alle soorte literatuur op 'n nog meer verteenwoordigende wyse vir ook sulke materiaal geëkserpeer word. Op dié manier hoop die Buro om 'n korrekte en gebalanseerde beeld daarvan te gee.
- Artikels van leksikale items in hierdie kategorie word deur adviseurs van die Buro gekontroleer ten opsigte van korrektheid en sensitiewe hantering.

C. Sensitiewe leksikale items wat gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels by die mens aandui

Voorbeelde: *gebreeklik, gestrem, tartie* (afgelei van Engels "retarded"), *kinderverlamming, haaslip, boggel, horrelvoet, skeel, blind, doof, doofstom, hardhorend, swaksiende, stokblind, stokdoof, doof soos 'n kwartel, kruppel, lam, melaats, mongool, idioot, eenvoudig van gees, geestelik versteurd, sielsiek, vertraag, mal, kranksinnig, psigopaat, waterhoof.*

Ofskoon die eienskap van onophefbaarheid op die meeste van die sensitiewe leksikale items in hierdie kategorie van toepassing is, word hulle tog nie so kwetsend soos rassismes ervaar nie omdat hulle op 'n mindere skaal gebruik word om die benoemdes doelbewus te beledig. Verwysing speel hier 'n groter rol as tipering en belediging. Met dié onderskeid in gedagte word die volgende hanteringswyses gevolg:

- Sensitiewe leksikale items in hierdie kategorie sal slegs vir opname oorweeg word indien hulle aan die algemene gebruiklikheidskriterium van die Buro voldoen.
- Alle leksikale items wat aan dié voorwaarde voldoen, word opgeneem en met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes volledig bewerk.
- Volledige bewerking sluit die aangee van sinonieme, antonieme en ander verwysings in. Verwysing van die kwetsende na die neutrale sinoniem, en omgekeerd, vind dus plaas. Elke kwetsende sinoniem by 'n neutrale lemma word op die betrokke plek van sy toepaslike etiket voorsien.
- Sensitiewe leksikale items word met groot omsigtigheid in die metataal gebruik.
- Nieneutrale leksikale items word geëtiketteer. Hierdie etikette word duidelik in die Toeligting van elke WAT-deel verklaar.

- Die definisie word waar moontlik, ongeag die gebruiklikheid van die nieneutrale leksikale item, by die gebruiklikste neutrale sinoniem aangegee. *Haaslip* sal byvoorbeeld na *gesplete lip* en *mongolisme* na *Downsindroom* verwys word. Indien daar nie 'n neutrale sinoniem bestaan nie, word die nieneutrale leksikale item volledig bewerk.
- Wat sensitiewe leksikale items soos *haaslip*, *horrelvoet*, *doof* en *blind* betref, is daar graduele verskille. Indien iemand werklik blind is, kan die benoeming *blind* as redelik neutraal beskou word. Waar iemand se sig enigsins aangetas is, sal *blind* nie alleen as 'n verkeerde benoeming nie maar ook as krenkend ervaar word. Dieselfde geld ook *doof* x *hardhorend*. Daar moet daarteen gewaak word om nie 'n betekenisonderskeiding op te neem wat die feitlike gegewens verdraai nie. By die lemma *blind* sal per etiket aangedui word dat dit in sommige gevalle deur die benoemdes as krenkend ervaar kan word.
- Graduele verskille kom nie alleen tussen betekenisonderskeidings binne een artikel (byvoorbeeld van *blind*) voor nie, maar ook tussen verskillende leksikale items. Daarom behoort *haaslip* 'n sterker veroordelende etiket as byvoorbeeld *horrelvoet* te kry. *Haaslip* is besonder krenkend omdat 'n menslike eienskap met dié van 'n dier in verband gebring word. Dieselfde geld van leksikale items waarin van 'n intensivering gebruik gemaak word. So is *stokblind* meer krenkend as *blind* en *so doof* soos 'n *kwartel* meer krenkend as *doof*. In laasgenoemde is daar selfs 'n stapeling van krenkendhede: nie net vind intensivering deur vergelyking plaas nie maar hierdie vergelyking is boonop met 'n dierlike eienskap. Al hierdie verskille speel 'n rol by die graduele onderskeiding met behulp van etikette.
- Kollokasies en poëme word nie opgeneem nie.
- Gebruiksvoorbeelde in die vorm van sitate word gegee maar versigtig gekies. Geen sitate word opgeneem waarin 'n kwetsende benaming van hierdie aard gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor mense uit te spreek by wie gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels voorkom nie. Iets soos *Weens hulle onselfstandigheid is die blindes 'n las op die samelewing* is nie aanhaalbaar nie. Ook word geen sitate opgeneem waarin diskriminasie op hierdie terrein goedkeurend bejeën word nie.
- Uitdrukkings waarin leksikale items voorkom wat op gestigmatiseerde fisieke of geestelike toestande en verskynsels by die mens dui, word met sterk veroordelende etikette gemerk. Die genoemde uitdrukkings (vgl. *blind* soos 'n *mol* en *melaats wees*) word volledig bewerk.
- Artikels van leksikale items in hierdie kategorie word deur adviseurs van die Buro gekontroleer ten opsigte van korrektheid en sensitiewe hantering.

D. Sensitiewe leksikale items binne 'n sosiale, politieke en godsdienstige struktuur

Voorbeelde: *armlastige, agtergeblewene, minderbevoorregte, onderontwikkelde, plakker, lokasie, bloubaadjie (verkeerskonstabel), hond (polisieman), platpote (polisieman), kapitalis, kommunist, civics, comrade, demand, toi-toi, regime, struggle, terroris, vryheidsvegter, Dopper, Gatjiesponner, heppiekleppie, Katools, soos 'n Katoliek bid, dogterkerk, sektekerk, Gam, Mohammedaan, Moslem (in plaas van Moesliem), Slams, soos in 'n Jodekerk wees (lawaaierig).*

Al die leksikale items in hierdie kategorie, ook dié wat iets te kenne gee wat ophefbaar is, kan beledigend, kwetsend of distansierend aangewend of ervaar word. Vergelyk in dié verband *agtergeblewene, armlastige, plakker, regime, platpote, terroris*. Die graad van vernedering is nie by elke leksikale item dieselfde nie en ook nie altyd voorspelbaar nie. Die volgende hanteringsbeleid word gevolg:

- Sensitiewe leksikale items in hierdie kategorie sal slegs vir opname oorweeg word indien hulle aan die algemene gebruiklikheidskriterium van die Buro voldoen.
- Alle leksikale items wat aan dié voorwaarde voldoen, word opgeneem en met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes volledig bewerk.
- Volledige bewerking sluit die aangee van sinonieme, antonieme en ander verwysings in. Verwysings van die kwetsende na die neutrale sinoniem, en omgekeerd, word byvoorbeeld volledig gegee. Elke kwetsende sinoniem by 'n neutrale lemma word op die betrokke plek van sy toepaslike etiket voorsien.
- Hierdie leksikale items word sover moontlik nie in die metataal gebruik nie. Verder word leksikale items wat tans, of na alle waarskynlikheid in die toekoms, nie 'n neutrale waarde vir taalgebruikers sal hê nie, ten alle koste in die metataal vermy.
- Toepaslike etikette dui die sensitiewe aard van uiteenlopende gevalle aan, byvoorbeeld *regime, platpoot* en *bloubaadjie* (neerhalend) teenoor *struggle, demand* en *comrade* (in bepaalde politieke kringe as distansierend ervaar). Hierdie etikette word in die Toeligting van elke WAT-deel verklaar.
- Kollokasies en poëme word nie opgeneem nie.
- Gebruiksvoorbeelde in die vorm van sitate word gegee maar versigtig gekies. Geen sitate word gebruik waarin sosiale of politieke groeperinge, gelowe of geloofsgenootskappe aanstoot gegee word nie. Iets soos *Die plakkers het vanweë ontoereikende behuising baie koud gekry toe die Kaapse winter toegeslaan het* is aanvaarbaar, maar *Die plakkers van Crossroads leef soos diere in krotte* is dit nie. Ook word geen sitate opgeneem waarin misstande ten gevolge van 'n bepaalde sosiale of politieke struktuur goedkeurend bejeën word nie.

- Ten einde nie deur verswyging teen veral verskillende politieke en geloofsgroepe te diskrimineer nie, byvoorbeeld deur hulle taaluitinge te verswyg op grond van ideologiese of teologiese apatie of omdat bepaalde leksikale items aanstoot aan ander groepe kan gee, sal alle soorte literatuur op 'n nog meer verteenwoordigende wyse vir ook sulke materiaal geëkspepeer word. Op dié manier hoop die Buro om 'n korrekte en gebalanseerde beeld daarvan te gee. Dit geld veral woorde soos *comrade*, *toi-toi*, *struggle* en *vryheidsvegter*.
- Artikels van leksikale items in hierdie kategorie word deur eksterne adviseurs van die Buro gekontroleer vir korrektheid en sensitiewe hanteling. Artikels van sensitiewe leksikale items op politieke en godsdiens-tige terrein word vir dieselfde doel aan kundige en erkende verteenwoordigers van politieke groepe en geloofsgenootskappe voorgelê.

E. Plat en vulgêre leksikale items, skeltaal en vloeke

Voorbeelde: *bedonderd*, *fok* (ook as vloek), *fokken*, *kakpraat*, *opdonder*, *opneuk*, *opmoer*, *naai*, *pis*, *skyt*, *stront* (ook as skeltaal en vloek), *esel* (as skeltaal), *hond* (as skeltaal), *vark* (as skeltaal), *moerskont*, *verdomp*, *vuilgoed* (as skeltaal), *allemagtig* (as vloek), *bliksem* (as vloek), *hel* (as vloek), *Here* (as vloek).

Al die leksikale items in hierdie kategorie kan aanstoot gee of beledigend en krenkend aangewend of erbaar word. Die graad van kwetsendheid is nie by elke leksikale item dieselfde nie en ook nie altyd voorspelbaar nie. Plat en vulgêre taal val byvoorbeeld nie in elke geselskap of sosiale atmosfeer in dieselfde swak smaak nie. By skeltaal en vloeke is die sosiale houding van die gebruiker weer van oorwegende belang. Tog weeg betekenis en konnotasie hier ook swaar. Mense voel byvoorbeeld gewoonlik sterker beledig deur skeltaal waarin hulle met 'n vark vergelyk word as met 'n esel of 'n buffel. By vloeke waarin die Godheid op die naam genoem word, is die toehoorder se geloofshouding en -affiliasie weer van groot belang in die beleving daarvan. Verder speel die eienskap van ophefbaarheid 'n belangrike rol in die benoemde se beleving van skeltaal en vloeke. Die volgende hanteringsbeleid word daarom deur die Buro gevolg:

- Sensitiewe leksikale items in hierdie kategorie sal slegs vir opname oorweeg word indien hulle aan die algemene gebruiklikheidskriterium van die Buro voldoen.
- Alle leksikale items wat aan dié voorwaarde voldoen, word opgeneem en met inagneming van onderstaande verdere voorwaardes volledig bewerk.
- Volledige bewerking sluit die aangee van sinonieme, antonieme en ander verwysings in. Verwysing van die kwetsende na die neutrale sinoniem, en omgekeerd, vind dus plaas. Elke kwetsende sinoniem by 'n

neutrale lemma word op die betrokke plek van sy toepaslike etiket voorsien.

- Die sensitiewe leksikale items word geëtiketteer. Hierdie etikette word duidelik in die Toeligting van elke WAT-deel omskryf.
- Die definisie word waar moontlik, ongeag die gebruiklikheid van die nieneutrale leksikale item, by die gebruiklikste neutrale sinoniem aangegee. So sal *pis* (in sy verskillende woordsoortelike funksies) byvoorbeeld na *urine* en *urineer* verwys word. Indien daar nie 'n neutrale sinoniem bestaan nie, word die nieneutrale leksikale item volledig bewerk.
- Dié leksikale items word sover moontlik nie in die metataal gebruik nie, behalwe in hulle neutrale waardes, soos by *esel*, *hond*, *vark*, *vuilgoed*, *bliksem*, *hel*, *Here*.
- Kollokasies en poëme word nie opgeneem nie.
- Gebruiksvoorbeelde in die vorm van sitate word gegee maar versigtig gekies. Geen sitate word gebruik waarin godsdienstige, sosiale of politieke groeperinge aanstoot gegee word nie. Dit geld ook sitate in artikels van neutrale lemmas.
- Artikels van sulke leksikale items wat betrekking het op gelowe waarmee die redaksie nie goed bekend is nie, word deur erkende adviseurs uit die betrokke geloofsgenootskappe gekontroleer ten opsigte van korrektheid en sensitiewe hantering.

Slotopmerkings

Daar is reeds op gewys dat 'n woordeboek nooit volkome omvattend in sy opname van leksikale items kan wees nie; ook, dat die redes daarvoor kan verskil maar dat die resultaat daarvan dieselfde is, naamlik onvolledigheid. Volkome omvattendheid kan dus nooit van 'n woordeboek geëis word nie. Wel kan die eis aan 'n wetenskaplik saamgestelde omvattende verklarende woordeboek soos die WAT gestel word dat dit die tydgenootlike taalgebruik op 'n verteenwoordigende wyse sal opneem en interpreteer (dekodeer). Dit geld ook die opname van rassismes en ander sensitiewe leksikale items.

Hierdie verteenwoordigendheid maak van 'n omvattende verklarende woordeboek 'n spieël van sy tyd. Nooit mag so 'n woordeboek die taal- en sosiale werklikheid deur byvoorbeeld selektiewe opname en valse voorstellings verdraai nie. Die WAT mag en wil nie sy plig as juiste spieël van sy tyd versuim nie, maar hy wil ook nie deur 'n onsensitiewe hanteringswyse van veral rassismes en seksismes bydra tot die versteuring van die sosiale struktuur nie.

Ofskoon omvattende verklarende woordeboeke die taalgebruiker help om aktief met die taal om te gaan, dit wil sê om begrippe te enkodeer, voel die Buro dat dit nie sy taak is om dergelike krenkende leksikale items met dié doel onder die aandag van die woordeboekgebruiker te bring nie. Intendeel, hy

voel hom eerder verplig om die gebruiker oor die kwetsendheid daarvan in te lig en om dié items verder bloot op 'n sensitiewe wyse te dekodeer. Die Buro wil hier dus eerder 'n sosiaal normerende rol as 'n sosiaal versteurende rol vertolk. Hy doen dit om die kommunikatiewe gebruik van Afrikaans deur al sy sprekers te bevorder en om sodoende menseverhoudinge in die land te verbeter.

Ook die blote opname van beledigende en sensitiewe leksikale items kan in 'n sosiaalpolitieke oorgangstyd, soos tans in Suid-Afrika die geval is, as kwetsend beleef word. Die Buro moet dus 'n fyn balans tussen sy weerspieëlende en sy normerende funksies probeer handhaaf. Dit kan hy ten opsigte van rassismes die beste doen deur slegs die nodigste inligting vir die toereikende dekodering en etikettering van sulke leksikale items in die gedrukte WAT te gee maar dié items omvattend tot elektroniese manuskrip te verwerk. In albei gevalle word daar steeds omsigtig met hierdie materiaal omgegaan. Die manuskrip word dan op aanvraag en ooreenkomstig die Buro se geldende beleid aan bona fide-gebruikers van die WAT beskikbaar gestel. Danksy die moderne tegnologie van die rekenaar en van elektroniese kommunikasiemiddele is die gemelde hanteringswyse reeds vir die Buro uitvoerbaar.

Op hierdie wyse beplan die Buro om 'n argivale rekenaardatabasis van rassistiese taal op te bou. Daardeur wil hy in die eerste plek sy plig as juiste spieël van sy tyd vervul sonder om deur 'n onsensitiewe hanteringswyse van sulke leksikale items by te dra tot die versteuring van die sosiale struktuur. In die tweede plek wil hy verhoed dat hy aan geskiedvervalsing aandadig word.

Samevattend kan die Buro se standpunt onderliggend aan sy beleid soos volg gestel word:

- Die Buro streef steeds na omvattendheid in die optekening van die Afrikaanse taalskat.
- Die Buro streef steeds daarna om sowel die makrostruktuur as die mikrostruktuur van die WAT so omvattend oftewel so verteenwoordigend as moontlik te maak.
- Die omvattendheid van die mikrostruktuur hoef nie uitsluitlik uit die gedrukte weergawe van die WAT te blyk nie. Die elektroniese medium kan gevolglik ingespan word om die gedrukte WAT op die terrein van sensitiewe leksikale items aan te vul ten einde 'n verteenwoordigende beeld van Afrikaans te gee.

Die Buro glo dat hy met hierdie beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT nie alleen begrip openbaar vir 'n probleem wat in die verlede groot pyn, verontwaardiging en tussenmenslike verwydering in Suid-Afrika veroorsaak het nie, maar ook iets doen om die probleem te help regstel sonder om ontrou te raak aan sy opdrag en tipologiese aard.

Policy for the Treatment of Insulting and Sensitive Lexical Items in the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal**

formulated by

P. Harteveld and A.E. van Niekerk, *Bureau of the Woordeboek van die
Afrikaanse Taal, Stellenbosch, South-Africa*

Abstract: Outline of the policy for the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*:

Common to all sensitive lexical items

- all simplexes, compounds and expressions are lemmatized
- all conform to the general usage criterion of the Bureau
- clear and correct labelling takes place, which also applies to insulting synonyms
- the metalanguage is neutral
- no collocations or editorial usage examples are given
- citations (where included) are chosen with care
- articles are checked by advisors to the Bureau

A. Racist terms

1. Treatment in the WAT

(a) Wholly racist lexical items

- for the definition, the item is referred to the most commonly used synonym; no racist synonyms are, however, given at neutral or racist lexical items
- no semantic oppositions are given
- no citations are given
- expressions are explained; no synonyms, antonyms, references and illustrative material are given with such expressions
- the same manner of treatment applies to racist expressions under neutral lemmas
- complete treatment takes place in electronic form (see 2 below)

(b) Partially racist lexical items

- neutral semantic distinctions are treated in full
- racist semantic distinctions and expressions are treated as wholly racist lexical items

---

* This policy has been accepted by the Board of Control of the Bureau of the WAT as its official policy for the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. The Bureau gladly accepts comments on this document.

2. Treatment in the electronic manuscript

- references to or the noting of synonyms and semantic oppositions are given
- citations are given
- electronic manuscript is available on request

B. Sexist terms and sensitive lexical items which indicate stigmatized sexual phenomena, practices and preferences among people

- the definition is given at the most commonly used neutral synonym
- references to or the noting of synonyms are given
- antonyms and formal references are given
- citations are given
- expressions are explained

C. Sensitive lexical items which indicate stigmatized physical or mental conditions and phenomena among people

- treatment as in B above

D. Sensitive lexical items within a social, political and religious structure

- treatment as in B above

E. Obscene and vulgar lexical items, abusive language and swear-words

- treatment as in B above

Keywords: POLICY, TREATMENT, INSULTING LEXICAL ITEMS, SENSITIVE LEXICAL ITEMS, DICTIONARY, WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL, SIMPLEXES, COMPOUNDS, EXPRESSIONS, GENERAL USAGE CRITERION, LABELLING, SYNONYMS, METALANGUAGE, COLLOCATIONS, EDITORIAL USAGE EXAMPLES, CITATIONS, ADVISORS, RACIST LEXICAL ITEMS, NEUTRAL LEMMAS, ELECTRONIC MANUSCRIPT, REFERENCES, SEMANTIC OPPOSITIONS, SEXIST TERMS, STIGMATIZED SEXUAL PHENOMENA, STIGMATIZED PHYSICAL CONDITIONS, STIGMATIZED MENTAL CONDITIONS, POLITICAL ITEMS, RELIGIOUS ITEMS, OBSCENITIES, VULGARISMS, ABUSIVE LANGUAGE, SWEAR-WORDS

Opsomming en Sleutelwoorde: Sien die Afrikaanse weergawe hier bo.

Introduction

When it concerns the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *WAT*, it is the approach of the Bureau of the *WAT* to pursue its ideal of comprehensiveness, but also to follow a sensitive treatment policy. This sensitivity must also be reflected in the metalanguage of the *WAT*.

The Bureau's endeavour at comprehensiveness applies to the macro- as well as the microstructure of the *WAT*. With respect to the macrostructure, comprehensiveness refers to the number and variety of lexical items which are

included in the dictionary for treatment; with respect to the microstructure, comprehensiveness refers to the number and variety of the different information types found in the articles.

Comprehensiveness in the macro- and microstructure is a relative concept. With regards to the macrostructure, no dictionary is completely comprehensive in its inclusion of lexical items. A dictionary can be such mainly with respect to the representativeness of the different kinds of language expressions. The exhaustiveness of inclusion in the different categories of a particular dictionary and between corresponding categories in different dictionaries may vary widely. Dictionaries often compromise with respect to the comprehensive inclusion of technical terms. The reason given for this is usually the fact that technical terms have a limited usage frequency. With regard to the microstructure, most comprehensive dictionaries differ with respect to the variety of information types and the relative exhaustiveness of their presentation. Consequently, in its policy statement the Bureau has kept in mind that the *WAT* can never be completely comprehensive in all respects.

Language usage can be insulting to such an extent that the social structure of the language users is seriously affected. Such language usage may consequently lead not only to an alienation from the products of the language, but also from the language itself.

At the international congress on the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *WAT* (Stellenbosch, 8 - 10 Feb. 1994), Prof. Vernon February pointed to the essential characteristic of racist terms which distinguish them from other insulting terms, for example obscenities. A racist term refers almost exclusively to an attribute which can in no way be altered. It is used to indicate a certain physical characteristic or supposed trait of the person mentioned. Nobody can do away with his or her ethnic origins. If you mock or insult the ethnic origin of somebody, you attack something which he or she can do nothing about.

Although the degree of hurtfulness of insulting lexical items is determined by their meaning in the first place and by the social attitudes which lead to their use in the second place, those against whom racist terms are aimed experience such terms as extremely hurtful precisely because of the stated characteristic of unalterability.

This characteristic of unalterability often also plays a role in the other categories of insulting lexical items which are under discussion. Examples of these are inter alia sexist terms, lexical items which denote stigmatized physical or mental conditions and phenomena amongst people, and lexical items which are sensitive on religious grounds. Compare in this respect *vrouelis* (woman's guile), *mannemoed* (manly courage), *oumansklier* ("old man's gland", prostate gland), *mongool* (mongoloid), *idiot* (idiot), *vertraag* (retarded), *psigopaat* (psychopath), *haaslip* ("hare's lip", cleft palate), *horvelvoet* (club foot), *boggel* (hunchback), *skeel* (cross-eyed), *moffie* ("queer", homosexual), *poefter* ("queer", homosexual), *trassie* ("transvestite", hermaphrodite), *Katools* ("Catholic", foolish,

lecherous woman), *soos 'n Katolieke bid* (to pray like a Catholic, with eyes half open in order to peep), *Mohammedaan* (offensive term for an Islamic person). In these categories the characteristic of unalterability is not absolute. General exceptions as well as differences in degree occur between and within most of these categories. In cases where unalterability does play a role — as with racist terms — such injurious references are also experienced as particularly hurtful.

In contrast to this, most lexical items which are experienced as sensitive in a certain political or social structure refer to something which can be altered to a certain extent. Compare in this respect *agtergeblewene* ("person left behind", disadvantaged person), *armlastige* ("poor nuisance", indigent person), *plakker* (squatter), *bloubaadjie* ("blue jacket", traffic policeman), *hond* ("dog", policeman), *platpoot* ("flat foot", policeman), *terroris* (terrorist), *vryheidsvegter* (freedom fighter), *comrade*. Such lexical items can also be used in an insulting, hurtful or alienating manner. In this case, however, greater differences in degree are noted in the way they are experienced.

The climate in South Africa is particularly sensitive to the use of racist lexical items. At the above mentioned international congress the belief was expressed that this climate was of a temporary nature. At that stage it was nevertheless felt — although not by all — that the inclusion of racist lexical items in the WAT would be undesirable during this period of reconciliation. Such a move would not only hinder reconciliation, but it would at the same time result in greater alienation.

In its aims at comprehensiveness, the Bureau of the WAT does not want to be instrumental in the establishment or perpetuation of racist lexical items by means of inclusion in the WAT. It does, however, have a responsibility to warn users of the racist nature of certain lexical items. This it can only do if it identifies these lexical items and brings them to the attention of the user in some way or another.

In the same way, the Bureau does not want to encourage the use of sexist lexical items or lexical items which refer to a person with stigmatized physical or mental conditions or phenomena in an insulting or insensitive manner. It does, however, also here have the duty to identify them and to warn the user against their hurtful nature.

A factor which complicates the inclusion policy of the lexicographer is the fact that there are — as pointed out before — differences in degree not only between categories of insulting or sensitive lexical items, but also within one and the same category. Not even all racist language is experienced equally negatively. A simplex such as *kaffer* is experienced as particularly racist, while a compound with a racist component is not necessarily experienced as very racist. A compound such as *kafferbrak* ("kaffer dog", mongrel dog) is completely racist, while a term such as *kafferwaatlemoen* ("kaffer watermelon", wild melon) is relatively less racist. An expression such as *alle kaffers het swart velle* ("all kaffirs have black skins", blacks are unreliable), where race differences are used to insult somebody, is experienced as extremely racist.

In the treatment of insulting and sensitive language, the above mentioned differences between racist terms, sexist language and language with which stigmatized physical or mental conditions and phenomena among people, or religious, political and social differences are indicated, should be taken into account. Distinctions must also be drawn between the different types within each of these categories.

It was against this background that the Bureau formulated a provisional policy for the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *WAT* and sent it not only to all the participants in the above mentioned congress, but also to language users, language practitioners, linguists and other important international lexicographers and metalexicographers for their comments. In essence, the policy proceeded from the following argument:

Since the *WAT* can never be completely comprehensive in all respects, and since technical language, without indignation or serious contradiction, constitutes an exception to the aim of comprehensiveness, it can be argued that even more of an exception should be made regarding language which is considered extremely hurtful and, just as is the case with technical language (but indeed for other reasons), usually has a limited frequency of use. Consequently it was suggested that no racist lexical items be defined in the *WAT* and that, with a single exception, no racist compounds be included. Simplexes of this nature are included, but purely with a reference to the complete treatment in electronic form which is available on request. Details regarding both these simplexes as well as their compounds can then be found here.

The Bureau received diverging reactions to this policy. It ranged from approval to conditional approval to serious criticism.

The most important criticism was:

- (a) The Bureau should not now withhold information or practise self-censorship while the country is moving away from a political system which was criticised for its restriction of information.
- (b) The Bureau creates a false impression of reality in the printed form of the *WAT* and is guilty of the falsification of history particularly with regard to the treatment of racist terms.
- (c) It is the duty of a comprehensive dictionary such as the *WAT* to include, explain and provide usage information on all lexical items.
- (d) The buyer of a censored *WAT* will be permanently bound to a dictionary which contains incomplete information.
- (e) The electronic version is not accessible enough and can not claim to have the same permanence as the book.
- (f) The implementation of the policy reveals a conspicuous discrepancy in the way different kinds of lexical items are treated.
- (g) The policy is an overreaction to a problem which occurs worldwide, but which has been politicized here and will consequently disappear to a large extent.

- (h) In a hundred years from now the policy of the WAT will appear to be just as ridiculous as Victorian prudery.

Upon reflection, it is the opinion of the Bureau that it probably was not a valid argument in its proposed policy that the incompleteness of dictionaries regarding technical language was a motivation for the exclusion of racist lexical items. In this regard there is a valid difference between the technical and racist nature of lexical items: Highly advanced technical language can not insult anybody, therefore nobody needs to be warned against its use. Racist terms are always hurtful, therefore dictionary users should indeed be warned against their use. Racist terms and other insulting and sensitive lexical items can therefore not be left out of a comprehensive dictionary such as the WAT as easily as highly advanced technical language. Consequently, macrostructural comprehensiveness with regard to offensive and sensitive lexical items is of the utmost importance. This ensures the possibility of labelling each such lemma properly.

The Bureau is, however, of the opinion that microstructural comprehensiveness with regard to racist terms and other insulting and sensitive lexical items need not be strictly maintained, as long as the explanation of meaning takes place and the user is warned against the hurtful nature of the items.

The Bureau proposed an alternative policy for the treatment of insulting and sensitive lexical items in the light of the latter opinion and of the criticisms received of the first version of its policy, and also as a result of the positive change in social relations in South Africa (as specified below). The policy states that all such lexical items be included, labelled and explained in the printed form of the WAT, but that no collocations and editorial usage examples be given with them. In the case of racist terms, but not with other kinds of insulting and sensitive lexical items, no hurtful synonyms, no semantic oppositions, references and citations or other usage examples will be included. This excluded information, with the exception of collocations and editorial usage examples, as well as all citations which reflect a negative attitude towards any population group, is included in an electronic version. It can be made available to users in this form.

Since the presentation of the above mentioned international congress, South Africa has already experienced a year of democracy and a process of reflection and political as well as social catharsis has started. Most of the people who were wronged by the abuses of the past have started to express their humiliation, pain, protest, rage and sorrow on a personal level or in public. Guilt and regret concerning the grief caused have similarly been expressed and demonstrated by the other side. Already there were also signs of this process at the above mentioned international congress at Stellenbosch. A welcome spirit of forgiveness and reconciliation has developed as a result of these changes in a democratic South Africa. This was especially stimulated by the spirit of liberation since the election of 27 April 1994 and by the widespread

confidence in the transitional government of the country.

It is in this spirit of reconciliation that reactions to the draft version of the **Policy for the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)*** have also been forthcoming. The Bureau can not speak on behalf of others and especially not on behalf of those who suffered the most under the previous dispensation of discriminatory racial separation and humiliation. Yet it was found that the international congress itself, together with ensuing discussions and the general reconciliatory spirit, to a great extent created an occasion for defusion and reflection. This was apparent from the spirit of the congress itself, from discussions later on with academic, political and community leaders, as well as from comments received on the congress. It appears as if the intensity of the experience particularly of racist terms is decreasing and has now reached almost the same level of sensitivity as with languages which have not been affected, like Afrikaans, by political and social tension. All this has happened in the course of one year of a new government. It seems that this reconciliatory spirit is to a greater extent becoming established on all levels of society.

It should also be noted that the strong reactions to the *WAT* were evoked by the grossly racist terms and other insulting material found in older volumes. These reactions were already not as negative towards the treatment of insulting and sensitive material in the latest *WAT* volumes. It could consequently be expected that the proposed treatment of such items as set out below will elicit a less vehement reaction or even no reaction at all.

It is against this background and with the consideration of the comments received that the policy as set out below was formulated.

A. Racist terms

Examples: *aia* (black woman servant, maid), *Asiaat* (Asiatic), *Boesman* (Bushman, San), *Hottentot* (Hottentot, Khoikhoi), *kaffer*, *Kleurling* ("Coloured person"), *koelie* (coolie, Indian person), *bitterbek* ("bitter mouth", brown or black person), *hotnot* ("Hottentot", brown person), *Kaaskop* ("cheese head", Dutchman), *Rooinek* ("red neck", Englishman), *witvel* ("white skin", white), *zool* (black), *hotnotsblymaak* ("Hottentot's happiness", drizzle which falls with brief interruptions), *Kafferafrikaans* (faulty Afrikaans as used by some blacks), *koeliegriep* ("coolie influenza", Oriental influenza), *meidewerk* ("(black or brown) maid's work", inferior work), *witmanstaal* ("white man's language", European language), *hotnotskooigoed* ("Khoikhoi bedding", soft, grey, woolly herbaceous plant), *kafferblom* ("kaffer flower", poinsettia), *kakiebos* ("English soldier's bush", any of a range of weeds), *boesmanryns* ("Bushman's rice", termite larvae), *hottentotsgot* ("Hottentot's god", different kinds of carnivorous insects of the *Mantidae* family), *kafferkraai* ("kaffir crow", trumpeter hornbill), *Boesmanland* ("Bushman country", geographical name, which could be offensive in the metalanguage),

Hotnotsbaai ("Hottentot's bay", geographical name, which could be offensive in the metalanguage), *Kafferberg* ("kaffir mountain", geographical name, which could be offensive in the metalanguage), *Meidekop* ("(black or brown) maid's hill", geographical name), *Boere* ("(white) farmers", Afrikaners; the police; prison warders), *Franse siekte* ("French illness", syphilis), *Jood* ("Jew", miserly, avaricious person; shrewd businessman; usurer), *Spanjools* (derogatory term for Spaniard), *'n Boesmantjie doodslaan* ("to kill a little Bushman", to sleep badly; to enjoy a drink; to be restless, hurried), *los hotnot* ("loose Hottentot", somebody without work or other commitments, who is free to come and go as he or she pleases, a (grass) widow or (grass) widower), *koelietaal vir iemand wees* ("to be coolie language for someone", to be incomprehensible to somebody).

1. Treatment in the WAT

The concept "racist term" must be clearly defined in the User's Guide for each volume of the WAT. Racist lexical items will be considered for inclusion only if they conform to the general usage criterion of the Bureau.

A distinction is drawn between wholly racist lexical items and partially racist lexical items. *Wholly racist lexical items* are simplexes such as *hotnot* and *kaffer* and compounds such as *hotnotstaal* (the language of the "hotnot", a derogatory reference to Afrikaans), *kafferbrak* and *uitkaffer* ("kaffir out", to insult someone) of which all the distinctions are racist. *Partially racist lexical items* are polysemic terms such as *boer* (white Afrikaner person, farmer) and *meidjie* (young, black or brown maid, endearing term for a woman) of which there are neutral semantic distinctions. The term *boer*, for example, can in the first place also mean "someone who farms", while the term *meidjie* is used as a term of endearment for addressing female persons. This also applies to polysemic compounds of which the components themselves are not racist, but the whole is indeed so, for example *gifasem* ("poison breath", black person) and *houtkop* ("wooden head", black person).

(a) Wholly racist lexical items

- All simplexes, compounds and expressions are included as lemmata and treated subject to the additional conditions below.
- Lemmata are labelled as follows: *rassisties; die gebruik hiervan is uiters neerhalend en aanstootlik*. This label is clearly explained in the User's Guide.
- The metalanguage is as neutral and sensitive as possible.
- Sensitivity should also be shown in the metalanguage to terms which are likely to become non-neutral for language users in future, for example

inboorling (native). It would be better in such a case to use a term like *outogtoon* (autochton) or a description such as "indigenous inhabitant of ...".

- A racist lexical item is referred to the only or most commonly used synonym for the definition in the case where one or more neutral synonyms exist, regardless of the common usage of the racist lexical item referred. No racist synonyms are, however, given at neutral or racist lexical items.
- No semantic oppositions, such as antonyms, are given.
- No illustrative material, i.e. collocations, editorial usage examples or citations, are given. The Bureau does not want to provide any encoding information regarding racist lexical items in the printed WAT.
- Expressions containing these lexical items are included and explained, but no racist or neutral synonyms, antonyms or references to other lexical items in the WAT and no illustrative material are given with such expressions. The expression *'n los hotnot* will for example be included in the article of the lemma *los* and the expression *koelietaal vir iemand wees* will be included in the article of the lemma *koelietaal*, but will be treated in the restricted manner referred to.
- The same manner of treatment applies to racist expressions under a neutral lemma, i.e. expressions of which none of the components are racist, but the whole is in fact so (e.g. *kort voor die stroois omgedraai hê*, "turned back just before reaching the hut", to be of mixed blood).
- For a complete treatment of the lemma concerned — including expressions containing the lemma — or of a racist expression under a neutral lemma, the user is referred in the User's Guide to the electronic manuscript of the Bureau, which is available in electronic form on request. The following formulation may be used for this purpose: "Raadpleeg die Buro se elektroniese manuskrip vir 'n volledige bewerking van hierdie leksikale item." At the racist lemma or expression, the user is referred to the User's Guide.

(b) Partially racist lexical items

- All simplexes, compounds and expressions are included as lemmata and treated subject to the additional conditions below.
- Neutral semantic distinctions are treated in full.
- Racist semantic distinctions and expressions are labelled *rassisties; die gebruik hiervan is uiters neerhalend en aanstootlik* (racist; the usage is extremely derogative and offensive), and are further treated exactly as wholly racist lexical items under (a) above.

The Bureau of the WAT reserves the right to review the policy regarding the treatment of racist terms after deliberation and as the climate concerning the experience of racist terms changes. If the experience of sensitive language

should become less traumatic in the course of time, it would perhaps become possible to examine racist terms in a more clinical manner. Especially compounds which have term status, such as *kafferwaatlemoen* ("kaffir water-melon", wild melon), *hottentotsgot*, *boesmanrys* and *meidebossie* ("(black or brown) maid's bush", a medicinal plant used by Shangaan women for barrenness) and which are not experienced to be as racist as simplexes and expressions, could for example at a later stage be reconsidered for a more complete treatment regarding the provision of synonyms, antonyms, references and usage examples in the form of citations.

2. Treatment in the electronic manuscript

- All racist lexical items which have been included in the printed version of the *WAT* in a scaled-down form are treated more comprehensively in the electronic version and are stored in electronic form for availability. This is done subject to the additional conditions below.
- The labelling of these lexical items takes place in a careful and sensitive manner. Allowances are made to indicate differences in the degree of racism attached to the lexical item or semantic distinction (cf. *meidebossie*, *meid* ("(black or brown) maid") and *soos 'n meid lag* ("to laugh like a (black or brown) maid")). The labels used to indicate such differences in degree are explained in the User's Guide.
- The metalanguage is as neutral and sensitive as possible, and lexical items which are not likely to have a neutral value for language users in the future, for example *inboorling*, are avoided in the metalanguage.
- References to or the noting of synonyms or semantic oppositions are given with neutral as well as non-neutral lexical items.
- Collocations and editorial usage examples are not included.
- Usage examples in the form of citations are given, but are chosen carefully. No citations are included in which racist terms are used to express a negative attitude towards any population group. An utterance such as *'n Mens kan nie 'n kaffer met die bouwerk vertrou nie* (You can not trust a black person with the building process) is not acceptable as illustrative material. Furthermore, no citations are included in which the phenomenon, the practice or the consequences of racism are approved of.
- The contents of the electronic manuscript will be available on request and in terms of the prevailing policy of the Bureau.
- Articles of racist lexical items in both the printed *WAT* as well as the electronic manuscript are checked for correctness and sensitive treatment by advisors to the Bureau.

B. Sexist terms and sensitive lexical items which indicate stigmatized sexual phenomena, practices and preferences among people

Examples: *vrouelis* (woman's guile), *verwyf* ("effeminate"), *ouvroutories* (old wives' tales), *oujongnooi* ("old young girl", spinster), *swakker vat* (weaker sex), *mannemoed* (manly courage), *oumansklier* ("old man's gland", prostate gland), *oujongkêrel* ("old young boy", bachelor), *gigolo* (man maintained by a woman), *hoer* (whore), *snol* (tart, harlot), *agtermekaarkêrel* ("behind one another chap", a pun on the neutral sense "fine chap", male homosexual), *haas* ("queer"), *kween* ("infertile cow", slut, childless or infertile woman), *manvrou* ("butch" woman), *moffie* ("queer"), *poefter* ("queer"), *sodomieter* (sodomiter), *trassie* ("transvestite", hermaphrodite).

This category is considered rather broadly, since not all sensitive lexical items contained in it are considered hurtful towards a certain sex or offend the sexuality of somebody.

The Bureau does not intend to perpetuate or entrench any sexually discriminating hierarchy, but aims instead to play a role in the equalization of the sexes. It also aims to be neutral towards different sexual phenomena, orientations, practices and preferences. In the light of this, the following treatment policy is followed:

- Sexist lexical items will only be considered for inclusion if they meet the general usage criterion of the Bureau.
- All sexist lexical items which meet this condition, are included and treated in full, with due observance of the additional conditions below.
- Sensitivity is practised in the metalanguage regarding terms which are experienced as sexist, or are likely to be experienced as such in the future.
- Common or neutral pronouns and other references are used in the metalanguage. A repetition of he/she or him/her is generally experienced as disturbing by the reader. Therefore the following formulations are recommended: "Iem. wat ..." ("Someone who ..."), "Persoon wat ..." ("Person who ..."), "T.o.v. volwassenes" ("Regarding adults" instead of "Regarding a man or woman"), "T.o.v. kinders" ("Regarding children" instead of "Regarding boys or girls"), or "T.o.v. mense" ("Regarding people"), etc.
- Sexually offensive lemmata are clearly labelled as *seksisties* and the label is explained in the User's Guide to each volume of the WAT.
- Where possible and regardless of the conventionality of the non-neutral lexical item, the definition is given at the most commonly used neutral synonym. A descriptive definition would thus be given at *vrygesel* (bachelor), while *oujongkêrel* would be referred to *vrygesel*. Similarly, a descriptive definition would be given at *homoseksueel* (homosexual), while *moffie* would be defined as *manlike homoseksueel* (male homosexual), which contains an indirect reference to a synonym.

- Reference from the hurtful to the neutral synonym, and vice versa, takes place completely. *Oujongkêrel* will thus be referred to *vrygesel*, and vice versa. All sexually offensive synonyms at a neutral lemma are labelled clearly as sexist at the relevant lemma. Antonyms and other references are also given.
- Collocations and editorial usage examples are not included.
- Usage examples of use in the form of citations are given, but carefully chosen. No citations are included in which a sexist term is used to express a negative attitude towards a particular sex. An utterance such as *Geen man sal na 'n tipiese oujongnooi kyk nie* (No man would look at a typical spinster) is not acceptable. Neither are citations included in which the phenomenon, practice or consequences of sexism are approved of. In the choice of illustrative material a balance between citations referring to male role players and citations in which female role players feature, is aimed at. These conditions also apply to citations in articles of neutral lemmata.
- Expressions containing a sexist lexical item, for example *soos 'n viswyf skel* (to rave like a fish vending hag, fishwife), are included and treated in the normal manner, except that here too no collocations or editorial usage examples are given.
- In order to ensure that no discrimination through omission takes place against any sex or against any sexual preference, for example by ignoring certain lexical items on sexist grounds or because offence will be taken by other groups, all forms of literature will be excerpted on an even more representative manner for such material. In this way the Bureau hopes to present a correct and balanced picture of such material.
- Articles of lexical items in this category are checked for correctness and sensitive treatment by advisors to the Bureau.

C. Sensitive lexical items which indicate stigmatized physical or mental conditions and phenomena among people

Examples: *gebreklik* (decrepit), *gestrem* (retarded), *tartie* (derived from "retarded"), *kinderverlamming* (infantile paralysis), *haaslip* ("hare's lip", cleft palate), *boggel* (hunchback), *horrelvoet* (club foot), *skeel* (cross-eyed), *blind* (blind), *doof* (deaf), *doofstom* (deaf and dumb), *hardhorend* (hard of hearing), *swaksiende* ("weak-sighted", with impaired vision), *stokblind* ("as blind as a stick", totally blind), *stokdoof* ("as deaf as a stick", totally deaf), *doof soos 'n kwartel* ("as deaf as a quail", totally deaf), *kruppel* (crippled), *lam* (lame), *melaats* (leperous), *mongool* (mongoloid), *idioot* (idiot), *eenvoudig van gees* (simple-minded), *geestelik versteurd* (mentally deranged), *sielsiek* ("soul-sick", mentally deranged), *vertraag* (retarded), *mal* (mad), *kranksinnig* (insane), *psigopaat* (psychopath), *waterhoof* ("water head", hydrocephalus).

Although the characteristic of unalterability applies to most of the sensitive lexical items in this category, they are not experienced as hurtful as racist terms because they are used to a lesser extent to deliberately insult those involved. Reference plays a larger role here than typification and insult. With this distinction in mind, the following methods of treatment are followed:

- Sensitive lexical items in this category will only be considered for inclusion if they meet the general usage criterion of the Bureau.
- All lexical items which meet this condition are included and treated in full with due observance of the additional conditions set out below.
- Full treatment includes the indication of synonyms, antonyms and other references. Reference from the hurtful to the neutral synonym and vice versa thus occurs. Each hurtful synonym under a neutral lemma is labelled accordingly at the relevant lemma.
- Sensitive lexical items are used with great circumspection in the meta-language.
- Non-neutral lexical items are labelled. These labels are clearly explained in the User's Guide of each volume of the WAT.
- Where possible and regardless of the conventionality of the non-neutral lexical item, the definition is given at the neutral synonym most used. *Haaslip* will for example be referred to *gesplete lip* and *mongolisme* to *Downsindroom*. If no neutral synonym exists, the non-neutral lexical item is treated in full.
- In the case of sensitive lexical items such as *haaslip*, *horrelvoet*, *doof* and *blind*, there are differences in the degree of sensitivity attached to the lexical items. Somebody who is really blind, will experience the designation *blind* as reasonably neutral. Someone whose eyesight has been affected to a lesser degree, will experience *blind* not only as a misnomer, but also as *injurious*. The same applies to *doof* x *hardhorend*. The possibility of including a semantic distinction which distorts the facts must be guarded against. A label at the lemma *blind* will indicate that it is sometimes experienced as *injurious* by those called such.
- Differences in degree occur not only between semantic distinctions within the same article (for example *blind*), but also between different lexical items. Therefore *haaslip* should have a more markedly censoring label than for example *horrelvoet*. *Haaslip* is particularly *injurious* because a human characteristic is related to that of an animal. The same applies to lexical items where use is made of intensification. Thus *stokblind* is more *injurious* than *blind* and *so doof soos 'n kwartel* is more *injurious* than *doof*. In the latter case there is even increased *injuriousness*: not only does intensification through comparison take place, but the comparison is moreover with an animal characteristic. All these differences play a role in the distinction of degrees by means of labels.
- Collocations and editorial usage examples are not included.

- Usage examples in the form of citations are given, but are carefully chosen. No citations are included in which a hurtful designation of this kind is used to express a negative attitude towards persons who show stigmatized physical or mental conditions or phenomena. An utterance such as *Weens hulle onselfstandigheid is die blindes 'n las op die samelewing* (Due to their dependence, the blind are a burden to society) is not quotable. Neither are citations included in which discrimination in this sphere is regarded with approval.
- Expressions in which lexical items occur which point to stigmatized physical or mental conditions and phenomena among people are given strongly condemnatory labels. The relevant expressions (cf. *blind soos 'n mol* ("as blind as a mole", very blind) and *melaats wees* ("to be leperous", to be avoided) are treated in full.
- Articles of lexical items in this category are checked for correctness and sensitive treatment by advisors to the Bureau.

D. Sensitive lexical items within a social, political and religious structure

Examples: *armlastige* ("poor nuisance", pauper), *agtergeblewene* ("person left behind", disadvantaged person, social drop-out), *minderbevoorregte* (less privileged), *onderontwikkelde* (underdeveloped), *plakker* (squatter), *lokasie* ("location", ghetto), *bloubaadjie* ("blue jacket", traffic policeman), *hond* ("dog", policeman), *platpote* ("flat foot", policeman), *kapitalis* (capitalist), *kommunis* (communist), *civics*, *comrade*, *demand*, *toi-toi* (dance of rallying demonstrators), *regime*, *struggle*, *terroris* (terrorist), *vryheidsvegter* (freedom fighter), *Dopper* ("villager", derived from Dutch "dorper"; member of the Reformed Church of South Africa), *Gatjiesponner* ("wearer of the anal coat", derived from "gatjapon", tailcoat; member of the Dutch Reformed Church of South Africa), *heppiekleppie* ("happy clappy", member of a church where hands are clapped), *Katools* ("Catholic", foolish, lecherous woman), *soos 'n Katoliek bid* (to pray like a Catholic, with eyes half open in order to peep), *dogterkerk* ("daughter church", church denomination lesser than another), *sektekerk* (sectarian church), *Gam* (Ham, Biblical figure; brown or black person), *Mohammedaan* (offensive term for an Islamic person), *Moslem* (instead of *Moessliem*, Muslim), *Slams* (offensive term for Islamic), *soos in 'n Jodekerk wees* ("to be as in a Jewish synagogue", noisy).

All lexical items in this category, including those which denote something which is alterable, could be used or experienced as insulting, hurtful or alienating. Compare in this regard *agtergeblewene*, *armlastige*, *plakker*, *regime*, *platpote*, *terroris*. The degree of humiliation is not the same with each lexical item and is also not always predictable. The policy for the treatment of such lexical items follows below:

- Sensitive lexical items in this category will only be considered for inclusion if they meet the general usage criterion of the Bureau.

- All lexical items which meet this condition are included and treated in full with due consideration to the additional conditions set out below.
- Treatment in full includes the indication of synonyms, antonyms and other references. References from the hurtful to the neutral synonym, and vice versa, for example, are given in full. Each hurtful synonym under a neutral lemma is labelled appropriately at the relevant lemma.
- These lexical items are as far as possible not used in the metalanguage. Furthermore, lexical items which currently do not, or may in all likelihood in the future not have a neutral value for language users, must at all costs be avoided in the metalanguage.
- Appropriate labels indicate the sensitive nature of dissimilar cases, for example *regime*, *platpoot* and *bloubaadjie* (neerhalend, "derogatory") versus *struggle*, *demand* and *comrade* (in bepaalde politieke kringe as distansierend ervaar). These labels are explained in the User's Guide of each volume of the WAT.
- Collocations and editorial usage examples are not included.
- Usage examples in the form of citations are given but carefully chosen. No citations are used in which social or political groups, religions or religious bodies are offended. An utterance like *Die plakkers het vanweë ontoereikende behuising baie koud gekry toe die Kaapse winter toegeslaan het* (Due to the inadequate housing, the squatters were very cold when the Cape winter set in) is acceptable, while *Die plakkers leef soos diere in krotte* (The squatters live like animals in hovels) is not. Furthermore, no citations are included in which the abuses of a certain social or political structure are approved of.
- In order not to discriminate in particular against different political and religious groups through omission, for instance by ignoring their linguistic expressions on the ground of ideological or theological apathy or because certain lexical items could offend other groups, all kinds of literature will be excerpted in an even more representative manner also for such material. In this way the Bureau hopes to give a correct and balanced image of such material. This applies particularly to words such as *comrade*, *toi-toi*, *struggle* and *vryheidsvegter*.
- Articles of lexical items in this category are checked by the Bureau's external advisors for correctness and sensitive treatment. For this purpose articles of sensitive lexical items in the field of politics and religion are submitted to knowledgeable and recognised representatives of political groups and religious bodies.

E. Obscene and vulgar lexical items, abusive language and swear-words

Examples: *bedonderd* ("to be with, like thunder", hard-headed, difficult, angry), *fok* (fuck; also as swear-word), *fokken* (fucking), *kakpraat* (talk crap), *opdonder*

("thunder up", beat up), *opneuk* ("fuck up", beat up), *opmoer* ("mother up", beat up), *naai* ("sew", fuck), *pis* (piss), *skyt* (shit), *stront* (shit; also as abusive language and swear-word), *esel* (mule; as abusive language), *hond* (dog; as abusive language), *vark* (pig; as abusive language), *moerskont* ("mother cunt"), *verdomp* (damn), *vuilgoed* (rubbish, as abusive language), *allemagtig* (Almighty; as swear-word), *bliksem* ("lightning"; as swear-word), *hel* (hell; as swear-word), *Here* (God; as swear-word).

All the lexical items in this category can offend or can be used to insult and injure or can be experienced as such. The degree of hurtfulness is not the same with each lexical item and also not always predictable. Obscene and vulgar language is not for example regarded in every company or social atmosphere as being in equally bad taste. In the case of abusive language and swear-words, it is the social attitude of the user which is of primary importance. However, the meaning and connotation is also significant here. People are for example usually more offended if in abusive language they are compared to a pig rather than to an ass or a buffalo. In swear-words where the Deity is mentioned by name, the religious attitude and affiliation of the hearer is in turn of great importance to the experience thereof. Furthermore, the characteristic of alterability plays an important role in the hearer's experience of abusive language and swear-words. The following treatment policy is therefore followed by the Bureau:

- Sensitive lexical items in this category will only be considered for inclusion if they meet the general usage criterion of the Bureau.
- All lexical items which meet this condition, are included and treated in full with due consideration to the further conditions set out below.
- Treatment in full includes the indication of synonyms, antonyms and other references. Reference from the hurtful to the neutral synonym, and vice versa, thus occurs. Each hurtful synonym under a neutral lemma is labelled appropriately at the relevant lemma.
- Sensitive lexical items are labelled. These labels are clearly explained in the User's Guide of each volume of the WAT.
- Where possible and regardless of the conventionality of the non-neutral lexical item, the definition is given at the neutral synonym most used. Thus *pis* (in its different parts of speech functions) will for instance be referred to *urine* and *urineer*. If no neutral synonym exists, the non-neutral lexical item is treated in full.
- These lexical items are, as far as possible, not used in the metalanguage, except in their neutral values, as with *esel*, *hond*, *vark*, *vuilgoed*, *bliksem*, *hel*, *Here*.
- Collocations and editorial usage examples are not included.
- Usage examples in the form of citations are given, but are carefully chosen. No citations are used in which religious, social or political groups may be offended. This also applies to citations in articles of neutral lemmas.

- Articles of such lexical items which apply to religions with which the editors are not fully familiar, are checked by recognised advisors from these religious bodies as regards correctness and sensitive treatment.

Concluding remarks

It has already been pointed out that a dictionary can never be completely comprehensive in its inclusion of lexical items and also that although the reasons for this may differ, the results are the same, viz. incompleteness. Thus complete comprehensiveness can never be expected of a dictionary. The demand can however be made to a scientifically compiled comprehensive explanatory dictionary such as the *WAT* that contemporary language usage be included and interpreted (decoded) in a representative manner. This also applies to the inclusion of racist terms and other sensitive lexical items.

Such representativeness makes a comprehensive explanatory dictionary a mirror of its time. A dictionary of this kind may never distort the linguistic and social reality by for example selective inclusion and false representations. The *WAT* should not and will not fail in its duty to be a true mirror of its time, but it also does not want to contribute to the disruption of the social structure by an insensitive treatment of racist and sexist terms in particular.

Although a comprehensive explanatory dictionary aids the language user in actively using language, i.e. to encode concepts, the Bureau feels that it is not its task to bring such injurious lexical items to the attention of the dictionary user for this encoding purpose. On the contrary, it feels that it is its duty rather to inform the user of the hurtfulness thereof and to further decode these items purely in a sensitive manner. The Bureau thus aims to play a socially standardizing role rather than a socially disruptive role. This is done to promote the communicative use of Afrikaans by all its speakers and thereby to improve human relations in this country.

Also the mere inclusion of insulting and sensitive lexical items during a period of socio-political transition, as is currently the case in South Africa, may be experienced as hurtful. The Bureau thus needs to maintain a fine balance between its mirroring and its standardizing functions. With respect to racist terms, this can best be done by presenting only the most necessary information for adequate decoding and labelling in the printed form of the *WAT*, but to treat these items comprehensively in electronic form. In both cases this material is constantly handled with caution. The electronic manuscript will then be made available to bona fide users of the *WAT* on request and in accordance with the Bureau's prevailing policy. Thanks to modern computer technology and electronic means of communication this way of handling the electronic manuscript can already be put into practice by the Bureau.

It is in this way that the Bureau plans to compile an archival computer database of racist language. Thereby it first of all aims to perform its duty as

an accurate mirror of its time without contributing to the disruption of the social structure by an insensitive treatment of such lexical items. Secondly, it seeks to avoid becoming guilty of the falsification of history.

To summarize, the Bureau's standpoint underlying its policy can be stated as follows:

- The Bureau is constantly aiming at comprehensiveness in the recording of Afrikaans lexicon.
- The Bureau is constantly aiming to make the macrostructure as well as the microstructure of the *WAT* as comprehensive or rather as representative as possible.
- The comprehensiveness of the microstructure does not have to be reflected exclusively by the printed version of the *WAT*. The electronic medium can consequently be employed to supplement the printed *WAT* in the field of sensitive lexical items in order to present a representative picture of Afrikaans.

The Bureau believes that with this policy for the treatment of insulting and sensitive lexical items in the *WAT* it shows not only an understanding of a problem which caused great pain, indignation and interpersonal alienation in South Africa, but that it is also doing something to help rectify the problem without becoming disloyal to its assignment and typological nature.

Innovative Approaches in the Training of Lexicographers

D.J. van Schalkwyk, *Bureau of the Woordeboek van die Afrikaanse Taal,
Stellenbosch, South Africa*

Abstract: The following questions are addressed in this paper:

- (a) What should the nature of the pre-training of the prospective lexicographer be in order to give him or her the necessary basis to be successfully trained as a practising lexicographer?
- (b) What qualities should the prospective lexicographer have if he or she wants to succeed as a lexicographer?
- (c) What kind of in-service training should the trainee lexicographer undergo if he or she wishes to become able in and make a success of this occupation as quickly as possible?

Keywords: PRE-TRAINING, QUALITIES, IN-SERVICE TRAINING, STRATEGIC PLANNING, MANAGEMENT, PRODUCTION NORMS, NECESSITY, COURSES, GENERAL LEXICOGRAPHY, COMPUTERIZED LEXICOGRAPHY, MONITORING, LEXICOGRAPHIC TEAMWORK, PERFORMANCE MANAGEMENT SYSTEM, RESULTS, INTEREST

Opsomming: Vernuwende benaderings in die opleiding van leksikograwe.
In hierdie bydrae word aandag geskenk aan die volgende vrae:

- (a) Wat moet die aard van die vooropleiding van die aspirantleksikograaf wees indien dit hom of haar die nodige basis moet gee om as praktiserende leksikograaf suksesvol opgelei te word?
- (b) Oor watter kwaliteite moet die aspirantleksikograaf beskik indien hy of sy as leksikograaf sukses wil behaal?
- (c) Watter soort indiensopleiding moet die leerlingeleksikograaf ondergaan indien hy of sy so gou as moontlik sy of haar voete in dié beroep wil vind en daarvan 'n sukses wil maak?

Slutelwoorde: VOOROPLEIDING, KWALITEITE, INDIENSOPLEIDING, STRATEGIESE BEPLANNING, BESTUUR, PRODUKSIENORME, NOODSAAKLIKHEID, KURSUSSE, ALGEMENE LEKSIKOGRAFIE, REKENARLEKSIKOGRAFIE, MONITERING, LEKSIKOGRAFIESE SPANWERK, PRESTASIEBESTUURSTELSE, RESULTATE, BELANGSTELLING

1. The nature of pre-training of the prospective lexicographer

Judging from the talks held with Editors-in-Chief and other managers of lexicographic projects in England (WAT 1991), Europe (WAT 1991) and the USA

Lexikos 5 (AFRILEX-reeks/series 5B: 1995): 267-278

(WAT 1993), it is clear to me that there is still a big difference of opinion regarding the pre-training of the lexicographer.

Some of these Editors-in-Chief and managers claim that experience has shown them that formal tertiary education is not important for the lexicographer. Others argue that this pre-training should not be in linguistics.

The opposition of some to linguists stretches further than the training phase. One of the people I talked to said: "I do not think contact with linguists is of any real importance to the lexicographer" (WAT 1991: 4). Another made an even stronger claim: "The existence of a division between the linguist and the lexicographer is healthy" (WAT 1991: 37).

These are not isolated opinions.

Landau (1984: 236) said the following regarding lexicographers: "They need not be linguists; in fact, knowledge of linguistics is of no particular help in dictionary defining". He then quotes Patrick Hanks who said: "I have not found that people with a sound theoretical understanding of current linguistic theory make good definition writers". Hanks motivates this claim by saying: "It is a literary, not a scientific activity". Landau (1984: 236) also refers to the claim by Bosley Woolf that "graduate study, while it may give the new definer an initial advantage, does not ultimately make him more fit for the job than 'last year's college graduate'".

I assume that these claims applied primarily before metalexigraphy became part of linguistics courses at universities, or before the effect of this training became apparent in lexicography. On the other hand, one should note that training in metalexigraphy still is not commonly provided at universities.

We are lucky in South Africa, because metalexigraphy is taught at at least five universities that I know of, viz. at the Rand Afrikaans University, UNISA, and the Universities of Pretoria, Stellenbosch and Western Cape.

At some of these universities the training started in the seventies, but only really gained momentum in the eighties and nineties.

The pre-training of the prospective lexicographer is very important at the Bureau of the WAT. On co-editorial level the entrance requirement is a master's degree in Afrikaans or Afrikaans and Dutch, with a specialization in linguistics or literature, or a master's degree in general linguistics, communication or journalism, with Afrikaans or Afrikaans and Dutch on at least a third year level.

2. Qualities of the prospective lexicographer

In answer to the question which qualities a good definer should have, Landau (1984: 235) mentions four. He says:

- (i) "He must be able to write well and easily".

- (ii) "He must have an analytical mind".
- (iii) "[He] must have a broad, but not necessarily deep, fund of information", and
- (iv) "[He] must have a feeling for the language, *Sprachgefühl*, a sense of aptness of expression, an appreciation of nuance, style, and idiom."

He (1984: 236) also points out that the editors of a general monolingual dictionary are almost always mother tongue speakers of the language in question, but that they do not have to be male.

The Bureau of the WAT agrees with the qualities which Landau stresses. However, the Bureau added additional qualities when it set out the specifications for the "ideal incumbent" during its personnel planning (WAT 1990).

Regarding the personality profile of the ideal incumbent, the Bureau is convinced that he or she should have determination, must be able to work well in a team, must be goal-oriented, and have a good ability to complete tasks.

Lexicography as part of a larger lexicographic project, is by nature a team effort. Someone who cannot work in a team and who does not have the determination to complete a task in a goal-oriented manner, will never become a good lexicographer.

The only way to ensure that the right personnel are recruited to be trained as lexicographers, is by means of proper personnel planning and job specifications. The recruitment of personnel should then take place in accordance with such planning and job specifications. Proper attention should therefore be paid to the contents and wording of advertisements for vacancies.

3. In-service training

The editor of *Newsletter* (1993-94: 3) of the Dictionary Society of North America (DSNA) said the following regarding lexicographic in-service training: "Obviously an apprenticeship in a functioning dictionary office would provide valuable practical training, but I know of none that offer such opportunities routinely".

Not all dictionary projects possess training programmes, not even for their own staff. In the past there was also no training program for editors at the Bureau of the WAT. It was the responsibility of each new editorial staff member to acquaint himself or herself with the editorial system up to the point where manuscript can be prepared independently. In the past it was accepted that this process took about four years.

There exists a considerable difference of opinion among different dictionary projects regarding the duration of the in-service training of a lexicographer.

Landau (1984: 235) says: "It usually takes about a year to train someone with aptitude to be a definer, and even then he cannot be trusted, as a rule, to

work without supervision." But Landau (1984: 235) is not totally pessimistic, because he continues: "Of course, some learn faster ...". He then expresses an unsettling thought. He says that if you employ ten carefully selected candidates, "one is fortunate if two develop ultimately into good definers capable of independent work".

This training process takes two years at the Oxford English Dictionary (Shenker 1989: 94), and three years at the Deutsches Wörterbuch (WAT 1991: 51).

It is interesting to note that Landau does not place a high premium on proper academic training. He says (1984: 236): "Beginners (with advanced degrees, whether in linguistics or another field) often imagine that their academic training qualifies them for advanced work in lexicography and are chagrined and hurt when they discover that it doesn't". Yet he still manages to train a lexicographer in one year. This of course only applies to those who are, according to him, trainable (1984: 235). The Oxford English Dictionary prefers a candidate to have a degree. There the training takes two years (WAT 1991: 5). The Deutsches Wörterbuch prefers a preliminary training period of ten semesters, while the in-service training lasts three years (WAT 1991: 51). At the Bureau of the WAT the admission requirement has always been a master's degree, and here training originally took four years. This creates the impression that the longer the preliminary training was, the longer the period of in-service training needed would be. I am, however, not convinced that this is the essence of the problem.

Strategic planning

In the past, the Bureau of the WAT was placed under great pressure, and commissions of enquiry were appointed because the work on the WAT did not progress satisfactorily (Gericke 1991: 52-54 and 66-68). In 1987 the Bureau of the WAT started to use the computer for its tasks (Harteveld 1994: 1) and in 1989 the Board of Control of the WAT instructed the Bureau to carry out strategic planning in order to find ways to speed up the work on the dictionary (WAT 1989: 1).

Ten performance areas or strategic focus areas for the Bureau were identified during the strategic planning (WAT 1989: 71). These are areas in which the Bureau need to excel if it wanted to fulfil its task. Each of these performance areas were then planned to the finest detail. Personnel planning (WAT 1990) was one of these areas. This planning led to a new organizational and personnel structure for the Bureau.

In addition to the goals and job specifications, a set of production norms were developed for all the positions in the Bureau (WAT 1990: Appendix E — Appendix J).

Production norms for lexicographers

During my contact with other lexicographic projects it became apparent that several projects had no production norms. In cases where production norms were present, they were aimed primarily at input and not also at output. Furthermore, it was apparent that these norms differed from each other to a great extent.

At the *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, each editor is required to process approximately 7 600 citations per annum. These citations are already checked (WAT 1991: 31). At the *Deutsches Wörterbuch* every editor has to process 15 000 unchecked citations (WAT 1991: 51). For various reasons, it is very difficult to determine whether these two norms make more or less the same demands on lexicographers. On the other hand, it must also be kept in mind that the same norms cannot apply to all lexicographic projects.

For some or other inexplicable reason there exists the common perception that the output of a lexicographer can not be measured. The following was said in the subsidy formula which the erstwhile Department of National Education developed for the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* and for *The Dictionary of South African English*: "In order to encourage increased productivity, a subsidy formula should ideally be based upon outputs. However, the outputs of dictionary units ... are difficult if not impossible to measure" (NATED 1988: 3).

We at the Bureau of the WAT argued that it was impossible to increase productivity and consequently accelerate the rate of the lexicographic process if the output of the editors was not measurable. Therefore a method had to be found to measure output against time. Four matters are brought into play regarding a quality norm, viz.

- (i) the number of citations processed,
- (ii) the number of definitions formulated,
- (iii) the nature of the semantic structure of the lemmas treated, and
- (iv) the number of computer printout pages of manuscript produced.

Senior staff members evaluate the quality of manuscript produced. The time the editor takes to process all the commentary of the senior staff members, form an important aspect of performance evaluation. It is important to note that when we speak of the number of computer printout pages produced in a certain time, we mean the number of approved pages of manuscript. This ensures its quality.

The necessity of in-service training

The Peromnes evaluation technique was used for the job evaluation during the personnel planning of the Bureau. From this it was clear that the measure of

difficulty of producing manuscript was very high. Everyone who has attempted the defining task of the lexicographer knows the high demands it sets.

It should be kept in mind that training in metalexigraphy is not a substitute for lexicographic in-service training, because lexicographic practice cannot be simulated in the lecture hall. Nor should it be.

In an organization where it is expected from employees to meet production norms, in-service training is a necessity. Employees should not be placed in a position by production norms where they will necessarily fail. This would constitute an unfair labour practice. Furthermore, it would also discredit the production norms.

The introduction of production norms and the establishment of an in-service training program should go hand in hand so that employees will be placed in a position to meet production norms. In this way all employees can contribute to the realization of the goals of the institution.

Contents of the in-service training of the Bureau

The in-service training program of the Bureau consists of three courses, viz. a course in general lexicography, which is presented on an introductory and advanced level; a course in computerized lexicography and a course in the planning and management of a lexicographic project. All these courses are presented in Afrikaans and English.

General lexicography

The following themes are handled in the course on general lexicography:

(1) Introduction

- target user
- dictionary typology
- data (collection of material)
- macro and micro structure
- most important information types
- dictionary entry
- lemma and lexical item
- dictionary definition (definiendum, definiens)
- dictionary article
- diachrony and synchrony
- lexicography / lexicology / metalexigraphy

(2) **Criteria for inclusion**

It is important for each dictionary project to decide what to include and what to exclude.

(3) **Various types of lemmas as dictionary entries**

(4) **Labelling**

lexicographic function of labels
different types of labels
differentiation between stylistic and grammatical labels

(5) **Treatment of lexical meaning**

polysemy / homonymy
ordering of senses
different types of definitions
definiens and word function
general principles of defining
treatment of gender / derogatory items, etc. in definitions
synonyms and semantic opposition

(6) **Grammatical information and its presentation**

indication of word function
indication of syntactical context (collocations, citations, etc.)
morphological information

(7) **Pronunciation**

partial / full transcription
orthographic reconstruction / phonetic alphabet
accentuation
syllables

(8) **LEXI-WAT template**

This involves the structure in which the dictionary article is presented. It must be soundly mastered by the trainee lexicographer.

(9) **Exercises (practical work) on a continuous basis**

This course was developed after various articles in the WAT were ana-

lyzed with a view to the development of a computerized system for the WAT. This analysis showed what kind of information needed to be included in the macro- and microstructure of the WAT.

These themes are treated in both the introductory and the advanced course in general lexicography. Only the level of treatment differs.

Computerized lexicography

In the course on computerized lexicography, the candidates are trained to use the computer hardware and software of the Bureau. Attention is paid to the theoretical development, technical structuring, compilation and use of an electronic database, as well as practical processes such as data input, data retrieval, the preparation of manuscript and even typesetting by means of the computer.

As regards the preparation of manuscript, the course consists primarily of a course in general lexicography together with computer use. The advanced course in computerized lexicography carries the practical application further than the beginner's course, using actual language material.

Course in planning and management

The Bureau also offers a course in the planning and management of a lexicographic project for managers of other lexicographic projects. This course is designed in such a way that it meets the needs of the project concerned.

Duration of the training

An introductory course of six weeks is conducted for editors of the Bureau. The aim of this course is to give candidates a general overview of the work of the lexicographer so that they can decide whether they are suited to the job, and to give the Bureau an opportunity to evaluate candidates. Then follows an intensive training program of six months.

Staff alternate in the training — each within his or her field of speciality in order to ensure specialist training and to prevent too much time being spent by one of the senior staff members of the Bureau.

Courses of three or six weeks are offered for outside persons.

Monitoring of the candidates

With the help of a professional guidance program, candidates are integrated in the Bureau from the moment they first report for duty. This guidance program

was developed in conjunction with the post specifications of each post in the Bureau.

The objectives of the Bureau, the values that it pursues, its goals and planning in general are introduced to new colleagues. This forms part of the training, and the lexicographic training of Co-editors flows from this.

The guidance program was developed in such a manner that the progress of each candidate can be monitored continuously. In this way the trainer constantly gains an indication of the development of the technical or functional skills, the conceptual skills and the interpersonal skills of the candidate.

The evaluation of candidates takes place in a transparent and democratic manner, because the candidate takes part in it. Each evaluation is discussed in detail with the candidate, who is then given an opportunity to comment on the evaluation. The candidate evaluates his or her own progress and expresses himself or herself regarding shortcomings in his or her capabilities. These shortcomings receive attention until the trainer and the candidate are satisfied that they have been completely eliminated.

The output of the trainee lexicographer is monitored by means of in-service training courses and the guidance program until the trainers are satisfied that the pupil can produce independent work.

Lexicographic teamwork

As soon as the aspirant lexicographer is able to prepare manuscript independently, he or she is included in a team consisting of a Senior Co-editor and two other Co-editors.

The editorial team can work together in different ways. One possibility is that the whole team work together on a project. All examine the allocated material and provisionally formulate the semantic aspects of the simplex, if a simplex is involved. In such a case the Senior Co-editor continues with the lexicographic treatment of the simplex, while the Co-editors process the compounds, derivatives and specialized and idiomatic expressions.

This procedure ensures that the team members do not work in isolation. Team members support each other because all are to a greater or lesser extent acquainted with the problems of the particular section of the manuscript. The Senior Co-editor is also always available to offer guidance.

If the Senior Co-editor has no solution, the assistance of the Final Editor may be called in, or even that of the Editor-in-Chief.

This is one way in which the team can work together. There are also other methods of co-operation with which the Bureau has experimented.

An integrated performance management system

The team provides security to each editorial member so that the fear of failure

is reduced. The production norms give the editorial member a target to aim at and the Bureau uses an integrated performance management system to evaluate the performance of each colleague every month. This management system enables the Editor-in-Chief to determine whether his colleagues are measuring up to the set norms. It also gives the Editor-in-Chief an indication of whether the whole organization is reaching its goals in an integrated manner.

An achievement bonus is negotiated for those who perform above the norm. The Bureau is also examining a salary increase system based on achievement, because by these means it will demonstrate that it is willing to reward achievement.

If colleagues perform below the norm, the causes are determined. In some cases performance below the norm indicates that the editor is busy with a section of the manuscript which is particularly complicated, but if performance below the norm persists, retraining is usually the answer.

Results achieved with in-service training

The Bureau uses two norms to evaluate the success of its internal in-service training program:

- (a) The output of each editorial member.
- (b) The time it takes to produce a volume of the *WAT*.

It is expected of an editorial member to produce twenty pages of approved manuscript per month. All the editors were involved in the determination of this norm, because the Bureau believes in team management. Yet there remained some doubt whether this could be achieved. The fact of the matter is that after nine months all the editorial members could satisfy this norm, and after a year, half of the editorial members were regularly producing thirty pages per month.

The average production for the financial year 1994-95 was twenty-five approved pages of manuscript per person per month, with an individual best performance of thirty-six pages per month, taken over the whole year. The best achievement reached in one month was fifty-seven pages.

This increased production tempo meant that volume IX of the *WAT* was completed within two years and four months. The previous volumes took between seven and eight years on average. At the moment the editorial staff are working on volume X, and all indications are there that the production time of volume IX will be improved upon.

This increased production cannot only be ascribed to the in-service training program. There are also other factors which played a role, such as the strategic planning and computerization of the Bureau. It can, however, not be disputed that the in-service training program of the Bureau contributed substantially to the acceleration of the work on the *WAT*.

Interest in the in-service training program

In addition to the staff of the Bureau who have been trained with the aid of this program, lecturers who teach metalexigraphy at universities have also been trained with it. Prof. Mini of the Xhosa Dictionary Project attended the course in planning and management as well as the beginner's course in computerized lexicography in January and February this year, and she is reporting for advanced training in computerized lexicography shortly. On the same day language practitioner students of the Pretoria Technikon are reporting for training in general lexicography and the beginner's course in computerized lexicography.

Requests for training have already been received from thirteen African countries, including Egypt, Tanzania, Kenya, Angola and Gabon.

Conclusion

The involvement of the Bureau in in-service training programs has resulted from a conviction that there is world-wide a great need for this kind of training. South Africa, with its eleven official languages, is no exception.

After repeated testing of its program, the Bureau has come to the conclusion that it yields good results. These results are obtained because the training program is well designed and need-oriented, but also because it is supported by a planned management framework.

The Bureau considers this training program to be its contribution to making a success of multilingualism in South Africa and invite those who are interested to take part in it.

In addition to the lexicographic society for Africa which was founded on 14 July 1995, the Bureau of the WAT also envisages an institute for Southern African lexicography under the jurisdiction of the Pan-South African Language Board.

It will be the task of such an institute to assist all lexicographic projects which enjoy government assistance with planning, management, computerization and the development of databases. However, this institute should also manage the in-service training of lexicographers.

References

- Bureau of the WAT.** 1989. *Verslag oor die strategiese beplanning vir die Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* Unpublished report. Stellenbosch: Bureau of the WAT.
- Bureau of the WAT.** 1990. *Verslag oor 'n rasionele organisasie- en personeelstruktuur vir die Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* Unpublished report. Stellenbosch: Bureau of the WAT.
- Bureau of the WAT.** 1991. *Verslag oor die oorsese inligtingsreis van dr. D.J. van Schalkwyk (3-27 Mei 1991).* Unpublished report. Stellenbosch: Bureau of the WAT.

- Bureau of the WAT.** 1993. *Verslag van die oorsese reis van dr. D.J. van Schalkwyk (5 Mei tot 2 Junie 1993)*. Unpublished report. Stellenbosch: Bureau of the WAT..
- Department of National Education.** 1988. *A Formula for the Subsidization of Non-profit Institutions: Dictionary Units*. (NATED 02-594 (88/03)). Pretoria: Department of National Education.
- DSNA Newsletter*, Cleveland, 17(2), 1993-94.
- Gericke, W.** 1991. *Die Woordeboek van die Afrikaanse Taal — 'n Kulturhistoriese verkenning*. Unpublished M.A. thesis. University of Stellenbosch.
- Harteveld, P.** 1994. *Die invloed van rekenarisering op die leksikografiese praktyk in die Buro van die WAT*. Unpublished M.A. thesis. University of Stellenbosch.
- Landau, Sidney I.** 1984. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. New York: The Scribner Press.
- NATED.** 1988. See *Department of National Education*. 1988.
- Shenker, Israel.** 1989. *Annals of Lexicography: The Dictionary Factory*. *The New Yorker*, 3 April 1989: 86-100.
- WAT.** See **Bureau of the WAT**.

The National Terminology Services: A New Paradigm

Milde Jordaan-Weiss, *National Terminology Services*
Pretoria, South Africa

Abstract: The new dispensation in South Africa necessitated a paradigm shift at the National Terminology Services (NTS). Being part of the Central Government, the NTS has to implement policy as laid down by the government of the day. Former policy, processes and products are described as well as the vision and objectives for the future. The NTS plays a vital role in the implementation of the Reconstruction and Development Program, as no communication is possible without terminology and no development or empowerment can take place without communication. The NTS has the infrastructure and knowledge to facilitate the development of the indigenous South African languages. Problems originating from the implementation of multilingual terminology are discussed, as well as strategies being implemented to overcome them. Finding a new Terminology Management System able to handle the documentation of the 11 official languages has high priority. As the client base of the NTS has broadened with the addition of more official languages, products have to be adapted, changing terminology needs have to be taken into account, and the accessibility of terminology has to be improved. The NTS hopes to contribute towards the promotion of mutual scientific and technical communication in South Africa in this way.

Keywords: NATIONAL TERMINOLOGY SERVICES (NTS), MULTILINGUALISM, TERMINOLOGY MANAGEMENT SYSTEM (TMS), BACKGROUND, STRUCTURE, POLICY, TERMINOLOGICAL PROCESSES, PRODUCTS OF TERMINOLOGY, OBJECTIVES, STRATEGIES

Opsomming: Die Nasionale Terminologiediens: 'n nuwe paradigma. Die Nasionale Terminologiediens (NTD) moet as deel van die Sentrale Regering van Suid-Afrika beleid implementeer soos deur die regering bepaal. Daarom moes die NTD noodgedwonge 'n paradigmatuiskuiw ondergaan in 'n nuwe bedeling. Die beleid, prosesse en produkte in die vorige bedeling word bespreek, asook die visie en doelwitte vir die toekomst. Aangesien geen kommunikasie moontlik is sonder terminologie nie, en geen ontwikkeling of bemagtiging sonder kommunikasie kan plaasvind nie, het die NTD 'n onmisbare rol om te speel in die implementering van die Herontwikkeling en Opbouprogram (HOP). Die NTD het die infrastruktuur en kennis om die ontwikkeling van die inheemse Suid-Afrikaanse tale te fasiliteer. Probleme wat ontstaan as gevolg van die implementering van veeltalige terminografie en die strategieë wat geïmplementeer word om dit te oorkom, word bespreek. 'n Nuwe Terminologiebestuurstelsel (TBS) wat in staat is om die dokumentering van die 11 amptelike tale te hanteer, geniet tans hoë prioriteit. Daar die kliëntebasis van die NTD verbreed het as gevolg van die bykomende amptelike tale, moet produkte aangepas word, veranderende terminologiebehoefte in ag geneem word, en die beskikbaarheid van terminologie verbeter word. Die NTD hoop om op hierdie wyse by te dra tot die bevordering van wedersydse wetenskaplike en tegniese kommunikasie in Suid-Afrika.

Sleutelwoorde: NASIONALE TERMINOLOGIEDIENS (NTD), VEELTALIGHEID, TERMINOLOGIEBESTUURSTELSEL (TBS), AGTERGROND, STRUKTUUR, BELEID, TERMINOLOGIESE PROSESSE, TERMINOLOGIEPRODUKTE, DOELWITTE, STRATEGIEË

1. Background

The National Terminology Services, or NTS for short, is part of the Central Government and is a subdirectoriate in the Department of Arts, Culture, Science and Technology. The essential role of the NTS is to facilitate the development of terminology in all the South African languages. It supports government in the formulation, development, implementation and maintenance of national policy and strategies concerning technical languages. In this way it helps to promote mutual scientific and technical communication in all South African communities.

1.1 Former policy

Serving the Government of the day means being guided by a Constitution and having to implement policy as laid down by political decision makers. The NTS came into being during the freedom struggle of the Afrikaner, when English was the dominant language in the country. At that stage Government policy called for terminology in Afrikaans, and therefore much attention was given to the development of Afrikaans technical terms. In this process, English concepts and terms were also recorded and systematised.

During the late Eighties, however, the need to include the indigenous African languages in terminology documentation and standardisation became apparent. Due to the restrictions of the then valid constitution, the NTS had no mandate to do this officially, and the staff complement of about 17 terminologists had to concentrate on dictionary projects in English and Afrikaans. On a semi-official level and on request, however, contact with the various Language Boards — our only point of departure at that stage — was established.

Fortunately, the expertise gathered over the years in developing Afrikaans and documenting English terms was not in vain. These collections of terms can serve as a starting point for developing other indigenous languages.

1.2 Former processes

Formerly, the processing of terminology from the inception to completion of a project involved assessing the need for a dictionary in a certain field, or complying with the request of a certain body or organisation. Relevant terms (mostly in English) were excerpted from publications and these term lists were

usually discussed in committee and provided with Afrikaans equivalents and sometimes with definitions. Dictionaries in which the NTS was thus actively involved, were usually printed by the Government Printer.

In other cases, the role of the NTS in dictionary projects was that of co-ordination and providing support services or information in the areas of computerisation, documentation, systematisation and lexicographical methodology.

The processing of terminology at the NTS was computerised in 1984, and for many years the NTS has been involved in the development, standardisation, provision and introduction of a system for the processing of terminology. A database for the documentation of terminology was developed in-house and made available to collaborators free of charge. This database made provision for a large number of information fields or categories on each main entry term. These fields were already in accordance with the standards of the International Organisation for Standardisation (ISO).

Clients of the NTS included language practitioners, subject specialists and individuals and organisations in the field of tertiary education.

1.3 Former products

In the past, the emphasis was on comprehensive dictionary projects where the terminologist, assisted by a committee of subject specialists, documented and standardised concepts and terms. Mainly the formal register was accommodated. The resulting products were expensive technical dictionaries aimed at a small market consisting mainly of subject specialists.

2. Vision and Objectives

Civil servants are notorious for their resistance to change. Sensing the need for a new perspective, however, the NTS started revising its mission and vision even before the change of government in April 1994.

It was clear, even then, that the main change in the language arena would be the increased use of the African languages on an official level, and a resulting shift in the client base of the NTS. Terminology is needed in communication with the State as well as in the workplace and in every facet of everyday life. The NTS therefore has a responsibility in helping to provide the necessary terminologies which are vital for meaningful interaction, thus protecting the language rights of South Africa's citizens.

The NTS also has an important role to play in assisting to improve the scientific and technical communication skills of South African citizens. In order to reach this goal, suitable terminology products have to be delivered. This will benefit all language groups on National, Provincial and Local Government levels.

3. Engineering a Paradigm Shift

One has to admit that the priorities of the present Government differ greatly from what was expected of the Civil Service in the past. This asked for drastic changes — not only in objectives and procedures, but also in mind sets. A total paradigm shift was needed.

3.1 Guidelines

At present the main priorities of the Public Sector are contained in the Reconstruction and Development Program (RDP). As terminology is the basis for all technical communication, and no development or empowerment is possible without communication, it can be argued that the NTS, by the very fact of its existence, plays a vital role in the implementation of the RDP.

The promotion of scientific and technical literacy involving the 11 official languages of South Africa lies at the root of all NTS activities. The development of our human resources, which includes training and education, hinges on the quality of communication between trainers and trainees. In this field it is obvious that the NTS has an enormous role to play in supplying these terminologies. Even the objective of meeting the basic needs of the population — as it involves subject fields like housing, water and electricity — should be supported by a supply of relevant terminologies. Economic literacy, involving terminology, is crucial for participation in and stimulation of the country's economy.

According to the Constitution, human rights also include language rights. This means that for all 11 languages, "conditions shall be created for their development and for the promotion of their equal use and enjoyment". This implies *multilingualism* in its fullest sense.

Multilingual countries are characterised by linguistic inequality in which a dominant language can be used in most areas, whereas minority languages can be used only in some areas. The aim as set out in the Constitution and the RDP is, however, to establish and implement a language policy that encourages and supports financially and otherwise, the utilisation of all the official languages of South Africa.

English, as a language used for wider communication, has an immense advantage over the indigenous South African languages, and care should be taken that this situation does not counteract the goal and promotion of multilingualism in our country. Speakers of Afrikaans worked hard at developing terminologies in that language, and in the process gained a lot of expertise. Now the users of African languages need to do the same. The NTS has the infrastructure and knowledge to facilitate this process and to address community problems regarding terminology. Although the implementation of multilingual terminography presents a great challenge, working with 11 official lan-

guages instead of 2 poses certain problems, asking for specific strategies to overcome them.

3.2 Strategies

3.2.1 New processes

A totally new approach to terminology processing is needed, and the new dispensation poses exciting challenges and possibilities. Awaiting a Business Processing Re-engineering, the NTS has in the meantime started gaining the confidence and co-operation of Training Boards and education bodies. These users of terminology are now in a position to provide the NTS with their training material, containing those terms they need in their day to day programs. They may either request definitions or paraphrases in the relevant African language, or equivalents / definitions in any other official South African language.

On the other hand, existing clients, both local and overseas, still have to be catered for, necessitating the standardisation of formats and the provision of networks for the dissemination of terminology. Therefore, finding an effective and user-friendly system for a terminological database has been a high priority at the NTS for the past few months.

3.2.2 A new Terminology Management System (TMS)

Creating and managing a terminological database with on-line access for the public has for a long time been a dream of the NTS. After a slow start, this project, called SATERM, is now gaining momentum. Not only did it require a hard look at the existing data and database, but the need for a paradigm shift in this regard became painfully clear as we went along.

As part of a Master Systems Plan for the Department of Arts, Culture, Science and Technology, in-depth research into the needs of terminologists as well as of end-users of the termbank was undertaken. With the help of a consultant, user requirement specifications for a Terminology Management System were compiled. The requirements were rather formidable, but thanks to electronic communication, our quest was brought to the attention of interested parties world-wide. At present, the evaluation of possible systems is far advanced.

Catering for such a broad spectrum of users has its drawbacks. On the one hand we find terminologists and subject specialists with a need for many different data categories. On the other hand teachers, translators or even the man in the street who has access to a PC and modem may want only basic information on specific terms. (On the basis of telephonic queries presently handled, it seems that the main need the public has, is for an equivalent in another lan-

guage, for spelling and sometimes for a definition.) The pupil or apprentice using SATERM for on-line queries could possibly have a low level of computer literacy, and will need an uncluttered, user-friendly interface. We also have this vision of making full use of multimedia by including voice and video. The former will ensure correct pronunciation in the different languages, while the latter will facilitate the understanding of concepts.

Regarding a TMS, multilingualism also offers a tremendous challenge. As soon as the documentation of the African languages became an important issue, it became apparent that the special characters used in these languages posed a problem as far as the computer was concerned. Although Chinese, Japanese, Hebrew and Arabic fonts are readily available in computer software, developers have yet to make provision for African fonts like the circumflex under the n, t, d, l etc. One well-known program has included the inverted circumflex on the s in its newest version, to be released later this year. Fortunately, the NTS has world-wide contacts in the terminology field, and this problem has already been brought to the attention of various bodies, including the International Organisation for Standardisation (ISO).

The availability of the latest technology to meet the unusual challenges posed by our new society, creates an exciting environment for the NTS to function in. The application of different interfaces for different user levels, generating separate on-line electronic dictionaries from the database, scanning in text by optical character recognition, a multilingual termbank with standardised terms and the possibility of multimedia facilities (graphics and sound), seem to be not too far in the future. With these technological advances in mind, it seems logical to work in the direction of a central data service on the Internet or even the World-Wide Web, combining all existing terminological databases in South Africa. Because such a system will be expensive to develop, it makes sense that the Government should shoulder this responsibility. There will be no cost implications for participating language bureaus, but they will be credited for every query done on their databases.

The possible world-wide interchange of terminology also has to be kept in mind, therefore the system the NTS will go for, has to be able to support the ISO standards for the Terminology Interchange Formats (TIF). This will mean that terminology facilities and products will become available to related information and communication systems.

However, many citizens still lack access to modern technology. Identifying the needs of these clients and presenting terminology to them in an acceptable way is also of great importance.

3.2.3 Identification of needs

It follows that the identification of needs, especially in terms of RDP projects, has a high priority. As a Service meant to fulfil the terminological needs of the

broad South African public, it was crucial to the NTS to ascertain what these needs were. A survey was started in March 1994, and from this certain deductions as to the subject fields and languages needed could be made. Needs assessment, however, will have to be seen as an ongoing process. Keeping in touch with the changing terminology needs of society in a fast changing environment is the only way to keep the work of the NTS relevant. This community based approach also fits in with the Government's policy of democratising State and society. Some time ago Primary Health Care was identified by the Language Boards as one of the areas where there is an urgent need for terms. It is not possible for doctors, nurses and patients to interact if they do not share a common language. Even when the services of an interpreter are used, terminology is needed. Lists of health terms with definitions were compiled and sent to the various Language Boards, who were our only point of contact with the African languages at that stage. From feedback received from the Language Boards, clinics, doctors and nurses, a multilingual publication is presently being compiled. This publication will be widely distributed among health care workers for use and comments.

The NTS is also involved in a trilingual Legal Dictionary (Afrikaans, English and Sepedi). In a legal context, it is of the utmost importance that terminology should be available to citizens in their home languages.

It is possible that other areas like water and electricity supply, building etc. may in the near future be identified as critical regarding terminology.

3.2.4 New products

The need for terminology in the African languages is urgent. However, expensive dictionaries which used to take years to compile, are just not feasible in our new society. The illiteracy of marginalised societies implies low technical and economic capacity and addressing this problem brings exciting possibilities to mind. The NTS has committed itself to a quicker turnover with the publication of shorter term lists or dictionaries of basic terms only. Because a lack of generally acceptable terms in the African languages hampers the allocation of equivalents in these languages, draft publications with a request for feed-back are being considered. Inexpensive desktop publications (DTP), meant to reach those with little money for books, are envisaged for the future.

Extension of target groups and a diversity of clients also imply a change in the format and typology of end products. Creative solutions are being developed for multilingual publications, with consideration being given to the use of illustrations where appropriate.

One might even consider breaking away from the traditional printed formats and catering for illiterates by using media based on sound and sight, like radio, tape recordings, pictures and puppet shows. Concerted efforts should perhaps be made to get generally accepted terms to be used in educational TV programs.

Scientific and technical (or sci-tech) language was previously processed mainly in the formal register. Because of the realisation that scientific and technical communication takes place over a whole spectrum of registers or levels of formality, and because of the variety of literacy levels of the new client groups of the NTS, the more informal registers will receive much more attention in future. The Health Term publication, for example, which will be used at grass roots level in health clinics, will cater for the most basic level of understanding.

3.2.5 Accessibility

Improving access to terminology for rural communities gives great scope for creative solutions. Mobile terminology units, community theatre, competitions and flip chart presentations are but a few possibilities. Practical terminology hand-outs at pension day queues, containing information on savings and investments, could be a means of conveying terminology on financial matters to the people who most need it. These might sound like impossible dreams, but if you can dream it, it's possible!

4. Resources and Structure

4.1 Finance

Extra funds for the expansion of language services are being made available to assist in the modernisation and developing of the indigenous languages, thereby promoting multilingualism.

4.1.1 National Dictionary Projects

As language projects and products do not generate money easily, financial aid from the Government is often necessary for both large and small dictionary projects. In the past, the African languages received financial support from the Government by way of funds allocated to the Language Boards and the Department of Education and Training. In addition to this, universities are funders of dictionary projects, e.g. those of isiZulu and isiXhosa.

At present, the Department of Arts, Culture, Science and Technology is conducting a survey to determine where there is a need for financial assistance to national dictionary projects, which as yet receive no official support. Language workers from all 9 African languages received questionnaires on their projects, either current or planned. They were invited to submit business plans for projects covering either the general or the technical vocabulary of the indigenous languages.

General dictionaries in the vernacular are not part of the mission of the NTS. However, because of our knowledge of lexicographical processes, we were requested to conduct this survey, and our Director will most probably assist in evaluating applications for financial and professional aid. On the strength of the business plans submitted, the Department will establish a basis on which these projects will be subsidised. Projects of this nature will foster self-pride and identity and will also contribute towards nation building.

4.2 Staff

Not lacking staff members proficient in Afrikaans and English, appointing terminologists for the various African languages was accorded high priority at the NTS. Although some of the present staff members majored in African languages, mother-tongue speakers are necessary for facilitating the modernisation and development of the indigenous languages. During 1994, permission was granted for the creation of 10 new posts for African terminologists, and appointments will be finalised shortly. More posts will be considered in the foreseeable future. The staff at the NTS is looking forward to this challenge of working with their new colleagues on totally new projects. These new staff members will also be able to satisfy the urgent need for terminology in the education and training fields.

4.3 New sections

4.3.1 Training

A new section for liaising with Training Boards and other educators has provisionally been formed at the NTS. Two terminologists have been designated to visit education and training organisations to ascertain what their terminological needs are. This section will also be responsible for the training of new terminologists. The basic principles underlying lexicographical and terminographical procedures as applied in the past will be adapted for the African languages.

4.3.2 Publications and marketing

A separate section for publications and marketing is also in the pipeline. The NTS has the facilities to handle DTP, and this can be utilised in producing less expensive publications and in increasing turnover. As feedback is expected on these publications, this production procedure makes the speedy revision of publications possible and feasible.

5. Commitment

The NTS is eager in tackling the challenge that we face at the dawning of a democratic society in order to create a system that will allow the equal use and enjoyment of all our languages. This calls for the exploitation of the colourful richness and diversity of this country's languages. Only then will people be able to realise their full potential in our rainbow nation. But the pot of gold at the end of the rainbow can only be reached through industrious effort by all. This includes an adequate supply of terminologies to ensure proper communication. To this end the NTS pledges its resources.

Publikasie-aankondigings / Publication Announcements

R.P. Botha, G. Kroes en C.H. Winckler. *Afrikaanse Idiome en ander Vaste Uitdrukkings*, 1ste uitgawe, 1ste druk 1994, xiv + 432 pp. ISBN 1 86812 539 4. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers. Prys R59,99. (Resensie in hierdie uitgawe)

C. Cuenod. *Tsonga-English Dictionary*, 5th reprint 1991, 286 pp. ISBN 0 949981 33 9. Braamfontein: Sasavona Publishers and Booksellers. Price R17,10.

English-Tsonga; Tsonga-English Pocket Dictionary, 6th edition 1974, 3rd reprint 1988, 214 pp. ISBN 0 949981 37 0. Braamfontein: Sasavona Publishers and Booksellers. Price R9,12.

P. Haffter, H. Louw, J.C.B. Sabino en C. van Schalkwyk (Redakteurs) en E.F. Camacho (Medewerker). *Afrikaans-Portugese Woordeboek. Dicionário Africano-Português*, 1986, xl + 654 pp. ISBN 0 86981 302 1. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika. Prys R82,92.

P. Haffter, J.C.B. Sabino en S.J. Pretorius (Redakteurs), H. Louw en C.S. van der Pluym (Medewerkers). *Portugees-Afrikaanse Woordeboek. Dicionário Português-Africano*, 1986, xix + 374 pp. ISBN 0 86981 030 3. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika. Prys R39,33.

J.K. Kloppers, D. Nakare and L.M. Isala (Compilers), A.W. Bredell (Editor). *Bukenkango Rukwangali-English. English-Rukwangali Dictionary*, 1st edition 1994, ii + 164 pp. ISBN 0-86848-878-X. Windhoek: Gamsberg Macmillan. Price N\$48,38. (Review in this number)

H. Muller. *First Steps in English. English-Tsonga Phrase Book*, revised edition 1982, reprint 1989, 32 pp. ISBN 0 949981 22 2. Braamfontein: Sasavona Publishers and Booksellers. Price R1,71.

Nama Wörterbuch. (Krönlein redivivus) J.G. Krönleins Wortschatz der Khoikhoi (erschien 1889 bei der Deutschen Kolonialgesellschaft Berlin). Überarbeitet und ergänzt von F. Rust, Missionar i.R. der Rheinischen Missionsgesellschaft. Herausgegeben mit Unterstützung der Universität Natal, 1969, x + 390 pp. Pietermaritzburg: University of Natal Press. Preis R34,77.

- H.W.E. Ntsanwisi. *Tsonga Idioms. A Descriptive Study*, 2nd edition 1980, 1st reprint 1985, xvii + 126 pp. ISBN 0 949981 07 9. Braamfontein: Sasavona Publishers and Booksellers. Price R5,70.
- F.J. Snijman. *Die leksikograaf as eksegeet. Opstelle en lesings*. Redakteur J.C.M.D. du Plessis. Beperkte oplaag van 100 genommerde eksemplare in die AFRILEX-reeks 5A:1995, xiv + 271 pp. ISBN 0 9583222 6 0. Stellenbosch: Buro van die WAT. Prys R120,00. (Resensie-artikel in hierdie uitgawe)
- Nick Thieberger and William McGregor (General Editors). *Macquarie Aboriginal Words. A dictionary of words from Australian Aboriginal and Torres Strait Islander languages*, 1st edition, 1994, xxxv + 724 pp. ISBN 0 949757 79 9. North Ryde, Australia: The Macquarie Library Pty Ltd. Price A\$19,95.
- M.E. van Blerk. *Afrikaanse Verklarende Musiekwoordeboek*, 1ste uitgawe, 1ste druk 1994, 531 pp. ISBN 0-947461-52-3. Kaapstad: Vlaeberg Uitgewers. Prys R79,95. (Resensie-artikel in hierdie uitgawe)
- P.J. Wentzel en / and T.W. Muloiwa (Samestellers / Compilers). *Verbeterde drietalige woordeboek Venda Afrikaans Engels. Improved trilingual dictionary Venda Afrikaans English*, 3de druk, 3rd impression 1994, viii + 207 pp. ISBN 0 86981 256 4. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika / University of South Africa. Prys / Price R22,95.
- Ralph L. Wilson and Elias Mucambe. *Dicionário Prático Português / Tshwa*, 4th reprint 1992, 193 pp. ISBN 0 949981 69 9. Braamfontein: Sasavona Publishers and Booksellers. Price R6,84. (The Editors of *Lexikos* would like to hear from a reader or readers with a knowledge of Portuguese and / or Tshwa, with a view to a review of this dictionary in a future issue.)